

การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการ
เรื่องสารคดีคนจน

นางสาวธนาช สุขวงศ์ดี

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน ภาควิชาการสื่อสารมวลชน

คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

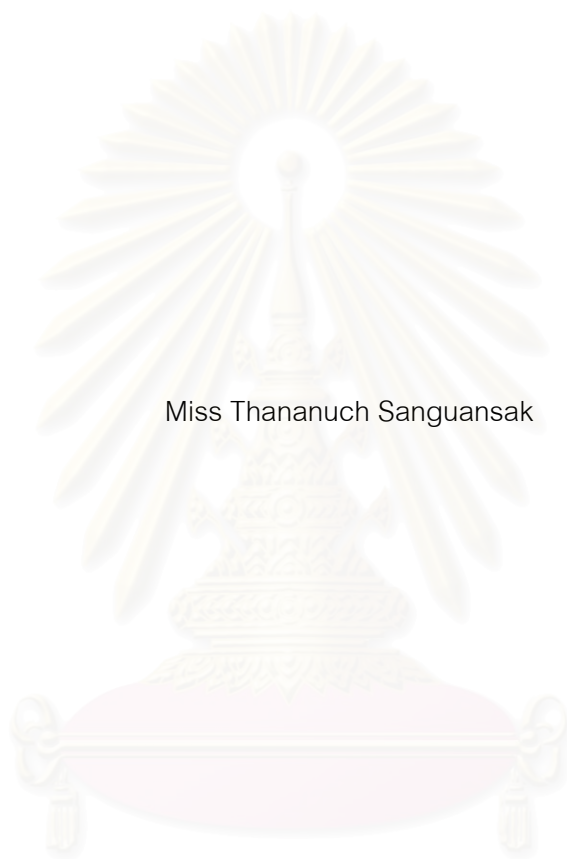
ปีการศึกษา 2546

ISBN 974-17-5086-2

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

NEGOTIATION AND CONTENT CONTROL BETWEEN SPONSOR AND PRODUCTION

UNIT FOR KHON JON ACADEMIC DOCUMENTARY

Miss Thananuch Sanguansak

สถาบันวิทยบริการ

A Thesis submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Mass Communication

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Department of Mass Communication

Faculty of Communication Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2003

ISBN 974-17-5086-2

หัวข้อวิทยานิพนธ์   การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการ
ผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน
โดย   นางสาวธนาช สุขวงศ์ดี
ภาควิชา   การสื่อสารมวลชน
อาจารย์ที่ปรึกษา   รองศาสตราจารย์ ดร. กาญจนา แก้วเทพ

คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

.....คณบดีคณะนิเทศศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ วิภา อุตมฉันท)

.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร. กาญจนา แก้วเทพ)

.....กรรมการ
(อาจารย์สุภาพร โพธิ์แก้ว)

ธนาบุช สงวนศักดิ์ : การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหา ระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่อง สารคดีคนจน (NEGOTIATION AND CONTENT CONTROL BETWEEN SPONSOR AND PRODUCTION UNIT FOR KHON JON ACADEMIC DOCUMENTARY) อ. ที่ปรึกษา : รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ, 211 หน้า. ISBN 974-17-5086-2.

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการต่อรองในเรื่องการควบคุมเนื้อหา ระหว่างผู้ว่าจ้าง และผู้รับจ้าง ในการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน, ศึกษากระบวนการผลิตสารคดีคนจนที่มีการต่อรอง และศึกษาเนื้อหาของสารคดีคนจนที่เกิดจากการต่อรอง โดยใช้แนวคิดเรื่องการควบคุม และต่อรองในสื่อมวลชน แนวคิดเรื่องการรับจ้างการผลิตรายการโทรทัศน์ แนวคิดเรื่องอุดมการณ์ ความเป็นมืออาชีพ และธรรมชาติของนักข่าว แนวคิดเรื่องกระบวนการผลิตสารคดีและการเล่าเรื่องของสารคดี แนวคิดเรื่องคนจน ความยากจน

ผลการวิจัยพบว่า มีการต่อรองเรื่องการควบคุมเนื้อหา ระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างเกิดขึ้นในการผลิตสารคดีคนจนทั้ง 5 ตอน โดยใช้องค์ประกอบของการต่อรอง 3 ประเภทคือ 1. การต่อรองแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน 2. การต่อรองเนื้อหา 3. การต่อรองเทคนิค โดยการต่อรองทั้ง 3 ประเภทนี้ไม่ได้แยกจากกันโดยสิ้นเชิง เมื่อมีการต่อรองในองค์ประกอบหนึ่ง อาจเชื่อมโยงไปสู่การต่อรองอีกองค์ประกอบหนึ่ง

สำหรับกระบวนการผลิตสารคดีที่มีการต่อรอง พบว่ามีการต่อรองในทุกขั้นตอนการผลิต คือ ขั้นตอนก่อนการผลิต (pre-production), ขั้นตอนการผลิต (production), ขั้นตอนหลังการผลิต (post production) และขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต (review) โดยที่การต่อรองเกิดขึ้นในขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตมากที่สุด เนื่องจากผู้ว่าจ้างได้มีโอกาสเห็นเนื้อหาของสารคดี ดังนั้นการต่อรองจึงเกิดขึ้นในขั้นตอนนี้

เนื้อหาของสารคดีที่เกิดจากการต่อรอง มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงโครงสร้างทั้งหมดของเนื้อหาและเปลี่ยนแปลงเฉพาะรายละเอียดบางส่วนของเนื้อหา แต่ส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงในส่วนที่เป็นรายละเอียดของเนื้อหา ทั้งนี้โครงสร้างหลักของเนื้อหายังคงอยู่ และแม้ว่าจะมีการต่อรองเกิดขึ้นตั้งแต่ขั้นตอนก่อนการผลิต ถึงแม้ว่าผู้รับจ้างผลิตในฐานะของผู้ปฏิบัติงานที่มาจากฝ่ายข่าว ซึ่งมีความเป็นมืออาชีพ อุดมการณ์และธรรมชาติของนักข่าว ดังนั้นจึงมีการต่อรองการควบคุมตลอด

ภาควิชาการสื่อสารมวลชน
สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน
ปีการศึกษา 2546

ลายมือชื่อนิสิต.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีจากความช่วยเหลือ และเมตตาของ รศ. ดร. กาญจนา แก้วเทพ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ซึ่งได้สละเวลาอันมีค่าในการตรวจสอบ แก้ไข ให้คำแนะนำและคำปรึกษาที่ดีต่อผู้วิจัยมาโดยตลอด รวมทั้งคำแนะนำที่เป็นประโยชน์จากรศ. วิภา อุตมพันธ์ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และ อ. สุภาพร โพธิ์แก้ว กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้ด้วย

ขอขอบพระคุณ คุณพิภพ พานิชภักดิ์ หัวหน้างานที่ให้เวลากับผู้วิจัยในการทำวิทยานิพนธ์ ตลอดจนให้ความช่วยเหลือในเรื่องข้อมูลและการสัมภาษณ์ประกอบการวิจัย ขอขอบพระคุณ ดร. สมชัย จิตสุชน สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย และคุณขวัญเรือน ถาวรทวิวงษ์ บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ที่สละเวลาให้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์

ขอขอบคุณเพื่อนๆ ทุกคนไม่ว่าจะเป็น ส้ม ปาน เอื้อย อร พี่เล็ก ที่นอกจากจะเป็นกำลังใจให้แก่กันและกันแล้ว ยังให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยด้วยความเต็มใจ ขอขอบคุณรุ่นพี่ช่วยพิสูจน์อักษรให้ ขอขอบคุณนาที่โทรศัพท์มาให้กำลังใจเสมอ

ขอกราบขอบคุณพ่อบุญน้อม แม่ใจลม พี่อึ้ง และพี่เอนก ที่ให้โอกาส กำลังใจ และเชื่อมั่นในตัวผู้วิจัยเสมอมา

ธนา นุช สงวนศักดิ์
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	10
ขอบเขตของการวิจัย.....	10
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	11
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	12
2 แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	13
3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	44
แหล่งข้อมูล.....	44
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	44
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	46
4 ผู้ว่าจ้าง ผู้รับจ้าง สारคดีคนจนและการต่อรอง.....	47
5 เนื้อหาที่ปรากฏในสารคดีคนจน.....	144
6 สรุปผลการวิเคราะห์ อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	183
รายการอ้างอิง.....	206
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	210

สารบัญตาราง

ตารางที่

- 1 ตารางแสดงประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการนำเสนอโครงร่าง/
ทรีทเม้นท์.....97
- 2 ตารางแสดงรูปแบบของการต่อรองในขั้นตอนการนำเสนอโครงร่าง/
ทรีทเม้นท์.....98
- 3 ตารางแสดงสถานที่ถ่ายทำสารคดีคนจนแยกตามจังหวัด.....109
- 4 ตารางแสดงประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการผลิต
(Production).....112
- 5 ตารางแสดงรูปแบบการต่อรองในขั้นตอนการผลิต(Production).....115
- 6 ตารางแสดงวันเวลาของการรายงานความคืบหน้าของการดำเนินงานผลิต
สารคดีคนจนที่ผู้ผลิตต้องไปพบกับผู้ว่าจ้างที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนา
ประเทศไทย.....124
- 7 ตารางแสดงประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ตรวจสอบ
งานผลิตสารคดีคนจนตอน1: ตามหาคนจน.....127
- 8 ตารางแสดงรูปแบบการต่อรองในขั้นตอนทบทวน/ตรวจสอบงานผลิตสารคดี
คนจนตอน 1 : ตามหาคนจน.....128
- 9 ตารางแสดงประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบ
งานผลิตของสารคดีคนจนตอน คนจนคลาสสิค.....130
- 10 ตารางแสดงรูปแบบการต่อรองในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดี
คนจนตอน 2 : คนจนคลาสสิค.....130
- 11 ตารางแสดงประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ตรวจสอบงาน
ผลิตของสารคดีคนจนตอน 3: คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ.....132
- 12 ตารางแสดงรูปแบบการต่อรองในขั้นตอนทบทวน/ตรวจสอบงานผลิตสารคดี
คนจนตอน 3: คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ.....133
- 13 ตารางแสดงประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบ
งานผลิตของสารคดีคนจนตอน 4 : คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ.....137
- 14 ตารางแสดงรูปแบบการต่อรองในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดี
คนจนตอน 4: คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ.....138

ตารางที่

- 15 ตารางแสดงประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในชั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบ
งานผลิตของสารคดีคนจนตอน 5:การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตัวเอง....139
- 16 ตารางแสดงรูปแบบการต่อรองในชั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดี
คนจนตอน 5 : การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตัวเอง.....140

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ระบบเศรษฐกิจไทยมีลักษณะที่เรียกว่า “ทุนนิยมอภิสิทธิ์” หรือ “ทุนนิยมขุนนาง” (bureaucratic capitalism) ซึ่งสังคิต พริยะรังสรรค์ ระบุว่า มีลักษณะที่สำคัญคือ การพึ่งพิงกันในด้านวิธีการผลิตระหว่างทุนนิยมกับขุนนางศักดินา (อ้างถึง ในอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2542 : 207) ระบบนี้ได้หยั่งรากลึกซึ่งอยู่ในระบบเศรษฐกิจการเมืองไทย จวบจนปัจจุบัน โดยที่สื่อวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ต่างหนีไม่พ้นวังวนของระบบ “ทุนนิยมอภิสิทธิ์” หรือ “ทุนนิยมขุนนาง” ด้วย

ในระบบเศรษฐกิจการเมืองแบบ “ทุนนิยมอภิสิทธิ์” หรือ “ทุนนิยมขุนนาง” ในฐานะที่สื่อมวลชน (วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์) เป็นสื่อมวลชนของรัฐ ดังนั้นก็จะถูกควบคุมโดยรัฐ และผู้อุปถัมภ์รายการหรือที่เรียกกันว่าสปอนเซอร์ (sponsor)

ระบบอุปถัมภ์ในรายการโทรทัศน์ หรือการสนับสนุนในรายการโทรทัศน์ มี 2 ลักษณะ คือ

1. ระบบอุปถัมภ์โดยการโฆษณา (Advertising)
2. ระบบอุปถัมภ์โดยการสนับสนุนรายการ (Sponsorship)

การสนับสนุนรายการโทรทัศน์ทั้ง 2 รูปแบบดังกล่าว มีผลต่อการควบคุมเนื้อหาของผลผลิต (out put) ของสื่อที่แตกต่างกัน ในระบบอุปถัมภ์โดยการโฆษณา ผู้ผลิตจะทำการผลิตรายการโทรทัศน์ขึ้นมาเอง จากนั้นจะนำสินค้า (รายการโทรทัศน์) ไปขายโฆษณา ส่วนระบบอุปถัมภ์โดยการสนับสนุนรายการ ผู้ผลิตรายการต้องไปขอรับเงินสนับสนุนจากผู้อุปถัมภ์ในลักษณะของการรับจ้างผลิต

จากการศึกษาของประพิม คล้ายสุบรรณ เรื่อง “ระบบอุปถัมภ์กับวิชาชีพนิยมของผู้ผลิตรายการสารคดีสิ่งแวดล้อมทางโทรทัศน์” (2541) พบว่า ระบบอุปถัมภ์จะเข้ามามีอิทธิพลต่อการ

ทำงานของผู้ผลิตรายการสารคดีสิ่งแวดล้อมทางโทรทัศน์ ทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิต ในรายการที่รับจ้างผลิตมากกว่ารายการโทรทัศน์ที่ผลิตเอง

นั่นหมายความว่า การควบคุมเนื้อหา (out put) ของสื่อ จะเกิดขึ้นกับรายการที่รับจ้างผลิต (การสนับสนุนรายการ-sponsor) มากกว่ารายการโทรทัศน์ที่ผู้ผลิตผลิตขึ้นมาเอง (การโฆษณา-advertising)

อย่างไรก็ตาม อำนาจการควบคุมสื่อไม่ได้มีความสมบูรณ์ในตัวเอง เมื่อมีการควบคุมย่อมมีการต่อรองเกิดขึ้น และการศึกษากระบวนการต่อรองทั้งที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบทั้งจากภายนอกและภายในองค์กรสื่อเองย่อมมีความสำคัญ เพราะในที่สุดแล้วทุกสิ่งทุกอย่างอันเกิดจากกระบวนการควบคุมและต่อรองย่อมปรากฏอยู่บนผลลัพธ์ของสื่อ ซึ่งก็คือ ผลงานของสื่อมวลชน (Media Product) นั่นเองการที่อำนาจควบคุมสื่อไม่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง เมื่อมีการควบคุมย่อมมีการต่อรอง การต่อรองจึงเปรียบเหมือนอีกด้านหนึ่งของเหรียญ

แนวคิดของ Curran (1980) (อ้างถึงในประพิม คล้ายสุบรรณ, 2541) อธิบายว่าระบบอุปถัมภ์ในสื่อมวลชน ครอบคลุมตั้งแต่จุดยืน เนื้อหา วิธีการนำเสนอ การเป็นเจ้าของ และการเผยแพร่ในขั้นตอนสุดท้าย ดังนั้นอีกด้านหนึ่งของเหรียญนั่นคือการต่อรองในสื่อมวลชน คือการต่อรองทั้งในเรื่องจุดยืน เนื้อหา วิธีการนำเสนอ การเป็นเจ้าของ และการเผยแพร่ในขั้นตอนสุดท้าย ด้วยเช่นกัน

นอกจากเนื้อหา/ผลลัพธ์ของสื่อ จะเป็นผลมาจากการต่อรองของกลุ่มต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการผลิตแล้ว สิ่งสำคัญคือ เมื่อผ่านกระบวนการผลิตแล้วเท่านั้น เนื้อหา/ตัวบท (Text) จึงจะเกิดขึ้น (Ytreberg, 1998) ดังนั้นจึงเป็นเรื่องสำคัญว่านอกจากการศึกษาในเรื่องผลลัพธ์ของสื่อ/ตัวบท (Text) อันเป็นผลมาจากการต่อรองแล้ว ยังมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษากระบวนการผลิต (Production Process) เนื้อหา/ตัวบท (Text) ของสื่อด้วย เพราะการต่อรองย่อมเกิดขึ้นในกระบวนการผลิตเนื้อหา/ตัวบท (Text) อันเป็นผลงานของสื่อ

สำหรับรายการประเภท “สารคดี” ในประเทศไทย อยู่ในระบบอุปถัมภ์มาตลอดด้วยเช่นกัน (สรุปจากประพิม คล้ายสุบรรณ, 2541) โดยในช่วงปี 2520 บริษัทเอกชนเริ่มซื้อสารคดีธรรมชาติจากต่างประเทศมาออกอากาศในประเทศ โดยมีการคั่นรายการด้วยการโฆษณา จากนั้นปี 2524 คณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ (กบว.) ประกาศให้สถานีโทรทัศน์

ทุกช่องออกอากาศรายการที่ผลิตเองในประเทศให้มากขึ้น ทำให้บริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ในประเทศมีมากขึ้น รวมทั้งมีสารคดีในประเทศมากขึ้นด้วย เช่น “ตามไปดู”, “ทำพิธีจัน”, “ส่องโลก”, “สู่โลกกว้าง”

เข้าสู่ทศวรรษ 2530 บริษัทธุรกิจขนาดใหญ่ต้องการใช้รายการสารคดีเป็นเครื่องมือในการประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจที่ดีในองค์กรของตน ได้เริ่มให้เงินสนับสนุนอย่างมหาศาลให้กับสารคดี เช่น รายการโลกสลัปส์ ผลิตโดยบริษัท แปซิฟิก อินเทอร์เน็ตคอมมิวนิเคชั่น จำกัด ได้เงินสนับสนุนจากธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) เป็นการเปลี่ยนแปลงระบบการควบคุมสารคดีจากรัฐ มาเป็นการควบคุมจากแหล่งเงินทุนซึ่งเป็นบริษัทธุรกิจขนาดใหญ่

จะเห็นได้ว่าระบบอุปถัมภ์ในรายการสารคดีในประเทศไทย มีทั้งระบบอุปถัมภ์โดยการสนับสนุนรายการ (Sponsorship) และระบบอุปถัมภ์โดยการโฆษณา (Advertising)

เส้นทางการเข้าสู่ระบบการผลิตสารคดีโทรทัศน์ ในลักษณะของการสนับสนุนรายการโดยการโฆษณา (Advertising) นั้น บริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ (Production House) มีแนวคิด (Concept) เกี่ยวกับ รายการสารคดีโทรทัศน์ขึ้นมา จากนั้นบริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ได้นำเสนอแนวคิดต่อสถานีโทรทัศน์ เมื่อสถานีโทรทัศน์เห็นชอบและได้ให้ช่วงเวลาออกอากาศมา บริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์จึงได้ผลิตรายการสารคดีตามแนวคิดที่ได้เสนอไว้ เมื่อผลิตเสร็จแล้วบริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ก็จะนำรายการสารคดีโทรทัศน์ไปขายเวลาโฆษณาให้กับเอเจนซี่ หากเอเจนซี่เห็นว่ารายการสารคดีดังกล่าวเหมาะสมที่จะลงโฆษณาสินค้าและบริการที่เอเจนซี่นั้นรับผิดชอบอยู่ เขาก็จะลงโฆษณาในรายการสารคดีโทรทัศน์ที่บริษัทผู้ผลิตรายการไปเสนอ ในขณะที่บางครั้งสถานีโทรทัศน์ได้ต้องการให้สถานีโทรทัศน์ของเขาที่มีรายการสารคดีโทรทัศน์ สถานีโทรทัศน์นั้นอาจเรียกให้บริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เข้าไปนำเสนอ (present) แนวคิด (Concept) เกี่ยวกับสารคดี หากสถานีโทรทัศน์พอใจ บริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์นั้นก็จะได้เวลาในการผลิตสารคดี ซึ่งเมื่อทำการผลิตสารคดีแล้ว บริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์จะต้องไปขายโฆษณาเช่นเดียวกันหรือบางครั้งสถานีโทรทัศน์อาจจะผลิตสารคดีขึ้นมาเองและทำการขายโฆษณา

สำหรับการสนับสนุนรายการโดยการสนับสนุนรายการ (Sponsorship) ส่วนมากเกิดจากการที่ บริษัทขนาดใหญ่ องค์กร หน่วยงานของทั้งภาครัฐและเอกชน ต้องการผลิตรายการสารคดีขึ้นมา เพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ อาจจะเป็นเพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างองค์กรของเขากับผู้ชมเป็นการประชาสัมพันธ์องค์กร หรือเพื่อต้องการให้ความรู้ความเข้าใจกับผู้ชมเกี่ยวกับองค์กร

หน่วยงาน ของตน วิธีการที่องค์กร / หน่วยงานนำมาใช้มีทั้งการเดินเข้าไปติดต่อกับสถานีโทรทัศน์โดยตรง แล้วให้สถานีโทรทัศน์ผลิตให้ อีกทางเลือกหนึ่งคือการเดินเข้าไปซื้อเวลาจากสถานีโทรทัศน์ เมื่อได้เวลามาแล้วหน่วยงาน/องค์กร จะเรียกบริษัทผลิตรายการโทรทัศน์ หรือผู้ผลิตสารคดีอิสระเข้าไปเพื่อนำเสนอแนวคิด (Concept) ของสารคดีที่หน่วยงาน/องค์กรต้องการผลิต หากเป็นที่พอใจของหน่วยงาน/องค์กร บริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์/ ผู้ผลิตสารคดีอิสระก็จะได้รับการว่าจ้าง การติดต่อบริษัทผลิตรายการโทรทัศน์และผู้ผลิตรายการสารคดีอิสระ อาจเรียกผู้ผลิตรายใดรายหนึ่งหรือหลายรายได้ ในกรณีของหน่วยงานราชการ จะต้องมีการเรียกผู้ผลิตหลายรายเข้าไปนำเสนอในลักษณะของการประกวดราคา

อย่างไรก็ตาม สำหรับการสนับสนุนรายการโดยหน่วยงานองค์กรต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาครัฐเองส่วนใหญ่มีกรอบแนวคิด (Concept) ของเนื้อหาสารคดีที่ต้องการผลิตอยู่แล้ว นั่นคือมี TOR กำหนดอยู่แล้วว่าต้องการสารคดีแบบไหน มีเงื่อนไขและกติกาอย่างไร การเรียกบริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เข้าไปเป็นการแจ้งให้ทราบว่าในการผลิตรายการสารคดี มีเงื่อนไขกติกาอย่างไรบ้าง หากผู้ผลิตสามารถทำตามเงื่อนไขที่หน่วยงานราชการนั้นๆ ระบุไว้ได้ บริษัทผู้ผลิตรายการก็จะเสนอราคากลับไป

ระบบอุปถัมภ์ในรายการโทรทัศน์โดยการสนับสนุนรายการ (Sponsorship) นี้จะอยู่ในรูปแบบของการรับจ้างผลิต กล่าวคือ ผู้ให้เงินสนับสนุนรายการ อยู่ในฐานะ “ผู้ว่าจ้าง” ผู้ผลิต (ส่วนใหญ่คือ บริษัทผลิตรายการโทรทัศน์) อยู่ในฐานะ “ผู้รับจ้าง” ซึ่งผู้ว่าจ้างจะมีอิทธิพลเหนือผู้รับจ้างในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิตสารคดี (ประพิม คล้ายสุบรรณ, 2541) ผู้รับจ้างผลิตไม่มีอำนาจในการต่อรองกับผู้ว่าจ้าง ผู้รับจ้างผลิตไม่มีอำนาจในการควบคุมเนื้อหา

เดือนมีนาคม พ.ศ. 2544 สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (Thailand Development Research Institute –TDRI) ธนาคารโลกสาขาประเทศไทย (World Bank Bangkok Office) ได้ร่วมกันจัดทำโครงการที่ชื่อว่า ความร่วมมือในการลดปัญหาความยากจน (Poverty Reduction Partnership) โครงการวิจัยใหญ่นี้สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยจะต้องดำเนินกิจกรรมหลายอย่างทั้งการวิจัยวิเคราะห์ การประชุมแบบมีส่วนร่วม การสัมมนา จัดทำสิ่งพิมพ์ เว็บไซต์ รวมทั้งจะต้องมีสารคดีโทรทัศน์ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการด้วย

ในการนี้สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) ได้ว่าจ้างบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด (ในเครือเนชั่น กรุ๊ป-กลุ่มบริษัทอุตสาหกรรมข่าวสาร) ให้ผลิต

“สารคดีคนจน” จำนวน 5 ตอน ความยาวตอนละ 25 นาที ซึ่งบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ได้มอบหมายให้ ทีมข่าวรายงานพิเศษ/ สารคดี ให้เป็นผู้รับผิดชอบผลิตสารคดีคนจน

ความสนใจของผู้วิจัยอยู่ที่บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ได้มอบหมายให้ทีมรายงานพิเศษ/ ทีมสารคดี ซึ่งขึ้นตรงกับฝ่ายข่าว (ขึ้นตรงกับคุณอดิศักดิ์ ลิ้มปรุ่งพัฒนกิจ บรรณาธิการเนชั่น ซาแนล) เป็นผู้ผลิต ซึ่งจะว่าไปแล้วน่าจะบทบาทที่ขัดแย้งกัน เพราะผู้ที่มาจากฝ่ายข่าว/ตัวนักข่าว ย่อมมีคุณสมบัติที่ขัดแย้งกับบทบาทของการเป็นผู้รับจ้างผลิตอย่างสิ้นเชิง ดังเช่นที่ สุภา ศิริมานนท์ นักหนังสือพิมพ์อาวุโสเคยกล่าวไว้ว่านักข่าวที่มี “อาชีพปฏิญาณ” หรือ มีความเป็นมืออาชีพ จะต้องมีความสมบัติน้อย 3 ประการ (อ้างถึงในมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช: การข่าวและบรรณาธิการ หน่วยที่ 10-15) ดังนี้

1. มีการทำงานที่เป็นเอกรະ (ไม่ขึ้นกับใคร) และจะต้องอุทิศตัวเสียสละเพื่องานดังกล่าวชั่วชีวิต
2. ต้องเป็นบุคคลที่มีการศึกษาพิเศษเฉพาะและได้รับการอบรมพิเศษ
3. จัดตั้งมาตรฐานและเป้าหมายทางวิชาชีพของตนเองไว้อย่างแน่ชัด ซึ่งสำหรับนักข่าวแล้วมาตรฐานและเป้าหมายทางวิชาชีพย่อมต้องไม่เกี่ยวและไม่ใช่แรงจูงใจด้านกำไร แต่เป็นไปเพื่อยกระดับมาตรฐานและเป้าหมายทางวิชาชีพให้สูงยิ่งขึ้น และเพื่อเป็นปัจจัยให้การดำเนินต่างๆบรรลุเป้าหมาย

โดยทั่วไปแล้วการรับจ้างผลิตของบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ขึ้นอยู่กับฝ่ายรายการ จากประสบการณ์ในการรับจ้างผลิตจากฝ่ายรายการของบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ที่ผ่านมาแม้จะเป็นทีมผลิตจากบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ซึ่งเป็นองค์กรข่าวก็ตาม แต่การทำงานในฐานะผู้รับจ้างผลิตไม่สามารถต่อรองอะไรได้เลย เนื่องจากการดำรงบทบาทเป็นผู้รับจ้างผลิตไม่สามารถต่อรองกับผู้ว่าจ้างได้ ในขณะเดียวกันผู้รับจ้างผลิตที่มาจากฝ่ายรายการก็ไม่มีความต้องการที่จะทำการต่อรองกับผู้ว่าจ้าง เพราะต่อรองไม่ได้และไม่มีประโยชน์ในการต่อรอง

บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด (ในเครือเนชั่นกรุ๊ป) มีโครงสร้างการทำงานในการผลิตรายการโทรทัศน์แบ่งเป็นฝ่ายข่าว และฝ่ายรายการ โดยที่ฝ่ายข่าวมีหน้าที่ผลิตข่าวและรายการข่าวให้กับสถานีโทรทัศน์เนชั่น ซาแนล ส่วนฝ่ายรายการมีหน้าที่ผลิตรายการโทรทัศน์ป้อนให้กับสถานีโทรทัศน์เนชั่น ซาแนล ซึ่งมีทั้งรายการที่เนชั่นผลิตเอง รวมทั้งรายการโทรทัศน์

ทัศน์ที่หน่วยงานต่างๆจ้างให้เนชั่นผลิตรายการให้ และออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์เนชั่น ชาแนล

ที่ผ่านมา มีทีมงานจากฝ่ายข่าวบ้างเหมือนกัน ที่ต้องไปทำหน้าที่ผลิตในฐานะผู้รับจ้างผลิต แต่ไม่ใช่การผลิตในรูปแบบของสารคดี เช่น การรับจ้างผลิตรายการเกี่ยวกับการศึกษาให้กับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) และ สำนักงานมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ (สมศ.) โดยเป็นหน่วยงานกึ่งราชการที่ว่าจ้างให้บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ผลิตรายการสนทนา (talk) เกี่ยวกับการศึกษาอาทิตย์ละ 1 ชั่วโมง ซึ่งบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ได้มอบหมายให้ทีมงานที่ทำรายการสนทนา “คมชัดลึก” (ออกอากาศทางเนชั่น ชาแนล) เป็นผู้ผลิต อีกหนึ่งรายการเป็นรายงานข่าวเกี่ยวกับการศึกษาวันละ 5 นาทีทุกวันทางเนชั่น ได้มอบหมายให้ทีมข่าวจากโต๊ะข่าวการเมืองเป็นผู้ผลิตรายงานข่าวดังกล่าว โดยที่ขวัญเรือน ถาวรทวีวงศ์ ผู้จัดการฝ่ายรายการ บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด กล่าวถึงการรับจ้างผลิตให้กับผู้ว่าจ้างสองหน่วยงานนี้ว่า ผู้ว่าจ้างมีลักษณะเป็นที่ปรึกษา มีการสนับสนุนด้านข้อมูล (ขวัญเรือน ถาวรทวีวงศ์, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2547)

อย่างไรก็ตาม ในความเห็นของผู้วิจัย (ซึ่งได้ชมรายการเหล่านี้จากสถานีโทรทัศน์เนชั่นชาแนล) แล้วรูปแบบรายการมีส่วนในเรื่องของการควบคุมเนื้อหารายการด้วยเช่นกัน กรณีรายการสนทนา (talk) นี้ การที่ผู้ว่าจ้างเป็นที่ปรึกษาและให้ข้อมูลสนับสนุน นั้นหมายความว่าผู้ว่าจ้างต้องมีส่วนในการกำหนดประเด็นเนื้อหาในการนำเสนอ รวมทั้งกำหนดตัวบุคคลที่จะเข้าร่วมรายการด้วย ส่วนกรณีที่เป็นรายการข่าว 5 นาทีทุกวัน ผู้ว่าจ้างในฐานะที่ปรึกษา ต้องมีการสนับสนุนข้อมูลด้านเนื้อหารายการที่จะไปทำเป็นข่าว มีแหล่งข่าวหรือตัวบุคคลเตรียมไว้เรียบร้อยแล้ว การนำเสนอเนื้อหาที่แตกต่างไปไม่ใช่เรื่องที่ทำได้ง่าย แต่ด้วยรูปแบบของรายการที่ต้องออกอากาศทุกวัน ดังนั้นแม้จะเป็นการทำงานในลักษณะของการรับจ้างผลิต ผู้ผลิตจึงไม่สามารถส่งเทปให้กับผู้ว่าจ้างได้ก่อนออกอากาศได้ ดังนั้นแม้ผู้ผลิตจะมาจากฝ่ายข่าว แต่ผู้ผลิตไม่รู้สึกรว่าถูกควบคุม

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเห็นว่า การรับจ้างผลิตในลักษณะของ “สารคดี” ยังเป็นรูปแบบการนำเสนอที่แตกต่างจากการรับจ้างผลิตรายการในรูปแบบสนทนา (talk) และรูปแบบรายงานข่าว กล่าวคือ ในรายการสนทนาผู้เข้าร่วมรายการจะตอบคำถามตามที่ได้รับคำถามจากผู้ดำเนินรายการ ซึ่งผู้ร่วมรายการจะตอบอย่างไรนั้น เป็นความรับผิดชอบของผู้ร่วมรายการเอง ซึ่งในแง่ผู้ชมจะมองเป็นปัจเจกว่าเป็นความคิดเห็นของผู้ร่วมรายการคนดังกล่าวเท่านั้น ส่วนการรายงานข่าวก็

คือการรายงานข่าวตามข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น (กรณีของการรับจ้างผลิตคือข้อเท็จจริงซึ่งเป็นแหล่งข่าวหรือคนที่ผู้ว่าจ้างเป็นผู้แนะนำและให้ข้อมูลมา) แต่การนำเสนอด้วยรูปแบบ “สารคดี” มีความหมายมากกว่านั้น เพราะการเล่าเรื่องของสารคดีไม่เพียงแต่เป็นการประกอบสร้างของสื่อภาพและเสียงตามแนวระนาบของเหตุการณ์ (Plane of Events) เท่านั้น หากแต่ยังเป็นการประกอบสร้างความหมายผ่านสื่อภาพและเสียงตามแนวระนาบของวาทกรรม (Plane of Discourse) (Bob Foss, 1992) ควบคู่กันไปด้วย ซึ่งหากการประกอบสร้างตามแนวระนาบของเหตุการณ์กับการประกอบสร้างตามแนวระนาบของวาทกรรม ดำเนินไปอย่างผลานกลมกลืนสอดคล้องกันแล้ว ย่อมให้ผลเป็นอย่างมาก ในฐานะเครื่องมือของการชักจูง โน้มน้าวผู้ชมให้เห็นด้วยกับความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ที่ผู้ผลิตต้องการนำเสนอในสารคดีนั้นๆ

ในอดีตได้มีการพิสูจน์แล้วว่า หลายต่อหลายครั้งที่มีการใช้สารคดีเพื่อเป็นเครื่องมือชักจูงประชาชนให้เห็นด้วยกับอุดมการณ์ทางการเมือง เช่น พรรคนาซีของเยอรมนี โดยมี ดร. โจเซฟ โกเบเบลส์ (Dr. Josef Goebbels) เป็นผู้ควบคุม (เอกสารการสอนชุดวิชาการผลิตภาพยนตร์ชั้นสูง หน่วยที่ 1-7, 2532) ดังนั้นการรับจ้างผลิตโดยการนำเสนอรายการด้วยรูปแบบของสารคดีจึงแตกต่างจากการรับจ้างผลิตด้วยรูปแบบรายการประเภทอื่นๆ ทั้งนี้ผู้วิจัยไม่ได้หมายความว่ารายการที่นำเสนอด้วยรูปแบบสนทนา (talk) และการรายงานข่าว ไม่มีการนำเสนอวาทกรรม แต่ผู้วิจัยเห็นว่าในการนำเสนอวาทกรรมบางอย่าง ผู้ผลิตมีโอกาสในการนำเสนอวาทกรรมได้แนบเนียนกว่าหากนำเสนอด้วยรูปแบบของสารคดี

นอกจากนี้ “สารคดีคนจน” ยังมีลักษณะที่พิเศษออกไปจากประสบการณ์การรับจ้างผลิตของบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ทั้งจากการรับจ้างผลิตของฝ่ายรายการ หรือแม้แต่การรับจ้างผลิตของฝ่ายข่าวบางส่วน ทั้งนี้เพราะหลังจากที่มีการตกลงระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้ผลิตสารคดีคนจนเรียบร้อยแล้ว ในสัญญาว่าจ้างที่ทั้งสองฝ่ายทำร่วมกันนั้น ยังมีการระบุในสัญญาว่าจ้างไว้ว่าผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ขอสงวนสิทธิ์ในการตีความ การคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ การคัดเลือกผู้แสดง การเขียนบท และการลำดับภาพของสารคดีคนจน ซึ่งผู้ว่าจ้างมีสิทธิ์ท้วงติงในเรื่องความถูกต้อง และความสมบูรณ์ของข้อมูล ซึ่งจากประสบการณ์ที่ผ่านมา นั้น ไม่ว่าจะเป็นการรับจ้างผลิตโดยฝ่ายรายการ หรือแม้แต่ฝ่ายข่าวบางส่วน ไม่ปรากฏว่าการรับจ้างผลิตจะสามารถเขียนสัญญาว่าจ้างในลักษณะนี้ได้

ข้อสัญญาว่าจ้างนี้สะท้อนว่าผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ที่ทำงานอยู่ในฝ่ายข่าวสายรายงานพิเศษ/ ต้องมีความมั่นใจว่ามีเป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจมากพอในประเด็นของเรื่องที่จะทำการผลิต นั้น

คือเรื่องราวเกี่ยวกับความยากจน/คนจน ซึ่งเป็นประเด็นในเชิงวิชาการ รวมทั้งผู้รับจ้าง(ผู้ผลิต) เองอาจจะไม่มั่นใจว่าตนเองจะสามารถนำเสนอเนื้อหาได้อย่างที่ตนเองต้องการ ดังนั้นจึงได้มีการเขียนสัญญาข้อดังกล่าวไว้ เพื่อป้องกันการเข้ามาควบคุมเนื้อหาการของผู้ว่าจ้าง ซึ่งในลักษณะการว่าจ้างโดยทั่วไปแล้ว ผู้ว่าจ้างมีสิทธิ์ในการเข้ามาตีความและกำหนดเนื้อหาในการผลิตได้อยู่แล้ว ดังนั้นจึงถือได้ว่าการรับจ้างผลิตสารคดีคนจนจึงมีลักษณะที่แตกต่างออกไป

นอกจากความสนใจของผู้วิจัยที่มีต่อการผลิตสารคดีคนจน ในแง่ที่ว่า มีรูปแบบการนำเสนอในลักษณะของสารคดี และมีทีมผู้ผลิตจากฝ่ายข่าว มาทำหน้าที่เป็น “ผู้รับจ้าง” แล้ว ผู้วิจัยยังสนใจในมิติของผู้ว่าจ้าง ซึ่งได้แก่ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) ซึ่งปกติก่อนหน้าที่จะสวมบทบาทเป็นผู้ว่าจ้างในการผลิตสารคดีคนจน สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย มีบทบาทเป็นแหล่งข่าว (news source) ให้กับสื่อในเครือเนชั่นกรุ๊ปและสื่ออื่นๆมาก่อน โดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยมีฐานะเป็นสถาบัน/องค์กรความรู้ที่เป็นสถาบันวิจัยเชิงนโยบายของประเทศ

นอกจากบทบาทในการเป็นแหล่งข่าว (news source) แล้ว ถือได้ว่าสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยเป็นแหล่งข่าวที่มีโอกาสในการเข้าถึงข่าว ความหมายของการเข้าถึง (Access) คือการที่แหล่งข่าวได้รับเวลาและพื้นที่ (time and space) ในการนำเสนอข่าว ในบริบทที่เป็นทางบวกกับแหล่งข่าวที่มีอำนาจ (Ericson et al, 1989 : 5)

“การเข้าถึง” (Access) แตกต่างจาก “การตกเป็นข่าว” (Coverage) ซึ่งเป็นการได้รับเวลาและพื้นที่ของเวลาข่าว แต่ไม่ได้รับในบริบทที่เป็นไปในทางบวก การกล่าวได้ว่า สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยเป็นแหล่งข่าวที่มีโอกาสในการเข้าถึง (Access) (Ericson et al, 1989 : 5) ข่าว มีข้อสังเกตเช่น ที่ผ่านมามีนักวิชาการของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ได้มีการเขียนบทความที่แสดงถึงความเป็นผู้รู้ของตน นั่นคือความรู้ในเชิงเศรษฐกิจ ลงในหนังสือพิมพ์ในเครือเนชั่น กรุ๊ป เช่น ดร.สมชัย จิตสุชน นักวิชาการสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในการผลิตสารคดีคนจนได้เขียนบทความเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง (1): ความพอประมาณกับแนวคิดเชิงเศรษฐศาสตร์ “ ลงในหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ เมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2544 (อยู่ในช่วงเวลากาการผลิตสารคดีคนจน)

ข้อสังเกตสำหรับผู้วิจัยคือ ทั้ง 2 ฝ่ายคือ ผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) มีที่มาจากฝ่ายข่าวของสถานีโทรทัศน์ที่เป็นสถานีข่าว (สถานีโทรทัศน์เนชั่น ชาแนล เป็นสถานีข่าว 24 ชั่วโมง) และผู้ว่าจ้าง ซึ่ง

เป็นนักวิจัยจากสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (เป็นสถาบันวิจัยที่ทำหน้าที่วิจัยเชิงนโยบาย เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยไปสู่ภาครัฐบาลและเอกชน) ต่างอยู่ในสถาบัน/องค์กร ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้กำหนดความรู้ ประกอบสร้างความรู้ให้กับสังคม แตกต่างกันไปเพียงช่องทางการนำเสนอความรู้เท่านั้น โดยที่ผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ซึ่งอยู่ในองค์กรข่าว ใช้สื่อกระจายเสียงและภาพเป็นช่องทางในการกำหนดความรู้ไปสู่สังคม ในขณะที่ผู้ว่าจ้างใช้สื่อสิ่งพิมพ์เป็นช่องทางในการกำหนดความรู้ในแง่ของผลงานวิจัยไปสู่สังคม

เมื่อทั้งสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย และบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ต่างเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่กำหนดความรู้ในสังคม ต้องมาทำงานร่วมกันในฐานะผู้ว่าจ้าง และผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ในสารคดีซึ่งมีเนื้อหาเชิงวิชาการเรื่อง “คนจน” ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาสำคัญของประเทศและของโลก ในขณะที่ต่างฝ่ายต่างเป็นสถาบัน/องค์กรซึ่งทำหน้าที่กำหนดความรู้ ดังนั้นในการเข้ามาทำงานร่วมกันในฐานะผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างผลิตสารคดีคนจน จึงเป็นเหมือนการปะทะกันระหว่างองค์กร/สถาบันซึ่งทำหน้าที่กำหนดความรู้ 2 องค์กร ดังนั้นสิ่งที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษาก็คือ ในการผลิตสารคดีคนจน ซึ่งทั้งผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างต่างเป็นองค์กรที่กำหนดความรู้ และมีอำนาจในบทบาทของตนเองนั้น ทั้งสององค์กรมีการควบคุมและการต่อรองในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในการผลิตสารคดีที่มีเนื้อหาเชิงวิชาการเรื่องคนจนอย่างไรบ้าง และผลลัพธ์ (out put) ที่เกิดจากการควบคุมและต่อรองเป็นอย่างไร สะท้อนให้เห็นภาพของการควบคุมและต่อรองของผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างอย่างไรบ้าง

ดังนั้น วิทยานิพนธ์เรื่อง การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน จึงมีวัตถุประสงค์ในการศึกษากระบวนการต่อรองในกระบวนการผลิต/ ขั้นตอนการผลิตสารคดีคนจน ว่ามีการต่อรองกันอย่างไรบ้างระหว่างผู้ว่าจ้างซึ่งเป็นแหล่งเงินทุนซึ่งมีทั้งอำนาจทุน และอำนาจความรู้ (เป็นสถาบันวิจัยทางนโยบายของประเทศไทย) กับผู้รับจ้าง ซึ่งมาจากฝ่ายข่าวของสถานีโทรทัศน์ที่เป็นสถานีข่าว มีอำนาจความรู้และประสบการณ์ในการทำงานข่าว โดยที่ผลจากการต่อรองดังกล่าวสะท้อนออกมาในเนื้อหาของสารคดีคนจนทั้ง 5 ตอน

ปัญหานำการวิจัย

1. มีการต่อรองในเรื่องการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้าง และผู้รับจ้างในกระบวนการผลิตสารคดีคนจนอย่างไร

2. กระบวนการผลิตสารคดีคนจนเป็นอย่างไร

3. เนื้อหาที่ปรากฏออกมาในสารคดีคนจนสะท้อนให้เห็นรูปธรรม ที่เกิดจากการต่อรองในเรื่องการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้าง และผู้รับจ้างในกระบวนการผลิตสารคดีคนจนอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์การควบคุมและการต่อรอง ในการผลิตสารคดีคนจนระหว่างผู้ว่าจ้างผู้ผลิตในกระบวนการผลิตสารคดีคนจน
2. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตสารคดีคนจนที่มีการต่อรอง
3. เพื่อศึกษาเนื้อหาของสารคดีคนจนซึ่งเกิดจากการต่อรอง

ขอบเขตของการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่อง การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน ต้องการศึกษากการควบคุมและต่อรองในการผลิตสารคดีคนจน ศึกษากระบวนการผลิตสารคดีคนจนและเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในสารคดีคนจน ซึ่งมีการต่อรองระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้าง ดังนั้นผู้วิจัยจึงศึกษาเฉพาะ “สารคดีคนจน” จำนวน 5 ตอน ความยาวตอนละ 25 นาที ซึ่งผลิตขึ้นมาโดยบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด โดยมีสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เป็นผู้ว่าจ้าง/เป็นผู้สนับสนุน (Sponsorship)

สาเหตุที่เลือกศึกษา “สารคดีคนจน” เพราะในแง่ของผู้ผลิตซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงาน ไม่ได้เป็นผู้ปฏิบัติงานอยู่ในบริษัทผลิตรายการโทรทัศน์ หากแต่เป็นผู้ปฏิบัติงานอยู่ในองค์กรข่าว (News Organization) ที่ดำเนินงานโดยกลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรมข่าวสาร (เครือข่ายเอ็นซีกรุป) ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่าผู้ปฏิบัติงานที่อยู่ในฝ่ายข่าวของสถานีโทรทัศน์ (สถานีโทรทัศน์เนชั่น ชาแนล เป็นสถานีข่าว 24 ชั่วโมง สถานีแรกของประเทศไทย) ซึ่งมีลักษณะของความเป็นมืออาชีพทางด้านข่าวสารที่เน้นการนำเสนอข้อเท็จจริง จะสามารถใช้ความเป็นมืออาชีพที่มีอยู่ค่อนข้างสูงนั้น ต่อกับผู้ว่าจ้าง/ผู้สนับสนุนได้มากน้อยแค่ไหน และอย่างไร

นิยามศัพท์เฉพาะ

วิทยานิพนธ์เรื่อง การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่อง สารคดีคนจน ได้นิยามศัพท์เฉพาะไว้ดังนี้

การต่อรอง (Negotiation) หมายถึง เครื่องมือที่ฝ่ายหนึ่งนำมาใช้ เมื่อไม่เห็นด้วยกับแนวคิด ข้อเสนอ มุมมอง จากอีกฝ่ายหนึ่งโดยใช้วิธีการต่างๆ เช่น การพูดคุยหรือการประชุม การนำการต่อรองมาใช้เป็นเครื่องมือ ก็เพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งยอมรับในแนวคิด ข้อเสนอ มุมมองของตนเอง โดยพยายามที่จะไม่ทำให้เกิดความขัดแย้ง การต่อรองเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางอำนาจของ 2 ฝ่าย เป็นผลมาจากการที่ฝ่ายหนึ่งพยายามเข้าไปควบคุมและมีอิทธิพลเหนืออีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายที่ถูกควบคุมเมื่อไม่เห็นด้วยกับฝ่ายที่เข้ามาควบคุม จะใช้การต่อต้านการควบคุม โดยการนำการต่อรองมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อต่อต้านการควบคุมนั้นๆ การต่อรองในที่นี้หมายถึง การต่อรองที่เกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้าง (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย)และผู้รับจ้าง (ผู้ผลิตจากบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด) ในการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน

กระบวนการผลิต หมายถึง ขั้นตอนการผลิตสารคดีคนจน ตั้งแต่จุดเริ่มต้นที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยได้ตกลงว่าจ้างให้บริษัทเนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ผลิตรายการสารคดีคนจน จนกระทั่งมีการส่งงานฉบับสมบูรณ์ (สารคดีคนจน จำนวน 5 ตอน ความยาวตอนละ 25 นาที)ให้กับผู้ว่าจ้าง

สารคดี (documentary) หมายถึง ภาพยนตร์สารคดี หรือรายการโทรทัศน์ ซึ่งได้แก่การบันทึก(document) และการเล่าเรื่อง (narrative) ที่ตัวละครเป็นบุคคล/สิ่งของ/สัตว์ จริงและปฏิบัติกิจกรรมจริง โดยที่มีเป้าหมายในการบันทึก (document) อย่างเป็นภาวะวิสัย(objective)¹ ของเจ้าของเรื่อง และถูกนำเสนอออกมาเป็นเรื่องราวที่กระชับและมีการผลักดันแนวคิด(argument) ตามแนวคิดของผู้ผลิตสารคดี (documentarian / documentary maker) โดยที่ตัวละครหลัก (main character) จะมีลักษณะของผู้ให้การ (testifier) มากกว่าตัวเดินเรื่อง (plot maker) อย่างไรก็ดีในภาพยนตร์แนวรามา การให้การดังกล่าวอาจจะมาในลักษณะของการสัมภาษณ์โดยตรง (interview) หรือ ลักษณะการแสดงให้ประจักษ์โดยใช้ชุดภาพ (action

¹ ความเป็นภาวะวิสัยในที่นี้หมายถึงเหตุการณ์ที่ทำการบันทึกไม่ได้ถูกกระตุ้นให้เกิดโดยผู้ผลิต เช่น รายการเกมโชว์ ซึ่งมีองค์ประกอบของบุคคลจริงและเหตุการณ์จริง กิจกรรมจริง แต่ในตัวเกมส์ที่ทำการแข่งขันกันเป็นเหตุการณ์จำลองที่ถูกกระตุ้นให้เกิดโดยผู้ผลิต

sequence) การแสดงให้ประจักษ์ดังกล่าวมีลักษณะของฉากที่ต่อเชื่อมกันเพื่อผลักดันแนวคิดของผู้ผลิต² สารคดีครอบคลุมถึงภาพยนตร์และรายการโทรทัศน์ที่ถ่ายทำโดยฟิล์ม และวิดีโอ ซึ่งนำมาเผยแพร่ผ่านสื่อโทรทัศน์และโรงภาพยนตร์ นอกจากนี้สารคดีในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ยังครอบคลุมถึงรายการสารคดีโทรทัศน์ในวงกว้าง ซึ่งได้แก่การถ่ายทำรายการโทรทัศน์ที่ใช้เรื่องราวจริงของบุคคลจริงมานำเสนอในรูปแบบของรายการ (ไม่ใช่รูปแบบของข่าว) ซึ่งสารคดีในที่นี้หมายถึง “สารคดีคนจน”

คนจน หมายถึง คนด้อยโอกาส คนไร้ซึ่งโอกาส ซึ่งจะเชื่อมโยงไปสู่การที่ไม่มีโอกาสในการแสวงหา และการนำไปสู่เป้าหมายอื่น ๆ ในชีวิตด้วย เช่น คนด้อยโอกาสซึ่งไม่มีเงิน ก็จะเชื่อมโยงไปสู่การไม่มีสิ่งอื่น ๆ ตามมาด้วยเช่นกัน ไม่มีการศึกษา ไม่มีความรู้ ไม่มีอำนาจ อับจนสติปัญญา จนอำนาจต่อรอง จนสุขภาพ ฯลฯ ไม่มีทางออก ไม่มีโอกาสแม้กระทั่งการพยายามและไม่มีหลักประกันใดๆ เป็นคนจนที่อยู่ได้ “เส้นความยากจน” ที่กำหนดโดยคณะกรรมการสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเป็นคนจนที่มีความอึดอัดขัดสนทางด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งคนจนที่เรียกว่า “คนจนเปรียบเทียบ” ซึ่งเป็นผลมาจากความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ

ผู้ว่าจ้าง หมายถึง สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ผู้รับจ้าง หมายถึง ผู้ปฏิบัติงานในบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อทราบว่าในกระบวนการผลิตสารคดี ผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างมีการต่อรองกันอย่างไร
2. เพื่อใช้เป็นแนวทางบางส่วนสำหรับผู้รับจ้างผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ว่า ในฐานะของผู้รับจ้างผลิตสารคดีที่มีเนื้อหาวิชาการ ซึ่งได้รับเงินในลักษณะของการสนับสนุนผลิตรายการ (sponsorship) สามารถต่อรองกับผู้ว่าจ้างได้อย่างไรบ้าง

² การมือถึงและฉากเป็นเครื่องมือทางดรามatikที่สำคัญในการเล่าเรื่อง (narrative) และผลักดันแนวคิดสารคดี ซึ่งแยกสารคดีออกจากรายการสนทนา (talk show) ที่มีการปะภาพอินเสิร์ท (insert)

บทที่ 2

แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน ได้นำแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเข้ามาทำความเข้าใจและการวิเคราะห์ดังนี้คือ

1. แนวคิดเรื่องการควบคุม และการต่อรองในสื่อมวลชน
2. แนวคิดเรื่องการรับจ้างผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์
3. แนวคิดเรื่องอุดมการณ์ความเป็นมืออาชีพและธรรมชาติของนักข่าว
4. แนวคิดเรื่องกระบวนการผลิต และการเล่าเรื่องของสารคดี
5. แนวคิดเรื่องคนจน/ ความยากจน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.แนวคิดเรื่อง การควบคุม และการต่อรองในสื่อมวลชน

เมื่อกกล่าวถึงแนวคิดเรื่ององค์กรสื่อมวลชน การควบคุม และการต่อรองแล้ว ต้องย้อนไปกล่าวถึงแนวคิดการสื่อสารมวลชนตามแนวทางเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) ซึ่งหลังจากผ่านยุค Marx ไปแล้ว ก็ได้มีการแตกย่อยออกไปเป็นสำนักต่างๆ หนึ่งในนั้นก็คือ กลุ่ม Neo Marxist หรือกลุ่ม Marxist ใหม่ ซึ่ง กลุ่ม Neo Marxist หรือกลุ่มนี้ได้มีแตกย่อยลงไปอีกเช่นกัน ในที่นี้ผู้วิจัยจะนำแนวคิดในกลุ่ม Hegemonic Theory of Media มาอธิบาย โดยที่ กลุ่ม Hegemonic Theory of Media ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์สื่อมวลชนในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งในสังคมเช่นเดียวกับสถาบันอื่นๆ เช่น สถาบันการศึกษา ซึ่งสื่อมวลชนและสถาบันอื่นๆในสังคมนี้จะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์ ความเชื่อ วัฒนธรรม ความคิด จิตสำนึก

นักคิดคนสำคัญของกลุ่ม Hegemonic Theory of Media

Gramsci (1891-1937)

A.Gramsci นักเศรษฐศาสตร์การเมืองชาวอิตาลีเขียน นักคิดคนสำคัญของกลุ่ม Hegemonic Theory of Media ให้ความสนใจกับการ Cultural Hegemony ของสื่อมวลชนในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งในสังคมที่ทำหน้าที่ให้ข้อมูล ข่าวสาร โดยอธิบายว่าสื่อมวลชนจะทำการ Hegemony เหมือนกับกลไกการทำงานทางด้านอุดมการณ์อื่น ๆ นั่นคือ การที่สื่อมวลชนจะทำการ สอดแทรกความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ลงไป เนื้อหาของสื่อที่ผลิตขึ้นมา (กาญจนา แก้วเทพ, 2543) ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการ Hegemony ทางด้านวาทกรรม (discourse) เป็นปฏิบัติการของวาทกรรม (discursive practice)

การนำเอาแนวคิดเรื่อง Hegemony ของ Gramsci มาประกอบการวิเคราะห์วิทยานิพนธ์ เรื่อง การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาสาระระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการ เรื่องสารคดีคนจน เพื่อทราบว่า ในขณะที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) ในฐานะที่เป็นผู้ว่าจ้าง ซึ่งเป็นผู้ครอบครองปัจจัยทางเศรษฐกิจและปัจจัยทางด้านอุดมการณ์ ความรู้ (ในฐานะสถาบันวิจัยทางนโยบายของประเทศไทย) ด้วยนั้น ทีดีอาร์ไอ ได้มีการ Hegemony ความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ ของสถาบันใส่ลงไป ในผลผลิตทางด้านสื่อมวลชน (สารคดีคนจน) อย่างไร และผู้รับจ้าง ซึ่งอยู่ในฝ่ายข่าวของสถานีโทรทัศน์ซึ่งมีอุดมการณ์ของการเป็นนักข่าว จะมีการต่อต้าน Counter Hegemony อย่างไร

Michel Foucault (1926-1984)

M. Foucault เป็นนักคิด นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสในยุคศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นนักวัฒนธรรมศึกษารุ่นปัจจุบัน ให้ความสนใจกับการศึกษาวิเคราะห์ในเรื่องอำนาจ ความรู้ และวาทกรรม ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจและ ความรู้

“อำนาจ” เรื่องของอำนาจเป็นเรื่องที่มีการพูดถึงและศึกษากันมานานแล้ว แต่ Foucault ไม่ได้สนใจที่จะตอบคำถามเรื่องแหล่งที่มาของอำนาจและมีการใช้อำนาจอย่างไร เหมือนกับนัก รัฐศาสตร์โดยทั่วไป แต่ Foucault อธิบายว่าทุกคนล้วนเกี่ยวข้องกับอำนาจทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับว่าใครจะเป็นผู้ใช้อำนาจหรือผู้ถูกใช้อำนาจเท่านั้น ในสื่อมวลชนเนื่องจากผลผลิตของสื่อมวลชนเกิด จาก “การประกอบสร้างความจริง” (Construct of reality) หากนำแนวคิดเรื่องอำนาจของ Foucault มาวิเคราะห์ จะพบว่าผู้เล่าเรื่องเป็นผู้ที่ใช้อำนาจ

การนำแนวคิดของ Foucault ในเรื่อง อำนาจ ความรู้ และวาทกรรมมาใช้ในการอธิบาย ในวิทยานิพนธ์เรื่อง การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหา ระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิต สารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน เนื่องจากว่า “สารคดีคนจน” เป็นผลผลิตสื่อมวลชนที่เกิดจากการประกอบสร้างความจริง ดังนั้นจึงเป็นเรื่องน่าสนใจว่าสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) ในฐานะผู้ว่าจ้าง ซึ่งเป็นผู้ครอบครองปัจจัยทางเศรษฐกิจและปัจจัยทางด้านอุดมการณ์ความรู้ (ในฐานะสถาบันวิจัยทางนโยบายของประเทศไทย) และผู้รับจ้างในฐานะผู้ปฏิบัติ การนั้น ใครมีอำนาจในการเล่าเรื่อง ใครมีอำนาจในการสร้างความหมาย ให้นิยามและวาทกรรม ต่างๆในการผลิตสารคดีคนจน และในกระบวนการสร้างความหมาย ให้นิยามและวาทกรรมต่างๆ ในการผลิตสารคดีคนจนนี้ ผ่านกระบวนการควบคุมต่อรองระหว่างทั้งสองฝ่ายอย่างไรบ้าง

องค์กรสื่อมวลชน การควบคุม และการต่อรอง

การนำแนวคิดเรื่ององค์กรสื่อมวลชน การควบคุมและการต่อรองมาใช้ในวิทยานิพนธ์ เรื่องการต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหา ระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการ เรื่องสารคดีคนจน ดังนี้

1.1 แนวคิดเรื่ององค์กรสื่อมวลชน

McQuail (1992) ระบุว่าองค์กรสื่อมวลชน เป็นสถาบันหนึ่งของสังคม ดังนั้นองค์กรสื่อ และตัวผู้ปฏิบัติงานด้านสื่อสารมวลชน จะต้องทำงานภายใต้แรงกดดันต่างๆทั้งที่เป็นแรงกดดัน ภายในองค์กรสื่อเอง และแรงกดดันที่มาจากภายนอกองค์กร

ปัจจัยภายใน เป็นลักษณะของกรสื่อ ที่อยู่ภายใต้บริบทและนโยบายของกรสื่อ นั้นว่ามีลักษณะอย่างไร ซึ่งแต่ละกรมีวัฒนธรรม บริบท และนโยบายที่แตกต่างกัน สำหรับกรสื่อมวลชนนั้น ปัจจัยภายในประกอบด้วย 1. การจัดการ (Management) 2. เทคโนโลยี (Technology) 3. ผู้ประกอบการวิชาชีพสื่อ (Media Professional)

ปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายนอกของกรสื่อมวลชนนี้ ก็คือ ปัจจัยทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สถาบันอื่นๆในสังคมที่อยู่รอบๆของกรสื่อ รวมทั้งผู้รับสาร/ ผู้ชม ก็เป็นปัจจัยภายนอกกรสื่อด้วยเช่นกัน โดยที่ปัจจัยภายนอกกรสื่อมวลชนนี้ได้เข้ามาเป็นแรงกดดันให้กับกรสื่อมวลชนมากขึ้นแตกต่างกันไปตามสถานการณ์

1.2 การควบคุมและการต่อรอง (Negotiating and Control) ในสื่อมวลชน

การควบคุม

เมื่อพูดถึงองค์กรสื่อมวลชน การควบคุม และการต่อรอง โดยเฉพาะสื่อกระจายเสียงแล้ว จะพบว่า สิ่งที่เรียกว่า “การควบคุม” มีมาตลอด ดังที่ Gallagher (1982 : 155) ระบุว่าลักษณะประการหนึ่งของสื่อกระจายเสียงคือ สื่อกระจายเสียงเคยดำรงอยู่ตรงกลางของระบบการควบคุม มีเพียงไม่กี่ประเทศหรือเรียกได้น้อยมากที่การควบคุมคลื่นและการควบคุมเนื้อหา (editorial control) แยกจากกัน แม้แต่ประเทศสหรัฐอเมริกาที่ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นประเทศที่สื่อมีเสรีภาพมาก ก็ยังมีองค์กร FCC หรือ Federal Communications Commission ทำหน้าที่จัดสรรคลื่นความถี่

Gallagher (1982 : 152) กล่าวถึงการควบคุมสื่อว่า การควบคุมในสื่อหมายถึงระดับที่ผู้ส่งสารจะสามารถควบคุมผลลัพธ์ (out put) ของการสื่อสาร จากปัจจัยภายนอก เช่นการเมือง, เศรษฐกิจ, สังคม ฯลฯ และจากปัจจัยภายในไม่ว่าจะเป็นความเป็นเจ้าของ, คุณดการณทางวิชาชีพ, โครงสร้างการจัดการ, นโยบายของกองบรรณาธิการ, ข้อจำกัดทางเทคนิคและการเงิน ฯลฯ ทั้งหลายทั้งปวงนี้ก็เพื่อที่จะตอบคำถามว่าผู้ส่งสาร/ นักการสื่อสารสามารถที่จะทำการรักษาความเป็นอิสระในการสร้างสรรค์ในสภาวะดังกล่าวได้อย่างไร ด้วยวิธีการอย่างไรและทำไมผลลัพธ์ของสื่อจึงออกมาอย่างเป็นอย่างนั้น

อำนาจการควบคุมสื่อไม่ได้สมบูรณ์ในตัวเอง เมื่อมีการควบคุมย่อมมีการต่อรองเกิดขึ้น และการศึกษาระบบการต่อรองทั้งที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบทั้งจากภายนอกและภายในองค์กรสื่อเองย่อมมีความสำคัญ เพราะในที่สุดแล้วทุกสิ่งทุกอย่างอันเกิดจากระบบการควบคุมและการต่อรองย่อมปรากฏอยู่บนผลลัพธ์ของสื่อ ซึ่งก็คือ ผลงานของสื่อมวลชน (Media Product) นั่นเอง

Tracey (1978 อ้างถึงใน Margaret Gallagher, 1982 : 153-154) ซึ่งได้แนวคิดมาจาก Silverman (1968) ที่ใช้การวิเคราะห์โดยการมองผลลัพธ์ (out put) ของสื่อในฐานะที่เป็น “เป้าหมายที่ได้มาจากความพยายามของหลายกลุ่มและหลายกิจกรรม ที่พยายามจะไขว่คว้าและติดตามตามแต่เครื่องมือที่แต่ละกลุ่มมีอยู่ในมือ”

เมื่อผลลัพธ์ของสื่อ (out put) เป็นเป้าหมายซึ่งเกิดมาจากความพยายามของกลุ่มต่างๆ ด้วยวิธีการต่างๆที่แต่ละกลุ่มนำมาใช้โดยใช้ด้วยเครื่องมือต่างๆที่ตัวเองมี นั้นหมายความว่าผลลัพธ์ของสื่อ หรือเนื้อหาของสื่อไม่มีความเบ็ดเสร็จ หากแต่จะต้องมีความพยายามในการควบคุมความพยายามในการต่อรองของบรรดากลุ่มต่างๆที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิต

การต่อรอง

การต่อรอง (Negotiation) เป็นเรื่องของอำนาจ (Power) ในอดีตผู้มีอำนาจจะใช้อำนาจกับผู้ที่อำนาจน้อยกว่า เมื่อโลกวิวัฒนาการขึ้น กลุ่มที่แต่เดิมไม่มีอำนาจ ได้มีการรวมตัวกันหรือสร้างเงื่อนไขต่างๆที่ทำให้เกิดการต่อรองขึ้น

Johnson (1993: 2) ให้ความหมายของการต่อรอง (Negotiation) ไว้ว่า

“การต่อรองคือ กระบวนการที่ปัจเจก หรือ กลุ่มใช้ค้นหาเป้าหมายโดยการทำข้อตกลงกับคนอื่น ๆ บ่อยครั้งที่กระบวนการนี้รวมถึงการยื่นขอเสนอแบบยอมให้ และเรียกร้องจากกลุ่มอื่น แต่ถ้ามันจะทำหน้าที่ได้ดีที่สุด คือเมื่อมันรับใช้ในฐานะของวิธีการสำหรับค้นพบผลกำไรร่วมกันและไม่ต้องจ่ายร่วมกัน” (Negotiation is a process in which individuals or groups seek to reach goals by making agreements with others. This process often includes offering concessions and demanding them from other parties, but it functions best when it serves as a method for discovering mutual interests and joint payoffs)

Johnson (1993: 2) ยังกล่าวต่อไปว่า การต่อรองไม่ใช่เรื่องของการตามน้ำ แต่มันคือภาระหน้าที่และขั้นตอนที่ต้องการการการจัดการกับกิจกรรมอื่นๆ เป็นความพยายามเพื่อแก้ปัญหา

หากพิจารณาแนวคิดที่เสนอโดย Johnson แล้วจะพบว่าเขามีแนวคิดที่เป็นด้านบวกต่อแนวคิดเรื่องการต่อรอง

สำหรับรูปแบบของการต่อรองนั้น Johnson (1992: 2) กล่าวว่า การต่อรองมีรูปแบบดังนี้

- อาจเกิดขึ้นระหว่างคนสองคนหรือมากกว่า
- อาจจะเน้นในปัญหาๆเดียวหรือปัญหาที่ซับซ้อน

- อาจจะสามารถได้ในครั้งเดียว หรือ อาจจะต้องเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง
- อาจจะเป็นการประชุมอย่างเป็นทางการหรือเป็นการประชุมอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การพูดคุย
- อาจจะเป็นความพยายามที่จะรักษาสัมพันธภาพ หรือ แสวงหาความเปลี่ยนแปลง

หลักสำคัญของการต่อรองคือ เรื่องของอำนาจ ดังนั้นแต่ละฝ่ายจะต้องประเมิน (Johnson ,1992: 56) ว่า

- เรามีอำนาจในการต่อรองเพียงพอที่จะชักชวนอีกฝ่ายเข้ามาทำการต่อรองหรือไม่
- เรามีอำนาจในการต่อรองพอในการที่จะได้ผลสรุปที่ต้องการหรือไม่
- เราจะต้องทำสิ่งใดเพื่อสร้างอำนาจในการต่อรอง

อำนาจในการต่อรองมาจากความสัมพันธ์ของบุคคลต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีที่มาจาก 3 คุณลักษณะ Johnson (1992: 57-61)

1. Physical Power – อำนาจทางธรรมชาติ,กายภาพ
2. Social Power – อำนาจทางสังคม เป็นอำนาจที่เกิดจากบทบาท (role) ,สถานภาพ (status) ในสังคม
3. Technological Power – อำนาจทางเทคโนโลยี เป็นอำนาจที่มาจากความมีประโยชน์หรือความรู้

ในสื่อมวลชน การต่อรองเกิดขึ้นเสมอควบคู่ไปกับการควบคุมสื่อ ซึ่ง Gallagher (1982: 154) อธิบายว่า องค์กรสื่อได้เสนอความต้องการในเรื่องความพยายามที่จะมีอิสระและไม่พึ่งพิงใครผ่านองค์กรสื่อเอง โดยการแยกสถาบันสื่อจากองค์กรของรัฐ แต่กระนั้นปัญหาในเรื่องความอยู่รอดของสื่อเองเป็นปัญหาสำคัญ ดังนั้นสื่อจึงอยู่ในกระบวนการที่ไม่สิ้นสุดในการต่อรองกับแหล่งอำนาจทางแพ่ง (civil) และทางสังคม

นี้เป็นภาพใหญ่ขององค์กรสื่อ ในระดับรองลงไปเช่นในระดับของผู้ปฏิบัติงานในองค์กร สื่อก็ใช้การต่อรองด้วยเช่นกัน เช่น นักข่าวมีการต่อรองในอาชีพเสมอ ไม่ว่าจะเป็นการต่อรองกับแหล่งข่าว รวมทั้งการต่อรองกับองค์กรข่าวที่ผู้สื่อข่าวสังกัดอยู่

การศึกษาของ Tunstall, 1972 (อ้างถึงใน Margaret Gallagher, 1982: 167) เกี่ยวกับนักข่าว ได้ข้อสรุปว่าองค์กรข่าวมีเป้าหมายในเรื่องผู้ชม โฆษณา และเป้าหมายที่ไม่ใช่รายได้ (เช่น การผลักดันนโยบาย, ผลทางการเมือง, ความมีชื่อเสียง) โดยที่ความขัดแย้งของเป้าหมายทั้ง 3 ประการ ได้รับการควบคุมในกระบวนการที่เรียกว่า “การต่อรอง” (Negotiation) ซึ่งบ่อยครั้งที่ความขัดแย้งจะปะทุรุนแรง นักข่าวที่ทำข่าวด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะมักมีโลกทัศน์คล้ายคลึงกับแหล่งข่าว นักข่าวมีเครื่องมือในการต่อรองกับองค์กร และทั้งนักข่าวและองค์กรข่าวมักได้ในเรื่องที่ตนต้องการ (สมประโยชน์) ในเรื่องที่ตนเองต้องการผลักดัน

Tracey (อ้างถึงใน Margaret Gallagher, 1982: 171) กล่าวว่า การควบคุมในสื่อมีข้อจำกัด ประวัติศาสตร์การรับเงื่อนไขของสถานีโทรทัศน์ในการรับใช้ประโยชน์สาธารณะเป็นค่าใช้จ่ายที่สถานีโทรทัศน์ต้องจ่าย รายงานประเภทสืบสวน กระแนะกระเหนผู้มีอำนาจที่พบเห็นในสื่อ นั้นเป็นปฏิกริยาที่สื่อมีต่อการควบคุมให้สมยอมต่อเงินและอำนาจ แต่สิ่งที่สื่อได้รับการยอมรับจากผู้ชมให้อยู่ได้ในสังคมเนื่องจาก “ราคา” ที่สื่อเองต้องยอมจ่าย (แม้สื่อจะยอมรับเงินและเงื่อนไขทางอำนาจบางอย่าง แต่ไม่เบ็ดเสร็จ เพราะสื่อเองก็พยายามต่อต้าน เช่น การรายงานเชิงสืบสวน การกระแนะกระเหนผู้มีอำนาจ) ซึ่งสื่อคิดว่าคุ้มกับสิ่งที่พวกเขาอมสมยอม ทั้งนี้การเมืองเรื่องการสมยอมในสื่อมวลชนมีหลายระดับ ทั้งในระดับวิชาชีพและฝ่ายบริหาร, ระหว่างองค์กรและผู้มีอำนาจ ในกระบวนการสมยอมนี้ ข้อจำกัดในการควบคุมจะถูกต่อรองอย่างสม่ำเสมอ ไบรด์วอเตอร์คนหนึ่งถึงกับกล่าวว่า “คุณยอมใส่ซี่ เพื่อจะได้ไววายในเรื่องอื่นได้” การประนีประนอมในตอนหนึ่งเพื่อที่จะไม่ต้องประนีประนอมในอีกตอนหนึ่ง นี่เป็นรูปแบบหนึ่งของการต่อรองที่ผู้ปฏิบัติงานในองค์กรื่อนำมาใช้

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการต่อรองที่ผู้ปฏิบัติงานื่อนำมาใช้ ผู้ปฏิบัติงานอยู่ในองค์กรกรสื่อ ที่ไม่ได้อยู่ในลักษณะของการรับจ้างผลิต ดังนั้นผู้ปฏิบัติงานสื่อย่อมมีการต่อรองต่อการควบคุมทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอกองค์กรสื่อได้ เพราะหากเป็นการทำงานในลักษณะของการรับจ้างผลิตแล้ว ผู้อุปถัมภ์จะเข้ามามีอิทธิพลเหนือผู้ปฏิบัติงานสื่อในทุกขั้นตอนการผลิต (ประพิมคล้ายสุบรรณ, 2541)

การนำแนวคิดเรื่องการควบคุมและการต่อรองมาใช้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหา ระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน เนื่องจากสารคดีคนจน เป็นรูปแบบของโครงการผลิตที่แตกต่างไปจากการรับจ้างผลิตโดยทั่วไป คือ 1. ผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) มาจากฝ่ายข่าวรายงานพิเศษของสถานีโทรทัศน์ (องค์กรสื่อด้านข่าวสาร)

ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันที่กำหนดความรู้ในสังคม 2. ผู้ว่าจ้าง เป็นสถาบันวิจัยเชิงนโยบาย ซึ่งมีบทบาทในการเป็นสถาบันที่กำหนดความรู้เช่นกัน 3. เนื้อหารายการสารคดีที่มีการว่าจ้างให้ผลิตคือเนื้อหาเกี่ยวกับคนจน/ความยากจน ซึ่งเป็นเนื้อหาในเชิงวิชาการ 4. ในสัญญาว่าจ้างมีการระบุไว้ในสัญญาข้อหนึ่งว่าผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ขอสงวนสิทธิ์ในการตีความในเนื้อหารายการที่จะทำการผลิตขึ้นมา ซึ่งไม่เคยมีสัญญาว่าจ้างในลักษณะนี้มาก่อน ภายใต้เงื่อนไขทั้ง 4 ประการดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาว่าในการผลิตสารคดีเรื่องคนจนนี้ ผู้ว่าจ้างและผู้ผลิตจะมีการต่อรองกันอย่างไรบ้าง

2.แนวคิดเรื่องการรับจ้างผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์

เนื่องจากสารคดีวิชาการเรื่อง สารคดีคนจน เป็นสารคดีที่เกิดจากการว่าจ้างของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย โดยมี บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด เป็นผู้รับจ้างผลิต ดังนั้นการนำเสนอเนื้อหาส่วนนี้ผู้วิจัยจะอธิบายให้เห็นถึงลักษณะของการรับจ้างผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์

การรับจ้างผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ในประเทศไทย มักเกิดจากการหน่วยงาน/องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนได้ให้เงินสนับสนุนการผลิต ในลักษณะของการสนับสนุนรายการ (Sponsorship) ให้กับบริษัทผลิตรายการโทรทัศน์ (Production House) โดยมีการทำสัญญากันเป็นจำนวนตอนที่ออกอากาศ ซึ่งหน่วยงาน/องค์กรที่เป็นผู้ว่าจ้างเมื่อมีแนวคิด (Concept) แล้วอาจติดต่อกับสถานีโทรทัศน์โดยตรง เมื่อได้เวลาออกอากาศแล้ว จากนั้นจะทำการว่าจ้างให้บริษัทผลิตรายการโทรทัศน์ผลิตรายการขึ้นมาตามที่ได้ตกลงกัน

บางครั้งหน่วยงาน/องค์กร มีแนวคิด (Concept) ในการนำเสนอเท่านั้น เรื่องของการติดต่อขอเวลาออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์เป็นหน้าที่ของบริษัท ผลิตรายการโทรทัศน์ ซึ่งอาจมีความสัมพันธ์ที่ดีกับสถานีโทรทัศน์มากกว่าองค์กร/หน่วยงานผู้ว่าจ้าง ซึ่งบางครั้งอาจไม่มีประสบการณ์มาก่อน

สำหรับการที่หน่วยงาน / องค์กรที่มีแนวคิด (Concept) อยู่ก่อนแล้วนี้ การเรียกบริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เข้าไป ก็เพื่อที่จะบอกว่าหน่วยงาน/องค์กรของเขามีแนวคิดแบบนี้ และมีเงื่อนไขการผลิตแบบนี้ บริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์สามารถรับเงื่อนไขในการว่าจ้างของเขาได้หรือไม่ ถ้าทำได้ก็จะมีการตกลงทำสัญญาว่าจ้างกัน ซึ่งบางครั้งอาจมีบริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์

ทัศน์หลายบริษัทเข้าไปเสนอตัว ดังนั้นจะต้องมีการแข่งขันกันระหว่างบริษัทผู้ผลิต รูปแบบการแข่งขันมีทั้งการเสนอราคา บริษัทใดเสนอราคาต่ำสุดก็จะได้ทำสัญญาว่าจ้างไป บางครั้งแข่งขันกันด้วยรูปแบบของรายการที่นำเสนอ หากแข่งขันกันในรูปแบบนี้ บริษัทผู้ผลิตจะต้องทำเทปตัวอย่าง(demo tape) ขึ้นมา

นอกจากการรับจ้างผลิตรายการออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์แล้ว ยังมีการรับจ้างผลิตรายการที่ไม่ได้ออกอากาศทางโทรทัศน์ เช่น การรับจ้างผลิตให้กับองค์กร/หน่วยงานบางแห่งที่อาจต้องการรายการที่นำไปใช้เฉพาะ เช่น นำไปใช้กับสมาชิกของคณะกรรมการส่วนตำบล หรือนำไปใช้กับชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายของโครงการต่างๆ หรืออาจเป็นเทปประชาสัมพันธ์องค์กร ฯลฯ การรับจ้างผลิตแบบนี้เข้าข่ายของการอุปถัมภ์ในลักษณะของการสนับสนุนรายการ (Sponsorship) ด้วยเช่นกัน

แต่ไม่ว่าจะเป็นการรับจ้างผลิตรายการในลักษณะที่ออกอากาศทางโทรทัศน์ หรือไม่ออกอากาศทางโทรทัศน์ โดยทั่วไปแล้วผู้ว่าจ้างย่อมมีสิทธิ์ควบคุมเนื้อหา ผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ไม่มีสิทธิ์ในการต่อรองต่อประเด็นเนื้อหากับผู้ว่าจ้างแต่อย่างใดเพราะรับเงินมาแล้ว

สำหรับการผลิตสารคดีคนจน เป็นการผลิตสารคดีที่มีเนื้อหาเชิงวิชาการ ทั้งนี้เพราะปัญหาความยากจน/คนจนเป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง ในขณะที่ผู้ผลิตเอง แม้จะเป็นผู้รับจ้างแต่เนื่องจากเป็นผู้รับจ้างที่มาจากฝ่ายข่าวรายงานพิเศษของสถานีโทรทัศน์ที่เป็นสถานีข่าว ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีอำนาจในการกำหนดความรู้ ย่อมต้องมีการต่อรองต่อการควบคุมของผู้ว่าจ้าง ทั้งนี้เพราะผู้มาจากฝ่ายข่าว/นักข่าวเองย่อมมีอุดมการณ์และความเป็นมืออาชีพ ซึ่งเป็นบรรทัดฐานของตัวเอง

3. แนวคิดเรื่อง ความเป็นมืออาชีพ อุดมการณ์ และธรรมชาติของนักข่าว

การนำแนวคิดเรื่องความเป็นมืออาชีพ อุดมการณ์ และธรรมชาติของนักข่าวมานำเสนอ เนื่องจากตั้งที่ได้กล่าวไปแล้วการรับจ้างผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน มีความแตกต่างออกไปเนื่องจากผู้ที่ต้องมาปฏิบัติงานผลิต มาจากฝ่ายข่าวรายงานพิเศษของสถานีโทรทัศน์เนชั่นชาแนล ฝ่ายข่าว/นักข่าวโดยทั่วไปแล้วไม่ได้มีหน้าที่ในการรับจ้างผลิต ทั้งนี้เพราะบทบาทของฝ่ายข่าว/นักข่าว ชัดแจ้งกับการทำหน้าที่รับจ้างผลิต

ที่ชัดเจนคือแนวคิดของ นักหนังสือพิมพ์อาวุโส สุภา ศิริमानนท์ ที่กล่าวว่า นักข่าวที่มี “อาชีพปฏิญาณ” หรือมีความเป็นมืออาชีพ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช: การข่าวและบรรณาธิการ หน่วยที่ 10-15) จะต้องมีลักษณะดังนี้

1. มีการทำงานเป็นเอกระ (งานที่ไม่ขึ้นกับใคร) และต้องอุทิศตัวเสียสละเพื่องานตลอดชีวิต
2. ในการทำงานต้องอาศัยผู้ที่มีการศึกษาพิเศษเฉพาะ และได้รับการอบรมมาอย่างพิเศษด้วยเช่นกัน
3. ในการทำงานต้องมีการตั้งมาตรฐานและเป้าหมายทางวิชาชีพ แต่ไม่ได้เป็นไปเพื่อผลกำไร หากแต่เพื่อการธำรงรักษาและยกระดับมาตรฐาน เป้าหมายทางวิชาชีพให้สูงยิ่งขึ้นไปอีก และเพื่อเป็นปัจจัยที่จะทำให้การทำงานต่างๆบรรลุเป้าหมาย

ในขณะที่ Keith, 1994 (อ้างถึงใน ตฤตถนัย นพคุณ, 2541: 21) กล่าวว่านักข่าวที่มีความเป็นมืออาชีพ (Professional Journalist) ต้องยึดมั่นในเรื่องเหล่านี้

1. มีการทำงานอย่างถูกต้อง เทียบตรง แม่นยำ (to be accurate)
2. มีการทำงานด้วยความเป็นธรรม ประกอบด้วยจรรยาบรรณและความรับผิดชอบ (to be fair)
3. มีการทำงานด้วยความรวดเร็วและนำหน้าอยู่เสมอ (to be first)

Hallin ,1996 (อ้างถึงใน ตฤตถนัย นพคุณ, 2541: 21) กล่าวว่าอุดมการณ์ของนักข่าวคือ เสรีภาพ (Freedom) ต้องทำงานโดยไม่ถูกครอบงำ

ส่วนคุณลักษณะที่นักข่าวจะต้องมี จนเรียกได้ว่าเป็นธรรมชาติ (Nature) ของนักข่าวนั้น สุภา ศิริमानนท์ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช: การข่าวและบรรณาธิการ หน่วยที่ 10-15) ระบุว่า มีดังต่อไปนี้

1. มีบุคลิกภาพอยากรู้อยากเห็น (Curiosity) เพราะความอยากรู้อยากเห็นคือแรงผลักดันที่จะไปนำสู่การค้นหาคำความจริง
2. ช่างสังเกต (Observance) ต้องรู้ว่ามิอะไรปกติ หรือผิดปกติในรายละเอียดต่างๆแม้เป็นสิ่งเล็กน้อย

3. ไม่ไว้ใจใครง่าย ๆ (Cynical) การไม่ไว้ใจใครง่าย ๆ ทำให้มีความพยายามที่จะหาสิ่งที่ไม่ดีปกติได้
4. มีจมูกไวต่อข่าว (Nose for News) ต้องสามารถแยกแยะความจริง ความเท็จได้
5. สามารถทำงานภายใต้แรงกดดันได้ ทั้งแรงกดดันด้านอาชีพที่มีรายได้ไม่มากนัก รวมทั้งแรงกดดันจากเวลาทำงานที่จำกัด

พิศิษฐ์ ชาวลาภวัช (2540 : 43-48) กล่าวถึงคุณลักษณะพิเศษของผู้สื่อข่าวว่า จะต้องมียุทธศาสตร์ดังนี้

1. มีมโนคติ (Imagination) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของผู้สื่อข่าว ความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ ความเคลื่อนไหวในข่าว ให้ดูเหมือนว่าผู้อ่านได้เห็นหรืออยู่ในเหตุการณ์นั้นด้วย ผู้สื่อข่าวจึงต้องเป็นบุคคลที่สามารถเข้าถึงความจริง (ที่แท้) รวมถึงความจริงในจิตใจของผู้บริโภคข่าว

2. มีความสนใจเป็นนิสัย (Curiosity) อยากรู้ อยากเห็น มองทุกอย่างว่าน่าสนใจไปหมด และตั้งคำถามกับสิ่งที่เกิดขึ้น คุณลักษณะพิเศษของผู้สื่อข่าวที่มีความสนใจเป็นนิสัย จะนำพาให้ผู้สื่อข่าวไปหาคำตอบต่อสิ่งที่เกิดขึ้น

3. จมูกต้องได้กลิ่นข่าวเสมอ (Nose for News) นั่นคือการไวต่อทุกข่าวทุกเหตุการณ์ รู้ว่าอะไรเป็นข่าว และรู้ถึงคุณค่าของข่าวนั้น

4. คิดอย่างมีเหตุผล (Think Logically) สืบเนื่องจากการทำข่าวจะต้องอาศัยความรวดเร็ว ฉับไว ดังนั้นภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว ผู้สื่อข่าวจึงจำเป็นต้องเป็นผู้ที่คิดได้เร็ว รอบด้าน และเจาะลึก

5. มีความรู้กว้างขวาง (Wide Range of Knowledge) ความรอบรู้กว้างขวาง จะทำให้ผู้สื่อข่าวสามารถเชื่อมโยง ร้อยเรียงเรื่องราวเหตุการณ์ข่าวที่เกิดขึ้น และสามารถอธิบายเนื้อหาข่าวให้กับผู้บริโภคข่าวได้อย่างครบถ้วน

4. แนวคิดเรื่องกระบวนการผลิต และการเล่าเรื่องของสารคดี

ความหมายกว้างๆของสารคดี ก็คือ สารคดีเป็นการนำเสนอข้อเท็จจริง (non fiction) ไม่ใช่เรื่องแต่ง(fiction)

กระบวนการผลิตสารคดี

1. ขั้นตอนก่อนการผลิต (Pre - Production)

ในขั้นตอนก่อนการผลิตนี้ (Pre-Production) สารคดีเกือบทุกประเภทจะเริ่มต้นด้วยข้อเสนอ (proposal) (Kriwaczek, 1997: 144) ข้อเสนอหรือ proposal จะชี้ให้เห็นแนวคิด(idea) ที่ผู้ผลิตจะทำการผลิตสารคดีนั้นๆ ซึ่งหากเป็นที่พอใจของผู้จ่ายเงิน ผู้จ่ายเงินก็พร้อมที่จะให้เงินสนับสนุนการผลิตสารคดีนั้นๆ

Kriwaczek (1997: 144) กล่าวว่า ผู้ผลิตสารคดีอิสระมี 2 ทางเลือกในการนำเสนอข้อเสนอของเขาเพื่อขอเงินสนับสนุนการผลิตสารคดี ทางแรกคือการตรงเข้าไปนำเสนอแนวคิดกับสถานีโทรทัศน์หรือผู้จำหน่าย ซึ่งทางเลือกนี้มีข้อดีตรงที่ไม่ต้องผ่านคนกลาง

ส่วนทางเลือกที่สองก็คือ การเข้าไปเสนอกับบริษัทผู้ผลิตรายการที่มีความมั่นคง แต่ทางเลือกนี้ต้องผ่านตัวกลาง อย่างไรก็ตามการผลิตสารคดีบางแห่งจะได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐ สถาบันการเงินภาคเอกชน (Kriwaczek ,1997: 145) การรับเงินสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชน อาจเกิดขึ้นเมื่อหน่วยงาน/องค์กรเหล่านั้นมีแนวคิด (Concept) ในการผลิตอยู่แล้ว จากนั้นจึงเรียกบริษัทผลิตรายการเข้าไปเพื่อนำเสนอข้อเสนอมในการผลิต

ในข้อเสนอ (proposal) นอกจากจะมีแนวคิด (Concept)ในการผลิตสารคดี สิ่งที่ต้องชัดเจนคือ งบประมาณ และเวลาในการผลิต งบประมาณแบ่งออกเป็นสองส่วนสำคัญคือ ค่าจ้างและค่าผลิต ค่าจ้างหมายถึง ค่าจ้างสำหรับการผลิตสารคดีนั้น เช่น ค่าจ้างสำหรับโปรดิวเซอร์ ค่าจ้างสำหรับผู้กำกับ ฯลฯ ค่าผลิตหมายถึง ค่าใช้จ่ายในส่วนของการผลิตสารคดี เช่น ค่ากล้อง, ค่าอุปกรณ์, ค่าห้องตัดต่อ ฯลฯ

กรณีของผู้ผลิตสารคดีที่มีแนวคิด (concept) แล้วเดินเข้าไปนำเสนอแนวคิดของเขาเพื่อของบประมาณในการผลิตสารคดีนี้เป็นรูปแบบหนึ่ง อีกรูปแบบหนึ่งคือการทำผู้ให้เงินสนับสนุนเช่นหน่วยงานของรัฐหรือบริษัทเอกชน มีแนวคิดอยู่แล้วว่าต้องการผลิตสารคดีในรูปแบบใดรูปแบบ

หนึ่งนั้น ในลักษณะเช่นนี้ ข้อเสนอ (proposal) ก็อาจจะไม่มีความจำเป็น หน่วยงานของรัฐหรือเอกชนอาจจะเรียกผู้ผลิตสารคดีเข้าไปตกลง หรือมีการประกวดราคาเลยก็ได้ ลักษณะนี้เป็น การสนับสนุนรายการโดยการจ้างผลิต สำหรับประเทศไทยการรับจ้างผลิตส่วนใหญ่ผู้รับจ้างเป็น หน่วยงานหรือองค์กรขนาดใหญ่ เป็นหน่วยงานภาครัฐ หรือองค์กรธุรกิจ

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการที่ผู้ผลิตสารคดีนำแนวคิดเข้าไปเสนอเพื่อขอของบประมาณ มาเพื่อทำการผลิตสารคดี หรือ หน่วยงานของรัฐ, บริษัทเอกชนเรียกให้ผู้ผลิตสารคดีเข้าไปเสนอ แนวคิด หรือรับงานผลิตสารคดี เมื่อก้าวถึงขั้นตอนก่อนการผลิต (Pre-Production) จะหมายถึง ขั้นตอนทุกอย่างก่อนที่จะมีการถ่ายทำ (shooting) เกิดขึ้น ซึ่งได้แก่ขั้นตอนการค้นคว้าและสำรวจ ข้อมูล (Researching), การวางแผน (Planning), การคัดเลือกและสำรวจเหตุการณ์ สถานที่ถ่าย ทำ และ ผู้เข้าร่วมรายการ (contributor) เพื่อที่จะกำหนดบทบาทของทีมงาน (Kriwaczek ,1997: 158) เรียกว่า ขั้นตอนก่อนการผลิตคือ ขั้นตอนเริ่มต้นของการผลิตสารคดีเรื่องใดเรื่องหนึ่งนั่นเอง เป็นขั้นตอนทุกอย่างที่เกิดขึ้น ก่อนการถ่ายทำ (shooting) จะมีขึ้น

นอกจากขั้นตอนก่อนการผลิต (Pre-Production) จะมีขั้นตอนต่างๆตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ในขั้นตอนนี้ยังมีสิ่งสำคัญดังนี้

เค้าโครง/โครงร่าง (Outline)

การมีเค้าโครง/ โครงร่าง (Outline) ในการผลิตสารคดีจะทำให้ผู้ผลิตสารคดีมีกรอบ (Framework) หรือโครงของสารคดี ซึ่งจะช่วยให้ผู้ผลิตสารคดีสามารถมองเห็นโครงสร้างทั้งหมด ของสารคดีตั้งแต่ต้นจนจบ (Kriwaczek ,1997: 180)

ลักษณะของเค้าโครง/ โครงร่าง (Outline) เป็นการเขียนเนื้อหาของสารคดีซึ่งประกอบด้วย การเปิดด้วยข้อเสนออะไรบางอย่าง (set up the opening premise), การพัฒนาของข้อโต้แย้ง/ข้อถกเถียง (argument), การไปสู่ข้อสรุป นอกจากนี้แล้วเค้าโครง/โครงร่าง (Outline) จะต้อง พยายามระบุถึงประธานของเรื่อง, สถานที่ที่เป็นรูปธรรม, บุคลิกหรือลักษณะของสารคดี (Kriwaczek, 1997: 180)

ทริทเม้นท์ (Treatment)

“ ทรีทเม้นท์ คือ คำอธิบาย/ การพรรณนา ฉบับสมบูรณ์ของสารคดี, ฉากต่อฉาก, ซีเค วันส์ต่อซีเควันส์” (Kriwaczek ,1997: 183)

แม้ผู้ผลิตสารคดีจำนวนมากจะหลีกเลี่ยงการเขียนทรีทเม้นท์ เพราะเกรงว่าจะเป็นการออกไปจำกัดการทำงานของพวกเขามากเกินไป เมื่อต้องไปเจอกับสถานการณ์จริง (Kriwaczek, 1997: 183) แต่การเขียนทรีทเม้นท์มีประโยชน์ในแง่ที่จะทำให้ผู้ผลิตมีความชัดเจนว่าฉากต่างๆ จะเริ่มต้นและจบอย่างไร, ความยาวของฉาก, สภาพของสารคดีจะเป็นอย่างไร, ชนิดของเสียงที่ผู้ชมจะได้ยิน, ชนิดของ shot ที่ต้องการ รวมทั้งการทำให้ชุดภาพมีความสมบูรณ์ (Kriwaczek ,1997: 183)

บท (Script)

บท (Script) คือ รายละเอียดของคำสั่งต่างๆ เพื่อลงมือปฏิบัติสำหรับการถ่ายทำ (shooting) (Kriwaczek, 1997: 185) แม้ว่า Kriwaczek จะระบุว่าเอกสารที่มีการเขียนขึ้นเพื่อเตรียมการถ่ายทำนั้น บท (Script) จะเป็นสิ่งที่ถูกใช้น้อยที่สุด แต่ต้องยอมรับว่ามีผู้ผลิตสารคดีจำนวนหนึ่งเลือกใช้วิธีการเขียน Script แบบสมบูรณ์ล่วงหน้าก่อนการถ่ายทำ (shooting) และพวกเขาก็พยายามที่จะถ่ายทำตามบทอย่างละเอียด แม้ว่าบทจะไม่บอกรายละเอียดของภาพในลักษณะ shot by shot ก็ตาม แต่บทจะบอกรายละเอียดของฉากไว้

จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ผู้ผลิตสารคดีในประเทศไทยจำนวนหนึ่งที่ใช้วิธีการเขียนบทแบบสมบูรณ์ล่วงหน้าก่อนการถ่ายทำนั้น จะเขียนบทสมบูรณ์ในส่วนที่เป็นบทบรรยาย (Voice Over) ซึ่งอยู่ทางด้านขวามือที่เป็นรายละเอียดทางด้านเสียง ส่วนทางด้านซ้ายมือซึ่งเป็นรายละเอียดทางด้านภาพ จะใช้วิธีการเขียนแบบกว้างๆ ไม่ระบุออกมาเป็น shot ในขณะที่ผู้ผลิตสารคดีจำนวนหนึ่งไม่ได้เขียนบทแบบสมบูรณ์ขึ้นมาล่วงหน้า แต่พวกเขาจะมีภาพอยู่ในหัวว่าพวกเขาต้องการจะให้สารคดีของพวกเขาออกมาในลักษณะไหน ภาพในหัวของผู้ผลิตสารคดีก็จะมาจากข้อเสนอ (Proposal), โครงร่าง (Out Line), ทรีทเม้นท์ (Treatment) ที่พวกเขาได้ทำไว้ก่อนที่จะมีการถ่ายทำเกิดขึ้นนั่นเอง สำหรับกระบวนการผลิตสารคดีคนจนจะใช้การติดต่อให้เห็นโครงสร้างของเรื่องก่อนที่จะเขียนบทที่เป็นเสียงบรรยาย (voice over) ซึ่งการเขียนบทที่เป็นเสียงบรรยาย (voice over) ในสารคดีคนจนจะมีการเปลี่ยนแปลงจากการควบคุมและต่อรองด้วยเช่นกัน

2. ขั้นตอนการผลิต (Production) ขั้นตอนการผลิต คือ ขั้นตอนการถ่ายทำสารคดีตามสถานที่ที่ได้มีการวางแผนไว้ สำหรับขั้นตอนการถ่ายทำของสารคดีนั้นมีการถ่ายทำตามสคริปต์ที่ได้เขียนไว้ล่วงหน้าและการถ่ายทำในขณะที่ยังไม่ได้เขียนสคริปต์ การถ่ายทำตามสคริปต์ไม่ยุ่งยากนัก เพราะสคริปต์จะเป็นตัวกำหนดกรอบของการถ่ายทำไว้อย่างชัดเจน ส่วนการถ่ายทำในขณะที่ยังไม่ได้มีการเขียนสคริปต์ไว้ล่วงหน้า ไม่ได้หมายความว่า เป็นการถ่ายทำสารคดีในลักษณะสะเปะสะปะ เพราะในลักษณะนี้ผู้ผลิตจะอาศัยการถ่ายทำตามโครงร่าง (Outline) และทริทแมนท์ ของสารคดีที่ได้มีการเขียนขึ้นก่อนที่จะมีการออกไปถ่ายทำ อย่างไรก็ตามเนื่องจากสารคดีเป็นรูปแบบของรายการที่นำเสนอความจริง ดังนั้นไม่จำเป็นที่ผู้ผลิตจะต้องเคร่งครัดตาม ทริทแมนท์ ที่ได้กำหนดไว้ทุกอย่าง ทั้งนี้เพราะสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะที่มีการถ่ายทำอาจเปลี่ยนแปลงไปจากการสำรวจข้อมูล หรือจากโครงร่าง และ ทริทแมนท์ ที่ได้กำหนดไว้แล้วก็เป็นได้ การเปลี่ยนแปลงที่ว่าบางครั้งก็ส่งผลให้เรื่องของสารคดีมีคุณค่า หรือ ดีกว่าโครงร่าง/ Treatment ที่ผู้ผลิตได้กำหนดขึ้นก่อนไปถ่ายทำก็เป็นได้

สำหรับโครงร่าง และ ทริทแมนท์ ที่กำหนดขึ้นก่อนการถ่ายทำนั้น ไม่จำเป็นต้องสมบูรณ์ร้อยเปอร์เซ็นต์ และในขั้นตอนการปฏิบัติงานจริงนั้นก็เป็นการยากอีกเช่นกันที่จะทำให้โครงเรื่อง / โครงสร้างนั้นสมบูรณ์ร้อยเปอร์เซ็นต์ การเปลี่ยนแปลงสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาในระหว่างการถ่ายทำ ผู้ผลิตบางคนไม่ได้เขียนทริทแมนท์ แล้วพิมพ์ออกมาเป็นระเบียบเรียบร้อย แต่เขาจะใช้วิธีการคิดไว้ในหัวว่าสิ่งที่เขาต้องการมีอะไรบ้างก่อนการถ่ายทำ เมื่อไปถึงที่ถ่ายทำจริงเขาก็จะทำการถ่ายทำตามที่เขาได้คิดไว้ หรือบางครั้งเขาอาจจะมีการปรับเปลี่ยนเมื่อเขาไปถึงสถานที่ถ่ายทำแล้วก็เป็นได้ ซึ่งแน่นอนว่าความคิดหรือภาพในหัวของผู้ผลิตสารคดีนั้น สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา อาจกล่าวได้ว่าการถ่ายทำสารคดีนั้นมีความยืดหยุ่นมากก็เป็นได้ ทั้งนี้เพราะเงื่อนไขสำคัญของรูปแบบรายการที่เป็นรายการที่เสนอความจริง ดังนั้นจึงขึ้นอยู่กับว่าเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงนั้นเป็นอย่างไร

3. ขั้นตอนหลังการผลิต (Post - Production) ขั้นตอนหลังการผลิต ก็คือขั้นตอนการตัดต่อโดยนำภาพและเสียงที่ได้มีการถ่ายทำมาจากขั้นตอนการผลิต (Production) มาประกอบสร้างอีกครั้งหนึ่ง (การประกอบสร้างไม่ได้เกิดขึ้นในขั้นตอนนี้เพียงขั้นตอนเดียว ในขั้นตอนการถ่ายทำก็เป็นการประกอบสร้างเช่นเดียวกัน เช่น การเลือกใช้มุมกล้องต่างๆ)

ในขั้นตอนนี้หากผู้ผลิตสารคดีเลือกใช้วิธีการเขียนบทตั้งแต่ก่อนที่จะมีการออกไปถ่ายทำ ในขั้นตอนของการตัดต่อนี้ก็จะเป็นการตัดต่อตามบทที่มีการเขียนไว้ก่อน หากผู้ผลิตเลือกใช้วิธี

การเขียนบทหลังจากที่มีการถ่ายทำแล้ว ก่อนที่จะมีการตัดต่อก็จะมี การเขียนบทให้เรียบร้อยก่อน อย่างไรก็ตามมีผู้ผลิตสารคดีบางส่วนเลือกใช้วิธีการในลักษณะที่ว่าเมื่อกลับมาจากการถ่ายทำ แล้ว จะทำการตัดต่อก่อนแล้วค่อยเขียนบททีหลัง การตัดต่อที่ว่าพวกเขาจะใช้การตัดต่อตามโครง เรื่อง/โครงสร้างของสารคดีตามที่ได้จัดทำขึ้นก่อนถ่ายทำ และ/หรือมีการปรับเปลี่ยนในระหว่าง ถ่ายทำ ในขณะที่บางครั้งโครงร่าง/โครงสร้างของสารคดีก็เกิดขึ้นหลังจากที่มีการถ่ายทำเสร็จ เรียบร้อยแล้ว การตัดต่อโดยใช้วิธีการตัดต่อก่อนแล้วเขียนบททีหลังนั้น ผู้ผลิตจะใช้การตัดต่อ แบบหยาบ (first cut) ขึ้นมาก่อนในลักษณะของการเรียงภาพเคลื่อนไหว (shot) ให้ออกมาเป็นชุด ภาพและฉาก (Sequence and Scene) ต่อเนื่องกันไป จากนั้นค่อยเขียนบทตามชุดภาพและฉาก ที่ได้ตัดต่อแบบหยาบไว้ จากนั้นค่อยมีการนำไปตัดต่อแบบละเอียดอีกครั้ง

การตัดต่อเป็นการนำเอาวัตถุดิบที่ได้มีการถ่ายทำไว้แล้ว (Footage) มาทำการคัดเลือก เลือกสรร และเรียบเรียงขึ้นตามหลักไวยากรณ์พื้นฐานสำหรับการตัดต่อ และจุดมุ่งหมายของ สารคดี ซึ่งถือได้ว่าเป็นขั้นตอนของการประกอบสร้างความหมายที่สำคัญมาก ซึ่งองค์ประกอบ ของการประกอบสร้างที่สำคัญในขั้นตอนนี้ก็คือ เทคโนโลยีที่ใช้ในการตัดต่อ

4. ขั้นตอนการทบทวน การตรวจสอบงานผลิต (Review)

เมื่อเสร็จจากขั้นตอนของการตัดต่อแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ ขั้นตอนการทบทวน ตรวจสอบ งานผลิต (Review) นั้นหมายความว่าเมื่อตัดต่อแล้ว จะยังไม่นำเสนอต่อผู้ชมทันที หรือ นำออก อากาศทันที แต่จะต้องมีการทบทวน/ตรวจสอบงานผลิตสารคดีก่อน

Kriwaczek (1997: 233) กล่าวว่า “การได้มาซึ่งความประทับใจต่อสารคดีทั้งหมดอยู่ที่ ความพยายามของผู้ผลิตในขั้นตอนสุดท้ายที่เรียกกันว่าขั้นการทบทวน (Review)” ทั้งนี้เนื่องจาก เป็นโอกาสที่ผู้ผลิตได้มีโอกาสนั่งดูงานสารคดีของเขา ตั้งแต่ต้นจนจบเป็นครั้งแรกในฐานะของผู้ ชม

Kriwaczek (1997: 233) กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการทบทวนงานผลิตว่า ไม่ใช่เรื่อง ของการทำให้ผู้ผลิตสารคดี แน่ใจว่างานของเขาพร้อมสำหรับลูกค้าเท่านั้น การที่ผู้ผลิตสารคดีซึ่ง เป็นเจ้าของผลงานเอง นั่งชมสารคดีของเขาในฐานะผู้ชมนั้นเป็นทางเดียวในการชื่นชมผลงานที่ ได้ทำ แน่ใจว่ามีจุดดีและไม่ดี นี่เป็นส่วนสำคัญของการเรียนรู้และเติบโตในฐานะผู้ผลิตสารคดี เป็นความจริงที่ว่า การชมสารคดีในสถานที่ต่างๆ เป็นประสบการณ์ที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นการ

ชมในโรงภาพยนตร์, การชมเมื่อออกอากาศทางโทรทัศน์, การฉายให้กับผู้ชมที่เป็นบริษัทเป้าหมาย สิ่งแวดล้อมที่สารคดีฉาย ที่บ้านหรือสำนักงาน สถานการณ์ก่อนและความสำเร็จบนจอ ทั้งหมดมีผลกระทบต่อการใช้สารคดีมาก แต่การทบทวน คือโอกาสสำคัญในการใช้เวลาเพื่อมีสมาธิในการชมผลงานอีกรอบ เป็นโอกาสในการคิดว่าอะไรที่ทำได้ดีและอะไรควรทำให้ดีขึ้น

การนำแนวคิดเรื่องกระบวนการผลิตสารคดีมาใช้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง การต่อรองในเรื่อง การควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้าง และผู้ผลิตในกระบวนการผลิต “สารคดีคนจน” ก็เพื่อที่จะดูว่า ในกระบวนการผลิตสารคดีคนจนนั้น ผู้ว่าจ้างและผู้ผลิตมีการต่อรองในเรื่องการควบคุมเนื้อหา กันในขั้นตอนไหนของกระบวนการผลิตบ้าง และมีการต่อรองกันอย่างไร

การเล่าเรื่องของสารคดี

การเล่าเรื่อง (Storytelling) เป็นองค์ประกอบหลักในการสื่อสารรูปแบบสารคดี โดยการเล่าเรื่องในสารคดีนั้นจะเกิดขึ้นจากการใช้ภาพและเสียงเป็นตัวบท (Text) ในการเล่าเรื่อง ภาพและเสียงดังกล่าวจะถูกเลือกสรรมาจากเหตุการณ์จริงต่างๆ แล้วนำมาประกอบในฐานะตัวแทนของความจริง (Reality Representation) ในกระบวนการตัดต่อ ความจริงที่ปรากฏหลังการประกอบสร้างในห้องตัดต่อ และความจริงที่เกิดขึ้นในโลกแห่งความจริงนั้นจะใกล้เคียงกันเพียงใด ขึ้นอยู่กับทักษะ และความตั้งใจของผู้ผลิต ทั้งนี้เนื่องจากการประกอบสร้างในสื่อภาพและเสียงจะประกอบด้วยสองส่วนที่ผสมผสานกันอยู่ ซึ่งได้แก่

1. แนวระนาบของเหตุการณ์ (Plane of Events)
2. แนวระนาบของวาทกรรม (Plane of Discourse) (Bob Foss, 1992)

แนวระนาบของเหตุการณ์ คือ เหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในสารคดี ตอบคำถามว่าอะไร (What) เกิดขึ้นในสารคดี ซึ่งในส่วนนี้พัฒนาการจะดำเนินตามเหตุการณ์ หรือ ตัวแสดง (Character) ต่างๆที่โลดแล่นอยู่บนจอ แนวระนาบของเหตุการณ์เป็นสิ่งที่ผู้ชมติดตามชม เป็นองค์ประกอบหลักของเรื่อง (Story) หรือกิจกรรม (Action) สารคดีที่ไม่มีแนวระนาบของเหตุการณ์ จะไม่เป็นสารคดี

แนวระนาบของวาทกรรม เป็นเรื่องรูปแบบของการนำเสนอ ตอบคำถามว่าเหตุการณ์ในแนวระนาบของเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นอย่างไร (How) องค์ประกอบในส่วนแนวระนาบของวาทกรรม

อยู่ในการควบคุมของผู้ผลิต และตั้งอยู่นอกเหนือโลกแห่งความจริง วาทกรรมเป็นสิ่งที่ตัวแสดงไม่ได้รับรู้ แต่ถูกปรุงแต่งขึ้นโดยกระบวนการผลิต เช่น มุมกล้อง การจัดแสง การบรรยาย สิ่งเหล่านี้อยู่นอกเหนือโลกแห่งความจริง แต่มีผลอย่างยิ่งต่อการตีความ (Interpretation) ของความจริงที่นำเสนอผ่านสารคดี ในการผลิตที่แนบเนียน (Seamless approach) ผู้ผลิตจะนำเสนอแนวระนาบของวาทกรรมผ่านแนวระนาบของเหตุการณ์ หรือ ซ่อนวาทกรรมอยู่เบื้องหลังเหตุการณ์นั่นเอง ตัวอย่างเช่น การที่ชาวบ้านไม่ได้รับเงินกู้จากธนาคาร จะมีเหตุการณ์พอสั่งเขปดังต่อไปนี้

1. ชาวบ้านเตรียมหลักฐานไปธนาคาร
2. ชาวบ้านเดินทางไปยังธนาคาร
3. ชาวบ้านพูดกับนายธนาคารเพื่อขอเงินกู้
4. นายธนาคารปฏิเสธชาวบ้าน
5. ชาวบ้านเดินทางกลับบ้าน

ในการนำเสนอวาทกรรม ผู้ผลิตอาจจะสอดแทรกรายละเอียดทางวาทกรรมด้วยองค์ประกอบในการผลิตดังต่อไปนี้

1. ในการเตรียมหลักฐานไปธนาคาร ผู้ผลิตเลือกที่จะนำเสนอจำนวนเอกสารที่น้อยชนิดที่ชาวบ้านมี เช่น บัตรประชาชน สำเนาทะเบียนบ้าน และสมุดเงินฝากที่มีเงินฝากจำนวนน้อยชนิด มุมกล้องที่เลือกใช้อาจจะเป็นมุมที่มองจากมุมบน ให้เห็นถึงสภาวะที่เป็นผู้ถูกกระทำ

2. การเดินทางไปยังธนาคารซึ่งตั้งอยู่ในตลาด ผู้ผลิตอาจเลือกเสนอภาพของตลาดโดยให้การเดินทางของชาวบ้านเป็นตัวนำไปสู่ตลาด แสดงให้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนเงินตราในตลาด

3. การพูดคุยกับนายธนาคาร อาจจะเน้นภาพข้ามไหล่ นายธนาคาร และใช้มุมเสยสำหรับนายธนาคาร มุมต่ำสำหรับชาวบ้าน เพื่อนำเสนอเรื่องโครงสร้างของอำนาจ

4. ในวินาทีที่มีการปฏิเสธการให้เงินกู้ ผู้ผลิตอาจเลือกหน้าของนายธนาคาร หรือ หน้าของชาวบ้าน หรือ ทั้งสอง

5. ในการเดินทางกลับบ้าน ผู้ผลิตอาจจะเลือกภาพจากมุมสูงที่แสดงให้เห็นธนาคาร ชาวบ้าน และ ชุมมออกจนเห็นภาพกว้างตลาด เพื่อนำเสนอความไร้อำนาจในสังคมของชาวบ้าน

จะเห็นว่าวาทกรรมว่าชาวบ้านเป็นผู้ถูกระทำ จะร้อยผ่านเหตุการณ์ตลอดเรื่อง ซึ่งแน่นอนหากผู้ผลิตต้องการนำเสนอเหตุการณ์เดียวกัน โดยมีวาทกรรมว่าธนาคารมีการทำงานที่มีประสิทธิภาพและเลือกปล่อยเงินกู้ให้กับชาวบ้านที่เชื่อถือได้นั้น จะมีระเบียบการนำเสนอที่แตกต่างกัน ในขณะที่เหตุการณ์ในการเล่าเรื่องยังคงเหมือนเดิมทุกประการ โดยที่ผู้ผลิตอาจจะเลือกนำเสนอความไม่พร้อมในการเตรียมเอกสารของชาวบ้าน การจับจ่ายใช้สอยของชาวบ้านในตลาดแสดงให้เห็นความไม่ระมัดระวังในการใช้เงิน ความไม่สามารถในการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการกู้ยืมเมื่อคุยกับนายธนาคาร เลือกแสดงความพยายามของนายธนาคารในการช่วยเหลือชาวบ้าน เช่น เลือกเสนอข้อเสนอแนะต่างๆที่เป็นประโยชน์ในการเตรียมตัวมากู้เงิน ภาพปิด อาจจะเป็นภาพมุมมองของนายธนาคารที่มองชาวบ้านจากไปหลังจากถูกปฏิเสธ และ กลับมายังภาพนายธนาคารทำงานเกี่ยวกับเงินกู้อื่นๆที่ตนจะทำการอนุมัติ แน่ขนัดในการผลิตสารคดีผู้ผลิตอาจจะเลือกกรณีที่นายธนาคารอนุมัติเงินกู้ให้กับชาวบ้าน เพื่อแสดงความจริงใจของธนาคาร ทั้งสองเหตุการณ์เป็นความจริงที่เกิดขึ้น ถูกนำเสนออย่างไม่บิดเบือน แต่มีวาทกรรมที่แตกต่างกัน

เนื่องจากการควบคุมแนววาทกรรมมีผลอย่างยิ่งต่อการนำเสนอสารคดี แต่ในขณะเดียวกันหากมีการนำวาทกรรมมานำหน้าเหตุการณ์ สารคดีจะมีลักษณะของการชี้แนะและขาดความเป็นกลาง ผู้ผลิตจึงนิยมนำเสนอสารคดีโดยให้เหตุการณ์เป็นตัวนำ ส่วนวาทกรรมจะมีแรงจูงใจ (Motivation) มาจากเหตุการณ์ ไม่ได้ปรากฏตัวขึ้นอย่างลอยๆ ในลักษณะสัญลักษณ์นิยม (Symbolism) ณ จุดนี้จะเห็นได้ว่าทักษะในการควบคุมการผลิต และ ความตั้งใจในการสื่อสารของผู้ผลิตสารคดีมีผลอย่างยิ่งต่อ “ความจริง” ที่ปรากฏขึ้นผ่านสื่อสารคดี

องค์ประกอบในการเล่าเรื่องสารคดี

ประธาน (Subject) ตอบคำถามว่าสารคดีเรื่องนี้เกี่ยวกับอะไร ประธานของสารคดีไม่จำเป็นต้องเป็นบุคคล แต่อาจเป็นเหตุการณ์ สถานที่ หรือ ระยะเวลาใดระยะเวลาหนึ่งในประวัติศาสตร์ แต่ประธานในสารคดีจำเป็นจะต้องมีกิจกรรมพ่วงต่อด้วย เพื่อให้เกิดความเคลื่อนไหวในเชิงการถกเถียง (Argument) กล่าวคือ หากนาย ก. ไม่ทำอะไรแล้วยังเป็นเพียงแค่แนวคิดที่จะผลิตสารคดี ต่อเมื่อผู้ผลิตคิดว่าจะถ่ายทอดการหากินของ นาย ก. หรือ การตกงานของ นาย ก. ว่ามีความลำบาก หรือ ยากง่ายเพียงใด จึงจะมีลักษณะการเป็นประธานของเรื่อง ที่จะมีความพร้อมต่อการผลิตในลักษณะการเล่าเรื่องสารคดี สำหรับตัวอย่างที่เป็นวัตถุ เช่น เชื้อนปากมดูล ยัง

ไม่ใช่ประธาน หากมีการตัดสินใจที่จะทำเรื่อง การสร้างเขื่อนปากมูล โดยมองผลกระทบต่อชีวิตสัตว์น้ำในแม่น้ำมูล จึงจะมีความเป็นประธานในนัยยะของการผลิตสารคดี

โครงเรื่อง (Structure) หลังจากการกำหนดประธานเสร็จสิ้น การเรียงรายของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาหนึ่งคือโครงเรื่อง ซึ่งแน่นอน ในโลกแห่งความจริงมีเหตุการณ์มากมายที่เกิดขึ้นต่อประธานหนึ่งๆ ผู้ผลิตสารคดีจะทำการเลือกเหตุการณ์ที่ตนมองว่าเกี่ยวข้องกับข้อถกเถียง (Relevant to the Argument) เพื่อทำการบันทึก โดยปกติสารคดีจะพยายามบันทึกจุดเปลี่ยนแปลงหลักๆ (Major Turning Points) ในประธาน เช่น ในกรณีของเขื่อนปากมูล อาจเป็นแม่น้ำมูลก่อนการสร้างเขื่อน แม่น้ำมูลระหว่างการสร้างเขื่อน แม่น้ำมูลเมื่อสร้างเขื่อนเสร็จเรียบร้อย โครงเรื่องของสารคดี นิยมที่จะใช้แนวการเล่าเรื่องปกติ (Conventional narrative format) ที่มีองค์ประกอบสามส่วนเป็นหลัก องค์หนึ่ง เปิดเรื่องแนะนำประธานและความเป็นมาจบด้วยจุดเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อประธาน องค์สอง แสดงความซับซ้อนของการเปลี่ยนแปลง หรือช่วง “ขั้นเกสสิว” จบด้วยความวิฤตติที่จะนำไปสู่ความแตกหัก อย่างใดอย่างหนึ่งในองค์ที่สาม องค์ที่สาม ความแตกหัก ที่เปลี่ยนแปลงประธานไปจากเดิมอย่างไม่สามารถถดถอยคืนได้ หรือ ได้สร้างความจริงแบบใหม่ขึ้นมา ตัวอย่างเช่น องค์หนึ่ง แม่น้ำมูลมีปลามากมาย ชาวบ้านหากินอยู่กับปลา มีการสร้างเขื่อนวิถีชีวิตชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนไป องค์สอง เขื่อนก่อสร้าง มีปริมาณปลาหน้าเขื่อนลดลง ปริมาณปลาท้ายเขื่อนเพิ่มขึ้น มีกลุ่มที่ได้ประโยชน์และเสียประโยชน์ ฯลฯ จบด้วยชาวบ้านที่เสียประโยชน์ตัดสินใจขัดขวางการสร้างเขื่อน องค์สาม ผู้สร้างเขื่อนปะทะกับชาวบ้าน ได้ชัยชนะ ดำเนินการสร้างเขื่อนจนสำเร็จ แม่น้ำมูลไม่เหมือนเดิม ชีวิตชาวบ้านไม่เหมือนเดิม โครงสร้างดังกล่าวเป็นโครงสร้างในลักษณะที่เรียกว่า Restorative Three-Act Structure (Ken Dancyger and Jeff Rush, 1995) ซึ่งนิยมใช้ในการเล่าเรื่องทั้งในภาพยนตร์ทั่วไปและสารคดี

ตัวละคร และ แรงจูงใจ (Character and Motivation) ได้แก่บุคคล สัตว์ สิ่งของที่ปรากฏในสารคดีและมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประธาน ตัวแสดงจะเป็นผู้ทำให้เกิดการเดินเรื่องหรือ Plot ขึ้นมา เนื่องจากตัวละครมีความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่ง (Motivation) และสารคดีจะติดตามตัวละครว่าเขาสามารถจะบรรลุเป้าหมายของเขาได้อย่างไร Plot เกิดขึ้นจากกิจกรรมที่ตัวละครแสดงกระทำเพื่อบรรลุเป้าหมาย (Action) และ อุปสรรคที่ทำให้เขาไม่บรรลุเป้าหมาย (Obstacle) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรม และอุปสรรค จะทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า Plot หรือ การขึ้นลงของเหตุการณ์ การหักมุมต่างๆ หากไม่มีอุปสรรคแล้ว เรื่องที่เล่าจะไม่เป็นเรื่องที่น่าสนใจ (Kriwaczek, 1997) เช่น ตัวอย่างเดิมของการสร้างเขื่อน หากเรื่องมีอยู่ว่าการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) อยากสร้างเขื่อน ลงมือสร้างเขื่อน สร้างเขื่อนสำเร็จ เรื่องจะจบลงอย่างรวดเร็ว แต่ถ้าใน

ลักษณะของ Plot แล้ว ความตั้งใจของ กพล. จะต้องมีอุปสรรคไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง อาจจะเป็น ไม่มีเงิน ประชาชนต่อต้าน ฯลฯ จึงทำให้ กพล. ต้องทำกิจกรรมหลายๆกิจกรรม เพื่อบรรลุถึงเป้าหมายเบื้องต้นในการสร้างเขื่อนได้ อนึ่งอุปสรรคมิได้เป็นตัวกำหนดว่าความตั้งใจในการสร้างเขื่อนของ กพล. นั้นดีหรือไม่ดี เพียงแต่เป็นกลไกที่ทำให้การเล่าเรื่องเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนของ กพล. มีรสชาติที่น่าติดตาม

มุมมอง (Point of View) ในการเล่าเรื่องสารคดี เช่นเดียวกับการเล่าเรื่องภาพยนตร์ การเสนอว่าเรื่องที่เล่านั้นมองผ่านมุมมองของใครเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในด้านการเล่าเรื่อง เนื่องจากข้อกำหนดมุมมองเป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือความจริงในโลกอย่างสิ้นเชิง และ เป็นเรื่องที่อยู่ในความจริงของโลกภาพยนตร์ ผู้ผลิตจึงสามารถกำหนดมุมมองได้ตามความต้องการของตนเอง ในสารคดีเรื่องหนึ่ง มุมมองไม่จำเป็นจะต้องเป็นมุมมองเดียว อาจมีการสลับเปลี่ยนได้ เช่น ในกรณีของเขื่อนปากมูล อาจจะเป็นมุมมอง ของ กพล. กับมุมมองของสัตว์น้ำในแม่น้ำมูลก็ได้ สิ่งที่สำคัญคือ ผู้ผลิตมีความจำเป็นที่จะต้องใช้เครื่องมือในการเล่าเรื่องประเภทต่างๆ สร้างความชัดเจนสำหรับผู้ชมว่าในขณะที่ชมสารคดีในช่วงนี้อยู่ นั้น เป็นมุมมองของใคร

การจัดการเรื่องเวลา และ สถานที่ (Time and Space) เช่นเดียวกับมุมมอง การจัดการเรื่องเวลา และ สถานที่ในสารคดี ถึงแม้จะอิงกับความจริงในโลก แต่ก็เป็นการประกอบขึ้นใหม่เพื่อความจริงทางสารคดีล้วนๆ ทั้งนี้ไม่ได้หมายถึงว่าการกระทำเช่นนั้นจะเป็นการบิดเบือนหากแต่รูปแบบของภาพยนตร์ไม่ว่าจะเป็นสารคดีหรือไม่ มีความจำเป็นที่ผู้ผลิตจะต้องทำการสร้างเวลาและสถานที่ ในนัยยะของภาพยนตร์ขึ้น ในเรื่องของเวลานั้นได้แก่ การอัดบีบ (Compression) และการกระโดดข้าม (Time Lapse) เป็นต้น ส่วนในเรื่องของสถานที่เนื่องจากผู้ผลิตจำเป็นต้องแปลงความจริงในโลก ซึ่งเป็นสามมิติมาสู่ความจริงบนจอ ซึ่งเป็นสองมิติ ผู้ผลิตจึงจำเป็นต้องใช้หลักในการกำหนดพื้นที่บนจอไม่ให้เกิดความสับสนสำหรับผู้ชม ซึ่งได้แก่เรื่องเส้นของกิจกรรม (Line of Action) เป็นต้น ตัวอย่างของการกำหนดเวลา และสถานที่ ในกรณีของเขื่อนปากมูล เช่น การอัดบีบการสร้างเขื่อนที่กินเวลาเป็นแรมปี เป็นระยะเวลาเท่ากับความยาวของสารคดีหนึ่งชั่วโมง เป็นต้น ตลอดระยะเวลาหนึ่งชั่วโมง ผู้ผลิตจำเป็นต้องใส่ข้อมูลว่าเวลาได้ผ่านไปมากกว่าความยาวของสารคดี ซึ่งการสื่อถึงระยะเวลานั้น อาจจะทำโดยตรง เช่น อ้างถึงในบทบรรยายว่า “หกเดือนผ่านไป” หรือ กระทำอย่างแฝงตัว เช่น การฉายภาพ ฤดูกาลเกษตรที่เปลี่ยนจากการดำนา ไปสู่การเกี่ยวข้าว เป็นต้น ในเรื่องของสถานที่นั้น ในกรณีของเขื่อนปากมูลมีความจำเป็นที่จะต้องให้ผู้ชมเกิดความชัดเจนระหว่างบริเวณเหนือเขื่อนกับท้ายเขื่อน การกำหนดทิศทางว่าด้านไหนเป็นบริเวณเหนือเขื่อนและท้ายเขื่อนจะต้องถูกระบุไว้แต่ต้น และต้องต่อเนื่อง

ตลอดการนำเสนอ วิธีการที่ใช้จะนิยมวิธีที่แบบเนียน โดยอาจจะใช้จุดอ้างอิง (Reference point) บางอย่าง เช่น โขดหินลักษณะการไหลของน้ำ ต้นไม้ เป็นต้นยืนยันถึงความเป็นเหนือ เป็นได้บนจอ

เครื่องมือที่ใช้ในการประกอบสร้างเรื่องในสารคดี

ในการผลิตสารคดี สิ่งต่างๆที่จะเป็นเรื่องและผู้ผลิตจะทำการเล่า จะมีเครื่องมือหลักๆอยู่สองด้านคือ ด้านเสียงและภาพสำหรับการสื่อสาร ต่อไปนี้เป็นรายละเอียดโดยสังเขปถึงคุณลักษณะของเครื่องมือเหล่านั้น

กรอบภาพ และ ภาพเคลื่อนไหว (Frame and Shot) หมายถึงลักษณะการจัดกรอบภาพ (Frame) และการที่กรอบภาพนั้นกินระยะเวลาหลายๆกรอบ จนเกิดภาพเคลื่อนไหว (Shot) ในการประกอบสร้างสารคดี กรอบภาพ และ ภาพเคลื่อนไหว ถือเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดในการประกอบสร้าง ดังที่กล่าวมาแล้วว่า เป้าหมายหลักในการจัดวางกรอบภาพและบันทึกภาพเคลื่อนไหวในสารคดี คือ การบันทึกเหตุการณ์ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง แต่การวางกรอบภาพในลักษณะต่างๆ เช่น มุมสูง มุมต่ำ หรือมุมระนาบ มีผลต่อการควบคุมวาทกรรมที่แฝงตัวอยู่

ชุดภาพ และ ฉาก (Sequence and Scene) ภาพเคลื่อนไหวหลายๆภาพ เมื่อนำมาต่อกันจะเกิดสิ่งที่เรียกว่า ชุดภาพ (Sequence) ชุดภาพจะมีเอกภาพ (Unity) ในเรื่อง ฐานะ เวลา สถานที่ และ กิจกรรม ชุดภาพมีเป้าหมายในการสร้างมายาของการรับรู้เหตุการณ์ นั่นคือ นำเสนอเหตุการณ์หนึ่งผ่านจอ โดยประหนึ่งว่าผู้ชมได้เฝ้าสังเกตการณ์เหตุการณ์นั้นด้วยตนเอง ตัวอย่างเช่น การตกปลาของชาวบ้านปากมูล ใน Sequence หนึ่งอาจมีสี่ภาพเคลื่อนไหว คือ 1. ภาพชาวบ้านถือคันเบ็ดยืนอยู่ริมแม่น้ำ 2. ภาพแคบปลารอกกินเหยื่อ 3. ภาพแคบหน้าชาวบ้านรอให้ปลากินเหยื่อ 4. ภาพชาวบ้านดึงปลาที่กินเหยื่อแล้วขึ้นจากน้ำ Sequence ต่างๆจะถูกนำมาประกอบกันเป็นฉาก ซึ่งได้แก่ หน่วยที่มีเอกภาพทางด้านเนื้อหา แต่อาจจะต่างเวลา ต่างสถานที่กัน เช่น ในตัวอย่างเดิม อาจจะมีชุดภาพหาปลา ชุดภาพหุงหาอาหาร ชุดภาพการกินข้าว ประกอบกันเป็นฉากวิถีชีวิตชาวบ้านปากมูล จะเห็นได้ว่าในกระบวนการการสร้างฉากนั้น ผู้ผลิตสารคดีจะทำการเลือกชุดภาพต่างๆ โดยอิงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง แต่ใช้หลักในเรื่องของความเกี่ยวเนื่อง (Relevant) ต่อโครงเรื่องหลัก และ ฐานะ เป็นแนวทางในการเลือกชุดภาพ และฉาก

เสียงบรรยาย เสียงสนทนา และ เสียงสัมภาษณ์ (Narration, Dialogue and Interview) เสียงคนพูด หรือ ภาษา เป็นองค์ประกอบสำคัญในการผลิตสารคดี เนื่องจากภาษาสามารถเติมเต็มเนื้อหาที่ภาพไม่สามารถสื่อสารได้ ไม่ว่าจะเป็นรายละเอียดในเชิงตัวเลข ประสาทสัมผัสบางประเภท เช่น กลิ่น หรือ ความนึกคิดที่เป็นนามธรรมหลายประเภทที่ภาพไม่สามารถจะสื่อได้ด้วยตัวของมันเอง สิ่งที่น่าสังเกตคือ ภาษาจะไม่ใช้ในการบรรยายสิ่งที่เห็น แต่จะเป็นตัวชี้ให้ผู้ชมมองในสิ่งที่ผู้ผลิตต้องการให้มอง อาทิเช่น ในกรณีของชาวบ้านปากมูลตกปลา อาจจะมีบทบรรยายถึงพันธุ์ปลาที่หลากหลายในแม่น้ำมูล ในขณะที่ชาวบ้านกำลังทำกิจกรรมตกปลาตัวเดียวเพื่อให้ข้อมูลถึงความหลากหลายของพันธุ์ปลาโดยไม่ต้องหาภาพปลาแต่ละประเภทมาประกอบในลักษณะเห็นปลาตะเพียน บทก็กล่าวว่า ปลาตะเพียน เห็นปลานูบทุกก็กล่าวว่าปลานู

ภาษาในสารคดี จะถูกถ่ายทอดผ่านสามวิธีหลักๆคือ เสียงบรรยาย ซึ่งได้แก่เสียงของผู้ผลิตสารคดีทำการบรรยายข้อมูลเชิงประจักษ์ต่างๆ เสียงสนทนา ซึ่งเกิดขึ้นจากการสนทนาของตัวแสดงจริงในเหตุการณ์จริง เช่น การพูดคุยกันของคนในครอบครัว ส่วนบทสัมภาษณ์ เป็นขนบของสารคดีที่ทำการสัมภาษณ์ตัวแสดงหลักๆ ถึงประเด็นที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาใช้ประกอบในฐานบทบรรยายของสารคดี โดยเสียงสัมภาษณ์อาจจะปรากฏพร้อมกับภาพของผู้ถูกสัมภาษณ์ หรือ จะปรากฏพร้อมกับชุดภาพที่เกี่ยวข้องในฐานะเสียง Voice Over ก็ได้

เสียงประกอบ และ ดนตรี (Sound and Music) เสียงประกอบและเสียงดนตรี เป็นองค์ประกอบในเชิงวาทกรรมของสารคดี กล่าวคือ เสียงประกอบจะถูกเลือกและนำมาใช้เพื่อกำหนดการตีความของผู้ชม อย่างตัวอย่างของฉากการตกปลา ผู้ผลิตอาจจะเลือกเน้นเสียงของสายน้ำและความสงบ เพื่อนำเสนอวาทกรรม “ชีวิตชาวบ้านตามมายาคติ” หรือ อาจจะนำเสนอเสียงการก่อสร้างเขื่อนที่อยู่ใกล้ๆเพื่อนำเสนอวาทกรรม “ชีวิตชาวบ้านตามมายาคติกำลังสูญสิ้น” ทั้งนี้การเลือกดังกล่าวย่อมขึ้นอยู่กับสภาพความจริง แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าผู้ผลิตสามารถสอดแทรกวาทกรรมประเภทต่างๆได้ด้วยเสียงประกอบอย่างมากมาย ในส่วนของเสียงดนตรีนั้น สารคดีนิยมเสียงดนตรีที่เกิดขึ้นจริง มากกว่าดนตรีที่แปลกแยก แต่กระนั้น การเลือกเสียงดนตรีประกอบก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งในการกำหนดกรอบการรับรู้ของผู้ชม เช่น กรณีชาวบ้านตกปลาหากมีเสียงแคนประกอบย่อมนำเสนอวาทกรรมว่าการหาปลาไม่ใช่เพียงแต่การเลี้ยงชีพ หากเป็นวัฒนธรรมในการดำรงอยู่ของชุมชน เจกเช่น ดนตรี และการฟ้อนรำ

กราฟิก และ ไตเติล (Graphic and Title) ตัวอักษร เป็นอีกลักษณะหนึ่งของภาษาที่ปรากฏขึ้นบนสารคดี โดยส่วนใหญ่ กราฟิกและไตเติลในสารคดีจะถูกนำมาใช้ในลักษณะหน้าที่

นิยม (Functionalism) คือ ใช้ในการบอกชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ บอกเวลา และ สถานที่หรือ อาจจะถูกใช้ในลักษณะสัญลักษณ์ เช่น แผนที่หรือ แผนภูมิต่างๆ แต่บทบาทของกราฟิกและไต่เต็ล ส่วนใหญ่จะมีลักษณะอรรถประโยชน์ อย่างไรก็ตามบางครั้งกราฟิกและตัวอักษรจะใช้เพื่อการผลักดันวาทกรรม เช่น ในกรณีของสารคดีเรื่องปากมดลูก หากตัวอักษรถูกออกแบบในลักษณะตัวเขียนลาว อาจจะมีเป้าหมายในเชิงท้องถิ่นนิยม หากมีการออกแบบในลักษณะคอมพิวเตอร์ อาจนำเสนอถึงความจำเป็นในการเข้ามาของเขื่อนในฐานะความทันสมัย ไต่เต็ลยังมีบทบาทสำคัญอีกประเภทหนึ่งในสารคดีคือ การให้พื้นเพของเรื่องในตอนเปิดเรื่อง หรือ การกล่าวถึงสิ่งที่ตามมาในอนาคตที่นอกเหนือจากการนำเสนอในสารคดี ในตอนท้ายของเรื่อง เช่น ก่อนเปิดเรื่องสารคดีปากมดลูก อาจมีไต่เต็ลเป็นตัวอักษรบรรยายถึง นโยบายการสร้างเขื่อน ตอนปิด อาจมีตัวอักษรบรรยายถึงพันธุ์ปลาที่หายไป หรือ ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประชาชน จะเห็นได้ว่ากราฟิกและไต่เต็ลมีลักษณะเป็นวาทกรรมอย่างชัดเจน และ แสดงถึงจุดยืนของผู้ผลิตมากกว่าการนำเสนอในลักษณะภาพยนตร์

การนำแนวคิดเรื่องการเล่าเรื่องของสารคดี มาประกอบกรณีวิเคราะห์สำหรับวิทยานิพนธ์เรื่อง การต่อรองในเรื่องการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้ผลิตในกระบวนการผลิต “สารคดีคนจน” นั้นเพื่อที่จะวิเคราะห์เนื้อหา วาทกรรมที่เกิดขึ้นในสารคดีคนจนทั้ง 5 ตอน โดยอาศัยกรอบคิดเรื่องโครงสร้างการเล่าเรื่อง วิธีการในการเล่าเรื่อง รวมทั้งการประกอบสร้างความหมายในเรื่อง ซึ่งการควบคุมและการต่อรองจะเกิดขึ้นตามองค์ประกอบและกระบวนการผลิตตามที่ได้กล่าวมา

5. แนวคิดเรื่องคนจน/ ความยากจน

ความยากจน/ คนจน เป็นปัญหาใหญ่ในเชิงโครงสร้างของสังคมไทยมานาน ปัจจุบันปัญหาความยากจนถูกยกให้เป็นปัญหาระดับชาติที่รัฐบาลให้ความสำคัญ จะเห็นได้จากการที่รัฐบาลของพันตำรวจโทดอกเตอร์ ทักษิณ ชินวัตร กำหนดให้นโยบายการแก้ปัญหาความยากจนเป็นยุทธศาสตร์ระดับชาติ ที่ภาครัฐทุกหน่วยงานต้องดำเนินการ

มิติในการมองปัญหาความยากจนในประเทศไทย นักเศรษฐศาสตร์ระบุว่านโยบายเศรษฐกิจในรอบ 40 ปีที่ผ่านมา (ตั้งแต่ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ตามคำแนะนำของธนาคารโลก) ได้ลดปัญหาความยากจนที่มีอยู่ในประเทศไทย ส่วนฝ่ายที่ไม่ใช่เศรษฐศาสตร์ระบุไปในทางตรงข้ามว่านโยบายเศรษฐกิจในรอบ 40 ปีที่ผ่านมา ทำให้คนจนยิ่งจนลง และทำให้คนรวยยิ่งรวยขึ้น ในขณะที่ทั้งสอง

ฝ่ายทั้งผู้ที่ไม่ใช่เกษตรกรและนักเศรษฐศาสตร์ต่างเห็นพ้องต้องกันว่า ช่องว่างทางรายได้ของคนรวยกับคนจนกว้างขึ้นเป็นอย่างมาก (อัมมาร สยามวาลา, 2544)

อัมมาร สยามวาลา (2544) นักวิจัยเกียรติคุณ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย กล่าวว่

“ความยากจนนั้น เป็นคำสามัญธรรมดา ที่ทุกคนคิดว่าจะมีความเข้าใจ แต่ปัญหาคือ ความเข้าใจของแต่ละคนนั้นแตกต่างกันมาก”

คำถามคือ อะไรคือความยากจน และใครที่ถูกเรียกว่าคนจน

ข้อมูลการศึกษา “คนจนในประเทศไทย: ทศวรรษ 2530 (2530-2540)” ของ กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2542) ระบุว่ามีการให้ความหมายคนจนในทางวิชาการไว้ 2 ความหมายด้วยกัน ความหมายแรกกำหนดโดย อัมมาร สยามวาลา ซึ่งได้ให้ความหมายไว้ว่า คนจน คือ คนที่มีรายได้ไม่พอที่จะซื้ออาหารที่มีคุณค่าตามหลักโภชนาการ ส่วนความหมายที่สอง กำหนดโดยนิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่ว่า คนจนคือ คนที่ไม่มีโอกาสเป็นเจ้าของทรัพยากรซึ่งเป็นปัจจัยของการผลิต (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2542)

กนกศักดิ์ (2542) ระบุว่าในทางเศรษฐศาสตร์ จะพิจารณาความยากจนโดยการใช้ความหมายในมิติต่างๆดังนี้

1. การอึดอัดขัดสนในทางเศรษฐกิจ (Economic Insufficiency)
2. การที่ไม่มีความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ (Economic Inequality)
3. การขาดแคลน (Deprivation)
4. การที่จะต้องพึ่งพา (Dependency)
5. และนำไปสู่การเป็นต้นเหตุของปัญหาสังคมอย่างอื่น (Diseconomies)

ในขณะที่การศึกษาความยากจนส่วนใหญ่จะศึกษาในมิติของ

1. การอึดอัดขัดสนในทางเศรษฐกิจ ซึ่งเรียกว่า ความยากจนสัมบูรณ์ (Absolute Poverty)

2. การที่ไม่มีความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ เรียกว่า ความยากจนสัมพัทธ์ (Relative Poverty)

ความยากจนสัมพัทธ์นี้เรียกอีกอย่างว่า “ความจนเปรียบเทียบ”

“...ความจนเปรียบเทียบไม่ได้หมายความว่าคนไหนรู้สึกตัวว่าจน คนนั้นจน ไม่ใช่อย่างนั้น คือ เมื่อเปรียบเทียบกันแล้วกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์รอบข้างเขา เขาเป็นคนจน ทำอะไรไม่ได้หลายอย่าง” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2542)

“อย่าดูถูกความจนเปรียบเทียบ มันทำร้ายคนได้เยอะ ไม่ได้ทำร้ายเพราะโลกหรือฟุ้งเฟ้อ ทะเยอทะยาน ไม่ใช่อย่างนั้น” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2542)

ส่วนทฤษฎา บุญชัย (2542) ระบุว่า

“ความยากจนไม่ได้เป็นแค่การขาดรายได้ ขาดความรู้ หรือความเฉื่อยชาของประชาชน แต่เป็นปัญหาความรุนแรงเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรม นัยของความยากจนคือ ภาวะของผู้คนที่ไร้อำนาจ ไร้สิทธิ์ ต่อชะตาชีวิตของตนเอง ซึ่งในความหมายกว้างแบบนี้ ยากที่จะประเมินได้ว่าจำนวนคนจนมีเท่าไร เส้นแบ่งตรงไหนที่เรียกว่าความยากจน”

สำนักงานคณะกรรมการสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดสิ่งที่เรียกว่า “เส้นความยากจน” ขึ้นมา โดยใช้วิธีการคำนวณว่าบุคคลแต่ละคนต้องการสารอาหารเท่าไร จากนั้นนำมาคำนวณกับรายจ่ายค่าอาหาร ซึ่งเรียกกันว่า “ตะกร้าสินค้า” ได้ตัวเลขโดยรวมว่าบุคคลใดมีรายได้ต่อปีน้อยกว่า 15,000 บาท เป็นบุคคลที่อยู่ใต้เส้นความยากจน (วิจิตร ระวิวงศ์และคณะ, 2542) และนั่นคือ คนจน

ข้อมูลจากสำนักงานคณะกรรมการสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544) ระบุถึงสถานการณ์ความยากจนในประเทศไทยว่า หากวัดกันที่ “เส้นความยากจน” (ซึ่งหมายถึงตัวเลขที่คำนวณมาจากความต้องการอาหารและสินค้าที่จำเป็นขั้นพื้นฐาน/ ขั้นต่ำของครัวเรือน) แล้วจะพบว่า ในปี พ.ศ. 2539 ประเทศไทยมีคนยากจน 6.8 ล้านคน (คิดเป็น 11.4 เปอร์เซ็นต์) หลังจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา พบว่าในปี พ.ศ. 2542 ประเทศไทยมีคนยาก

จนเพิ่มเป็น 9.9 ล้านคน (คิดเป็น 15.9 เปอร์เซ็นต์) ส่วนในปี พ.ศ. 2543 มีคนยากจน 9.3 ล้านคน (คิดเป็น 15.0%) ภูมิภาคที่มีคนยากจนมากที่สุดในประเทศคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คนยากจนส่วนมากเป็นเกษตรกรที่มีที่ดินน้อยกว่า 5 ไร่ (สำนักงานคณะกรรมการสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544)

สาเหตุของความยากจน

นิติ เอียวศรีวงศ์ (2542) กล่าวถึงสาเหตุของความยากจนว่าเกิดจากการที่ทรัพยากร 2 ส่วนได้หลุดลอยจากมือชาวบ้านไป ทรัพยากรส่วนแรกคือ ปัจจัยการผลิตซึ่งหมายถึงที่ดิน เมื่อสูญเสียปัจจัยการผลิต (ที่ดิน) ไปแล้ว จะเชื่อมโยงไปสู่การสูญเสียทรัพยากรส่วนที่สอง นั่นคือ สูญเสียความรู้ทั้งหมดที่มีอยู่ไปพร้อมๆ กับการสูญเสียปัจจัยการผลิตด้วย

พูดง่ายๆ คือ เมื่อสูญเสียที่ดิน ก็ทำให้สูญเสียความรู้ในการจัดการ การผลิต การเพาะปลูก ฯลฯ ซึ่งเกี่ยวข้องกับเกษตรทั้งหมดด้วย ทั้งนี้เพราะความรู้ของเกษตรกร ชาวนา ชาวไร่ เป็นความรู้ที่ผูกติดอยู่กับที่ดิน ถ้าไม่มีที่ดิน ความรู้ที่มีอยู่ก็แทบจะใช้อะไรไม่ได้เลย

ข้อพิสูจน์ในเรื่องของการสูญเสียความรู้ที่ชัดเจนประการหนึ่งคือ ปัจจุบันเมื่อพูดถึงคนที่มีความรู้จะไม่นับรวมชาวนาว่าเป็นผู้มีความรู้ (นิติ เอียวศรีวงศ์, 2542)

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่อง การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน มีดังนี้

ประพิม คล้ายสุบรรณ (2541) เรื่อง “ระบบอุปถัมภ์กับวิชาชีพนิยมของผู้ผลิตรายการสารคดีสิ่งแวดล้อมทางโทรทัศน์” มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งเงินทุนในระบบอุปถัมภ์ กับการทำงานตามวิชาชีพนิยมของผู้ผลิตรายการสารคดีสิ่งแวดล้อมทางโทรทัศน์ และศึกษาการทำงานตามวิชาชีพของผู้ผลิตรายการสารคดีสิ่งแวดล้อมทางโทรทัศน์ ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ ซึ่งมีทั้งในรูปแบบของการใช้การโฆษณาและการสนับสนุนรายการ โดยที่การระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบของการโฆษณา (Advertisement) และการสนับสนุนรายการ (Sponsorship) มีความแตกต่างกัน

ระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบของการโฆษณา (Advertisement) คือ รูปแบบที่ผู้ผลิต ผลิตรายการขึ้นมาเอง เสร็จแล้วผู้ผลิตได้นำรายการที่ผลิตขึ้นมาเองไปขายเวลาโฆษณา หากเจ้าของสินค้า บริการ หน่วยงาน/องค์กรใดสนใจ ก็ซื้อเวลาเพื่อลงโฆษณาสินค้า บริการ หน่วยงาน/องค์กร ในเวลาที่กำหนดไว้ ผู้ผลิตจะได้รับเงินในรูปแบบของค่าโฆษณาจากเจ้าของสินค้า บริการ หน่วยงาน/องค์กร ที่ลงโฆษณา

ระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบของการสนับสนุนรายการ (Sponsorship) เป็นระบบอุปถัมภ์ในลักษณะของการรับจ้างผลิตรายการ นั่นคือ ผู้ผลิตยังไม่ได้ผลิตรายการโทรทัศน์ขึ้นมา แต่ผู้ผลิตจะได้รับเงินจากแหล่งเงินทุนอุปถัมภ์จากหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน โดยทำเป็นข้อตกลงว่าจ้างขึ้นมา จากนั้นผู้ผลิตจึงจะผลิตรายการขึ้นมา

ในการวิจัยประพิมได้เลือกรายการ “ทุ่งแสงตะวัน” ผลิตโดย บริษัท ป่าใหญ่ ศรีเอชเอ็น จำกัด เป็นตัวแทนรายการโทรทัศน์ที่มีแหล่งเงินทุนอุปถัมภ์ในลักษณะของการโฆษณา เลือก รายการ “เปิดโลกทัศน์ กรอบ. รัชสิ่งแวดล้อม” ผลิตโดย บริษัท นอร์มาส แมสคอมมูนิเคชั่นส์ จำกัด เป็นตัวแทนรายการโทรทัศน์ที่มีแหล่งเงินทุนอุปถัมภ์ ในลักษณะของการสนับสนุนรายการ โดยรัฐ และรายการ “ประหยัดพลังงานกับ Mr. Unocal” ผลิตโดย บริษัท พาโนราม่า ดอคคิวเม้นทารี่ จำกัด เป็นตัวแทนรายการโทรทัศน์ ที่มีแหล่งเงินทุนอุปถัมภ์ในลักษณะของการสนับสนุนรายการโดยบริษัทธุรกิจเอกชน

ผลการวิจัยพบว่า 1. ระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบของการสนับสนุนรายการ (Sponsorship) หรือในรายการประเภทรับจ้างผลิต ผู้อุปถัมภ์จะเข้ามามีอิทธิพลต่อการทำงานตามวิชาชีพนิยมของผู้ผลิตรายการสารคดีสิ่งแวดล้อมทางโทรทัศน์ ในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิตรายการ มากกว่าระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบของการโฆษณา (Advertisement) หรือรายการประเภทผลิตเอง 2. การส่งเสริมหรือบั่นทอนอิทธิพลของผู้อุปถัมภ์รายการ เกิดจากอุดมการณ์ทางวิชาชีพของเจ้าของกิจการ (เจ้าของบริษัทที่ผลิตรายการโทรทัศน์) ซึ่งมีแนวโน้มว่าในยุคที่มีการแข่งขันสูง เจ้าของกิจการจะมีบทบาทในการหนุนนำระบบอุปถัมภ์ให้สูงขึ้น 3. ผู้ปฏิบัติงานซึ่งเป็นนักวิชาชีพสื่อสารมวลชน (ไม่ได้เป็นเจ้าของบริษัทผลิตรายการโทรทัศน์) ไม่มีเสรีภาพในการทำงานและไม่มีอำนาจต่อรองใดๆกับเจ้าของบริษัทผู้ผลิตและผู้อุปถัมภ์รายการ

ผลการวิจัยนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า กระบวนการผลิตรายการสิ่งแวดล้อมทางโทรทัศน์มีระดับวิชาชีพอยู่ในระดับต่ำ นั้นหมายความว่า ระบบอุปถัมภ์มีอิทธิพลสูงในกระบวนการผลิตรายการสารคดีสิ่งแวดล้อมทางโทรทัศน์นั่นเอง

พรรณราย ไอสถาภิรัตน์ (2543) เรื่อง “นางนาก: การต่อรองทางความหมายในภาพยนตร์ยอดนิยม” วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่าภาพยนตร์เรื่องนางนากอาจไม่ใช่ตัวบทที่มีความหมายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้การกำหนดของผู้สร้าง

ผลจากการศึกษาวิจัย โดยใช้การสนทนากับตัวแทนของกลุ่มผู้สร้างภาพยนตร์และผู้ชมภาพยนตร์พบว่า ความหมายที่นำเสนอในภาพยนตร์เรื่องนางนาก เป็นความหมายที่ผ่านการต่อรองมาแล้ว และอยู่บนพื้นฐานของความขัดแย้งระหว่างเจ้าของแหล่งเงินทุน และผู้ผลิต (ผู้สร้างสรรคงานศิลปะ) อย่างไรก็ตามจุดร่วมที่ทั้งสองฝ่ายนำมาใช้เพื่อประนีประนอมความขัดแย้งก็คือการใช้ความพอใจต่อบทบาทอันจำกัดของแต่ละบุคคล และความคาดหวังต่อความนิยมของผู้ชมที่จะมีต่อภาพยนตร์เรื่องนี้

ในการสนทนากับตัวแทนกลุ่มผู้สร้างภาพยนตร์เรื่องนางนาก พรรณรายได้แบ่งกลุ่มตัวแทนผู้สร้างภาพยนตร์ออกเป็น 3 กลุ่ม ตามบทบาทการทำงาน นั่นคือ 1.เจ้าของเงินทุน (ผู้อำนวยการสร้างภาพยนตร์) 2. กลุ่มผู้สร้างงาน (ผู้กำกับภาพยนตร์ ผู้เขียนบทภาพยนตร์) 3.กลุ่มผู้ปฏิบัติงานสร้าง (ผู้ออกแบบงานสร้าง หรือ production designer ผู้วางแผนประชาสัมพันธ์ภาพยนตร์)

สิ่งที่พรรณรายพบคือ ในขณะที่วิศิษฐ์ ศาสนเที่ยง ผู้เขียนบทภาพยนตร์ และเอก เอี่ยมชื่น ผู้ออกแบบงานสร้าง ให้ความสำคัญกับมิติของการสร้างสรรค์ทางศิลปะ แต่ในฐานะของผู้กำกับภาพยนตร์ ทำให้นันทรีย์ นิมิบุตร ต้องมีบทบาทที่เป็นเสมือนตัวกลาง ทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างเจ้าของเงินทุน หรือผู้อำนวยการสร้างภาพยนตร์อย่างวิศิษฐ์ พูลวรลักษณ์ กับ ส่วนการผลิตอย่างวิศิษฐ์ ศาสนเที่ยงและเอก เอี่ยมชื่น ทำให้การเล่าเรื่องและการสร้างความหมายของภาพยนตร์เรื่องนางนากที่นันทรีย์ นิมิบุตร เป็นผู้กำกับเป็นไปในลักษณะของการประนีประนอมระหว่างการทำให้ภาพยนตร์เป็นที่นิยมตามความต้องการของเจ้าของเงินทุน และความต้องการในการสร้างสรรค์งานในมิติศิลปะของผู้ร่วมงานอย่างวิศิษฐ์ ศาสนเที่ยงและเอก เอี่ยมชื่น

พรรณราย ซึ่งให้เห็นว่า ภาพยนตร์ไม่ใช่พื้นที่แห่งการครอบงำ หากแต่เป็นพื้นที่ที่คนต่างวัฒนธรรมเข้ามาต่อรองกัน และแสดงออกมาในลักษณะของการให้คุณค่าและความหมาย

ชลิตา บัณฑิตวงศ์ (2541) เรื่อง “การพูดถึงความยากจนในรายการโทรทัศน์: ศึกษากรู่มรายการโทรทัศน์ที่ว่าด้วยเรื่องราวชีวิตคนจน” งานวิจัยชิ้นนี้ได้ศึกษาลักษณะ วิธีการ เหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองว่าพูดถึงและเข้าไปมีบทบาทอย่างไรต่อปัญหาความยากจน/ คนจนในรายการโทรทัศน์

ชลิตา ได้ศึกษารายการโทรทัศน์ที่นำเสนอเรื่องราวชีวิตคนจน โดยเป็นรายการที่มีขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2530 จำนวน 5 รายการ ซึ่งมีรูปแบบรายการที่แตกต่างกัน แต่มีจุดร่วมของเนื้อหาที่เป็นการนำเสนอเรื่องราวชีวิตคนจนได้แก่

1. รายการวงเวียนชีวิต ซึ่งเป็นรายการสารคดีเชิงข่าว ความยาว 3-5 นาที ออกอากาศในช่วงข่าวภาคค่ำ ทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง 3 เริ่มออกอากาศในปี พ.ศ. 2533 (ผลิตโดยทีมข่าวสังคม ฝ่ายข่าวไทยทีวีสี ช่อง 3)
2. รายการแว่นขยาย เป็นรายการสารคดีสั้น ความยาว 3-5 นาที ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 กรมประชาสัมพันธ์ เริ่มออกอากาศปี 2534 (ผลิตโดยฝ่ายประชาสัมพันธ์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย)
3. รายการคนของแผ่นดิน เป็นรายการสารคดี ความยาว 30 นาที ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 9 อ.ส.ม.ท เริ่มออกอากาศในช่วงกลางปี 2537 (ผลิตโดยบริษัท คิววีเอสเวย์ แอนด์ สตาร์บริดจ์ จำกัด)
4. รายการโรงเรียนของหนู เป็นรายการสารคดี ที่ออกอากาศช่วงแรกทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 5 จากนั้นย้ายไปออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ ITV เริ่มออกอากาศปี 2534 (ผลิตโดย บริษัท จันทรจักร โปรโมชันแอนด์โปรดักชั่นเฮาส์ จำกัด)
5. รายการฝันที่เป็นจริง เป็นรายการโชว์ ความยาวตอนละ 30 นาที และ 1 ชั่วโมง ซึ่งผู้วิจัยระบุว่า เป็นรายการที่ผู้ชมรู้จักมากที่สุด ออกอากาศในช่วงปลายวันเสาร์และวันอาทิตย์ ทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง 3 ออกอากาศในปี 2531-2539 (ผลิตโดย บริษัท บอรั่น คอเปอร์เรชั่น จำกัด)

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า สื่อมวลชนเติบโตขึ้นมาพร้อมกับภาวะ การเจริญเติบโตของประเทศไทยในช่วงทศวรรษ 2530-2540 ซึ่งสื่อมวลชนจะเข้ามามีบทบาทในการแก้ปัญหาต่างๆ

ของสังคม ทำให้ในช่วงทศวรรษดังกล่าวสื่อมวลชนจึงได้เข้ามามีบทบาทในการนำเสนอเรื่องราวชีวิตคนจน ซึ่งก็เป็นไปตามบริบทของสังคมในช่วงนั้นนั่นเอง ส่วนการพูดถึงความยากจนในรายการโทรทัศน์ทั้ง 5 รายการพบว่าการพูดถึงคนจนโดยการนำเสนอภาพคนจนตามสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริง และใช้ความเป็นสถาบันของสื่อมวลชนที่มีบทบาทหน้าที่ในการเป็นสื่อกลางในการนำเสนอและสะท้อนภาพความเป็นไปของสังคมอย่างตรงไปตรงมา ในการยืนยันความน่าเชื่อถือของการพูดถึงความยากจนตามที่ได้นำเสนอ โดยที่การพูดถึงความยากจนของรายการโทรทัศน์นั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการแก้ปัญหาความยากจนด้วยการบริจาค และการช่วยเหลือคนจน นั่นก็คือ สะท้อนวิธีการช่วยเหลือคนจนในลักษณะ “สังคมสงเคราะห์”

สำหรับมิติทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการพูดถึงความยากจนของรายการโทรทัศน์ทั้ง 5 รายการ ก็คือ การสร้างภาพพจน์ที่ดีของผู้อุปถัมภ์รายการในรูปแบบของการช่วยเหลือคนจน อีกทั้งสร้างความชอบธรรมให้กับบริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เองด้วย

ผลที่ได้จากงานวิจัยของ ชลิตา บัณฑิตวงศ์ สะท้อนสิ่งที่เรียกว่า “การที่มีคนจนอยู่ในภาพยนตร์/ รายการโทรทัศน์ ไม่ได้หมายความว่าภาพยนตร์/ รายการโทรทัศน์นั้นทำเพื่อคนจน” นั้นหมายความว่าแม้จะเป็นรายการโทรทัศน์ที่พูดถึงความยากจน มีแก่นของเรื่องอยู่ที่ความยากจน/ แต่ท้ายที่สุดแล้วปรากฏว่าการพูดถึงคนจนซึ่งเป็นเหมือนการพูดถึงคนอื่นนั้น ทำไปเพื่อให้ตัวเองดูดีเท่านั้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่อง การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ซึ่งประกอบด้วยแหล่งข้อมูลประเภทเอกสาร แหล่งข้อมูลประเภทบุคคลโดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Deep Interview) และแหล่งข้อมูลประเภทเทปวิดีโอ รวมทั้งใช้การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Observation) การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาในกระบวนการผลิตสารคดีคนจน และกระบวนการผลิตสารคดีคนจนดังรายละเอียดต่อไปนี้

แหล่งข้อมูล

1. แหล่งข้อมูลประเภทเอกสาร โดยจะใช้การสำรวจเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดต่างๆที่นำมาใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล และเอกสารข้อมูลต่างๆที่นำมาใช้ประกอบในการผลิตสารคดีคนจน นอกจากนี้แล้วยังมีเอกสารข้อมูลเกี่ยวกับการผลิตสารคดีคนจน ไม่ว่าจะเป็น โครงร่างรายการ ทรินท์เม้นท์ สคริปต์รายการ

2. แหล่งข้อมูลประเภทบุคคล โดยจะใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการควบคุม การต่อรองในกระบวนการผลิตสารคดีคนจน ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จะสัมภาษณ์ทั้งฝ่ายผู้ว่าจ้าง (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย) และฝ่ายผู้รับจ้าง/ผู้ผลิต (บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด)

3. แหล่งข้อมูลประเภทเทปวิดีโอ โดยจะใช้การศึกษาเทปวิดีโอสารคดีคนจน จำนวน 5 ตอน ความยาวตอนละประมาณ 25 นาที ทั้งนี้เพื่อจะศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในสารคดีคนจน ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นรูปธรรมของการต่อสู้ที่เกิดจากการต่อรองในการผลิตสารคดีคนจน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในส่วนของการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสำรวจเอกสาร จะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งที่เป็นแนวคิด งานเขียน บทความ หนังสือ งานวิจัย ที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมการต่อรองระหว่างผู้ผลิตงานทางด้านสื่อมวลชนและผู้ว่าจ้างในฐานะที่เป็นสปอนเซอร์ เอกสารส่วนนี้จะเก็บรวบรวมมาจากห้องสมุด ส่วนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการผลิตรายการสารคดีคนจน ซึ่งมีทั้งเอกสารโครงร่างรายการ โครงเรื่องสารคดีคนจน ตลอดจนสคริปต์รายการสารคดีคนจน จะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลมาจากผู้ผลิตสารคดีคนจน บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลประเภทบุคคล เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Deep Interview) โดยจะทำการสัมภาษณ์ฝ่ายผู้ว่าจ้างและฝ่ายผู้ผลิตดังนี้

2.1 สัมภาษณ์บุคคลซึ่งอยู่ในฝ่ายผู้ว่าจ้าง ดังนี้

- ดร.สมชัย จิตสุชน นักวิชาการสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ในฐานะผู้ดูแลโครงการผลิตสารคดีคนจน

2.2 สัมภาษณ์บุคคลซึ่งอยู่ในทีมผลิตสารคดีคนจน ดังนี้

- คุณพิภพ พานิชภักดิ์ ผู้กำกับ/ ผู้ควบคุมการผลิต (โปรดิวเซอร์) สารคดีคนจน

2.3 สัมภาษณ์บุคคลที่อยู่ในบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด

- คุณขวัญเรือน ถาวรทิวังษ์ ผู้จัดการฝ่ายรายการ ซึ่งทำหน้าที่ดูแลในเรื่องการรับจ้างผลิต

ในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะใช้เทปบันทึกเสียงพร้อมกับการจดบันทึกไปด้วย โดยที่ในการสัมภาษณ์ผู้ว่าจ้าง ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ ในขณะที่ในส่วนของผู้ผลิตนั้น เนื่องจากผู้วิจัยเป็นส่วนหนึ่งของทีมผู้ผลิตรายการสารคดีคนจน ดังนั้นผู้วิจัยจึงจะใช้ทั้งการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ และใช้การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้ผลิตด้วย

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลประเภทเทปวิดีโอทัศน์ โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเทปวิดีโอทัศน์สารคดีคนจน จำนวน 5 ตอน ความยาวตอนละ 25 นาที และนำมาวิเคราะห์เนื้อหาของรายการสารคดีคนจน ซึ่งเป็นผลมาจากการต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมที่เกิดขึ้นของผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างผลิตโดยที่รายการสารคดีคนจนทั้ง 5 ตอนมีดังนี้

- 3.1 สารคดีคนจน ตอน ตามหาคนจน
- 3.2 สารคดีคนจน ตอน คนจนคลาสสิก
- 3.3 สารคดีคนจน ตอน คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ
- 3.4 สารคดีคนจน ตอน คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ
- 3.5 สารคดีคนจน ตอน การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยกันเอง

สารคดีคนจนทั้ง 5 ตอนนี้เป็นเนื้อหาล่าสุดหลังจากที่ได้มีการนำเสนอ การผลิต การเปลี่ยนแปลง การแก้ไขเกิดขึ้นแล้ว

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) เนื่องจากผู้วิจัยอยู่ในฐานะที่เป็นผู้ผลิตสารคดีคนจน ผู้วิจัยจึงมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต การประชุมระหว่างฝ่ายผู้ว่าจ้าง และฝ่ายผู้ผลิต อีกทั้งอยู่ในการต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาในกระบวนการผลิตสารคดีคนจน ดังนั้นผู้วิจัยจะสามารถสังเกตและเก็บข้อมูลในกระบวนการต่างๆ ได้ทุกขั้นตอน ซึ่งผู้วิจัยจะใช้วิธีการจดบันทึกไว้ตลอดระยะเวลาของการผลิตสารคดีคนจนทั้ง 5 ตอน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูล การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน ผู้วิจัยกำหนดกรอบของการวิเคราะห์ข้อมูล โดยจะทำการวิเคราะห์การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหา ในการผลิตสารคดีคนจนว่ามีลักษณะอย่างไร ความสัมพันธ์ของทั้งฝ่ายผู้ว่าจ้าง และฝ่ายผู้รับจ้างในฐานะนักปฏิบัติงาน ผลที่ได้จากการต่อรอง ใครมีอำนาจในการต่อรอง กระบวนการผลิตสารคดีคนจนที่มีการต่อรอง ตลอดจนเนื้อหาของสารคดีคนจนที่ปรากฏทั้งยุคก่อนและหลังจากที่มีการต่อรองแล้ว เมื่อวิเคราะห์เสร็จแล้วผู้วิจัยจะใช้การนำเสนอข้อมูลด้วยการบรรยายพรรณนา (Description Research)

บทที่ 4

ผู้ว่าจ้าง ผู้รับจ้าง สารคดีคนจนและการต่อรอง

การนำเสนอเนื้อหาของวิทยานิพนธ์เรื่อง การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้าง และผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน ในบทนี้ประกอบด้วย

1. ผู้ว่าจ้าง-สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย
2. ผู้รับจ้าง-บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด
3. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้าง
4. โครงการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจนและการต่อรองที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้าง

1. ผู้ว่าจ้างสารคดีคนจน : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ที่ตั้ง : 565 ซอยรามคำแหง 39 (เทพลีลา 1) เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10310 โทรศัพท์ (02) 718-5460 โทรสาร (02) 718-5461-2

ในหนังสือ “วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน” (2538) ซึ่งเป็นสิ่งพิมพ์ในลิขสิทธิ์ของมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ระบุข้อมูลเกี่ยวกับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยไว้ดังนี้

การริเริ่ม : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยริเริ่มขึ้นโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี โดยในขณะนั้นพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีของไทย และนายปีแอร์ ทูโด นายกรัฐมนตรีของประเทศแคนาดา ได้ร่วมกันเป็นประธานในพิธีลงนามตามข้อตกลงในการให้ความช่วยเหลือ เพื่อมอบทุนในการดำเนินการจัดตั้งสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยในระยะแรก

ปีที่ก่อตั้ง : พ.ศ. 2527

เป้าหมาย : เป้าหมายของการก่อตั้งสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย คือ การเป็นสถาบันวิจัยซึ่งทำหน้าที่วิจัยเชิงนโยบาย พร้อมทั้งเผยแพร่ผลงานวิจัยดังกล่าวไปสู่ภาครัฐบาลและเอกชน

วัตถุประสงค์ : 1. ดำเนินการและส่งเสริมการวิจัยเชิงนโยบาย 2. จัดตั้งศูนย์สนเทศ รวบรวมข้อมูล ประเด็นทางนโยบาย 3. สร้างขอบข่ายงานวิจัยระหว่างสถาบัน และนักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัยเชิงนโยบาย 4. เผยแพร่งานวิจัย เพื่อประโยชน์ในการกำหนดนโยบาย ต่อความรู้ ความเข้าใจของประชาชน

เพื่อนำไปสู่การบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยได้จัดตั้งฝ่ายวิจัย 6 ฝ่าย รวมทั้งหน่วยงานที่ไม่สังกัดฝ่ายใด มีผู้อำนวยการฝ่ายและโครงการเป็นผู้รับผิดชอบ รวมทั้งมีนักวิจัยที่มีความสามารถสูงเข้าร่วมดำเนินงานสาขาต่างๆดังนี้

1. เศรษฐกิจรายสาขา
2. ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ
3. นโยบายเศรษฐกิจส่วนรวม
4. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
5. ทรัพยากรมนุษย์และการพัฒนาสังคม
6. การพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

การดำเนินการ : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ดำเนินการภายใต้การกำกับดูแลของสภาสถาบัน และคณะกรรมการบริหารสถาบัน โดยมีประธานสถาบันเป็นผู้ดำเนินงาน

ประสบการณ์ในการว่าจ้างผลิตสื่อ : ในช่วงประมาณ 6-7 ปีที่ผ่านมา ก่อนโครงการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยเคยว่าจ้างบริษัทผลิตรายการโทรทัศน์ทำสมุดปกขาวขึ้นมา และมีการทำผลิตเป็นรายการโทรทัศน์ที่มีลักษณะเป็นซีรีส์ ออกอากาศด้วย แต่หลังจากที่ทำได้สักพักหนึ่ง รายการดังกล่าวต้องหยุดไป เพราะข้อจำกัดของผู้ว่าจ้างคือ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยเองซึ่งมีงานประจำมากอยู่แล้ว ดังนั้นจึงไม่มีเวลาในการคิดเรื่องป้อนให้กับรายการโทรทัศน์ดังกล่าว (สมชัย จิตสุชน, สัมภาษณ์, 27 มกราคม

2547) โดยที่ ดร.สมชัย จิตสุชน ระบุว่าในการจ้างผลิตดังกล่าวนั้นตัวเขาเองยังไม่ได้เข้ามาทำงานที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

แม้สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยจะมีประสบการณ์ในการจ้างบริษัทผลิตสื่อมาแล้ว แต่เป็นประสบการณ์ที่น้อยมาก ผู้วิจัยมีความเห็นว่าผู้ว่าจ้างคงไม่สามารถที่จะนำประสบการณ์ในการจ้างผลิตสื่อที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยมีอยู่นิดหน่อยนั้น มาใช้ในกรณีว่าจ้างบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ให้ผลิตสารคดีคนจนได้

รายชื่อนักวิชาการจากสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (Thailand Development Research Institute) ที่เกี่ยวข้องกับโครงการผลิตสารคดีวิชาการเรื่อง สารคดีคนจน มีดังนี้

1. ดร. อัมมาร สยามวาลา ที่ปรึกษาทางวิชาการ
2. ดร. ฉลองภพ สุธงษ์ภักดี ที่ปรึกษาทางวิชาการ
3. ดร. นิพนธ์ พัวพงศกร ที่ปรึกษาทางวิชาการ
4. ดร. วิโรจน์ ฤ ระนอง ที่ปรึกษาทางวิชาการ
5. ดร. สมชัย จิตสุชน ที่ปรึกษาทางวิชาการ
6. ดร. วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ ที่ปรึกษาทางวิชาการ
7. คุณจิราภรณ์ แผลงประพันธ์ ผู้ประสานงานโครงการ

โดยมี ดร.สมชัย จิตสุชน เป็นผู้รับผิดชอบหลักในการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน

2. ผู้รับจ้าง : บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด

บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด เป็นบริษัทในเครือของเนชั่น มัลติมีเดีย กรุ๊ป

ที่ตั้ง : 44 หมู่ 10 ถนน บางนา – ตราด (ก.ม. 4.5) บางนา กรุงเทพฯ 10260 โทรศัพท์ (02) 317-0420, (02) 317-0042 โทรสาร (02) 751-4086

การริเริ่ม : ในระยะแรก เนชั่น เทเลวิชั่น/เนชั่น ทีวี เป็นหน่วยงานหนึ่งซึ่งอยู่ในกองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ จากนั้นได้ย้ายไปอยู่กับกองบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์

เดอะเนชั่น ต่อมาได้เข้าไปอยู่ในกองบรรณาธิการของส่วนบรรดาศาสตร์ และได้แยกออกไปเป็นบริษัทจดทะเบียนในปี พ.ศ. 2536

ปีที่ก่อตั้ง : ปี พ.ศ. 2536

เป้าหมาย : ผลิตรายการวิทยุและโทรทัศน์

การดำเนินการ : บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด วางบทบาทตัวเองเป็นผู้ให้บริการเนื้อหา (Content Provider) ทางด้านข่าวสาร เพื่อออกอากาศทางวิทยุโทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียง ปัจจุบัน บริษัทเนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ดำเนินกิจกรรมดังนี้ (ข้อมูลเมื่อเดือนมีนาคม 2547)

1. เป็นเจ้าของและผลิตรายการโทรทัศน์ให้สถานีโทรทัศน์ เนชั่น ซาแนล สถานีข่าว 24 ชั่วโมงออกอากาศในระบบเคเบิล MMDH ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีช่อง 1 (TTV 1)
2. ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ป้อนให้กับสถานีโทรทัศน์ฟรีทีวี ปัจจุบันมีรายการเขียวยกแผง ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 9 และรายการถูกผิดคิดเองทาง ออกอากาศทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5
3. ผลิตรายการวิทยุออกอากาศทางคลื่น F.M.90.5

นอกจากการดำเนินงานดังกล่าวแล้ว บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด กำลังพยายามหาพันธมิตรทางสถานีโทรทัศน์ฟรีทีวีช่องอื่นๆ เพื่อผลิตรายการโทรทัศน์เพิ่มขึ้น เพราะต้องการเพิ่มกลุ่มผู้ชม

ประสบการณ์ในการรับจ้างผลิต : สำหรับการรับจ้างผลิตของบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ในฐานะที่วางบทบาทตัวเองเป็นผู้ผลิตเนื้อหา/ผู้ให้บริการด้านเนื้อหา (content provider) ทางด้านข่าวสาร ดังนั้นในการรับจ้างผลิต บริษัทฯ จะพิจารณาว่างานที่ผู้ว่าจ้าง จ้างให้ทำการผลิตนั้นตรงกับหรือใกล้เคียงกับความถนัดหรือความสามารถที่บริษัทฯ มีอยู่หรือไม่ โดยความถนัดหรือศักยภาพที่มีอยู่ หมายถึงศักยภาพในการผลิตเนื้อหาทางด้านข่าวสาร

“ถ้าเลือกก็คงดูว่าเป็นงานที่เรามีความถนัดหรือมีความสามารถในการทำได้ หรือเปล่า เพราะว่าป็นงานผลิต content ในเชิงข่าวเนี่ย ซึ่งเป็นงานที่เรามีศักยภาพอยู่แล้วเนี่ยเราก็จะรับได้ไม่มีปัญหา เพราะฉะนั้นพวกรายการในช่องฟรีทีวีทั้งหลายที่ติดต่อเรามากก็ส่วนใหญ่อะไรก็เป็นรายการในเชิงเศรษฐกิจหรือรายการในเชิงข่าว ซึ่งเรามีความพร้อมอยู่แล้ว หรือว่าอย่างพวกสารคดีทั้งหลายที่มาจ้างเราผลิต คือถ้าเป็นงานในเชิงสารคดีโดยที่เป็นสารคดีในเชิง fact ในเชิงข้อเท็จจริง เราก็ไม่มีปัญหาในการผลิตเพราะว่ามันสอดคล้องกับคอนเซ็ปต์รวมที่เราทำกับงานประจำของช่องอยู่แล้ว” (ขวัญเรือน ถาวรทิวังษ์, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2547)

เมื่อนโยบายในการรับจ้างผลิตของ บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด คือการรับจ้างผลิตงานที่ตรงหรือใกล้เคียงกับศักยภาพของบริษัทที่มีอยู่ นั่นคือ ศักยภาพในการผลิตเนื้อหาทางด้านข่าวสาร ข้อเท็จจริงต่างๆ ดังนั้นการรับจ้างผลิตสารคดีคนจน จึงถือว่าเป็นสิ่งที่ตรงกับศักยภาพที่มีอยู่ของบริษัท และทีมงาน

ความชัดเจนในบทบาทของการเป็นผู้ให้บริการด้านเนื้อหา (Content Provider) รวมทั้งความเป็นองค์กรข่าว (News Organization) ของบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด (ผลิตข่าวและรายการโทรทัศน์ทางสถานีโทรทัศน์เนชั่น ซาแนล ซึ่งเป็นสถานีข่าว 24 ชั่วโมงแห่งแรกของประเทศไทย) ถือได้ว่าเป็นอำนาจทางวิชาชีพ ซึ่งเป็นทุน(capital) อย่างหนึ่งในการต่อรองเรื่องการควบคุมเนื้อหารายการจากผู้ว่าจ้าง สำหรับสารคดีคนจน ผู้ว่าจ้างซึ่งรับผิดชอบในการร่างสัญญาว่าจ้าง ได้ระบุไว้ในสัญญาข้อหนึ่งว่า “ผู้รับจ้าง ขอสงวนสิทธิ์ในการตีความ และการคัดเลือกผู้ให้การสัมภาษณ์ การคัดเลือกผู้แสดง การเขียนบท การลำดับภาพ ของสารคดีคนจน โดยผู้ว่าจ้างมีสิทธิ์ที่วางตั้งในเรื่อง ความถูกต้อง และความสมบูรณ์ของข้อมูล”

แม้จะมีต้นทุนที่เป็นอำนาจทางวิชาชีพ แต่ไม่ใช่ว่าเมื่อบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ไปรับจ้างผลิตให้กับองค์กร หรือหน่วยงานทุกแห่งแล้ว จะสามารถระบุข้อต่อหรือความต้องการของตนเองได้ในทุกกรณี เพราะในการรับจ้างผลิตให้กับองค์กร/ หน่วยงานแต่ละแห่ง ล้วนแล้วแต่มีเงื่อนไขที่แตกต่างกันไป แต่ถ้าเป็นการรับจ้างผลิตแล้วผู้รับจ้างไม่มีสิทธิ์ในการกำหนดเนื้อหา

“จริงๆมันมีหลายเงื่อนไข มีทั้งแบบโจทย์ที่ถูกคำกำหนดมาอยู่แล้ว แล้วก็โจทย์ที่เราคิดเสนอขึ้นมาเองแล้วไปเสนอลูกค้าว่าแบบนี้ใช้ไหม แต่จริงๆแล้วโดยทั่วไปงานราชการใน

ปัจจุบัน ถ้าพูดถึงในส่วนงานราชการนะ จริงๆแล้วจะเป็นงานที่ส่วนราชการมีโจทย์ชัดอยู่แล้ว คือเขามี TOR กำหนดมาอยู่แล้วว่าเขาต้องการอะไร เงื่อนไข กติกาของเขาเป็นอย่างไร เราทำได้ตามเงื่อนไขที่เขาระบุไหม ถ้าทำได้เราก็เสนอกลับไปตามนั้น แต่ถ้าเกิดว่าเป็นงานที่เราคิดขึ้นมาเอง แล้วเราหาคนมาสนับสนุนการผลิตมันก็มี แต่ว่ามันก็ไม่ง่ายนักและก็ไม่เยอะนักหรอก เพราะว่าถ้าพูดถึงอย่างงานอย่างปมใหม่ หรือ เจ้าสัวสยาม ซึ่งเป็นงานที่เราคิดขึ้นมาเอง เราก็หาสปอนเซอร์มาซัพพอร์ตการผลิต อย่างพวกเนี่ยเราจะต้องหาผู้สนับสนุนหลายๆรายมาสนับสนุนในเรื่องงานที่เราทำ โดยที่คนคุมเนื้อหา คนคุมโจทย์ เป็นของเรา ลูกค้าเพียงแต่เห็นว่าสิ่งที่เราทำนั้นมันเป็นที่ดีที่น่าจะสนับสนุน เขาก็แค่มาสนับสนุนในด้านของการเป็นสปอนเซอร์ โดยที่เราต้องตอบแทนเรื่องมีเดียในการเผยแพร่ให้เขา” (ขวัญเรือน ถาวรทิววงศ์, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2547)

กล่าวสำหรับการรับจ้างผลิตของบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัดนั้น ขวัญเรือน ถาวรทิววงศ์ ผู้จัดการฝ่ายรายการได้สะท้อนประสบการณ์ว่า

“มันมีหลายรูปแบบ หลายกรณี หลายหน่วยงานไม่เหมือนกัน อย่างกรณีกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมเขามี TOR บอกชัดว่าต้องส่งเทปให้ตรวจก่อนล่วงหน้ากี่วัน มีโอกาสให้แก้ไขได้ไม่น้อยกว่ากี่วัน ต้องส่งสคริปต์ล่วงหน้ากี่วัน ทุกอย่างมันเหมือนว่ามันล็อกไว้หมดแล้ว ถึงบอกว่า case พวกนี้เราทำได้ตามกติกาใหม่ ถ้าเกิดเราทำได้เราก็รับทำ แต่บางกรณีเช่น สกศ. (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ) สมศ. (สำนักงานมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ) เขาไม่ได้มีกำหนด เพราะว่ามันเป็นงานรายวันนะ ส่งให้ตรวจก็คงไม่ไหว” (ขวัญเรือน ถาวรทิววงศ์, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2547)

นอกจากนี้ขวัญเรือน ยังได้กล่าวถึงการควบคุมของผู้ว่าจ้างในการรับจ้างผลิตรายการว่า

“ส่วนใหญ่เขาจะควบคุมเราตั้งแต่ ถ้าเขามี TOR ชัดเขาจะมีระบุเลยว่าเขาต้องการรายการประเภทไหน แล้วเนื้อหาถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม มันก็เป็นโจทย์ชัดอยู่แล้ว เพียงแต่ประเด็นที่เราทำต่ออาทิตย์ คือเขาควบคุมทุกขั้นตอนแหละถ้าเขาจะควบคุมนะ แล้วแต่หน่วยงานจะไม่เหมือนกัน อย่างกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมก็คือ เราต้องเสนอตั้งแต่หัวข้อ outline ทั้ง 30 ตอนที่เราจะทำว่าจะทำเรื่องอะไรบ้าง แต่ถึงเวลาจริงมันก็เปลี่ยนแปลงได้ แบบว่าถ้าตามสถานการณ์ตรงนั้นมันเกิด hot issue ขึ้นมาเช่นเกิดน้ำท่วม ก็เปลี่ยนเป็นเรื่องของน้ำท่วมแทนเรื่องที่เรา plan ขึ้นมา เขาก็จะยืดหยุ่นให้เราปรับ

เปลี่ยนได้หรือว่าเป็นเรื่องที่หน่วยงานตอนนี้ทำกิจกรรมอันนี้อยู่ อยากให้หยิบกิจกรรมอันนี้ขึ้นมาคุย โอเคก็สับเปลี่ยนกันได้ เพราะฉะนั้นก็จะกำหนดตรวจสอบ ควบคุมเราได้ตั้งแต่หัวข้อนำเสนอ สคริปต์เสร็จส่งให้ตรวจก่อน ทำสคริปต์ตัดต่อเป็นเทปเรียบร้อยก่อนออนแอร์ก็ต้องส่งให้ตรวจก่อนออนแอร์อีก” (ขวัญเรือน ถาวรทวิวงษ์, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2547)

จะเห็นได้ว่าแม้บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด จะดำรงบทบาทเป็นองค์กรข่าว (News Organization) ซึ่งอยู่ในเครือขององค์กรข่าวและสื่อระดับชาติอย่างเนชั่นกรุ๊ป แต่เมื่อไปสู่การเป็นผู้รับจ้างผลิตแล้ว ที่ผ่านมาก็ มีการถูกแทรกแซงมาโดยตลอด อย่างไรก็ตามการถูกควบคุม แทรกแซงดังกล่าวไม่ก่อให้เกิดปัญหา หรือถูกต่อต้าน เพราะไม่ได้เป็นการเข้ามาควบคุม แทรกแซงต่อระบบบรรณาธิการ

สำหรับ เนชั่น ซาแนล มีการจัดแบ่งโครงสร้างในส่วนที่ผลิตรายการโทรทัศน์ออกเป็นฝ่ายข่าวและรายการ ฝ่ายข่าวมีคุณประณต วิเลปสุวรรณ เป็นผู้ดูแล ฝ่ายรายการมีคุณขวัญเรือน ถาวรทวิวงษ์ เป็นผู้ดูแล ทั้งสองฝ่ายนี้อยู่ภายใต้การดูแลของบรรณาธิการบริหารของเนชั่น ซาแนล ซึ่งก็คือคุณประณต วิเลปสุวรรณ โดยที่บรรณาธิการบริหาร จะอยู่ภายใต้บรรณาธิการ เนชั่น ซาแนล/ บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ซึ่งก็คือคุณอดิศักดิ์ ลิ้มปรุ่งพัฒนกิจ

การที่ผู้วิจัยกล่าวว่าการแทรกแซงดังกล่าว ไม่ได้ทำให้เกิดปัญหาหรือถูกต่อต้าน เพราะการถูกแทรกแซงดังกล่าวอยู่ในฝ่ายรายการ มิได้อยู่ในฝ่ายข่าว ดังนั้นจึงไม่มีใครเดือดร้อน กับการถูกควบคุม และแทรกแซงจากผู้ว่าจ้างทั้งนี้เพราะก่อนที่จะไปรับจ้างผลิต ผู้ผลิตย่อมรู้จักกติกาดีอยู่แล้ว การแทรกแซงผู้ผลิตที่อยู่ในฝ่ายรายการจึงเหมือนเป็นการกระทำที่ยอมรับกันได้ว่าเมื่ออยู่ในฐานะผู้รับจ้างผลิตจะต้องถูกแทรกแซงอยู่แล้ว และการแทรกแซงฝ่ายรายการถือว่าไม่ใช่การแทรกแซงระบบบรรณาธิการ

รูปแบบการทำงานที่เป็นงานรับจ้างผลิตของบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด มีทั้งรูปแบบที่ผ่านมาจากฝ่ายขาย และรูปแบบที่ทำงานกันโดยตรงระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้ผลิต ในกรณีที่เป็นการรับจ้างผลิตที่ฝ่ายขายติดต่อลูกค้าเข้ามา ฝ่ายขายจะต้องรับหน้าที่ประสานงานระหว่างผู้ผลิตกับลูกค้า ลูกค้าหรือผู้ว่าจ้างจะไม่ติดต่อโดยตรงกับผู้ผลิต สาเหตุที่เนชั่นไม่ต้องการให้ลูกค้าติดต่อโดยตรงกับผู้ผลิต เพราะต้องการให้มีคนที่คอยกลั่นกรองในสิ่งที่ลูกค้าหรือผู้ว่าจ้างต้องการ บทบาทในการต่อรองกับผู้ว่าจ้างหรือลูกค้าจึงอยู่ที่ฝ่ายขาย

สัดส่วนในการรับจ้างผลิต : สำหรับการรับจ้างผลิตรายการโทรทัศน์ของบริษัทเนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด คิดเป็น 1 เปอร์เซ็นต์การดำเนินงานที่มีอยู่ทั้งหมด (ขั้วญเรือน ถาวรทวีวงษ์, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2547) การที่สัดส่วนในการรับจ้างผลิตของบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด คิดเป็น 1 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ถือว่าเป็นสัดส่วนที่น้อยมาก ดังนั้น การรับจ้างผลิตจึงไม่ใช่หน้าที่หลักของบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด

3. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ว่าจ้าง และผู้ผลิตสารคดีคนจน

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าก่อนที่จะมีการว่าจ้างให้บริษัทเนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ผลิตสารคดีคนจนนั้น สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยและบริษัทเนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด (ในเครือเนชั่นกรุ๊ป) มีสัมพันธภาพในลักษณะแหล่งข่าวและองค์กรข่าวมาก่อน

อย่างไรก็ตามเมื่อมีการนำแนวคิดของ Richard V.Ericson (1989) จากหนังสือเรื่องการควบคุมการต่อรอง (Negotiating Control) มาอธิบายจะพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยและเนชั่น เป็นไปในลักษณะที่ว่า สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยเป็นแหล่งข่าวที่มีโอกาสที่จะเข้าถึงข่าว “การเข้าถึง” หมายถึงการที่แหล่งข่าวได้รับเวลา และพื้นที่ในการนำเสนอข่าว ในบริบทที่เป็นทางบวก ซึ่ง Richard V.Ericson กล่าวว่า การเข้าถึง (Access) แตกต่างจาก “การตกเป็นข่าว” (Coverage) ซึ่งหมายถึงการได้รับพื้นที่และเวลาข่าว แต่ไม่ได้รับบริบทที่เป็นทางบวก

แหล่งข่าวสามารถเข้าถึงได้หลายรูปแบบ ที่พบเห็นเสมอคือการที่อยู่ในฐานะผู้รู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับองค์กรของแหล่งข่าวเอง รวมทั้งเขียนข่าวแจกเกี่ยวกับองค์กรตัวเอง รวมทั้งเขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์โดยเน้นถึงความเป็นผู้รู้ในเรื่องที่ตนเขียนขึ้นมา บางครั้งแหล่งข่าวได้รับการขอร้องให้เขียนบทความหรือคอลัมน์ประจำ

สำหรับนักวิชาการของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ได้มีการเขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ในเครือของเนชั่น กรุ๊ปด้วย และในช่วงระยะเวลาที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ว่าจ้างให้บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ผลิตสารคดีคนจนให้ นั้น ดร.สมชัย จิตสุชน นักวิชาการสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

และหัวหน้าโครงการที่รับผิดชอบโครงการผลิตสารคดีคนจนก็ได้เขียนบทความที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจลงในหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจด้วย

จะเห็นได้ว่าแม้ที่ผ่านมาสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย มีบทบาทเป็นแหล่งข่าว และเป็นแหล่งข่าวที่เข้าถึง นั่นคือได้รับเวลาและพื้นที่สื่อในบริบทเชิงบวก แต่สำหรับการผลิตสารคดีคนจน สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยได้ก้าวเข้ามา มีบทบาทเป็นผู้ว่าจ้าง ถือได้ว่ามีอำนาจเหนือสื่อ (บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด) มากกว่าฐานะของการเป็นแหล่งข่าวและแหล่งข่าวที่เข้าถึงดังที่ได้กล่าวมา

ที่ผ่านมาสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย มีประสบการณ์ในการทำงานกับสื่อในฐานะผู้ว่าจ้างน้อยมาก กล่าวคือ เมื่อประมาณ 6-7 ปีที่แล้ว สถาบันฯ เคยว่าจ้างบริษัท ผลิตรายการโทรทัศน์ให้ทำสมุดปกข่าว พร้อมทั้งทำรายการโทรทัศน์ แต่ทำได้ไม่นานก็ต้องล้มเลิกทำไป เนื่องจากสถาบันฯ ไม่มีเวลาให้กับงานดังกล่าว (สมชัย จิตสุชน, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2547)

ส่วนเหตุผลในการว่าจ้างเนชั่น ให้ผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจนนั้น ดร.สมชัย จิตสุชน (สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2547) ได้กล่าวถึงเหตุผลในการจ้างให้เนชั่นผลิตสารคดีคนจนว่า

“เรา เรา รู้จักเดอะเนชั่นมาระดับหนึ่งนะฮะ ก็พูดคุยกับนักข่าวอะไรต่างๆ เพราะฉะนั้น ในแง่ของความไว้วางใจ เราน่าจะไว้วางใจเดอะเนชั่นกว่า สื่ออื่นๆเราก็เคย survey เหมือนกันช่วงแรกๆ แล้วก็ดูอยู่สองสามบริษัท แล้วก็ไม่ได้รู้สึกประทับใจ ไหว้ ตอนนั้นก็เลยลองคุย คุยกับทางเดอะเนชั่นดู แล้วเชิญข้อตกลงเป็นที่ตกลงกันนะฮะ แล้วก็ทีมงานของเดอะเนชั่นเองเราก็ค่อนข้าง ค่อนข้างพอใจกับทีมงานของเดอะเนชั่นที่ มาพูดคุยกับเราด้วยครับ ก็เป็นเหตุผลที่เราจ้าง”

ส่วนประเด็นที่ผู้ว่าจ้างกล่าวว่าพอใจกับทีมงานของเนชั่นที่เข้ามาพูดคุย ดร. สมชัย จิตสุชน (สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2547) อธิบายว่าพอใจที่ผู้ผลิตเข้าใจในประเด็นที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยจะทำในระดับหนึ่ง ที่สำคัญคือผู้ผลิตแสดงความตั้งใจให้ผู้ว่าจ้างเห็นว่าพร้อมที่จะเจาะลึกเนื้อหาต่างๆเพิ่มเติม นั่นคือผู้ผลิตมีความกระตือรือร้นในการทำงานสารคดีคนจน

การที่ผู้ว่าจ้างกล่าวว่ามีควมไว้นือเชื่อใจเนชั่นมากกว่าสื่ออื่น ๆ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นเพราะที่ผ่านมาก่อนหน้าโครงการผลิตสารคดีคนจน ผู้ว่าจ้างมีบทบาทเป็นแหล่งข่าวให้กับสื่อในเครือเนชั่น มาตลอด การทำงานร่วมกันมานานในบทบาทของผู้สื่อข่าวและแหล่งข่าวทำให้สถาบันมีความไว้นือเชื่อใจเนชั่น ส่วนที่ผู้ว่าจ้างระบุว่าพอใจที่ผู้ผลิตเข้าใจประเด็น และพร้อมที่จะเจาะลึกเนื้อหาในการผลิตสารคดีคนจนเพิ่มเติม สามารถวิเคราะห์ได้ว่าเป็นเพราะทีมผู้ผลิตสารคดีคนจน คือฝ่ายข่าว ดังนั้นแม้จะเป็นการรับจ้างผลิตก็ตาม แต่ผู้ผลิตในฐานะของนักข่าวย่อมต้องมีบุคลิกภาพหรือธรรมชาติส่วนตัวของนักข่าว ที่จะต้องพยายามทำงานอย่างเต็มที่เพื่อค้นหาความจริงอย่างรอบด้านและถูกต้อง รวมทั้งมีความกระตือรือร้นเพื่อค้นหาความจริง

ในการว่าจ้างบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ให้ผลิตสารคดีคนจน แม้จะเป็นสารคดีที่มีเนื้อหาในเชิงวิชาการ คือ เกี่ยวกับเรื่องคนจน/ความยากจน ซึ่งเป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง แต่ผู้ว่าจ้างไม่ได้ระบุว่าผู้ที่จะเข้ามาทำหน้าที่ผลิตจะต้องเป็นผู้ปฏิบัติงานในฝ่ายข่าว สรุปแล้วก็คือ ผู้ว่าจ้างไม่ได้มีความรู้ความเข้าใจด้วยซ้ำไปว่าในการรับจ้างผลิต ผู้ที่จะเข้ามาปฏิบัติงานเป็นใคร ผู้ว่าจ้างเข้าใจเพียงประการเดียวว่าเป็นผู้ผลิตจากเนชั่น อย่างไรก็ตามในมิตินี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เนื่องจากประสบการณ์ที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย มีต่อเนชั่นนั้น สถาบันฯ มีประสบการณ์เฉพาะกับนักข่าว ดังนั้นสถาบันฯ จึงเข้าใจว่าในการจ้างผลิต เนชั่น ก็จะต้องจัดบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจต่อประเด็นเนื้อหาที่รับจ้างผลิต แม้ว่าในข้อตกลง สัญญาว่าจ้างหรือแม้แต่การพูดคุยกัน สถาบันฯ ไม่ระบุว่าต้องการผู้ปฏิบัติงานที่มาจากฝ่ายข่าวก็ตาม

อย่างไรก็ตาม แม้สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย มีความไว้นือเชื่อใจเนชั่นมากกว่าสื่ออื่น ๆ แต่ในแง่ของบทบาทการเป็นผู้ว่าจ้างย่อมต่างไปจากบทบาทของการเป็นแหล่งข่าว

“ผมว่าก็โอเค ก็เป็นสองความสัมพันธ์ เราเป็นแหล่งข่าวเราก็ทำหน้าที่เป็นแหล่งข่าว เราก็พูดไปในสิ่งที่เราได้รับคำถาม ในฐานะผู้ว่าจ้าง แน่นนอนเราก็ต้องมีบทบาทของผู้ว่าจ้างเราก็ต้องมีการดูแลอะฮะ คอยดูว่าการผลิตเป็นไปตามที่เราคิดไหมนะครับ มีส่วนไหนที่เราอยากปรับปรุงเพิ่มเติม ความสัมพันธ์มันจะแตกต่างกันในแง่ว่าในฐานะผู้ว่าจ้างเนี่ย ความคิดเนี่ยเราเป็นผู้ initiate ความคิด แล้วก็ corporate กับทางเนชั่น ถ้าเป็นแหล่งข่าวเราถูกคำถาม เราถูกคำถามแล้วเราค่อยตอบ เพราะฉะนั้นในแง่การ initiate issue ก็จะแตกต่างกันครับ” (สมชัย จิตสุชน, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2547)

นั่นหมายความว่า ผู้ว่าจ้างได้แยกบทบาทของการเป็นแหล่งข่าว กับ บทบาทในการเป็นผู้ว่าจ้างอย่างชัดเจน แม้ว่าทางสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยจะมีประสบการณ์น้อยมากในการว่าจ้างสื่อ

4.โครงการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน และการต่อรองที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้าง

การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหา ระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน เกิดขึ้นในกระบวนการผลิต การนำเสนอเนื้อหาในส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอเนื้อหาตามแนวระนาบของเหตุการณ์ (Plane of Events) ที่เกิดขึ้น ตั้งแต่จุดเริ่มต้นของโครงการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน รวมทั้งการต่อรองที่เกิดขึ้นในกระบวนการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องคนจน ได้แก่

1. ขั้นตอนก่อนการผลิต
2. ขั้นตอนการผลิต
3. ขั้นตอนหลังการผลิต
4. ขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต

1.ขั้นตอนก่อนการผลิต

ขั้นตอนก่อนการผลิตคือ ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการผลิต ก่อนหน้าที่จะมีการถ่ายทำ (Shooting)

1.1 ข้อตกลงระหว่างสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยและธนาคารโลก

ปี พ.ศ. 2544 สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ได้ร่วมกับธนาคารโลกทำโครงการวิจัยที่ชื่อว่า ความร่วมมือในการลดปัญหาความยากจน (Poverty Reduction Partnership) โครงการดังกล่าวเป็นโครงการวิจัยใหญ่ มีอยู่ด้วยกัน 2 ระยะ ระยะแรกเริ่มต้นตั้งแต่เดือนมีนาคม 2544-ตุลาคม 2544 ส่วนระยะที่สองเริ่มในเดือนกันยายน 2545-พฤษภาคม 2546 สิ่งที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยจะต้องดำเนินงานในโครงการระยะแรกคือ จัดให้มีการประชุมสัมมนา งานวิจัย รวมทั้งกำหนดให้มีสารคดีโทรทัศน์ในลักษณะของซีรีส์ 5 ตอน (ความยาวตอนละ 25 นาที) เป็นส่วนหนึ่งของโครงการในระยะแรก เพื่อออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ในช่องฟรีทีวี

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ได้ทำการติดต่อสำรวจบริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ (Production House) จำนวน 2-3 บริษัท เพื่อที่จะว่าจ้างให้ผลิตสารคดีคนจน หลังจากสำรวจและได้มีการพูดคุยกับบริษัทผลิตรายการโทรทัศน์เหล่านั้นแล้ว สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยรู้สึกว่าจะไม่ประทับใจ จึงไม่ได้ว่าจ้างบริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ดังกล่าว (สมชัย จิตสุชน, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2547)

โครงการวิจัยเรื่องความร่วมมือในการลดปัญหาความยากจน (Poverty Reduction Partnership) นี้เป็นโครงการหลังจากที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยรับผิดชอบหลังจากเสร็จจากโครงการวิจัยที่ชื่อว่า The Process of Formulating Poverty Reduction Strategies in Thailand

หลังจากไม่ประทับใจกับการติดต่อพูดคุยกับบริษัทผลิตรายการโทรทัศน์จำนวน 2-3 ราย ดร.สมชัย จิตสุชน หัวหน้าโครงการผลิตสารคดีคนจน สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ซึ่งรู้จักกับคุณดวงกมล โชตนา บรรณาธิการหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ในเครือเนชั่น กรุ๊ป อยู่ก่อนแล้วได้พูดคุยกับคุณดวงกมล ว่าต้องการจะให้เนชั่น ผลิตสารคดีโทรทัศน์เรื่องคนจนจำนวน 5 ตอนให้กับสถาบันฯ การพูดคุยดังกล่าวเกิดขึ้นเมื่อประมาณต้นเดือนมิถุนายน 2544

1.2 การพูดคุยภายในของเนชั่น หลังได้รับการติดต่อจากสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย และการจัดทีมผู้ผลิตสารคดีคนจน

คุณดวงกมล ได้นำเรื่องสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ต้องการว่าจ้างให้เนชั่น ผลิตสารคดีคนจนจำนวน 5 ตอน มาคุยกับคุณอดิศักดิ์ ลิ้มปรั่งพัฒนกิจ บรรณาธิการเนชั่น ซาแนล ซึ่งรับผิดชอบในเรื่องของสื่อกระจายเสียงของเนชั่นกรุ๊ป

คุณอดิศักดิ์ ลิ้มปรั่งพัฒนกิจ บรรณาธิการเนชั่น ซาแนล ตกลงจะให้เนชั่นเข้าไปพูดคุยรายละเอียดเงื่อนไขกับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย โดยได้ถามคุณพิภพ พานิชภัคดี (ขณะนั้นเป็นบรรณาธิการฝ่ายผลิตของเนชั่น ซาแนล/ และทำข่าวประเภทรายงานพิเศษ-สารคดี) ว่าต้องการผลิตสารคดีที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับคนจนหรือไม่ คุณพิภพให้คำตอบกับคุณอดิศักดิ์ว่าทำได้ ซึ่งขณะนั้นเป็นช่วงรอยต่อที่คุณพิภพว่างอยู่ เพราะช่วงก่อนหน้าที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยจะติดต่อมาทางคุณดวงกมล คุณพิภพ พานิชภัคดี ทำหน้าที่เป็นผู้นำกับสารคดีเรื่อง

“คลองเตย ลีค 6” ซึ่งเป็นโครงการสารคดีที่เนชั่น ได้วางแผนเพื่อทำการผลิต (ผลิตเอง เสร็จแล้วจะขายโฆษณา) จำนวน 10 ตอน แต่หลังจากที่เริ่มผลิตได้ไม่นาน โครงการสารคดีคลองเตย ลีค 6 ได้ถูกล้มเลิกไป เพราะปัญหาในการเข้าถึงแหล่งข่าว ทำให้ขณะนั้นคุณพิภพ ยังคงว่างอยู่นอกจากคุณพิภพแล้วยังมีทีมงานจากสารคดีเรื่องคลองเตย ลีค 6 ซึ่งกำลังว่างอยู่ด้วยกันอีก 2 คน คือ คุณไพโรจน์ พงศาปาน (ทำเสียง-sound man/ ถ่ายภาพประกอบ) และคุณ อูมาพร ตันติยาทร (ผู้ช่วยช่างภาพ/ผู้ช่วยตัดต่อ) โดยที่คุณไพโรจน์เป็นพนักงานของ บริษัทเนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ในตำแหน่งช่างภาพ ส่วนคุณอูมาพร เป็นผู้ที่ได้ถูกจ้างมาเพื่อผลิตสารคดีคลองเตยลีค 6 เท่านั้น แต่เมื่อมีสารคดีคนจนเข้ามา คุณพิภพจึงได้ว่าจ้างคุณอูมาพรต่อ กรณีคุณพิภพ นอกจากเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่เขาวางอยู่แล้ว การผลิตสารคดีที่เน้นเรื่องการนำเสนอข้อเท็จจริง (ที่แท้จริง) ยังเป็นสิ่งที่คุณพิภพต้องการทำ

อย่างไรก็ตาม บุคลากร 3 คนไม่เพียงพอในการผลิตสารคดีคนจน ทั้งนี้บุคลากรทั้ง 3 คน มีหน้าที่รับผิดชอบดังนี้

1. คุณพิภพ พานิชภักดิ์ : ผู้กำกับ/ โปรดิวเซอร์/ ช่างภาพ
2. คุณไพโรจน์ พงศาปาน : ทำเสียง/ ถ่ายภาพประกอบ
3. คุณอูมาพร ตันติยาทร : ผู้ช่วยช่างภาพ/ ผู้ช่วยผู้กำกับ

บุคลากรที่เพิ่มเข้ามา

1. คุณธนาช สุขวนศักดิ์ (ผู้วิจัย) มาทำหน้าที่ผู้เขียนบทและผู้สัมภาษณ์ ขณะนั้นคุณธนาช สุขวนศักดิ์ เป็นวีโรเตอร์ประจำโต๊ะข่าวการเมือง ของสถานีโทรทัศน์เนชั่น ซาแนล โดยที่คุณธนาช เคยทำงานผลิตสารคดีกับคุณพิภพ พานิชภักดิ์ มาก่อนที่จะเข้ามาทำงานที่เนชั่น และเมื่อเข้ามาทำงานที่เนชั่นแล้ว มีช่วงหนึ่งที่คุณพิภพ และคุณธนาช ทำงานร่วมกันในรายการข่าวที่ชื่อว่ารายการ “บิกสตอรี” เมื่อรายการบิกสตอรีถูกยุบไป คุณธนาชไปเป็นวีโรเตอร์ประจำโต๊ะการเมือง ในขณะที่คุณพิภพไปรับหน้าที่ทำสารคดี

คุณธนาช ขอเข้ามาเป็นหนึ่งในทีมผลิตสารคดีคนจน ในหน้าที่เขียนบทและสัมภาษณ์ เพราะไม่ต้องการทำงานในตำแหน่งวีโรเตอร์ประจำโต๊ะการเมืองต่อไป เนื่องจากมีความคิดว่าเป็นงานที่ไม่สามารถสร้างสรรค์อะไรได้

2. คุณสุขวัญ วิวรภิก มาทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินรายการ ขณะนั้นคุณสุขวัญ วิวรภิก เป็นผู้ประกาศข่าวเศรษฐกิจของสถานีโทรทัศน์เนชั่น ซาแนล คุณสุขวัญ เข้ามาทำหน้าที่ผู้ดำเนินรายการสารคดีคนจน เนื่องจากเบื่องานที่ถ่ายทำอยู่แต่ในสตูดิโอ คุณสุขวัญอยากออกทำงานภาคสนามบ้าง ดังนั้นเมื่อมีงานสารคดีคนจนเข้ามา ทางคุณอดิศักดิ์ (บรรณาธิการเนชั่น ซาแนล) ได้เสนอกับคุณพิภพให้คุณสุขวัญไปทำสารคดีคนจนด้วยได้หรือไม่ โดยให้ทำหน้าที่ในฐานะผู้ดำเนินรายการ คุณพิภพจึงตกลงให้คุณสุขวัญเข้ามาทำหน้าที่ผู้ดำเนินรายการสารคดีคนจน

3. คุณกุลพัฒน์ จันทรีไกรลาส ทำหน้าที่เป็นผู้ติดต่อ โดยที่คุณกุลพัฒน์เข้ามารับผิดชอบด้านการติดต่อหลังจากที่การติดต่อสารคดีตอนที่ 2 (คนจนคลาสสิก) มีการติดต่อเสร็จ ดังนั้นหน้าที่ของคุณกุลพัฒน์จึงรับผิดชอบติดต่ออีก 4 ตอนที่เหลือ คุณกุลพัฒน์นับเป็นที่งานที่เข้ามาเป็นคนสุดท้าย

การคัดเลือกทีมงานผลิตของสารคดีคนจน เป็นเรื่องภายในของผู้ผลิต คือ บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีของผู้ดำเนินรายการ สารคดีคนจน ซึ่งก็คือ คุณสุขวัญ วิวรภิก (ขณะนั้นเป็นผู้ประกาศข่าวเศรษฐกิจของเนชั่น ซาแนล) ซึ่งมีอำนาจต่อรองสูงในสถานี เมื่อคุณสุขวัญเบื่อกับการเป็นผู้ประกาศที่ต้องทำงานอยู่แต่ในสตูดิโอ คุณสุขวัญจึงขอออกไปทำงานสารคดีข้างนอกกับคุณพิภพ พานิชภักดิ์ และเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมที่มีโครงการสารคดีคนจนเข้ามาพอดี คุณสุขวัญจึงได้เข้ามาเป็นผู้ดำเนินรายการของสารคดีคนจน

โปรดิวเซอร์และผู้กำกับอย่างคุณพิภพ แม้จะไม่ได้ปฏิเสธต่อการเข้ามาเป็นผู้ดำเนินรายการของคุณสุขวัญ แต่เขาก็รู้สึกว่าคุณสุขวัญไม่เหมาะที่จะมาเป็นผู้ดำเนินรายการสารคดีคนจน เพราะคุณสุขวัญดูเหมือนคนรวยเกินไป ซึ่งไม่น่าจะเข้าใจคนจนได้ หากเป็นไปได้เขาอยากได้ผู้ดำเนินรายการที่มีรูปลักษณะที่ธรรมดาว่าคุณสุขวัญ แต่คุณพิภพไม่ได้ต่อรองในเรื่องนี้

สำหรับคุณธนา นุช สงวนศักดิ์ ผู้เขียนบท/ผู้สัมภาษณ์สารคดี (ผู้วิจัย) แม้จะไม่มีอำนาจต่อรองสูงเหมือนคุณสุขวัญ แต่ในขณะนั้นเนื่องจากที่มีการจัดทีมผลิตสารคดีคนจนขึ้นมา ไม่มีคนที่ทำหน้าที่เป็นผู้เขียนบทและสัมภาษณ์ในสารคดี คุณพิภพ จึงได้เสนอกับทางบรรณาธิการ คือคุณอดิศักดิ์ ว่าให้คุณธนา นุช มาเขียนบทและสัมภาษณ์ในสารคดีคนจนได้หรือไม่ คุณอดิศักดิ์อนุญาตให้คุณธนา นุช มาทำงานในโครงการสารคดีคนจนนี้ได้ คุณธนา นุชจึงได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของทีมผลิตสารคดีคนจน และช่วงเวลานั้นคุณธนา นุช ต้องการออกจากตำแหน่งรีไรเตอร์

ประจำโต๊ะการเมืองด้วยเช่นกัน

จะเห็นได้ว่าในส่วนของการคัดเลือกทีมผลิตของสารคดีคนจน ไม่มีการต่อรองจากผู้ว่าจ้าง นั่นคือผู้ว่าจ้าง ต้องการว่าจ้างเนชั่น ดังนั้นผู้ว่าจ้างจึงไม่ได้เข้ามาต่อรองในการคัดเลือกทีมผลิต แต่เมื่อผู้ว่าจ้างได้เจอกับทีมผลิตคือ คุณพิภพ พานิชภักดิ์ คุณธนา นุช สงวนศักดิ์ ผู้ว่าจ้างระบุว่ามีความพอใจ เพราะมีความสนใจในเรื่องที่ทำและมีความสนใจที่จะเจาะลึกเพิ่มเติม(สมชัย จิตสุชน,สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2547)

การต่อรองที่เกิดขึ้นเป็นการต่อรองภายในขององค์กรผู้ผลิตมากกว่า อย่างไรก็ตามการต่อรองภายในนั้นขึ้นอยู่กับนโยบายของเนชั่นด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพราะในเนชั่นมีนโยบายการทำงานอยู่อย่างหนึ่งที่ระบุว่าใครอยากทำอะไรก็ให้บอก คือ ต้องสามารถเดินไปพูดกับบรรณาธิการได้ว่าตนเองต้องการหรือไม่ต้องการทำอะไร อย่างไรก็ตามการเดินไปคุยกับบรรณาธิการว่าตัวเองอยากทำอะไรนั้น เมื่อระบุวัตถุประสงค์ของตัวเองไปแล้ว ไม่ใช่ทุกคนจะได้ทำในสิ่งที่ตัวเองต้องการ แต่สิ่งนี้เป็นนโยบายหนึ่งที่ว่าใครอยากทำอะไรให้บอก อย่างเช่นกรณีของคุณสุขวัญ ผู้ดำเนินรายการ หากเป็นผู้ประกาศข่าวรายอื่นที่ไม่มีอำนาจต่อรองเท่าเธอ อาจจะไม่ได้อำนาจเป็นผู้ดำเนินรายการในสารคดีคนจนก็เป็นได้

นอกจากทีมงานที่ตั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว ก่อนที่จะเข้าไปคุยกับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ในส่วนของเนชั่นเอง เนื่องจากโครงการนี้เป็นโครงการที่ผ่านเข้ามาทางคุณดวงกมล โชติธนา บรรณาธิการหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ดังนั้นในการผลิตจึงมีการคุยกันภายในของเนชั่นว่าจะให้ทีมผู้ผลิตในฝ่ายของโทรทัศน์ดังรายชื่อที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำงานร่วมกับนักข่าวจากหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ เนื่องจากเห็นว่านักข่าวหนังสือพิมพ์เป็นผู้ที่มีข้อมูลมากกว่า

1.3 การพูดคุยระหว่างสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยและเนชั่นก่อนการว่าจ้างผลิตสารคดีคนจน

เมื่อคุณอดิศักดิ์ ลิ้มปรั่งพัฒน์กิจ ตกลงจะให้เนชั่นเข้าไปพูดคุยกับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เพื่อทราบเงื่อนไขและข้อตกลงในการผลิตสารคดีคนจนแล้ว ช่วงต้นสัปดาห์ที่ 2 ของเดือนมิถุนายน 2544 ทีมงานจากเนชั่น ได้เข้าไปประชุมร่วมกับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ทีมงานจากเนชั่น ประกอบด้วย

1. คุณดวงกมล โชตนา บรรณาธิการหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ
2. คุณพิภพ พานิชภักดิ์ (ขณะนั้นเป็นบรรณาธิการฝ่ายผลิตเนชั่น ซาแนล)
3. นักข่าวจากหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ

ในส่วนที่ทีมงานของสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทยประกอบด้วย

- 1.ดร.ฉลองภพ สุสังกร์กาญจน์
- 2.ดร.วิโรจน์ ณ ระนอง
- 3.ดร.สมชัย จิตสุชน

การประชุมพูดคุยระหว่างทีมงานจากเนชั่น และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เป็นการพูดคุยกันในประเด็นว่า ทางสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยต้องการทำสารคดี เรื่องที่เกี่ยวกับคนจนในหลากหลายมิติ นั่นคือ ไม่ใช่แค่เงินอย่างเดียว สำหรับผู้ที่จะมาเป็นผู้ผลิตสารคดีคนจนนั้น สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ไม่ได้ระบุว่าต้องมาจากฝ่ายข่าวหรือฝ่ายรายการ ทั้งนี้เพราะสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยไม่รู้ด้วยเช่นกันว่าที่บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัดจัดโครงสร้างอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า ประสบการณ์ของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยกับเนชั่น สถาบันฯ มีแต่เฉพาะกับฝ่ายข่าว ดังนั้นเมื่อมีการว่าจ้างแม้สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยจะไม่ว่านเนชั่นมีการจัดโครงสร้างองค์กรอย่างไร แต่สถาบันฯ น่าจะคาดหวังว่าผู้ที่จะไปทำหน้าที่ผลิตสารคดีให้กับสถาบันฯ จะต้องมีความรู้ความเข้าใจในประเด็นที่ต้องนำเสนออยู่บ้าง

พิภพ พานิชภักดิ์ โปรดิวเซอร์และผู้กำกับสารคดีคนจน กล่าวถึงการเข้าไปพูดคุยเกี่ยวกับโครงการผลิตสารคดีคนจนกับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยครั้งแรกว่า

“เราได้เข้าไปประชุมกับอาจารย์สมชัย และอาจารย์ได้ให้กรอบคิดกว้างๆเกี่ยวกับเนื้อหาทางผมได้เสนอว่าเราอยากจะทำกระดานของสมมุติฐานต่าง ๆ นานา โดยเฉพาะของภาครัฐในเรื่องเกี่ยวกับคนจน จำได้ว่าอาจารย์สมชัยกล่าวว่า คงไม่ต้องถึงกับล้มกระดาน เขาเป็นเพียงว่าลองมองคนจนในหลายมิติ” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

การล้มกระดานของสมมุติฐานต่าง ๆ นานา เกี่ยวกับความจนที่มีอยู่ในความหมายของผู้ผลิตคือ ผู้ผลิตไม่ต้องการนำเสนอหรือพูดถึงคนจนว่าเป็นเหยื่อ หรือเป็นผู้ที่ต้องได้รับความช่วยเหลือ

เหลืออย่างเดียว ผู้ผลิตต้องการจะมองว่าคนจนไม่เหมือนกับคนป่วย ทั้งๆที่มีอาการเหมือนคนป่วย แต่จริงๆไม่ใช่คนป่วย วิธีการทำให้คนหายจน คือ คนจนจะต้องตระหนักถึงสิ่งที่เขาถูกกระทำ ถ้าคนจนตาสว่าง คนจนจะเริ่มสร้างความเปลี่ยนแปลง มีการสร้างชุดของตัวเองขึ้นมา ซึ่งเป็นแนวคิดเชิงวิพากษ์ เช่น สร้างชุดเกษตรพอเพียง เป็นการเล่นกับอำนาจในยุคโพสต์โมเดิร์น คือ ต้องสร้างชุดอำนาจอีกชุดหนึ่งขึ้นมา

ในการต่อรองกลับด้วยการพูดคุยของผู้รับจ้างผลิต คุณพิภพ พานิชภักดิ์ ได้กล่าวว่าถ้าเราไม่ล้มกระดานแนวคิดสมมุติฐานที่มีอยู่เราไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างแน่นอน สารคดีก็จะ เป็นเพียงเสนอคนจนอีกคนหนึ่งหรืออีกหลายคนเท่านั้น ผู้ว่าจ้างกล่าวว่าไม่เป็นไร ขอให้เห็นคนจนในมิติที่หลากหลายและแตกต่างกันออกไปก็พอแล้ว ดังนั้นคุณพิภพ พานิชภักดิ์ จึงต้องยอมรับ ในการต่อรองของผู้ว่าจ้าง

1.4 การต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการพูดคุยก่อนการทำสัญญาว่าจ้าง

จะเห็นได้ว่าการต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาของสารคดีคนจน เกิดขึ้นตั้งแต่ขั้นตอนของการพูดคุย ก่อนหน้าที่จะมีการเสนอโครงร่าง/ทริทเม้นท์ และเซ็นต์สัญญาว่าจ้าง เป็นการต่อรองในประเด็นที่เกี่ยวกับกรอบและแนวคิดที่จะนำเสนอในสารคดีคนจน ในประเด็นที่ว่าผู้ผลิต ต้องการล้มกระดานเกี่ยวกับกรอบคิดที่มีอยู่ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนจน ในขณะที่ผู้ว่าจ้างไม่ต้องการ ให้มีการล้มกระดาน แต่ให้มีการนำเสนอเนื้อหาในลักษณะของคนจนในหลากหลายมิติ การต่อรองของผู้ผลิตคือ การพูดถึงแนวคิดที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาความยากจน

“ผมถามไถ่ว่าประเทศเรามันจะแก้ปัญหาได้ จริงๆมันต้องล้มกระดาน แล้วก็สร้างกันใหม่ หรือไม่อย่างน้อยคนจนก็ต้องไปหากระดานของตัวเองเล่น ซึ่งที่ตีอาร์โอบอกว่ามันไม่ได้ ในระบบเศรษฐกิจหลัก” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

เมื่อผู้ว่าจ้าง-สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทยยืนยันว่าคงไม่ต้องถึงกับล้มกระดาน ผู้รับจ้างผลิตอย่างคุณพิภพได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้ผลิตจึงจำเป็นต้องยอมรับในกติกา ดังกล่าว ซึ่งพิภพได้วิเคราะห์ถึงการที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ไม่สามารถยอมรับแนวคิดที่เขาเสนอให้ล้มกระดานสมมุติฐานที่มีอยู่เกี่ยวกับคนจน/ความยากจนในประเทศไทยว่า

“ในอุดมการณ์ของทีดีอาร์ไอเองเขาจะต้องเชื่อในอานันท์ ปันยารชุน (คุณอานันท์ ปันยารชุน เป็นประธานสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย) อะไรอย่างเนี่ย นักอุตสาหกรรมก็ทำให้สังคมเกิดความช่วยเหลือกัน เยียวยากัน เยียวยากันให้ได้ ที่นี้มันก็ไม่อยู่ในระบบของการคิดที่เราล้มกระดานกัน แล้วทำใหม่ได้ ก็ทำไม่ได้ มันไม่ใช่เป้าหมายของทีดีอาร์ไอ ทีดีอาร์ไอมันเป็นรัฐใจ (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยเป็นสถาบันวิจัยเชิงนโยบายของประเทศ ซึ่งเกิดขึ้นจากการริเริ่มของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ)” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

การต่อรองด้านเนื้อหาของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ที่ไม่ต้องการให้ผู้ผลิตนำเสนอเนื้อหาของสารคดีคนจนในลักษณะของการล้มกระดานแนวคิด หรืออุดมการณ์เดิมที่มีอยู่ โดยที่แนวคิด/อุดมการณ์เดิมที่มีอยู่คือ อุดมการณ์ในระบบเศรษฐกิจกระแสหลักนั่นเอง

สำหรับการกล่าวของผู้ว่าจ้างยึดมั่นในอุดมการณ์ของระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก เป็นเพราะจุดกำเนิดของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยเอง ซึ่งจัดตั้งขึ้นมาตามเงื่อนไขในการให้เงินกู้ของธนาคารโลกว่าประเทศไทยจะต้องจัดตั้งสถาบันวิจัยทางนโยบาย (ฝ่ายข่าวพิเศษ หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ, 2544) ในขณะที่ดร. เสนาะ อุณาภูล เลขานุการสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สภาพัฒน์ฯ) ในขณะนั้นต้องการที่จะให้ทีดีอาร์ไอทำหน้าที่ทางวิชาการให้กับสภาพัฒน์ เรียกว่าเป็นสภาพัฒน์ฯ สาขาที่ 2 (ฝ่ายข่าวพิเศษหนังสือพิมพ์ผู้จัดการ, 2544) การจัดตั้งขึ้นมาด้วยเงื่อนไขของธนาคารโลก โดยที่ธนาคารโลกสนับสนุนนโยบายเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจหลักของโลกในปัจจุบัน ในขณะเดียวกันก็การว่าจ้างให้ผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจนนี้ ก็ได้งบประมาณมาจากธนาคารโลก ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่ผู้ว่าจ้างจะให้มีการล้มกระดานแนวคิด/อุดมการณ์ของระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก

หลังจากการพูดคุยกันระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้ผลิตสารคดีคนจน ยุติลงด้วยข้อสรุปว่าผู้ว่าจ้างต้องการจะให้สารคดีคนจนทั้ง 5 ตอนมีเนื้อหาเกี่ยวกับการนำเสนอคนจนในมิติที่หลากหลาย (มีคนจนหลายรูปแบบ) ไม่ต้องมีการล้มกระดานเกี่ยวกับแนวคิดที่มีอยู่ การดำเนินการขั้นตอนต่อมาคือ ผู้ผลิตจะต้องกลับไปเขียนสัญญาว่าจ้างและร่างโครงร่าง/ทริทเม้นท์ เพื่อนำเสนอต่อผู้ว่าจ้าง

1.5 เงื่อนไขสัญญาว่าจ้าง

2 อาทิตย์หลังจากการพูดคุย บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ได้นำเสนอ สัญญาว่าจ้าง และโครงร่าง/ ทริทเม้นท์ให้กับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ในวันที่ 21 มิถุนายน 2544 คุณพิภพ พาณิชภักดิ์ ผู้กำกับและโปรดิวเซอร์รับหน้าที่ในการร่างสัญญาว่าจ้าง และเขียนโครงร่าง/ทริทเม้นท์ขึ้นมา

สัญญาว่าจ้างนี้ เป็นสัญญาว่าจ้างผลิตสารคดีมินิซีรีส์ชุด “คนจน” โดยได้จัดทำขึ้นในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2544

- สัญญากำหนดให้ผู้ผลิต (ผู้รับจ้าง) ต้องผลิตสารคดีมินิซีรีส์ชุด “คนจน” จำนวน 5 ตอน ความยาวตอนละ 25 นาที
- งบประมาณในการผลิตตอนละ 200,000 บาท รวมงบประมาณทั้งสิ้น 1,000,000 บาท เงื่อนไขในการจ่ายเงินค่าผลิตคือ งวดแรก 20% (200,000บาท) หลังจากทั้งสองฝ่ายทำสัญญา, งวดสอง 40% (400,000 บาท) เมื่อเริ่มการถ่ายทำ ภายในวันที่ 20 กรกฎาคม 2544 และ งวดสาม 40% (400,000 บาท) เมื่อส่งมอบงานครบถ้วน ภายในวันที่ 31 สิงหาคม 2544
- ระยะเวลาการผลิต 1 มิถุนายน 2544-31 สิงหาคม 2544
- ผู้ผลิต (ผู้รับจ้าง) ต้องรับผิดชอบในการจัดทำข้อมูลและบท, จัดหาบุคลากรในการดำเนินงาน, จัดหาวัสดุอุปกรณ์ในการผลิตและอุปกรณ์ถ่ายทำทั้งหมด รวมทั้งดำเนินการในเรื่องการเดินทาง ที่พัก สวัสดิการอื่น ๆ สำหรับทีมงานในการถ่ายทำ, จัดหา คัดเลือกผู้ที่จะปรากฏตัวในสารคดีรวมทั้งผู้ให้สัมภาษณ์ในสารคดี, จัดทำแผนการดำเนินงาน, ผลิตและตัดต่อรายการทั้งหมด
- ผู้ผลิต (ผู้รับจ้าง)จะนำข้อมูลการวิจัยของผู้ว่าจ้างไปแปลงเป็นบทโทรทัศน์โดยครอบคลุมเนื้อหาตามเอกสารที่แนบมา ผู้ผลิต (ผู้รับจ้าง) ขอสงวนสิทธิ์ในการตีความ การคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ การคัดเลือกผู้แสดง การเขียนบท และการลำดับภาพของสารคดีมินิซีรีส์ “คนจน” โดย ผู้ว่าจ้างมีสิทธิ์ท้วงติงในเรื่องความถูกต้อง และความสมบูรณ์ของข้อมูล
- ผลงานทั้งหมดเป็นลิขสิทธิ์ร่วมกันระหว่างผู้ว่าจ้าง –สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย และผู้รับจ้าง-บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด การนำไปเผยแพร่สามารถทำได้ โดยที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องแจ้งให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ในการนำไปเผยแพร่
- ผู้ผลิต (ผู้รับจ้าง) ต้องรายงานความคืบหน้าในการดำเนินงานทุกสัปดาห์ ซึ่งผู้ว่าจ้างมีสิทธิ์ในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเนื้อหาและวิธีการนำเสนอ บนพื้นฐานของ

ความถูกต้องและสมบูรณ์ของข้อมูลที่ได้มีการนำเสนอผ่านบท และการลำดับภาพของสารคดี การแก้ไขบทใดๆ ที่อาจจะเกิดขึ้น ต้องอยู่บนฐานของความถูกต้องรวมทั้งความสมบูรณ์ของเนื้อหา โดยผู้ผลิต (ผู้รับจ้าง) จะส่งบท และโครงร่างให้ ผู้ว่าจ้าง ภายในเวลาที่กำหนดในเอกสารที่แนบมา

- กรณีที่ผู้ผลิต (ผู้รับจ้าง) ไม่สามารถทำงานได้เสร็จตามกำหนดคือวันที่ 31 สิงหาคม 2544 ผู้ผลิต (ผู้รับจ้าง) ต้องจ่ายค่าปรับวันละ 5,000 บาท นอกเสียจากว่าจะเกิดเหตุสุดวิสัยที่คู่สัญญาต่างรับทราบ และเห็นชอบที่จะทำการยืดเวลาการส่งงานตามความเหมาะสม

1.6 วิเคราะห์เงื่อนไขในสัญญาว่าจ้าง

เมื่อวิเคราะห์เนื้อหาในสัญญาว่าจ้าง ซึ่งผู้รับจ้างเป็นฝ่ายร่างขึ้นมาให้กับผู้ว่าจ้างนั้น นับว่าเป็นสัญญาว่าจ้างที่มีความพิเศษ แตกต่างจากสัญญาว่าจ้างให้ผลิตรายการโทรทัศน์ทั่วไป จะเห็นได้ว่าสัญญาว่าจ้างฉบับนี้ เป็นสัญญาว่าจ้างที่ทั้งสองฝ่าย (ผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้าง) มีโอกาสที่จะป็นเกลียวกันได้มาก

หัวข้อสัญญาที่มีโอกาสที่จะป็นเกลียวหรือก่อให้เกิดความขัดแย้งของทั้งสองฝ่าย คือ หัวข้อสัญญาที่ระบุว่าผู้รับจ้าง ขอสงวนสิทธิ์ในการตีความ การคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ การคัดเลือกผู้แสดง การเขียนบท และการลำดับภาพของสารคดีมินิซีรีส์ “คนจน” ซึ่งสามารถตีความได้ว่าผู้รับจ้างมีอำนาจต่อรองในเรื่องของการตีความเนื้อหาสารคดีที่จะผลิตขึ้นมา รวมทั้งมีอำนาจในการประกอบสร้างความจริงทั้งหมดที่จะเกิดขึ้นในสารคดี ซึ่งปกติแล้วหากเป็นผู้รับจ้างทั่วไป ผู้รับจ้างไม่มีสิทธิ์กำหนดเนื้อหา

ในแง่ของผู้รับจ้างแล้วการเขียนสัญญาในลักษณะดังกล่าวนี้ เพราะมีความกังวลในการถูกแทรกแซง ซึ่งถือเป็นธรรมชาติของฝ่ายข่าว/ นักข่าวที่จะกลัวการถูกแทรกแซง

“คืออย่างนี้ เงื่อนไขที่คุยกันที่แรกคือ เราถามว่าให้เราไปทำกับทีดีอาร์ไอเนี่ยเขาจะแทรกแซงเราไหม ผมคุยกับคุณอดิศักดิ์สองคน คุณอดิศักดิ์ก็บอกว่าคงไม่แทรกแซง เป็นนักวิชาการคงไม่แทรกแซงอะไรหรอก ผมก็เลยบอกอย่างนี้ได้ไหม เราไปทำเนี่ย เราขอสงวนเรื่อง editorial คุณอดิศักดิ์ก็บอกว่าได้ เราก็เขียนใน proposal เราเบื้องต้นเลยว่าเราขอสงวนสิทธิ์ในเรื่องการตีความ และเรื่องเคส แต่ทางทีดีอาร์ไอมีสิทธิ์ท้วงติงในกรณีที่

เห็นว่าข้อมูลมันไม่ถูกต้อง หรือการตีความมันหลุดโลกจากทฤษฎีมากจนมันใช้ไม่ได้” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

ความกังวลเรื่องการถูกแทรกแซงจากผู้ว่าจ้างของคุณพิภพ พานิชภักดิ์ มีที่มาจากกรณีที่เขามีประสบการณ์ในการรับจ้างผลิตสารคดี ให้กับหน่วยงาน/องค์กรต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชน มาก่อน ซึ่งปรากฏว่าถูกผู้ว่าจ้างแทรกแซงมาตลอด ถึงแม้ว่าการถูกแทรกแซงดังกล่าวจะเกิดขึ้นในสมัยที่เขายังทำงานอยู่ในบริษัทผลิตรายการโทรทัศน์ (Production house) และปัจจุบันคุณพิภพอยู่ในองค์กรข่าว (News Organize) แล้วก็ตาม แต่ความกังวลในการถูกแทรกแซงของเขาก็ยังมีหากต้องมาอยู่ในฐานะผู้รับจ้างผลิต นอกจากนี้ผู้วิจัยยังมีความเห็นว่าด้วยบทบาทปัจจุบัน (ขณะที่ทำการผลิตสารคดีคนจน) นอกจากเขาจะมีบทบาทเป็นผู้กำกับและโปรดิวเซอร์สารคดีคนจนแล้ว คุณพิภพยังมีบทบาทเป็นบรรณาธิการฝ่ายผลิตของเนชั่น ซาแนล อีกทั้งบางครั้งยังทำหน้าที่ในการผลิตข่าวประเภทรายงานพิเศษด้วย ดังนั้นบทบาทของการทำงานในฝ่ายข่าวทำให้คุณพิภพมีความกังวลเรื่องการถูกแทรกแซงด้วย ทั้งนี้เพราะความเป็นมืออาชีพของนักข่าวตั้งอยู่บนเงื่อนไขว่าต้องมีการทำงานที่เป็นเอกระ หรือไม่ขึ้นกับใคร (สุภา ศิริมานนท์, อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช: การข่าวและบรรณาธิการ หน่วยที่ 10-15)

การที่ผู้รับจ้าง ระบุเรื่องการสงวนสิทธิ์ การตีความ การคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ การลำดับภาพ การเขียนบทไว้ในสัญญาว่าจ้างสารคดีคนจน นอกจากเป็นความกังวลในเรื่องการถูกแทรกแซงแล้ว การเขียนสัญญาในลักษณะนี้ถือเป็นการต่อรองกับผู้ว่าจ้างเพื่อป้องกันการเข้ามาควบคุมเนื้อหาของผู้ว่าจ้างด้วย

“ในเรื่องของอิสระในการเลือกกรณี ตีความ และการนำเสนอ เป็นเรื่องที่เราเน้นมาก เพราะเรากลัวไว้แต่ตอนต้นว่า เนชั่น ในฐานะองค์กรสื่อ ไม่ใช่บริษัทรับจ้างผลิต ดังนั้นผมคิดว่าติกาข้อนี้เป็นที่รับรู้ร่วมกันตั้งแต่เริ่มโครงการ ในเนชั่น ทีวี จะมีฝ่ายต่างๆหลายฝ่าย พวกเราอยู่ในฝ่ายรายงานพิเศษ/ สารคดี ซึ่งกำลังระหว่างฝ่ายข่าวและฝ่ายรายการ เราจะใช้นโยบายการทำงานในลักษณะของงานข่าว แต่จะใช้ระบบการผลิตคล้ายคลึงกับฝ่ายรายการ นอกจากนี้ในเนชั่นทีวี ยังมีฝ่ายโปรโมชัน การจ้างผลิต แต่ละส่วนย่อมมีเงื่อนไขที่แตกต่างกันออกไป สำหรับฝ่ายข่าวซึ่งเป็นฝ่ายที่ส่วนรายงานพิเศษและสารคดีสังกัดอยู่นั้น เราไม่สามารถที่จะรับเงินมาแล้วผลิตตามคำสั่งของผู้ว่าจ้าง เรายอมว่าการสนับสนุนจากทีดีอาร์ไอ เป็นลักษณะของผู้ให้เงินสนับสนุน (Donor) มากกว่าผู้ว่าจ้างให้ผลิตตามคำสั่ง” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

ความที่มีสถานภาพเป็นองค์กรสื่อ ที่เป็นองค์กรข่าวทำให้คุณพิภพ พานิชักดิ์ โปรวิต เซอร์และผู้กำกับสามารถระบุลงไปในสัญญาว่าจ้างว่า ขอความเป็นอิสระในการเลือกกรณี การตีความ การนำเสนอ รวมถึงการสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ นั้นหมายถึงคุณพิภพมองเห็นว่าคุณอยู่ในสถานะที่เป็นแหล่งอำนาจในการต่อรองกับผู้ว่าจ้าง โดยการกำหนดบทบาทของการสนับสนุนรายการ (Sponsorship) ของผู้ว่าจ้างอย่างสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยว่าเป็นผู้ให้เงินสนับสนุน (Donor) มากกว่าการเป็นผู้ว่าจ้างให้ผลิตตามคำสั่ง

สารคดีคนจนมีลักษณะที่แตกต่างออกไป จากการรับจ้างผลิตของฝ่ายรายการ ทั้งนี้ เพราะสารคดีคนจนผลิตโดยฝ่ายที่เรียกว่าฝ่ายข่าวรายงานพิเศษ/สารคดี ซึ่งไม่ได้ขึ้นตรงกับคุณ ประณต วิเลปสุวรรณ บรรณาธิการบริหาร แต่จะขึ้นกับคุณอดิศักดิ์ ลิ้มปรุ่งพัฒนกิจ บรรณาธิการ เนชั่น ซาแนล/ บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัดโดยตรง ซึ่งคุณอดิศักดิ์ มีอำนาจเหนือทุกคนในกองบรรณาธิการเนชั่น ซาแนล

หัวข้อสัญญาที่ระบุว่าผลงานสารคดีคนจน เป็นลิขสิทธิ์ร่วมของทั้งสองฝ่าย ก็เป็นอีกหัวข้อหนึ่งที่เมื่อพิจารณาแล้ว จะเห็นว่าผู้รับจ้างกรณีนี้ไม่เหมือนกับผู้รับจ้างทั่วไป เพราะผู้รับจ้างผลิตทั่วไป แค่ทำหน้าที่ผลิตให้ครบตามเงื่อนไข ก็เรียกได้ว่าหมดหน้าที่แล้ว แต่การที่ผู้รับจ้างสารคดีคนจนกำหนดว่าผลงานสารคดีคนจน เป็นลิขสิทธิ์ร่วม สามารถตีความได้ว่า ผู้รับจ้างมีอำนาจต่อรองสูงถึงขนาดที่ขอเป็นเจ้าของผลงานด้วยครึ่งหนึ่ง การร่างสัญญาข้อนี้ออกมา ทำให้ผู้รับจ้างสามารถที่จะนำสารคดีคนจนไปใช้ออกอากาศหรือเผยแพร่ได้ นอกจากนั้นแล้วผู้รับจ้างเองไม่ได้มองบทบาทตนเองเป็นแค่ผู้รับจ้างผลิต ผู้รับจ้างมองบทบาทตนเองเป็นผู้นำเสนอเนื้อหาด้วย เพราะฉะนั้นลิขสิทธิ์ร่วมหมายความว่า เนื้อหาที่นำเสนอและการตีความเนื้อหาในสารคดีคนจน เป็นของบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด (เครือเนชั่น)

สำหรับหัวข้อสัญญาที่ระบุระยะเวลาในการผลิต 1 มิถุนายน 2544-31 สิงหาคม 2544 ซึ่งถ้าผู้รับจ้างไม่สามารถทำงานได้เสร็จตามกำหนด ผู้รับจ้างต้องจ่ายค่าปรับวันละ 5,000 บาท นั้นขณะนี้ (มีนาคม 2547) จะครบ 3 ปีของสัญญาว่าจ้าง ผู้รับจ้างยังไม่สามารถแก้ไขสารคดีตาม ที่ผู้ว่าจ้างกำหนดมาได้ แต่ไม่ได้มีการปรับเงินวันละ 5,000 บาทแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะผู้รับจ้างผลิตสารคดีคนจนสามารถผลิตสารคดีคนจนเสร็จในรอบแรกเรียบร้อยแล้วครบทั้ง 5 ตอน ซึ่งนอกจากผู้รับจ้างจะสามารถผลิตสารคดีคนจนรอบแรกเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าความพึงพอใจที่ผู้ว่าจ้างได้รับจากสารคดีคนจนตอนที่ 2 : ชื่อตอน คนจนคลาสสิก ซึ่งนำเสนอด้วยรูปแบบสารคดี

แท้ มีการติดตามตัวละครอย่างใกล้ชิด รวมทั้งสารคดีคนจนตอนต่อๆมา ทำให้ผู้ว่าจ้างสามารถ ยึดหยุ่นกับการทำงานที่ล่าช้าออกไป

“ผมเข้าใจว่าเป็นการยากในการตามชีวิตของคน ซึ่งอันนี้ก็อธิบายความซ้ำด้วยว่ามันต้อง ใช้เวลา” (สมชัย จิตสุชน, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2547)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้ว่าจ้าง-ดร.สมชัย จิตสุชน กล่าวว่่า เข้าใจว่าเป็นความยากในการ ตามชีวิตของคนจน ทำให้ผู้ว่าจ้างเข้าใจได้ว่าทำไมการผลิตสารคดีคนจนจึงล่าช้าออกไปจากเวลา ที่กำหนดไว้ในสัญญา ดังนั้นทำให้ผู้ว่าจ้างไม่มีปัญหาเกี่ยวกับความล่าช้าดังกล่าว แสดงว่าผู้ว่าจ้างเข้าใจว่าสารคดีคนจนทุกตอนจะต้องใช้รูปแบบการนำเสนอด้วยการติดตามชีวิตของคนจน ซึ่งในการ นำเสนอในโครงร่าง/ ทริทแมนท์ มีเพียงสารคดีคนจนตอน 2 (ชื่อตอน คนจนคลาสสิก) เพียงตอน เดียวเท่านั้นที่จะใช้รูปแบบการนำเสนอแบบสารคดีแท้ มีการติดตามชีวิตของตัวละคร ซึ่งนอกจาก รูปแบบการนำเสนอนี้จะเขียนไว้ในทริทแมนท์แล้ว ในวันที่มีการนำเสนอทริทแมนท์ (21 มิถุนายน 2544) ผู้รับจ้างผลิตได้พูดคุยกับทางผู้ว่าจ้างว่าเนื่องจากมีเวลาจำกัดในการผลิต รวมถึงงบประมาณการผลิตไม่มาก ดังนั้นสารคดีแท้ที่ต้องติดตามชีวิตของคนจนนั้น จะนำเสนอเพียงตอน เดียวคือ สารคดีคนจนตอน คนจนคลาสสิก ซึ่งในการพูดคุยผู้ว่าจ้างไม่มีปัญหาหรือข้อโต้แย้งอะไร

ส่วนหัวข้อสัญญาอีกข้อหนึ่งที่ระบุว่า “ผู้รับจ้างจะนำข้อมูลการวิจัยของผู้ว่าจ้างไปแปลง เป็นบทโทรทัศน์ โดยครอบคลุมเนื้อหาตามเอกสารที่แนบมา” ข้อมูลการวิจัยของผู้ว่าจ้าง คือ ข้อมูลที่ผู้ว่าจ้างให้กับผู้รับจ้างเมื่อวันที่เข้าไปพูดคุยตกลงเรื่องเนื้อหาสารคดีคนจน ซึ่งผู้ว่าจ้างได้ มอบเอกสารข้อมูลให้กับผู้รับจ้าง จากนั้นผู้รับจ้างได้นำข้อมูลและกรอบคิดจากเอกสารข้อมูลที่ได้รับ มาจากผู้ว่าจ้างมาเขียนเป็นโครงร่าง/ทริทแมนท์ ซึ่งการที่ผู้รับจ้างเขียนสัญญาเรื่องการนำข้อมูลการวิจัยของผู้ว่าจ้างไปแปลงเป็นบทโทรทัศน์ ไม่ได้หมายความว่าผู้ว่าจ้างพูดคุยหรือตกลงให้ ผู้รับจ้างต้องทำเช่นนั้น แต่ที่มาของการเขียนสัญญาลักษณะดังกล่าว เป็นสิ่งที่ผู้รับจ้างคิดขึ้นมา เอง เนื่องจากงบประมาณจากการผลิตมีไม่มาก ดังนั้นการนำข้อมูลจากฝ่ายผู้ว่าจ้างมาใช้เพื่อ เขียนโครงร่างและทริทแมนท์จึงเป็นการประหยัดเวลาและงบประมาณในการผลิต

“คือเราไม่มีศักยภาพไปนั่งวิจัยคนจนทั้งประเทศเราก็อยากใช้ข้อมูลพื้นฐานบางอย่าง ซึ่ง ทางที่ดีอาร์ไอเขาก็ให้หนังสือเรามาหนาหลายเกี่ยวกับ world bank อะไรเนี่ย ซึ่งเราก็ เอามานั่งดู ผมก็เอามานั่งดู จริงๆผมได้กรอบทั้งหมดจากการอ่านเอกสารของทีดีอาร์ไอ ไม่ใช่ออยู่ๆคิดขึ้นมาเองทั้ง 5 ตอน” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

1.7 การตีความข้อมูลจากเอกสารสู่ทริทแมนท์

สำหรับทักษะของผู้ผลิตอย่างคุณพิภพ พานิชภักดิ์ ในฐานะผู้กำกับและโปรดิวเซอร์ของสารคดีคนจน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเขียนทริทแมนท์ เขาเชื่อว่าการกำหนดเนื้อหาที่ได้เสนอให้กับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยในขั้นตอนแรกนี้ สารคดีคนจนทั้ง 5 ตอนสามารถตอบโจทย์เรื่องความยากจนและคนจนได้พอสมควร

“ในเรื่องการกำหนดเนื้อหานี้ วิธีการก็คือ ทางเนชั่น จะทำข้อเสนอเข้าไปยื่นว่าทางทีดีอาร์ไอเห็นตรงกันหรือเปล่า โดยในการนำเสนอครั้งแรกทุกอย่างที่ปรากฏอยู่ใน Treatment ยกเว้นกรณีของประจักษ์ (สารคดีคนจนตอน 2 คนจนคลาสสิก) เป็นกรณีสมมุติ ยังไม่ได้มีแหล่งข่าวจริง ในช่วงต้นๆของโครงการเราจะเน้นในเรื่องโครงสร้างของตอนทั้งห้าเป็นหลัก โดยอนุมานเอาไว้ถ้าผู้ชมดูตอนหนึ่งตอนใดก็จะสมบูรณ์ในตัวของมันเอง แต่หากว่าผู้ชมดูครบห้าตอน ก็จะเห็นถึงความหลากหลายของปัญหาความยากจนและประเภทของคนจน เราหวังว่าท้ายที่สุดเทพทั้งห้าจะเป็นจุดเริ่มต้นให้กับผู้ที่จะทำการแก้ไขปัญหาความยากจน มีบทสนทนาที่ลุ่มลึกและมากด้วยความหลากหลาย เราไม่ได้คิดจะสรุปประเภทเพื่อจัดหมวดหมู่ใหม่ เราอยากทำทนายองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมเกี่ยวกับคนจน ซึ่งขั้นตอนในการกำหนดเนื้อหาก็คงเกิดจากการที่เรานำแนวคิดพร้อมกับเคสสมมุติที่เราไปเสนอทางทีดีอาร์ไอ” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

สำหรับประเด็นที่ว่าผู้รับจ้างต้องการทำทนายองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมเกี่ยวกับคนจนนั้น ผู้ว่าจ้างต่างทราบจุดยืนของผู้รับจ้างผลิตดี เพราะผู้รับจ้างผลิตได้พูดคุยกับผู้ว่าจ้างในประเด็นนี้ตั้งแต่มีการพูดคุยกันก่อนที่จะมีการนำเสนอทริทแมนท์ และจุดยืนนี้ยังปรากฏให้เห็นอีกครั้งในทริทแมนท์ที่ผู้รับจ้างผลิตเสนอให้กับผู้ว่าจ้างเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2544

แม้ผู้รับจ้างผลิตจะกล่าวว่าเคสที่นำเสนอเปรียบเสมือนตุ๊กตา สามารถเปลี่ยนแปลงได้ แต่จุดหลักที่ฝ่ายผู้ผลิตต้องการจะสื่อให้ชัด ก็คือ สารคดีคนจนทั้ง 5 ตอนจะเกี่ยวข้องกับการตั้งคำถามว่าคนจนจริงๆเป็นอย่างไร จนเพราะไม่มีเงิน จนโอกาส จนความรู้ หรืออับจนทางเลือก ฯลฯ เพราะฉะนั้นทางฝ่ายผู้ผลิตจึงจำเป็นที่จะต้องชี้ว่าในแต่ละตอนนั้นจะให้การเล่าเรื่องอย่างไร ส่วนโครงสร้างที่ใช้ในการเขียนนั้นอย่างน้อยจะมีการอธิบายว่าเปิดเรื่องอย่างไร เรื่องพัฒนาไปอย่างไร และเรื่องจบอย่างไร

หากพิจารณาโครงร่างของคนจนทั้ง 5 ตอนแล้วจะพบว่าสารที่ผู้ผลิตต้องการนำเสนอคือ การใช้สารคดีคนจนตอน 1 เป็นตัวตั้ง (thesis) นั่นคือ นำเสนอในเรื่องความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) ซึ่งเป็นมาตรฐานวัดความยากจนที่กำหนดโดยภาครัฐ เป็นสิ่งที่ภาครัฐคิดว่าควรจะเป็นหรือคนจนมีลักษณะเช่นนี้ ในขณะที่สารคดีคนจนตอนที่ 2 ตอนคนจนคลาสสิกคือสิ่งที่มาต้านตัวตั้ง (anti-thesis) ว่าจริงๆ แล้วคนจนเป็นแบบนี้ ส่วนสารคดีคนจนตอนที่เหลือก็คือ คนจนที่หลงเหลือ หรือแยกย่อยออกไปจากคนจนคลาสสิก เป็นกลุ่มย่อย (sub-group) ของคนจนคลาสสิก

1.8 การต่อร่องเรื่องที่มาของข้อมูล

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าในการเขียนทริทแมนท์ทั้ง 5 ตอนดังกล่าว ผู้ผลิตได้นำข้อมูลและกรอบคิดมาจากเอกสารของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย โดยในวันที่ผู้ผลิตเข้าไปพูดคุยกับผู้ว่าจ้างก่อนที่จะมีการร่างสัญญาว่าจ้าง และเขียนโครงร่าง/ทริทแมนท์ ผู้ว่าจ้างได้มอบเอกสารหนังสือให้กับผู้ผลิตดังนี้

1. เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ โครงการ The Process of Formulating Poverty Reduction Strategies in Thailand จัดโดย สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย
2. เอกสารซึ่งเป็น Final Report เรื่อง Consultation with the Poor National Synthesis Report: Thailand โดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย มกราคม ค.ศ. 2000
3. เอกสารการประชุม Academic workshop วันที่ 22 ธันวาคม 2543 (เอกสารจากการถอดเทปของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย)

ในเอกสารทั้ง 3 เล่ม คุณพิภพ พานิชภักดิ์ ใช้ประโยชน์จากเอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ โครงการ The Process of Formulating Poverty Reduction Strategies in Thailand มากกว่าเอกสารอีกสองเล่ม โดยที่เอกสารดังกล่าวนี้มีเนื้อหาส่วนหนึ่งที่ระบุถึงแนวความคิด กรอบการศึกษายุทธศาสตร์ลดความยากจน ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับคนจน ฯลฯ โดยที่พิภพ กล่าวว่ากรอบการเขียนทริทแมนท์ทั้ง 5 ตอนนี้นำมาจากการอ่านเอกสารข้อมูลของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

สำหรับเอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ โครงการ The Process of Formulating Poverty Reduction Strategies in Thailand เป็นเอกสารที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

พัฒนาประเทศไทยจัดทำขึ้นสำหรับงานวิจัยโครงการ The Process of Formulating Poverty Reduction Strategies in Thailand ซึ่งเป็นโครงการวิจัยที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยดำเนินการเสร็จสิ้นไปก่อนหน้าที่จะมีโครงการ Poverty Reduction Partnership ซึ่งต้องมีสารคดีเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ ดังนั้นจึงไม่สามารถกล่าวได้ว่า การนำข้อมูลของผู้ว่าจ้างมาเขียนเป็นทริทแมนท์ เป็นการผลิตสารคดีเพื่อต่อยอดงานวิจัยสำหรับโครงการ Poverty Reduction Partnership ของผู้ว่าจ้าง ข้อเท็จจริง คือ ผู้รับจ้างได้ข้อมูลพื้นฐานมาจากเอกสารข้อมูลจากผู้ว่าจ้าง

“เราคิดเอาเอง เพราะมันไม่มีเวลาไม่มีศักยภาพ เรามองว่าที่ตีอาร์ไอนี้มันเป็นที่รวบรวมความรู้ แล้วก็น้ำที่ของเราในตอนนั้นก็คือเอาความรู้ที่มาจากฝ่าย ให้ผู้ชมได้รับทราบในวงกว้าง เราก็เอาข้อมูลมาแปลงเป็นสิ่งที่คนสัมผัสได้ ก็เหมือนกับเอางานวิจัยมาสื่อ เขาไม่ได้บังคับ แล้วยิ่งหลังๆ เนี่ยเขาบอกไม่อยากจะเอาของเขา เขาอยากได้ของใหม่ๆ ที่เราไปหาได้เอง โดยอาจารย์สมชัยจะเน้นมากกว่าอย่าไปยึดติดว่าจะต้องเอาของที่ตีอาร์ไอ เพราะว่าของที่ คือตอนแรกเราคิดกันถึงขั้นที่ว่าจะไปดูอาจารย์อัมมารเวลาไปลงพื้นที่ ด้วยซ้ำว่าแก้ทำข้อมูลอะไรอย่างไร ตามนักวิจัยด้วยซ้ำ ตอนแรกเราคิดอย่างนี้ แต่ว่าตอนหลังเขายืนยันเลยว่าเสียคุณไปหาเอา อย่างสื่อส้มเอาดีกว่า” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

สำหรับประเด็นที่ว่าเมื่อผู้ผลิตได้ข้อมูลจากผู้ว่าจ้างแล้ว มีผลต่อการต่อรองเนื้อหาที่จะเขียนทริทแมนท์หรือไม่นั้น แม้สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยจะไม่ได้กำหนดว่าผู้ผลิตจะต้องอาศัยข้อมูลของเขาเขียนทริทแมนท์ ในทางปฏิบัติผู้ผลิตได้นำกรอบคิดของผู้ว่าจ้างมาเขียนลงในทริทแมนท์ด้วย

“เราไม่มีความรู้ชะที่เดียวว่าคนจน คือเราก็รู้จักคนจน แต่เราไม่รู้แง่มุมมีประเภท คือ 5 ตอนเนี่ยจะเสนอคนจนแบบเดียวไม่ได้ จำเป็นต้องดูมิติต่างๆของความยากจน แต่ประเด็นคือว่าเอกสาร ถ้ามันจะมีกรอบคิดอะไรที่เราดึงมา ก็คือว่าตอนนั้นเขารณรงค์อย่างมากคือการจนไม่ใช่การไม่มีสตางค์ มันมากกว่านั้น ซึ่งหากดูการโปรโมทของคุณสุชัชวีร์ (ผู้ดำเนินรายการ) ในตอนแรก เราได้หยิบแนวคิดนี้มาว่าจริงหรือเปล่าว่าไม่มีเงินคือความจน เพราะว่าที่ตีอาร์ไอมันพูดถึงว่าจนหนทาง จนศักยภาพ จนโอกาส ฯลฯ เขาจะเขียนไว้ไง แล้วเราก็ยกมา อันนี้เป็นรายงานของ world bank เขานะ เขาทำแล้ว เบทนี้มันอยู่ในโครงการเดียวกัน เพราะฉะนั้นแน่นอนมันก็คง ทิศทางมันคงเป็นทิศทางเดียวกัน

เราคงไม่บอกว่าคนมันจนเพราะขี้เกียจ เราคงไม่พูด แน่نونเราก็ไม่เชื่อด้วย เป้าหมายเราไม่ทำอย่างนั้นไง เป้าหมาย 5 ตอนเราอยากให้เป็นวิทยาศาสตร์ อยากให้หนักแน่น คือสื่อในบทบาทหนึ่งคือการแปลงสิ่งที่ซับซ้อนไปสู่ผู้ชมที่เป็นมวลชนให้สามารถบริโภคได้ เพราะว่าคนจะมานั่งอ่านเอกสารความหนาเท่าสมุดโทรศัพท์เนี่ยมีน้อย เพราะฉะนั้นเป้าหมายของการทำอันนี้เพื่อให้คนสามารถเข้าใจได้ นั่นคือจุดร่วมกันระหว่างทีดีอาร์ไอกับเนชั่น” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

การวิจัยหาข้อมูล (research information) เกี่ยวกับสารคดีที่จะดำเนินการผลิต เพื่อนำมาเสนอเป็นโครงร่าง/ ทริทเมนต์ เพื่อเสนอกับผู้ว่าจ้าง ซึ่งผู้ผลิตได้ข้อมูลเอกสารจากผู้ว่าจ้าง ข้อมูลที่ได้มา เป็นข้อมูลพื้นฐาน และกรอบคิดต่างๆไม่ได้มี case เพราะฉะนั้น case หรือตัวละครที่ผู้ผลิตเขียนขึ้นมาในทริทเมนต์จึงเป็น case หรือตัวละครที่ผู้ผลิตสมมติขึ้น

“มันเป็นข้อมูลพื้นฐานว่ามีคนจนกี่ประเภท จำนวนเท่าไร ยังไงในประเทศไทย มีคนจนจากแรงงานอพยพ ขาดซึ่งทัศนคติต่อชีวิต ขาดซึ่งปัจจัยการผลิต เราก็เอาพวกนี้มาตี ดูดีทุกอย่าง เช่น เกิดจากวิกฤติเศรษฐกิจ เกิดจากเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ที่ไม่มีสามีจะยิ่งหนักกว่าเก่าอะไรพวกนี้ มันคือข้อมูลตามเอกสาร” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

สำหรับสารคดีคนจนทั้ง 5 ตอน มีเพียงสารคดีคนจนตอน คนจนคลาสสิกเท่านั้น ที่ผู้ผลิตมีโอกาสได้เจอกับ case หรือเจ้าของเรื่องก่อนที่จะมีการเขียนทริทเมนต์ที่ขึ้นมา รวมทั้งผู้ผลิตได้มีโอกาสได้ไปสำรวจสถานที่ถ่ายทำ (survey) ก่อนที่จะเขียนทริทเมนต์และถ่ายทำต่อไป ในการปฏิบัติงานจริงนั้นที่ผู้ผลิตได้มีการถ่ายทำสารคดีคนจน ตอนคนจนคลาสสิกบางส่วนตั้งแต่เริ่มเจอกับเจ้าของเรื่อง/ตัวละครก่อนที่จะมีการเขียนทริทเมนต์ด้วยซ้ำไป

เจ้าของเรื่อง/ตัวละครหลักในสารคดีคนจน ตอน คนจนคลาสสิกที่ชื่อประจักษ์ สมสะอาด นั้น ผู้ผลิตได้ไปเจอกับเขาที่ไซต์ก่อสร้างท่าอากาศยานสาทลกรุงเทพแห่งใหม่ (สนามบินสุวรรณภูมิ) ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด เท่าใดนัก การไปพบกับตัวละครที่ชื่อประจักษ์ สมสะอาดที่สนามบินสุวรรณภูมินั้น เริ่มจากการที่ผู้ผลิตต้องการนำเสนอชีวิตของคนจนที่เข้ามาเป็นกรรมกรในเมือง เมื่อมีโจทย์ดังกล่าวแล้ว ผู้ผลิตคุยกันว่าจะหากรรมกรได้จากไหน ในที่สุดทีมผู้ผลิตตกลงจะไปหาตัวละครที่เป็นกรรมกรที่สนามบินสุวรรณภูมิ เพราะกำลังมีการก่อสร้างสนามบินอยู่พอดี

นอกจากนี้สถานที่ก่อสร้างสนามบินสุวรรณภูมิก็อยู่ไม่ไกลจากบริษัท เนชั่น บรอดแคสต์ติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัดมากนัก ผู้ผลิตจึงเดินทางไปหาตัวละครที่สนามบินสุวรรณภูมิ และได้เจอกับ ประจักษ์ สมสะอาด และได้มีการพูดคุยกัน ประจักษ์ สมสะอาด ตกลงยินยอมให้ผู้ผลิตถ่ายทำสารคดีติดตามชีวิตของเขาและครอบครัวได้ ผู้ผลิตจึงตัดสินใจเลือกประจักษ์ สมสะอาดเป็นตัวละครในสารคดีคนจน ตอน คนจนคลาสสิก

เนื่องจากสารคดีคนจนตอนคนจนคลาสสิก มีรูปแบบการนำเสนอในลักษณะของสารคดีแท้ที่มีการเฝ้าติดตามตัวละคร ดังนั้นผู้ผลิตจึงมีการเดินทางไปถ่ายทำสารคดียังจังหวัดอุบลราชธานีซึ่งเป็นบ้านเกิดของเจ้าของเรื่อง/ ตัวละคร เพื่อไปถ่ายทำให้เห็นถึงสภาพปัญหาที่เจ้าของเรื่อง/ตัวละคร ต้องจากมาเพื่อมาเป็นกรรมกรที่สนามบินสุวรรณภูมิตั้งสัมภาระพ่อแม่พี่น้องของเขาด้วย และเนื่องจากสารคดีคนจนตอนนี้มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายต่างๆ เช่นกฎหมายอุทยานแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2504 ดังนั้นผู้ผลิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เขียนบทจะมีหน้าที่ในการค้นคว้าหาข้อมูลเหล่านี้ในขั้นต้นก่อนการผลิต

สำหรับที่มาของข้อมูลเกี่ยวกับตัวละครที่ชื่อประจักษ์ สมสะอาดนี้ ดังที่ได้นำเสนอไปแล้วว่าผู้ผลิตมีโอกาสได้พบเขาก่อนที่จะมีการเขียนบทที่ขึ้นมา ดังนั้นการเขียนบทที่ในสารคดีตอนนี้จะมีความชัดเจนมาก ที่มาของข้อมูลสารคดีคนจนตอนคนจนคลาสสิกจึงเป็นข้อมูลที่ผู้ผลิตได้มาในระดับปฐมภูมิ

สารคดีคนจนตอน คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐนั้นข้อมูลเรื่องการอพยพหนีน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนภูมิพลของชาวบ้านตำบลก้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน เป็นข้อมูลที่ทีมผู้ผลิตได้มาจาก ดร.มิ่งสรรพ ชาวสอาด นักวิชาการจากสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ซึ่งข้อมูลที่ได้เป็นข้อมูลจากการบอกเล่าของดร.มิ่งสรรพเองและบางส่วนจากหนังสือของดร. มิ่งสรรพ ชาวสอาด ผู้ผลิตยังไม่ได้พบเจ้าของเรื่อง/ตัวละครหรือเคสก่อนที่จะมีการเขียนโครงร่าง/บทที่ขึ้นมาแต่อย่างใด เจ้าของเรื่อง/ตัวละครที่ได้เสนอไปในโครงร่าง/บทที่ขึ้นมาเป็นกรณีสมมุติ สำหรับสารคดีคนจนตอน คนจนจากมาตรการของรัฐ ที่ตำบลก้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูนนั้น สถานที่ที่เป็นสถานที่จริง แต่ตัวละครเป็นตัวละครที่สมมุติขึ้นมาก่อนไปถ่ายทำ ข้อมูลในส่วนนี้จึงเป็นข้อมูลที่ผู้ผลิตได้มาในระดับทุติยภูมิ

สารคดีคนจนตอน ตามหาคนจน เนื่องจากเนื้อหาหลักที่ผู้ผลิตต้องการนำเสนอคือ การตั้งคำถามเกี่ยวกับความยากจนตามนิยามและแนวคิดที่มีอยู่ ดังนั้นแม้ว่าผู้ผลิตจะยังไม่มีเจ้าของเรื่อง/ ตัวละคร ที่ชัดเจนว่า เป็น นาย ก. หรือ นาย ข. แต่ผู้ผลิตสารคดีคนจนมีข้อมูลเกี่ยวกับ “รายงานผลการสำรวจข้อมูล จปฐ. และผลการเทียบเกณฑ์เป้าหมาย 2543” ของหมู่บ้านที่จะไปถ่ายทำก่อนหน้าที่จะเดินทางไปถ่ายทำเรียบร้อยแล้ว ข้อมูลการ “รายงานผลการสำรวจข้อมูล จปฐ. และผลการเทียบเกณฑ์เป้าหมาย 2543” เป็นข้อมูลความยากจนที่กำหนดโดยภาครัฐ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลนี้ เป็นข้อมูลส่วนหนึ่งเท่านั้นในสารคดีคนจนตอนนี้ เพราะสารคดีคนจนตอนนี้มีเนื้อหาสำคัญอยู่ที่การตามหาคนจน ดังนั้นหมู่บ้านยากจน ตามข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) จึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของสารคดีเท่านั้น ผู้ผลิตต้องไปหาข้อมูลเกี่ยวกับคนจนในพื้นที่อื่นๆด้วย

ส่วนสารคดีคนจนตอนที่เหลือ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าในการเขียนทริทแมนท์ผู้ผลิตได้ข้อมูลและแนวคิดบางอย่างจากเอกสารของผู้ว่าจ้าง และตัวละครเป็น case ที่สมมุติขึ้น เมื่อลงไปปฏิบัติงานจริงคือในขั้นตอนการถ่ายทำ ก็ต้องขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงในพื้นที่ว่าเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพราะทริทแมนท์เป็นกรอบแนวคิดที่สามารถยืดหยุ่นได้ ซึ่งเมื่อลงไปยังพื้นที่จริงแล้วก็ขึ้นอยู่กับว่าผู้ผลิตจะสามารถหาตัวละคร/เจ้าของเรื่องได้ดีมากน้อยแค่ไหน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของผู้ผลิตเองด้วย

เมื่อกล่าวถึงขั้นตอนของการค้นคว้าหาข้อมูลแล้ว ไม่ได้จำกัดอยู่ในขั้นตอนก่อนการผลิตเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นตอนก่อนการผลิต (Pre-Production) และในขั้นตอนการผลิต (Production) ทั้งนี้เพราะสารคดีคือรูปแบบของการนำเสนอข้อเท็จจริง ดังนั้นกระบวนการหาข้อเท็จจริงของผู้ผลิตจะไม่อยู่เฉพาะแค่ขั้นตอนก่อนการผลิตเท่านั้น สำหรับมุมมองของผู้ว่าจ้างแล้ว ผู้ว่าจ้างไม่กังวลในเรื่องการหาข้อมูลของผู้ผลิต เพราะผู้ว่าจ้างเห็นว่าผู้ผลิตสารคดีคนจนมีความสามารถในการหาข้อมูลเองได้ ซึ่งน่าจะเกิดจากการที่ผู้ผลิตอยู่ในฝ่ายข่าว/นักข่าว ดังนั้นการหาข่าว หาข้อมูลจึงเป็นคุณสมบัติของผู้ผลิตอยู่แล้ว การสนับสนุนข้อมูลจากฝ่ายผู้ว่าจ้างจึงมีไม่มากนัก แต่จะเป็นผู้สนับสนุนแนวคิดมากกว่า (สมชัย จิตสุชน, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2547)

คุณพิภพ พานิชภักดิ์ กล่าวถึง Proposal ที่เขาได้เขียนขึ้นเพื่อนำเสนอต่อสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยว่าเป็น Proposal (โครงร่าง) ที่มีการอธิบายรายละเอียดของเนื้อหาในแต่ละตอน ดังนั้นสิ่งที่เขาเขียนขึ้นมาจึงเป็นทริทแมนท์ (Treatment) ด้วยเช่นกัน แต่เป็นทริทแมนท์ขนาดย่อ นั่นคือ ไม่ได้เขียนทุกฉาก

นอกจากนี้แล้วทุกอย่างที่ปรากฏอยู่ใน ทริทเมนท์(ยกเว้นกรณีสารคดีคนจนตอน 2) เป็นกรณีหรือ case ที่สมมุติขึ้น ยังไม่มีแหล่งข่าวจริง อย่างไรก็ตามในแต่ละตอนมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการนำเสนอเนื้อหา

1.9 โครงร่าง/ ทริทเมนท์สารคดีคนจน

คุณพิภพ พานิชภักดิ์ กล่าวถึง Proposal ที่เขาได้เขียนขึ้นเพื่อนำเสนอต่อสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยว่าเป็น Proposal (โครงร่าง) ที่มีการอธิบายรายละเอียดของเนื้อหาในแต่ละตอน ดังนั้นสิ่งที่เขาเขียนขึ้นมาจึงเป็นทริทเมนท์ (Treatment) ด้วยเช่นกัน แต่เป็นทริทเมนท์ขนาดย่อ นั่นคือ ไม่ได้เขียนทุกฉาก

นอกจากนี้แล้วทุกอย่างที่ปรากฏอยู่ใน Treatment (ยกเว้นกรณีสารคดีคนจนตอน 2) เป็นกรณีหรือ case ที่สมมุติขึ้น ยังไม่มีแหล่งข่าวจริง แต่ในแต่ละตอนมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการนำเสนอเนื้อหา

สำหรับโครงร่าง/ทริทเมนท์สารคดีคนจนทั้ง 5 ตอนซึ่งผู้รับจ้างได้เสนอให้กับผู้ว่าจ้างในวันที่ 21 มิถุนายน 2544 มีดังนี้ (โครงร่าง/ ทริทเมนท์สารคดีคนจน, 21 มิถุนายน 2544)

สารคดีคนจน ตอน 1 : ตามหาคนจน

องค์หนึ่ง : หมู่บ้านที่ยากจนที่สุด จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พิธีกรเดินทางไปยังหมู่บ้านที่ยากจนที่สุดในประเทศไทย ตามนิยามของสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท เป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งในแม่ฮ่องสอน พบวิถีชีวิตของชาวบ้านชาวกระเหรี่ยงกลุ่มนี้ว่าพวกเขามีอาชีพอะไร ปัจจัยใดที่ทำให้รัฐกำหนดว่าหมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านที่ยากจนที่สุดในประเทศไทย พิธีกรตั้งคำถามเกี่ยวกับการให้นิยามของ “ความยากจน” และ “คนจน” สารคดีจะตัดเข้าสู่ช่วงประวัติศาสตร์ที่นำภาพเก่าจากยุคต่างๆมาตัดต่อกันเพื่อเดินเรื่อง โดยเนื้อหาในช่วงนี้จะกล่าวถึงวิวัฒนาการของการที่รัฐให้นิยามในเรื่องความยากจน ในยุคต่างๆที่ผ่านมา โดยจะแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของแนวคิดใน

เรื่องจำกัดความในเรื่องความจน โดยพูดถึงเกณฑ์วัดต่างๆเช่น วัดจากภาวะทุพโภชนาการ รายได้ โอกาสมากน้อยในการเป็นเจ้าของทรัพยากรในการผลิต การขาดแคลนปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต ตัดภาพพิธีกรเดินอยู่ในไฮด์กอสสร้าง พูดถึงรายได้ของกรรมกรในเมือง เมื่อเปรียบเทียบกับชาวเขาที่ได้พบมาในตอนต้น จะเห็นว่ารายได้ของกรรมกรที่นับเป็นตัวเงินนั้นมากกว่ารายได้ของชาวเขาอย่างยิ่ง แต่ไม่พอที่จะกินสำหรับตัวกรรมกรเพียงคนเดียว ใครจนกว่าใคร

องค์สอง : เส้นความยากจน ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.) และตะกร้าสินค้า (มาตรวัดความยากจน)

ตัดกลับมาที่พิธีกร เดินอยู่ในห้างสรรพสินค้า พิธีกรหยิบอาหาร ยา เครื่องนุ่งห่มใส่ในตะกร้า และกล่าวถึงประเด็นที่ว่าในการวางแผนพัฒนาประเทศ จำเป็นต้องมีหลักเกณฑ์ที่เป็นทางการ จึงได้มีการพัฒนา “เส้นความยากจน” โดยวิธีกำหนดปริมาณความต้องการสารอาหารของคน แล้วมาคำนวณค่าใช้จ่ายด้านอาหารที่เรียกว่า “ตะกร้าสินค้า” จำแนกตามภูมิภาคซึ่งได้ตัวเลขออกมาต่างกัน พิธีกรสารัตถ์ว่าสำหรับคนในเมือง สิ่งให้เห็นในตะกร้าใบนี้คือ สิ่งที่คุณคณต้องการในการบริโภคแต่ละวัน ถ้าใครไม่มีวิธีการหาสิ่งเหล่านี้ได้ในปริมาณนี้ในแต่ละวัน เขาคือ “คนจน” พิธีกรกล่าวว่าตัวเลขของ...ตอนนี้ประเทศมีคนจน...คน ในคนไทยสิบคน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 มีเป้าหมายที่จะลดให้คนจนในประเทศไทยเหลือหนึ่งต่อสิบโดยรัฐมีมาตรการต่างๆ เช่น มาตรการเพื่อบรรเทาปัญหาคนจนเมือง และชนบท โครงการแก้ไขปัญหาคความยากจน (กข.คจ.) แต่วิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 ก็ได้สร้างปัญหาใหม่ขึ้น คือ ปัญหาการเลิกจ้างงาน ทำให้รัฐต้องมีมาตรการเฉพาะกิจเพื่อบรรเทาปัญหาทางเศรษฐกิจ อย่างเช่นโครงการลงทุนเพื่อสังคม และการจัดสรรเงินกู้ตามแผนมियाซาว่าที่เป็นที่รู้จักกันดี มาวันนี้ รัฐบาลก็มีโครงการที่มุ่งแก้ปัญหาคความยากจนมากมาย แต่สำหรับคนจนในประเทศ เขาคิดกับคความยากจนของเขาอย่างไร

องค์สาม : ตามหาคคนจน

พิธีกรออกเดินทางตามหาคคนจนที่สุดในประเทศไทย (ซึ่งก็จะไม่เจอแต่กระบวนการ การตามหาจะทำให้เราได้สัมผัสถึงคความยากจนในรูปแบบต่างๆ) ทั่วประเทศไทย ทั่วประเทศ โดยในช่วงนี้พิธีกรจะให้คนจนให้นิยามคความยากจนและสภาวะคความจนของตน

เอง บทสัมภาษณ์จะสะท้อนให้เห็นความจนประเภทต่างๆ เช่น จนเงิน เป็นหนี้ ขาดที่ทำ กิน ขาดสวัสดิการแรงงาน เลิกเรียน หรือเปลี่ยนสถานที่การศึกษา จนอำนาจต่อรอง ขาดทักษะในการรวมกลุ่ม คนตกงาน บัณฑิตจบใหม่หางานทำไม่ได้ ฯลฯ ในช่วงนี้เมื่อพิธีกร พบคนจนในแต่ละประเภท พิธีกรจะทำการสรุปตัวเลขจากผลการวิจัยของหลายหน่วยงานเกี่ยวกับคนจนประเภทนั้นๆ โดยจะใช้ข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) เป็นฐานข้อมูล การเดินทางหาคนจนสิ้นสุดลงด้วยความล้มเหลวในการที่จะหาคนจนที่สุด แต่พบความจริงว่าความยากจนนั้นมีหลายมิติ พิธีกรกล่าวสรุปถึงเนื้อหาของตอนอีกสี่ตอนที่ตามมา และเชิญชวนให้ผู้ชมติดตามว่า เราจะไปดูกันอย่างใกล้ชิดถึงชีวิตและความจริงของคนจนในแต่ละประเภท เกษตรกรที่จนดักดาน กรรมกรอพยพในเมือง คนจนชายขอบ ข้าราชการชั้นผู้น้อย และคนจนสมัยใหม่ หรือ คนจนที่เกิดจากการตกงาน

สารคดีคนจน ตอน 2 : คนจนคลาสสิก จนดักดาน จนปกติ

องค์หนึ่ง : รักลูกแต่ชีวิตวันหด

ครอบครัวคนจนที่อพยพมาจากจังหวัดอุบลราชธานี มาทำงานก่อสร้างสนามบินสุวรรณภูมิ ชีวิตของพ่อแม่ลูก 3 คน มีชีวิตด้วยความยากลำบาก เปิดรายการด้วยกรรมกรคนหนึ่งชื่อประจักษ์ ซึ่งมีความรักลูกแต่มีชีวิตที่อยู่อย่างยากลำบาก ประจักษ์จึงส่งลูกและเมียขึ้นรถไฟเพื่อกลับบ้านที่จังหวัดอุบลราชธานี แต่เขามีเงินฝากไปให้พ่อเพียง 1,000 บาทเท่านั้น แม้ประจักษ์จะส่งลูกกลับบ้านได้เพียง 3 วันเท่านั้น แต่เขาก็ต้องให้ลูกได้ไปบ้านเกิดเพราะเมื่อมาอยู่ในชุมชนก่อสร้างหนองงูเห่า ลูกของเขาอยู่อย่างไม่มีความสุข เพราะเพิงที่พักอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมไม่ดี ประจักษ์สร้างเพิงที่พักอาศัยด้วยตัวเองด้วยการเก็บเศษไม้มาก่อสร้างอยู่บนบริเวณพื้นที่ห้องส้วมเก่าๆ กองขยะมีน้ำคร่ำสีดำกลิ่นเหม็น ภาพประจักษ์ไปรับลูกที่โรงเรียน เมื่อลูกวัย 3 ขวบกลับมาจากโรงเรียนก็ต้องปิดประตูเพิงพักทันทีเพราะกลัวงูเข้า เสี่ยงต่อโรคไข้เลือดออก ทำให้ลูกของเขาเหงาเพราะอยู่แต่ในห้องที่อุดอู้ นอกจากนี้ยังเสี่ยงต่อการจมน้ำตาย มีป้ายเขียนบอกไว้อย่างชัดเจนว่าระวังเด็กจมน้ำ เมื่อเรื่งนี้ก็มีเด็กลูกคนงานก่อสร้างจมน้ำตายมาแล้ว นำเสนอถึงความไม่ปลอดภัย ในช่วงนี้จะเสนอให้เห็นภาพของวิถีชีวิตที่อยู่อย่างยากลำบากของประจักษ์และครอบครัว ลูกสาวต้องกินข้าวกับเกลือ ประจักษ์ไปหาปลาด้วยมือเปล่า

เพราะไม่มีอุปกรณ์จับปลา ตั้งแต่ทำงานมาประจักษ์และภรรยายังไม่ได้เงินเดือน ดังนั้นที่กินที่ใช้อยู่ทุกวันนี้จึงต้องซื้อเขากินทั้งหมด ถ่ายทำถึงสภาพการทำงานของประจักษ์ เน้นวิถีชีวิตที่ยากลำบากของครอบครัวนี้ ให้แบ็คกราวด์ว่าเนื่องจากเป็นลูกจ้างชั่วคราวประจักษ์จึงไม่ได้รับสวัสดิการใดๆทั้งสิ้น ทั้งเรื่องบ้านพัก ค่ารักษาพยาบาล และความเสี่ยงต่างๆอันเกิดจากการทำงาน ประจักษ์เล่าถึงการมาที่นี่เพื่อชีวิตที่ดีกว่า

องค์สอง : สาเหตุที่ทำให้ประจักษ์และครอบครัวต้องอพยพย้ายมาชีวิตที่ลำบาก (ที่ทำกิน หนี้สิน ธกส. ระบบสินเชื่อการเกษตร เงินกู้ยืมระบบ ธุรกิจขนาดย่อม และการเข้าถึงบริการของรัฐ

ภรรยาและลูกของประจักษ์ในช่วงที่อยู่จังหวัดอุบลราชธานี ไปที่บ้านของประจักษ์ภรรยาของประจักษ์นำเงิน 1,000 บาทที่ประจักษ์ฝากมาให้พ่อให้แม่ของเขา ในช่วงนี้จะเป็นการนำเสนอให้เห็นถึงสภาพและสาเหตุที่ประจักษ์ไม่สามารถใช้ชีวิตอยู่ในชนบทได้ สัมภาษณ์พ่อของประจักษ์ที่ต่างจังหวัดว่า มีแรงผลักดันอะไรที่ทำให้ประจักษ์ต้องเข้ากรุงเทพฯ บทสัมภาษณ์ของประจักษ์จะเข้ามาเป็นระยะๆ สาเหตุที่ประจักษ์ต้องเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ เพราะมีการประกาศเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูลันทับที่ทำกินของเขา ทำให้เขาไม่สามารถทำนาได้อีกต่อไป เข้าคิวของผู้ดำเนินรายการในประเด็นที่ว่าความยากจนอันเกิดจากมาตรการของรัฐ ภาพการขึ้น ฮ.ตรวจพื้นที่อุทยานของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่ป่าไม้เดินตรวจป่า สภาพที่นาปัจจุบันที่ไม่สามารถเข้าไปทำมาหากินได้ ปัจจุบันน้องชายของประจักษ์ยังคงติดคุกอยู่เพราะทำนาในบริเวณอุทยานจึงถูกจับกุม ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกฎหมายอุทยานแห่งชาติว่า แม้หินสักก้อนก็ไม่สามารถนำออกมาจากอุทยานแห่งชาติได้ ปัญหาการประกาศเขตอุทยานของกรมป่าไม้ทับที่ทำกินของชาวบ้าน ซึ่งมีปัญหาตลอด สภาพและวิถีชีวิตของชาวบ้านในหมู่บ้านที่ประจักษ์อาศัยอยู่ สภาพที่ทำให้ประจักษ์อยู่ไม่ได้ทั้งที่มีความรู้เพียง ป.6 บทสัมภาษณ์ประจักษ์ถึงชีวิตที่ลำบากเมื่ออยู่ต่างจังหวัด ด้วยความที่ครอบครัวเป็นคนยากจนในหมู่บ้าน ต้องหาของป่า และหาของต่างๆไปแลกข้าวจากชาวบ้าน ภาพในช่วงนี้น้องของประจักษ์จะเป็นผู้พาไปหาของป่า เพื่อแลกข้าวจากชาวบ้านซึ่งปัจจุบันครอบครัวของประจักษ์ก็ยังทำเช่นนี้อยู่ นอกจากประจักษ์จะไม่สามารถทำนาได้แล้ว แต่ประจักษ์ยังคงเป็นหนี้สินอยู่กับสหกรณ์การเกษตรประมาณ 20,000 กว่าบาท และเป็นหนี้จากชาวบ้าน ซึ่งเป็นหนี้ในระบบในสวนนี้อยู่ประมาณ 10,000 กว่าบาท ในส่วนนี้จะเป็นการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการให้กู้ยืมเงินของสหกรณ์การเกษตรว่าตั้งขึ้นมาเพื่อดำเนินการให้เกษตรกรกู้ยืมอย่างไร จัดตั้งขึ้นมา

เมื่อไร เพื่อแก้ปัญหาอะไรบ้าง และทำได้ตามที่ตั้งวัตถุประสงค์ไว้หรือไม่ คุยกับเจ้าหน้าที่สหกรณ์การเกษตรอำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี คุยกับชาวบ้านรายอื่นที่เป็นหนี้กับสหกรณ์การเกษตร รวมทั้งการกู้เงินนอกระบบ ดูว่าการให้กู้นอกระบบต้องอาศัยเครดิตอะไรบ้าง ครอบครัวของประจักษ์ต้องกู้หนี้ยืมสินมาตลอด ให้ข้อมูลว่าความจริงแล้วประจักษ์ก็ไม่ได้ยอหรือแค้นการทำงานอย่างเดียว เพราะเงินกู้ที่ประจักษ์เป็นหนี้นั้น เขากู้เพื่อมาเลี้ยงกบขาย ตามคำชักชวนของบริษัทญี่ปุ่น ทำได้สักประมาณ 2-3 ปี ก็เจ๊งเพราะสมาคมที่ชาวบ้านจัดตั้งขึ้นมาเรียกว่า “สมาคมเลี้ยงกบ” โดยหัวหน้าสมาคมได้โกงบริษัทญี่ปุ่นจึงทิ้งไป ให้ข้อมูลว่าเมื่อชาวบ้านมารวมตัวกันทำธุรกิจบางอย่างมักไม่ยั่งยืนและไปไม่รอด วิเคราะห์ว่าทำไมชาวบ้านจึงไม่มีทักษะเช่นนี้ เล่าเรื่องพี่ชายของประจักษ์ซึ่งครอบครัวส่งเสียให้เรียนจนกระทั่งจบ ม.6 ปัจจุบันเป็นยามอยู่ในตัวเมืองอุบลราชธานี ซึ่งถือว่ามีฐานะและความเป็นอยู่ดีกว่าคนอื่นๆ ในครอบครัว แต่พี่ชายคนนี้ก็ไม่ได้สนใจปล่อยให้ครอบครัวยากลำบาก ซึ่งให้เห็นความจริงที่ว่าระบบการศึกษาที่ไม่ได้ส่งเสริมให้คนกลับไปอยู่บ้านเกิดแต่อย่างใด นำเสนอภาพคนจนในหมู่บ้านของประจักษ์ซึ่งไม่ได้อพยพออกจากหมู่บ้านว่าเขาจนอย่างไร และเขาแก้ปัญหาให้กับตนเองได้อย่างไร การอพยพยังมีอยู่หรือไม่ หรือผู้ที่กำลังเตรียมการอพยพ ลูกสาวของประจักษ์เล่นอย่างสนุกสนาน มีความสุขอยู่กับสภาพแวดล้อมที่ตัวเองคุ้นเคย แต่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่สนุกสนานได้เพียง 3 วัน ลูกและเมียของประจักษ์จะต้องกลับมากรุงเทพฯ เพราะเมียของประจักษ์ก็ต้องทำงานก่อสร้างในวันจันทร์ (กลับต่างจังหวัดวันศุกร์-เสาร์-อาทิตย์) แม้ลูกสาวของประจักษ์จะสนุกสนานสักเพียงใดในช่วงที่อยู่นอกบ้านที่ต่างจังหวัดแม้บ้านจะเป็นเหมือนสวรรค์ แต่เป็นสวรรค์ที่อยู่ไม่ได้

ตอบคำถามว่าทำไมการช่วยเหลือต่างๆ จึงไม่ถึงมือคนจน สาเหตุหลัก 3 ประการ 1) หน่วยงานส่วนใหญ่ยังขาดการประสานงานอย่างเป็นระบบ ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมน้อยไป 2) ระเบียบของรัฐไม่เอื้ออำนวย 3) ตัวแทนของรัฐในระดับหมู่บ้านและตำบลไม่โปร่งใส ให้ประโยชน์กับพวกพ้อง ประชาชนระดับล่างขาดศักยภาพในการแก้ปัญหาครอบครัว

องค์กรสาม : กลับเข้ากรุงเทพฯ ชีวิตที่ยังคงไร้ทางออก

ลูกเมียประจักษ์กลับเข้ามาสู่กรุงเทพฯ สู้เพียงพักข้างกองขยะ มาอยู่นรกจริงๆ เริ่มเข้าสู่การวิเคราะห์ว่าทำไมประจักษ์จึงยากจน พุดถึงมาตรการของรัฐที่ทำให้เขายากจน

(การประกาศเขตอุทยานทับที่ทำกิน)วิเคราะห์ว่าระบบที่จะมาช่วยให้เขาหายจน เช่น การกู้เงินจากสหกรณ์การเกษตร ความจริงแล้วทำให้เขาจนลงใช้หรือไม่ บทสัมภาษณ์ประจักษ์บอกว่า คนจนมีเงินนิดหน่อยถ้าเอาไปลงทุนแล้วเจ๊งเขาก็ไม่เหลืออะไรเลย ชี้ให้เห็นว่าคนจนนอกจากขาดทักษะแล้ว เขาไม่มีระบบอะไรมาคุ้มเขา ไคลแม็กซ์ของตอนนี้จะเป็นตอนที่ประจักษ์ได้รับเงินเดือน ทำงานจำนวน...วัน ได้เงินเดือนเป็นครั้งแรก ตั้งแต่หอบหิ้วครอบครัวมาเป็นกรรมกรก่อสร้างที่นี่ เขาได้เงินจำนวน...บาท ประจักษ์พาลูกสาววัย 3 ขวบ ไปเที่ยวพร้อมพ่อแม่ลูก เมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้วประจักษ์เหลือเงินเพียงร้อยกว่าบาท วิเคราะห์เงื่อนไขของความยากจน ประจักษ์เล่าถึงความหวังเมื่อเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ถึงตอนนี้เขาบอกว่าเขาไม่รู้จะหาทางออกอย่างไร แค่มีกินให้อิ่มท้องไปวันๆก็พอแล้ว

เรื่องตัดไปยังชายคนหนึ่งอาศัยอยู่ใต้สะพานลอย ตอนนี้เริ่มป่วยเป็นโรคเอดส์ เขาเข้ากรุงเทพฯ มาเมื่อ 15 ปีที่แล้ว จากอำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี ทุกวันนี้เขาไม่มีอาชีพอะไร ชีวิตเหลือกางเกงกับเสื้อติดตัว ไม่สามารถกลับบ้านได้เพราะยังเก็บเงินได้ไม่พอ ภาพกรุงเทพฯ จอแจ ไม่มีใครสนใจ ประจักษ์กล่าวปิดว่า เขาไม่รู้จริงๆว่าอนาคตของเขาจะเป็นเช่นไร

สารคดีคนจน ตอน 3 : คนจนชายขอบ คนชรา และข้าราชการชั้นผู้น้อย (ความจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ)

องค์หนึ่ง : ชาวประมง ชาวเขา กับคนชรา การหมดไปของพื้นที่สาธารณะ

ลุงชาวประมงชายฝั่งชาวมุสลิม ทำละหมาดก่อนพระอาทิตย์ขึ้น ชุมชนของเขาอาศัยอยู่ที่เกาะห้า จังหวัดพัทลุงมาหลายชั่วคน อาชีพเดิมขอเขาคือการหาปลา ปัจจุบันเนื่องจากธุรกิจท่องเที่ยวขยายตัวเขาจึงทำการเก็บหาปะการัง และหอยในทะเลเพื่อส่งให้กับร้านค้าสำหรับนักท่องเที่ยว มาปัจจุบันทรัพยากรในทะเลเริ่มร่อยหรอ ลุงอายุมากขึ้นไม่มีเงินเก็บ ประสบปัญหาความยากจน อาชีพที่เสี่ยงสูงของลุง การดำน้ำหาหอย ทำให้ลุงเป็นโรคเรื้อรังเกี่ยวกับทางเดินหายใจ ลุงไม่ค่อยเดินทางไปหาหมอ เพราะว่าไม่มีเงินค่าเดินทาง ลุงพูดถึงวิธีการรักษาตัวเอง การซื้อยากินเอง และให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับชีวิตของคนจนที่อยู่ห่างไกลจากความเจริญ การหมดไปของทรัพยากรธรรมชาติไม่ได้หมดไปเพียงเพราะชาวบ้านได้เข้าไปใช้ทรัพยากร หลายครั้งการหมดไปของทรัพยากรธรรมชาติ

เกิดขึ้นจากมาตรการของรัฐ ภาพการดำเนินของลุง Dissolve ไปยังยอดดอย ในบริเวณอุทยานแห่งชาติแม่ปิง ที่หมู่บ้านก้อทุ่ง ชุมชนนี้ถูกย้ายออกมาจากบริเวณก่อสร้างเขื่อนภูมิพล มีชีวิตที่ลำบาก และยากจนอย่างมาก เพราะที่ทำกินที่ได้มาใหม่ไม่สมบูรณ์เหมือนเดิม ติดตามผู้ใหญ่บ้าน สงวน คำงา ที่เดินทางไปยังเขื่อนภูมิพลและขึ้นไปในคั้ง น้ำว่าบ้านของเขาเคยอยู่ตรงไหน ในอดีตหาकिनอย่างไร ในลุ่มน้ำปิง ทุกวันนี้เขาหาकिनอย่างไร ลำบากกว่าเก่าหรือไม่

องค์สอง : ครู/ เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ ข้าราชการชั้นผู้น้อย อาชีพเสริม (การรวมศูนย์อำนาจและการคอรัปชั่น โครงสร้างความยากจน)

ตัดไปยังเกษตรอำเภอที่เข้าไปทำงานส่งเสริมการเกษตรในหมู่บ้านก้อทุ่ง เขาเองก็มองว่าฐานะของเขาไม่ได้ดีมากมายและคิดว่าตนเองก็ยังไม่ยากจน เวลาในการส่งเสริมการเกษตรของเขาไม่มีมากนัก เพราะต้องหาอาชีพเสริมเพื่อให้รายได้พอเพียง เมื่อถามว่าเขาคิดอย่างไรกับการรวมกลุ่มของชาวบ้านในลักษณะของสหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ เครือข่ายเกษตรกรผู้ยากไร้ เพื่อให้มีอำนาจต่อรองกับภาคเอกชนและรัฐ เกษตรอำเภอเล่าถึงปัญหาในการขาดทักษะการจัดการหรือความไม่โปร่งใสที่เกิดขึ้นในองค์กรชุมชน นิธิ เป็นเด็กหนุ่มในหมู่บ้าน เขาเรียนอยู่ในโรงเรียนขยายโอกาส มีความคิดที่แตกต่างไป นิธิคิดว่าครูไม่เอาใจใส่ในการสอน เอาแต่ขายของในโรงเรียนบ้าง คำขายข้างนอกบ้าง ทำให้ไม่มีเวลาในการให้ความรู้ นิธิอยากเป็นมัคคุเทศก์ เพราะเชื่อว่ารายได้ดี และเปิดโอกาสให้เขาได้ทำงานในท้องถิ่นอีกด้วย แต่ปัจจุบันภาษาอังกฤษของนิธิยังไม่ดีเลย นิธิเชื่อว่าชาวบ้าน โดยเฉพาะอบต. สามารถเข้ามาบริหารจัดการทรัพยากรได้ ซึ่งรวมถึงการให้บริการการท่องเที่ยว หากแต่รัฐให้การสนับสนุนเพียงพอ ครูสุดา เป็นครูที่รู้สึกว่ารวยได้ของตนไม่เพียงพอ จึงทำการขายเครื่องสำอางไปพร้อมกับการสอนหนังสือ รู้สึกเสียใจที่นิธิไม่เข้าใจโลกแห่งความจริงว่าเธอในฐานะข้าราชการชั้นผู้น้อย ไม่สามารถที่จะเลี้ยงดูครอบครัวถ้าหากเธอไม่ทำงานเสริม

องค์สาม : พื้นที่ทำกิน การศึกษา อาชีพ

อบต. ก้อ ตัดสินใจที่จะทำกิจกรรมการท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติแม่ปิง ในลักษณะอีโคทัวร์ริซึม นิธิเห็นเป็นโอกาสทองที่จะได้ใช้ชีวิตที่ดีกว่า เขาจึงตัดสินใจจะไปเรียนภาษาอังกฤษ คอมพิวเตอร์ในเมือง ทั้งๆที่ไม่มีเงิน นิธิจึงต้องหางานทำในเมืองไป

พร้อมๆกัน ติดตามกระบวนการที่เด็กชายชอบคนหนึ่งจะหางานทำในเชียงใหม่ เห็นถึงความยากลำบากและการปรับตัวเข้ากับสังคมเมือง ติดตามการเรียนภาษาและความอ่อนด้อยของเขาเมื่อเทียบกับลูกหลานของคนในเมือง อบต. ก้อเองก็ไม่ใช่จะไม่มีปัญหาเกี่ยวกับทางการ เพราะกระบวนการที่จะติดต่อขออนุญาตในการจัดการการท่องเที่ยวกับหน่วยงานของรัฐ ทั้งกฎระเบียบของรัฐที่ลำบากแก่การทำความเข้าใจ ชำร่วยยังมีเรื่องของเส้นสายและความไม่โปร่งใสเกิดขึ้น ทั้งในหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง เช่นกรมป่าไม้ และภายใน อบต. เอง ซึ่งระบบเครือข่ายก็ได้สร้างปัญหาในการจัดการ ก่อให้เกิดความขัดแย้งในผลประโยชน์ สุธีน้องชายของนิธิ ตัดสินใจลาออกจากโรงเรียน เขาไม่มีที่ที่จะทำการเกษตร เลยตัดสินใจเข้าไปหาของป่าในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง ชีวิตของเขายากจนเต็มไปด้วยความเสี่ยงต่ออำนาจรัฐ สุธีไม่ได้มีความหวังอะไร และไม่คิดว่าจะมีอะไรดีขึ้นสำหรับชีวิตของเขา

สารคดีคนจน ตอน 4 : คนจนจากการเลิกจ้างงาน คนจนใหม่

องค์หนึ่ง : การเลิกจ้างงาน วิฤติเศรษฐกิจ

น้องสาวออฟฟิศเคยทำงานเป็นเซลส์ให้กับบริษัท แมคโคร สามี่เธอเสียชีวิต เธอมีลูกหนึ่งคน เธอทำงานในกรุงเทพฯได้ 2 ปี หลังจากจบการศึกษาจากสถาบันราชภัฏในอุดรธานี เธอเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ และอาศัยอยู่ในคอนโดกลางเมือง เพื่อที่จะได้เดินทางสะดวกไปทำงานในย่านบางแค เธอตกงานเนื่องจากพิษเศรษฐกิจในปี 2540 สัมภาษณ์น้องถึงประสบการณ์ในการตกงาน ธรรมดาเธอจะส่งเงินให้แม่ที่บ้านเดือนละ 5,000 บาท เธอบอกกับที่บ้านว่าอย่างไร ที่ทำงานเธอให้อะไรตอบแทนบ้าง สถิติการถูกเลิกจ้าง และกล่าวถึงนโยบายในการบรรเทาการเลิกจ้างของรัฐบาล

องค์สอง : การขาดหลักประกัน ปัญหาที่อยู่ การย้ายโรงเรียนของลูก การหางาน การจํานำ การเป็นหนี้ สำนักงานหางานจังหวัด (สวัสดิการสังคมและแรงงาน)

ติดตามขั้นตอนการแก้ปัญหาทางการเงินของน้อง โดยเริ่มจากการลดการใช้ของฟุ่มเฟือย ไปสู่การนำของที่มีอยู่ไปจํานำ การย้ายโรงเรียนลูกจากโรงเรียนที่ดีเป็นโรงเรียนที่มีค่าเล่าเรียนถูก ในระหว่างการติดตามการแก้ปัญหาความยากจนของเธอ เราจะติดตามเธอในการหางานกับกระทรวงแรงงาน และตลาดแรงงานต่างๆ เธอซื้อหนังสือ

พิมพ์เพื่อหางานใหม่เป็นประจำ สวรรค์ดีจะติดตามดูการสมัครงานและการสัมภาษณ์ เมื่อจำนำของใช้ที่มีส่วนใหญ่มากไป แต่เธอยังไม่มีเงินจ่ายค่าเช่าที่ค้างคอนโดมา 3 เดือนแล้ว เธอจึงเข้าคอร์สการทำขนม เพื่อที่จะทำขนมขาย ในขณะที่เดียวกันเธอก็คิดถึงชนบทว่า จริงหรือไม่ว่าที่ชนบทจะมีโอกาสมากกว่าในเมืองสำหรับคนอย่างเธอ

องค์สาม : การกลับชนบท บัณฑิตอาสา การฝึกอาชีพใหม่ และโอกาสการได้งานใหม่ และการพักผ่อนในเมือง

ที่อุดรธานี นักศึกษาตงงานชื่อหญิง ได้ทำงานใน อบต. เป็นงานตามโครงการจ้างบัณฑิตอาสา หญิงทำงานที่ อบต. ได้เงินเดือน 5,000 บาท งานของหญิงคืองานหาข้อมูลเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน เธอทำงานเพียงวันละ 4 ชั่วโมง เมื่อสัมภาษณ์เธอ เธอรู้สึกว่าชีวิตของเธอก็ดีสบายดี แต่งานที่ทำอยู่นั้นไม่รู้ว่าเสริมสร้างศักยภาพใดๆในตัวเธอหรือไม่ บางทีก็รู้สึกเสียเวลา และอยากได้งาน “จริงๆ” ทำกับเขาบ้างจะได้ตรงตามสาขาวิชาที่ได้เรียนมา เรื่องตัดกลับมาที่กรุงเทพฯ อีกสองวันจะถึงวันจ่ายค่าเช่าบ้าน นั่งยืนอยู่ที่ตู้โทรศัพท์ หยอดเหรียญขอยืมตั้งค้จากเพื่อนๆ พอโทรเสร็จเรากถามเธอ เธอบอกว่าเธอไม่แน่ใจเหมือนกันว่า จะมีตั้งค้จ่ายค่าเช่าห้องหรือไม่ แต่พุงนี้เธอจะหางานต่อเพื่อว่าถ้ามีงานจะได้ยืมเงินคนได้ง่ายขึ้น เธอไม่เคยคิดจะกลับบ้านเกิด เพราะเมื่อสัมภาษณ์เธอแล้วพบว่า ถ้าไม่มีเงินไม่มีทอง ยากกลับบ้านเสียดีกว่า ชาวบ้านเขาจะดูถูกเอา ให้เธอเล่าถึงการเป็นคนจนในชนบท ความเหลื่อมล้ำที่เธอสัมผัสได้จากการที่เธอมาจากครอบครัวคนจน เข้าใหม่มาถึง ช่วงเช้าเธอไปทำงานตามแหล่งงานต่างๆ ช่วงบ่ายเธอจะฝึกอาชีพใหม่ อาชีพนี้คือ หมอนวดแผนโบราณ เธอจะได้ค่าจ้างชั่วโมงละ 50 บาทจากการนวดแขก บวกกับทำขนมขายก็อาจจะทำให้มีเงินพอส่งลูกเรียนและเลี้ยงตัวเอง วันจ่ายค่าเช่ามาถึง เธอและลูกต้องย้ายออกจากคอนโด แล้วไปอาศัยอยู่บ้านเพื่อนหมอนวดก่อนจนกว่าจะฝึกนวดสำเร็จ และเริ่มทำงานจริงๆ จังๆ เธอเริ่มแต่งตัวให้ดีขึ้นแล้วไปทำงานนวด เงินดีกว่าเดิม เธอนั่งกินข้าวดีๆกับลูกหนึ่งมือ มันเป็นช่วงเวลาที่สำคัญ เนื่องจากเธอต้องทำงานกลางคืน เวลาที่จะใช้กับลูกมีน้อยลง เราขอให้เธอนำรูปวันรับปริญญาออกมาให้เราดู รูปเธอมีความสุขและดูสาวกว่าที่เป็นอยู่ทุกวันนี้มาก ถ้าสุดเธอจะย้ายไปขอนแก่น เพราะมีงานนวดที่นั่น ลูกเธออาจจะต้องจำเป็นเอาไปฝากให้แม่เลี้ยง เธอเลิกหางานจากหนังสือพิมพ์ และตลาดจ้างงาน ความฝันของเธอคือหาเงินสักหมื่นหนึ่ง เพื่อเรียนเสริมสวยและเปิดร้านของตัวเองในอุดร

สารคดีคนจน ตอน 5 : ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน เสียงของคนจน 2: ชีวิตไร้ตาข่าย

องค์หนึ่ง : โลกของคนรวย โครงการต่างๆที่คนรวยคิดช่วยคนจน

เปิดด้วยกรุงเทพฯ ความโอโง่ง ความร่ำรวย ห้องในคอนโดที่ว่างเปล่าห้องแล้วห้องเล่า ที่ดินว่างเปล่ามากมายในเขตปริมณฑล ตัดมายังภาพชุมชนแออัด ภาพประทุวงเกษตรกรรชาติที่ทำกิน พิธีกรกล่าวถึงแนวคิดในการช่วยเหลือคนยากจน โดยเริ่มจากข้อเท็จจริงที่ว่า จากการวิจัย...พบว่าคนไทยส่วนใหญ่ทำงานอาทิตย์ละถึง 80 ชั่วโมง ซึ่งนับว่าเป็นเวลาทำงานที่มากกว่าคนทำงานในสหรัฐอเมริกา อังกฤษ หรือญี่ปุ่น คนที่มีฐานะดีในเมืองไทยก็ไม่ได้ทำงานมากกว่าคนจน ในตอนนี้เราจะไปพบกับคนรวยและสอบถามพวกเขาว่าทำไมบางคนถึงจน เข้าไปในสโมสรหรูหรร่า มีพนักงานเสิร์ฟต้อนรับ คนรวย 1 ตอบว่าทำไมเขาถึงรวย และตอบว่าทำไมบางคนถึงจน (โชคไม่ดี ชี้เกี่ยจ ผิดช่องผิดทาง) คนรวย 2 ให้คำตอบ คนรวย 3 ให้คำตอบ พิธีกรกล่าวว่ามีคนรวยหลายคนในประเทศ ที่คิดว่าเขาเข้าใจปัญหาความยากจน และมีวิธีการแก้ไขปัญหา ไปดูโครงการของวิลิส เตชะไพบูลย์ ไปดูโครงการ IBIRD ของมีชัย วีระไวทยะ ตรวจสอบว่าโครงการเหล่านี้มีทางที่จะแก้ไขปัญหาความยากจน โดยเฉพาะปัญหาความไม่เท่าเทียม และปัญหาโครงสร้างที่รักษาให้คนรวย รวย และคนจน จนหรือไม่

องค์สอง : ระดมแนวคิดในการแก้ไขปัญหาความยากจน การประกันสังคมในรูปแบบต่างๆ ระบบภาษีที่เป็นธรรม

พิธีกรเดินอยู่ในห้องสมุดโอโง่งแห่งหนึ่ง กล่าวเชื่อมว่าในประเทศไทย ได้มีความพยายามในการศึกษาความยากจน และได้มีมาตรการการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างเป็นทางการมานับ 40 ปี ถ้าจะต้องให้คะแนนประเทศไทยในการแก้ไขปัญหาความยากจน เราได้รับเกรดอะไร เพราะอะไร อาจารย์และนักวิชาการต่อไปนี้เสนอแนวคิดและตอบคำถาม

- อ. ประเวศ วะสี, อ. นิธิ เอียวศรีวงศ์, อ. อภิชาติ พันธเสน, อ. อัมมาร สยามวาลา,
- อ. พิทยา ว่องกุล, อ. กนกศักดิ์ แก้วเทพ, อ. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, อ. ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม,
- อ. กรุณา กุศลลาสัย

องค์สาม : เสี่ยงของคนจน สิ่งที่คนจนต้องการคืออะไร

ปิดด้วยผลสรุปจากงานวิจัยของ TDRI ว่าคนจนต้องการอะไร ซึ่งได้แก่ การมีงานทำ มีเงินให้กู้ มีที่ทำกิน ดูแลสุขภาพ ให้การศึกษา ส่งเคราะห์คนชรา ปรานปรามครอบครัว ส่งเสริมอาชีพ ลดค่ารักษาพยาบาล ลดภาษี รัฐปลดหนี้สิน สิ่งสำคัญคือ เงินไม่ใช่ปัจจัยหลักของความสำเร็จ การมีกระบวนการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจให้เกิดความชัดเจนร่วมกันในวัตถุประสงค์ วิธีการ ขั้นตอน และนักวิจัยสรุปผลที่จะได้รับจากการศึกษาว่าทำไมการช่วยเหลือของรัฐจึงไม่ถึงมือคนจน

1)หน่วยงานส่วนใหญ่ยังขาดการประสานงานอย่างเป็นระบบ ยังต่างคนต่างทำงานบางอย่างมีความซ้ำซ้อน และให้ความสำคัญกับ “การมีส่วนร่วม” น้อยเกินไป

2)ระเบียบการของรัฐไม่เอื้ออำนวย เช่น ในการจ้างเหมางานกลุ่มที่รับจ้างต้องมีเครื่องมือและทุนดำเนินการตามเกณฑ์ที่กำหนด ซึ่งกลุ่มของคนจนไม่อาจจัดหาได้ จึงไม่อาจแข่งขันกับนายทุน

3)ตัวแทนของรัฐในระดับหมู่บ้านและตำบลบางส่วนปฏิบัติงานไม่โปร่งใส ไม่ตรงไปตรงมา ให้ประโยชน์ให้แก่พวกพ้อง และมีวิธีเบียดบังเงินงบประมาณด้วยวิธีต่างๆ ปัญหาความยากจนจึงเรื้อรังแก้ไขยาก หากไม่มุ่งพัฒนาศักยภาพของประชาชนระดับล่าง และแก้ไขปัญหายุทธศาสตร์ครอบครัว (ข้อมูลจากรายงานโครงการวิจัยเรื่องสถานการณ์คนจนและการจัดการแก้ไขปัญหาคนจนในภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ, สกว.,กรกฎาคม 2542)

ภาพคนจนเก็บผัก หาปลาตามร่องน้ำในกรุงเทพฯ มีดีกระฟ้าเป็นแบ็คกราวด์ พิธีกรกล่าวว่าคนจนเป็นคนที่ใกล้ตัว และตราบดีที่คนจนยังมีมากกว่าคนที่ไม่จน ความขัดแย้งและปัญหาในสังคมก็ยังมีอยู่ต่อไป และจะทวีความรุนแรงขึ้นตามความห่างของช่องว่างที่เกิดขึ้น

1.10สรุปเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอสารคดีคนจนจากโครงร่างและทรีทเม้นท์ทั้ง 5

ในสัญญาว่าจ้างไม่ได้มีการระบุวัตถุประสงค์ของสารคดีคนจน ซึ่งจากการสัมภาษณ์ ดร.สมชัย จิตสุชน ผู้ว่าจ้างระบุว่า วัตถุประสงค์การผลิตสารคดีคนจนคือ เพื่อเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของคนจนในแง่มุมต่างๆ ให้กว้างขวางขึ้น (สมชัย จิตสุชน, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2547) จะเห็นได้ว่าค่าว่าการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของคนจนในแง่มุมต่างๆ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นนั้น เป็นวัตถุประสงค์ที่กว้างมาก แต่ผู้รับจ้าง ซึ่งต้องมีหน้าที่ในการ ร่างสัญญาว่าจ้างและเขียนโครงร่าง/ ทริทเมนต์ กล่าวคือ โครงร่าง/ทริทเมนต์ที่ผู้รับจ้างเขียนขึ้นมา สามารถครอบคลุมคนจนในแง่มุมต่างๆได้ในระดับหนึ่ง ทั้งนี้วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายหลัก ในการนำเสนอสารคดีคนจน มีดังนี้ (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

สารคดีคนจนตอน 1 : ตามหาคนจน

เนื้อหาที่ต้องการนำเสนอ : เนื้อหาที่ต้องการนำเสนอในสารคดีคนจนตอน 1 ตอนตามหาคนจน คือ ตั้งคำถามเกี่ยวกับความยากจน ตามแนวคิดต่างที่มีอยู่ คาดว่าเมื่อดูจนจบแล้วผู้ชมจะเริ่มตั้งคำถามว่าจริงๆแล้วความยากจนเป็นเช่นไร โดยที่ตอนจบสารคดีคนจนตอนนี้ จะใช้การจบแบบเปิดให้ผู้ชมคิดต่อเอง

รูปแบบในการนำเสนอ : รูปแบบที่ใช้ในการนำเสนอสารคดีคนจนตอน 1 ตอนตามหาคนจนคือ รูปแบบสารคดีพาเที่ยว (Travelogue) พิธีกรพาไปชมหมู่บ้านที่ยากจนที่สุดตามแนวคิดของรัฐ หมู่บ้านที่ยากจนตามแนวคิดขององค์กรพัฒนาเอกชน หมู่บ้านที่ยากจนที่สารคดีไปพบ ตามแนวคิดนี้การเดินทางเรื่องจะเน้นการเดินทาง ขึ้นรถลงเรือ มีตัวผลกดันเรื่องในลักษณะตามล่าหาคนจน มีภาพที่เป็น code ในสารคดีตอนนี้คือ การเปิดด้วยรถไฟ สถานีรถไฟและมีพิธีกรนั่งอยู่

สารคดีคนจนตอน 2 : คนจนคลาสสิก จนดักดาน จนปกติ

เนื้อหาที่ต้องการนำเสนอ : นำเสนอคนจนคลาสสิกในฐานะที่เป็นตัวแทนของคนจนกลุ่มใหญ่ในประเทศไทย

“เราเลือกคนจนคลาสสิกในฐานะตัวแทนของคนจนกลุ่มใหญ่ อย่างคำที่คุณดวงกมลใช้ก็คือว่า ‘ไอ้อย่างเนี้ยที่เรียกว่าจน แต่ธรรมดาเราก็เชื่อว่าสื่อไม่เคยนำเสนอเลยทำกรรាយงานอย่างละเอียดลออ ไอ้ความหมายว่าไอ้อย่างเนี้ยที่เรียกว่าจนในประเทศไทยเนี้ยเราก็คิดว่ามีองค์ประกอบในเรื่องของการขาดพื้นที่ทำกินเป็นหลัก ขาดปัจจัยทางการผลิตจึงเป็นเหตุให้เกิดความจน ที่นี้จะเห็นว่าขาดปัจจัยการผลิตเนี้ยไม่ได้ครอบคลุม มันก็คือชาวนาพุดง่ายๆเกษตรกรผู้ยากไร้เนาะ แรงงานอพยพซึ่งเกิดมาจากการอพยพเนื่องจากไม่มีพื้นที่ทำกินหรือว่าขาดปัจจัยพื้นฐานทางการผลิต” (พิภพ พานิชภัคดี, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

รูปแบบในการนำเสนอ : เป็นสารคดีในเชิง documentary ทั่วๆ เป็นสารคดีติดตาม ลักษณะคล้ายๆให้มีฉากเหตุการณ์ความจริงอยู่ คือ cinema verite เห็นเหตุการณ์ความจริงต่อหน้ากล้อง เพราะฉะนั้นต้องมีการเฝ้า มีการติดตาม ซึ่งผู้ผลิตสารคดีคนจนได้ไปเฝ้าตัวละคร (case) ตามสถานที่ต่างๆ โดยมีการติดตามชีวิตตัวละคร (case) ผ่านระยะเวลาประมาณ 3 เดือน เป็นระยะเวลาหนึ่งงวดเงินเดือน

การติดตามพัฒนาการของคนจนนี้ จะเน้นถึงความใกล้ชิดต่อเนื่อง การเล่าเรื่องจะใช้เทคนิคดรามามาติก มีพัฒนาการ มีจุดไคลแมกซ์ มีเส้นในการเล่าเรื่องอย่างชัดเจน ความตั้งใจของผู้ผลิตคือ การสร้างอารมณ์ร่วมกับคนที่มีปัญหาความยากจน ลดช่องว่างของผู้ชมให้สามารถมองผ่านมุมมองของคนจน

สารคดีคนจนตอน 3 : คนจนชายขอบ คนชรา และข้าราชการชั้นผู้น้อย ความจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ

เนื้อหาที่ต้องการนำเสนอ : เนื้อหาของสารคดีคนจนในตอนที่ 3 นี้ ต่อเนื่องมาจากสารคดีคนจนตอนที่ 2 นั่นคือสารคดีคนจนตอน คนจนคลาสสิก ทั้งนี้เพราะแม้ว่าคนจนคลาสสิกจะเป็นตัวแทนของคนจนกลุ่มใหญ่ในประเทศไทย แต่ไม่ได้หมายความว่าคนจนคลาสสิกจะสามารถเป็นตัวแทนของคนจนทั่วประเทศ คนจนคลาสสิกไม่ได้ครอบคลุมคนจนทั่วประเทศ ดังนั้นสารคดีคนจนในตอนต่อมา ซึ่งเป็นสารคดีคนจนตอนที่ 3 จึงจะนำเสนอคนจนที่เป็น คนจนชายขอบ คนชรา และข้าราชการชั้นผู้น้อย รวมทั้งความจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ

เมื่อพูดถึงคนจนชายขอบ ความคิดแรกเริ่มคือการนำเสนอเรื่องราวของชาวเขา คนกลุ่มน้อยต่างๆ ซึ่งเป็นคนชายขอบจริงๆ ในลักษณะทางกายภาพ อย่างไรก็ตามยังมีคนอื่นจำนวนมากที่ลักษณะทางกายภาพไม่ได้ผู้ชายขอบ แต่ก็เป็นคนจน เช่นกลุ่มคนแก่ซึ่งไม่มีรายได้ ข้าราชการชั้นผู้น้อยซึ่งเป็นผู้ถูกกำหนดว่ายากจนอยู่แล้ว รวมทั้งคนจนที่เกิดจากการกระทำของภาครัฐอื่นได้แก่ โครงการหรือมาตรการของภาครัฐที่ไม่ได้ผลกระทบบ้างทำให้คนยากจน กลุ่มคนจนเหล่านี้เป็นกลุ่มคนจนที่หลงเหลือจากสารคดีคนจนตอน คนจนคลาสสิก

รูปแบบในการนำเสนอ : สารคดีคนจนตอนที่ 3 นี้ จะนำเสนอในรูปแบบของ Anthropological ให้เห็นถึงลักษณะมานุษยวิทยา มีลักษณะเป็นฉากสั้นๆ เป็นฉากชีวิตสั้นๆ ต่อกันโดย theme ซึ่งเป็นเรื่องของคนหลายๆคน

คุณพิภพ พานิชภักดิ์ กล่าวว่า เขาเองไม่รู้เหมือนกันว่ารูปแบบของสารคดีคนจนตอนที่ 3 นี้เรียกว่าสารคดีอะไร แต่แนวคิดในการนำเสนอก็คือ ทีมผลิตไม่มีเวลาและกำลังที่จะไปถ่ายสารคดีโดยทำการติดตามตัวละคร (case) ทุกคนได้ เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณ ดังนั้นอาจจะใช้แค่การสัมภาษณ์และมีการถ่ายกิจกรรมของตัวละคร (case) สักสองสามฉาก คล้ายๆงานข่าว เมื่อถ่ายเสร็จแล้วก็เอามาต่อกัน

สารคดีคนจนตอน 4 : คนจนจากการเลิกจ้างงาน คนจนใหม่

เนื้อหาที่ต้องการนำเสนอ : นำเสนอชีวิตคนจนใหม่ที่ถูกเลิกจ้างงานจากวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อปี 2540

รูปแบบในการนำเสนอ : ใช้ลักษณะของการถอดหรือการรื้อสร้าง (Deconstruct) ปัญหาความยากจน ในเรื่องความยากจนที่เกิดจากวิกฤติเศรษฐกิจ การใช้รูปแบบการนำเสนอแบบการรื้อสร้าง คือ จะไม่เน้นความเป็นดรามาดิค แต่จะนำเสนอเป็นฉากๆ ที่ไม่เกี่ยวพันกันในลักษณะการเล่าเรื่อง (Fragmented Scenes) ความเชื่อมโยงจะโยงกันโดยธีม (Theme) ของเรื่อง แต่ไม่ได้โยงด้วยกลไกการเล่าเรื่อง ฉากแต่ละฉากจะรื้อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความยากจน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องบุคคลิกของคนจน สภาพแวดล้อมของความยากจน ทศนคติของคน/ชุมชนที่มีต่อคนจน

สารคดีคนจนตอน 5 : ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน เสียงของคนจน 2: ชีวิตไร้ตาข่าย

เนื้อหาที่ต้องการนำเสนอ : ระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาความยากจน และแนวทางแก้ไขปัญหาความยากจนโดยนักวิชาการ คนรวยวิเคราะห์ว่าทำไมจึงรวย คนจนวิเคราะห์ว่าสิ่งที่เขาต้องการคืออะไร

รูปแบบในการนำเสนอ : ใช้รูปแบบการสัมภาษณ์แบบต่อเนื่องกันไปในส่วนของการวิเคราะห์ของคนรวยและคนจน ส่วนนักวิชาการที่ระดมความคิดเห็นเพื่อแก้ปัญหาใช้รูปแบบการสนทนา (talk) ร่วมกับผู้ดำเนินรายการ

จะเห็นได้ว่าแม้จะใช้ชื่อว่าสารคดีมินิซีรีส์ คนจน แต่รูปแบบในการนำเสนอไม่ได้เหมือนกันทั้ง 5 ตอน

“โดย concept ของสารคดีคนจน ที่มีเป้าหมายที่จะนำเสนอลักษณะของคนจนในหลายรูปแบบ ผมจึงคิดว่าแต่ละตอนน่าจะมีรูปแบบนำเสนอที่แตกต่างกัน คือ ใช้ Genre ที่แตกต่างกันในการนำเสนอ แต่จะสร้างเอกภาพของทั้งหมดของทั้ง 5 ตอน ด้วยการใช้พิธีกรคนเดียวกันและช่วงแนะนำรายการในรูปแบบเดียวกัน ในส่วนเนื้อในจะมีรูปแบบการนำเสนอที่แตกต่างกัน”(พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการที่พื้นที่ที่ผู้ผลิตได้นำเสนอต่อผู้ว่าจ้างนี้เป็นพื้นที่พื้นที่ที่เกิดขึ้นหลังจากการที่มีการต่อรองระหว่างผู้รับจ้าง กับผู้ว่าจ้างในขั้นตอนที่มีการพูดคุยกันก่อนการเขียนบทพื้นที่และทำสัญญาว่าจ้าง โดยที่ผู้รับจ้างต้องการให้มีการล้มกระดานเกี่ยวกับสมมติฐานและแนวคิดต่างๆเกี่ยวกับความยากจน แต่ผู้ว่าจ้างไม่ต้องการให้ล้มกระดาน เพียงแต่ต้องการให้เสนอถึงคนจนในมิติต่างๆ ดังนั้นเมื่อประเมินเนื้อหาของบทพื้นที่ที่ผู้รับจ้างนำเสนอให้กับผู้ว่าจ้างนี้ แม้จะมองเห็นภาพของคนจนในมิติที่หลากหลาย มีคนจนในหลายรูปแบบ แต่สิ่งที่ปรากฏในบทพื้นที่จึงเป็นได้เพียงการเสนอกรณีหรือ case ของคนจนประเภทต่างๆเท่านั้น ซึ่งเป็นเช่นนั้นเพราะผลของการควบคุมต่อรองที่มีมาก่อนหน้าที่จะมีการเขียนบทพื้นที่

1.11 การวิเคราะห์วาทกรรมของพื้นที่สารคดีคนจน

11.1 ตอน ตามหาคนจน

สำหรับเส้นวาทกรรม (plane of discourse) ของทริทแมนท์สารคดีคนจนตอนตามหาคนจน คือ การตั้งคำถามเกี่ยวกับเกณฑ์ มาตรฐานเกี่ยวกับคนจนที่มีอยู่ว่า ทำให้คนจนเฉพาะกลุ่มหนึ่งตกเป็นคนจน แต่ยังมีคนอื่นอีกจำนวนมากที่ไม่ได้อยู่ในเกณฑ์/มาตรฐาน แต่พวกเขาก็เป็นคนจน เส้นวาทกรรมในการเขียนทริทแมนท์ตอนตามหาคนจนนี้ เป็นการคิดแบบโพสตีโมเดิร์นที่มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับมาตรฐานและเกณฑ์ต่างๆ สารคดีตอนนี้จึงพยายามที่จะมองโดยใช้ความหลากหลายว่ามีเกณฑ์และมาตรฐานหลายแบบ ไม่ใช่ตัววัดแบบเดียว เพราะฉะนั้นจึงเน้นในเรื่องของเกณฑ์/มาตรฐาน เป็นการตั้งคำถามต่อแกนหลัก ซึ่งเป็นหัวใจหลักต่อการทำสารคดีคนจนตอนที่เหลือด้วย เพราะถ้าเราไม่สามารถระบุได้ว่าคนจนคือใคร ความช่วยเหลือที่มีจะไม่ถึงมือคนจนได้ จึงเข้าไปสู่เรื่องของการตามหาคนจน ซึ่งมีคนจนมากประเภทกว่าที่รัฐกำหนด

11.2 ตอน คนจนคลาสสิก

วาทกรรมหลักของสารคดีคนจนตอนคนจนคลาสสิก คือ คนจนไม่ใช่คนขี้เกียจ แต่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของปัจจัยการผลิต และโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่เอื้ออำนวย เน้นให้เห็นถึงการทำงานที่ต่อเนื่องของตัวละคร (ประจักษ์ สมสะอาด) เห็นเงื่อนไขที่แวดล้อมรอบตัวของคนจน ว่าจะจะเป็นมาตรการของรัฐ นั่นคือโครงสร้างเป็นตัวสร้างปัญหาความยากจน เป็นการมองในลักษณะของ Marxist คือการขาดปัจจัยการผลิต

11.3 ตอน คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ

วาทกรรมที่ซ่อนอยู่ในทริทแมนท์ของสารคดีคนจน ตอนคนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ เป็นการมองในลักษณะที่เป็น post modern มีการมองในลักษณะของส่วนเสี้ยว (fragment) ของความยากจน โดยการเสนอถึงคนจนชายขอบ ซึ่งแต่เดิมถูกกำหนดว่าเป็นชาวเขาคงกลุ่มน้อย วาทกรรมที่สารคดีต้องการนำเสนอคือคนจนชายขอบอาจอยู่ใกล้ๆกับตัวเราก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย คนแก่ รวมทั้งชาวเขาด้วย จะเห็นได้ว่าในการเขียนทริทแมนท์สารคดีคนจนตอนนี้ จะมีเส้นของเหตุการณ์ (plane of event) ที่ระบุว่าจากยอดดอยถึงใต้ทะเลลึก มีภาพของการดำน้ำหาหอยแล้ว Dissolve ไปที่ยอดดอย การตัดภาพจากใต้น้ำถึงยอดดอยเพื่อให้

เห็นว่ามิติของความยากจนได้แทรกซึมอยู่ในสังคมไทย จากนั้นเข้ามาสู่ความยากจนของข้าราชการชั้นผู้น้อยซึ่งเป็นพวกที่อยู่ใกล้ตัวเรา แต่คนไม่ค่อยนึกหรือกว่าข้าราชการชั้นผู้น้อยคือคนจน

11.4 ตอน คนจนจากคนจนจากการเลิกจ้างงาน คนจนใหม่

ทริทแมนท์สารคดีคนจนตอนคนจนจากการเลิกจ้างงาน คนจนใหม่นี้ เป็นเงื่อนไขที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยต้องการให้นำเสนอเกี่ยวกับวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 ซึ่งเมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 มีการพูดถึงประเด็นเรื่อง social safety net ดังนั้นวาทกรรมที่แทรกอยู่ในทริทแมนท์ของสารคดีคนจนตอนนี้ คือ ในขณะนั้นมีการพูดถึงประเด็นการกลับบ้านเกิดของคนที่ตกงานจากวิกฤติเศรษฐกิจ แต่สิ่งที่สารคดีต้องการเสนอคือกลับไปแล้วมันไม่มีอะไรกลับไปแล้วไม่ได้มีความหอมหวานเหมือนกับที่คนบางคนกล่าวอ้าง บ้านเกิดไม่มีอะไรรอพวกเขาอยู่หรือบางทีหากมีอะไรรอพวกเขาอยู่ที่บ้านเกิด แต่เนื่องจากการจากบ้านมานาน ทำให้เขาไม่มีทักษะที่จะทำสิ่งนั้นได้

11.5 ตอน ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน

วาทกรรมหลักของสารคดีคนจนตอน การระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจนคือ การที่เราจะเข้าใจคนจนได้ว่าทำไมเขาถึงยากจนนั้น จะต้องฟังคนรวยว่าทำไมเขาถึงรวย ถ้าเราเข้าใจได้ว่าทำไมคนรวยถึงรวย จะทำให้เราเข้าใจว่าทำไมคนถึงจน ประเทศไทยเป็นประเทศที่คนรวยขึ้นมาเพราะมีเงื่อนไขที่ทำให้รวย และคนจนก็มีเงื่อนไขที่ทำให้จน เป็นเงื่อนไขชุดเดียวกัน ในส่วนที่ให้นักวิชาการมานั่งสนทนา (talk) เกี่ยวกับปัญหาความยากจนและแนวทางแก้ไขนั้นเพื่อต้องการดูมิติต่างๆของความยากจน ให้เห็นว่านักวิชาการก็เป็นสังคมนั้นบางที่ไม่ได้สัมผัสกับความยากจน บางอย่างนักวิชาการก็ไม่วู้ ในช่วงสุดท้ายจึงให้คนจนมาวิเคราะห์ด้วยตัวเองว่าสิ่งที่เขาต้องการคืออะไร เป็นเสียงของคนจน สารคดีตอนสุดท้ายนี้จะเน้นบทวิเคราะห์ไม่ได้เน้นถึงปัญหา โดยจะเน้นบทวิเคราะห์ของคนรวย นักวิชาการและคนจนเอง

1.12 การต่อรองที่เกิดขึ้นหลังการนำเสนอโครงร่าง/ทริทแมนท์

ในการเสนอทริทแมนท์สารคดีคนจนจำนวน 5 ตอนนี้ให้กับผู้ว่าจ้างเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2544 ทริทแมนท์ของสารคดีคนจนตอน 1-4 นั้น ไม่มีปัญหาในการนำเสนอทั้งเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอ แต่สารคดีคนจนตอน 5 ที่ชื่อว่า ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจนเสียงของคนจน 2: ชีวิตไร้ตาข่าย

การต่อรองที่เกิดขึ้นคือ ผู้ว่าจ้างต้องการให้ยกเนื้อหาของนักวิชาการที่จะมาแสดงแนวคิดและทางแก้ปัญหาความยากจนนี้ออกไป รวมทั้งยกเนื้อหาเกี่ยวกับคนรวยและคนจนที่จะมาวิเคราะห์ตัวเองว่าทำไมตัวเองถึงรวย และทำไมตัวเองถึงจน เหตุผลของผู้ว่าจ้างคือ ไม่อยากให้

สารคดีเป็นเวทีของการแสดงความคิดเห็นของนักวิชาการ รวมทั้งนักวิชาการจากสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยด้วย ส่วนการให้ยกเนื้อหาเรื่องการวิเคราะห์จากเสียงคนรวยว่าเขามีเงื่อนไขอะไรที่ทำให้เขารวย เหตุผลของผู้ว่าจ้างคือ ไม่ถูกต้องนักที่จะไปหาคำตอบเรื่องของคนจนจากคนที่รวย ส่วนคนจนที่จะวิเคราะห์ถึงเงื่อนไขที่ทำให้เขาจนในตอนนี้นั้น ผู้ว่าจ้างกล่าวว่าคนจนคงไม่สามารถวิเคราะห์อะไรมากไปกว่าว่าเขาแค่เป็นคนจนเท่านั้น ดังนั้นจึงให้ยกเนื้อหาในทรีทเมนท์นี้ทิ้งไป และให้แทนด้วยเนื้อหาของคนเคยจน ซึ่งตอนนี้มีชีวิตที่ดีขึ้น เพื่อดูว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้เขาหายจน

สำหรับเบื้องหลังของการเขียนทรีทเมนท์สารคดีคนจนตอน 5 ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน เสียงของคนจน 2: ซีวิตไร้ตาข่ายนี้ คุณพิภพ พานิชักดิ์ โปรดิเวเซอร์/ ผู้กำกับสารคดีคนจน ซึ่งเป็นผู้เขียนทรีทเมนท์ มีจุดมุ่งหมายในการผลิตหลายประการ ดังนี้

ด้านเนื้อหา

เพื่อต้องการให้ทั้งคนรวยวิเคราะห์ตัวเองว่าทำไมเขาจึงรวย มีเงื่อนไขอะไรบ้างที่ทำให้รวย ส่วนนักวิชาการต้องการให้หาคำตอบของมิติต่างๆ ของความยากจน เพื่อตรวจสอบองค์ความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ และท้ายที่สุดจะให้คนจนวิเคราะห์ตัวเองว่าทำไมถึงจน เพื่อที่จะนำไปสู่วาทกรรมที่ว่าคนรวยที่ตัวเองอาจจะคิดว่าตัวเองมีความสามารถจึงร่ำรวย จริงๆ แล้วก็ไม่ได้มีความสามารถมากมายเพียงแต่มีเงื่อนไขที่ทำให้ร่ำรวย ส่วนนักวิชาการที่คิดว่าตัวเองมีความรู้และมีคำตอบ ถึงที่สุดแล้วก็ไม่มีความรู้มากมายหรืออาจไม่เข้าใจคนจน เพราะฉะนั้นคนที่เป็นตัวตนที่สุดที่สารคดีจะสื่อได้คือบทวิเคราะห์ของคนจน เป็นการนำเสนอเพื่อให้ได้ยินเสียงของคนจนจริงๆ ว่าเขาต้องการอะไรแต่จะเน้นเป็นบทวิเคราะห์ไม่ได้นำเสนอถึงปัญหา

ด้านรูปแบบการนำเสนอ

จะเห็นได้ว่ารูปแบบการนำเสนอสารคดีคนจนตอนนี้ ไม่ใช่สารคดีในรูปแบบของการติดตามแต่จะใช้การเล่าเรื่องโดยการสัมภาษณ์ มีการพาไปดูโครงการช่วยเหลือคนจน (โครงการของคุณมีชัย วีระไวทยะซึ่งผู้ว่าจ้างต้องการให้ไปดูโครงการนี้ก่อนที่จะมีการเขียนทรีทเมนท์ขึ้นมา) และมีการนำเสนอในรูปแบบของการสนทนา (talk)

การที่ผู้ผลิตใช้รูปแบบการนำเสนอดังกล่าวนี้ นอกจากจะต้องการให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่ต้องการนำเสนอแล้ว ผู้ผลิตยังต้องการประหยัดงบประมาณการผลิต เพราะใช้การเล่าเรื่องโดย

การสัมภาษณ์ และการนั่งสนทนา (talk) ทั้งนี้เนื่องจากงบประมาณที่ได้จากการผลิตสารคดีคนจน ทั้ง 5 ตอน จำนวน 1,000,000 บาท เพราะฉะนั้นค่าจ้างผลิตในแต่ละตอนมีแค่ 200,000 บาท ดังนั้นผู้ผลิตจึงจะทำสารคดีเท่าๆที่มีการติดตามตัวละครอย่างใกล้ชิด มีการเล่าเรื่องแบบ ตรามาติก 1 เรื่อง นั่นคือเรื่องคนจนคลาสสิก ส่วนที่เหลือจะไม่ผลิตในลักษณะดังกล่าว เพราะงบประมาณไม่เพียงพอที่จะผลิต สารคดีคนจนตอน 5 ที่มีรูปแบบการนำเสนอโดยใช้การสัมภาษณ์ (interview) และการสนทนา (talk) คือความพยายามของผู้ผลิตในการประหยัดงบประมาณการผลิตเนื่องจากงบประมาณการผลิตมีไม่มากนัก

ด้านการจัดการผลิต

การจัดการผลิตนี้หมายความว่า จากประสบการณ์ของการรับจ้างผลิตที่ผ่านมาของผู้ผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณพิภพ พานิชภักดิ์ นั้น เขาพบว่าส่วนใหญ่ผู้ว่าจ้างต้องการที่จะนำเสนอความคิด ความเห็นของบุคคลต่างๆที่เป็นผลงานขององค์กรผู้ว่าจ้างเอง ดังนั้นในการเขียนทริทเม้นท์สารคดีคนจนตอน 5 นี้ คุณพิภพจึงต้องการที่จะให้มีการนำความคิด ความเห็น ที่อาจจะ เป็นผลงานวิจัยหรือสิ่งที่คุณว่าจ้างต้องการพูด ต้องการนำเสนอให้ไปอยู่ในสารคดีตอน 5 เพียงอย่างเดียว ผู้ผลิตไม่ต้องการให้ความคิด ความเห็น หรือสิ่งที่คุณว่าจ้างต้องการนำเสนอไปปะปนอยู่ในเนื้อหาของสารคดีคนจนตอนอื่นๆ

“เวลาเราเสนองานเนี่ยสูตรของเราก็คือว่า สมมติว่าถ้าเขาอยากที่จะ present อะไร เราจะแยกส่วนให้ชัดเจนว่านี่คือส่วนของ present นะ editorial อยู่กับทีดีอาร์ไอ แต่ที่เหลือเป็นของเราเนอะ...จากประสบการณ์การทำงาน หน่วยงานทุกหน่วยงานอยากจะมีบทบาทในการ present อะไรบางอย่างของตัวเอง ยุทธศาสตร์ในการที่เราไปคุยกับเขาก็คือว่า เราจะกันสิ่งที่เขาพูดเนี่ยออกไปเป็นตอนแยกต่างหาก โดยไม่ให้สิ่งที่เขาพูดหรือตีความไป อยู่ใน ผสมผสานอยู่ในตอนที่เนื่อ เพราะฉะนั้นสำหรับผู้ชมก็จะเกิดความชัดเจนว่า ตอนหนึ่งถึงสัมพันธ์เนื่อๆที่ไม่มีการตีความโดยนักวิชาการไม่ว่าจากฝ่ายใด” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

จะเห็นได้ว่าประสบการณ์ในการรับจ้างที่ผู้ผลิตมีอยู่ในประเด็นนี้ นำมาใช้กับผู้ว่าจ้างอย่างสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยไม่ได้ เรียกว่าต้นทุนทางด้านประสบการณ์ของผู้รับจ้างผลิตที่มีต่อการรับจ้างผลิตไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการต่อรองกับผู้ว่าจ้างได้ ทั้งนี้เพราะสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ไม่ต้องการที่จะมีบทบาทในการนำเสนอเนื้อหาบางอย่าง ในลักษณะของการให้สัมภาษณ์หรือการนั่งสนทนา (talk) ให้อยู่ในเนื้อหาของสารคดี นอกจากสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ไม่ต้องการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาในสารคดีคนจนแล้ว ในส่วนของนักวิชาการคนอื่นๆที่ผู้ผลิตเสนอชื่อไว้ในทริทเม้นท์ ผู้ว่าจ้างก็ให้ตัดออกให้หมด

เช่นกัน นั่นคือการต่อรองว่าสารคดีคนจนตอน 5 นี้จะไม่ใช้รูปแบบการนำเสนอแบบสัมภาษณ์และสนทนา แต่ผู้ว่าจ้างต้องการให้นำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวกับคนที่เคยจน และมีเงื่อนไขบางอย่างที่ทำให้คนจนนั้น ลืมตาอ้าปากหลุดพ้นจากความยากจนขึ้นมาได้

สำหรับการต่อรองของผู้รับจ้างผลิต คุณพิภพ พยายามอธิบายให้ผู้ว่าจ้างซึ่งเข้ามาร่วมในห้องประชุมของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ในวันที่เสนอทริทเมนต์เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2544 ว่าหากเราไม่ให้คนรวยมาวิเคราะห์ว่าทำไมเขาจึงรวย ให้นักวิชาการที่เราเชื่อกัน ว่ามีความรู้เกี่ยวกับเรื่องของคนจนมานำเสนอแนวคิดกัน รวมทั้งถ้าไม่ให้นักจนอธิบายตัวเองว่าทำไมถึงจน ปัญหาความยากจนคงแก้ไม่ได้ จะเห็นได้ว่าการต่อรองที่คุณพิภพนำมาใช้ คือ การต่อรองในเรื่องของแนวคิด อุดมการณ์

จะเห็นได้ว่าทริทเมนต์สารคดีคนจนตอน 5 เป็นเชิงของการล้มกระดานอีกเหมือนกัน นั่นคือ ถ้าให้คนรวยวิเคราะห์ว่าเขาทำไมรวย เป็นการทำให้คนจนวิเศษ ซึ่งสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยระบุว่าแนวคิดนี้ใช้ไม่ได้ ส่วนการที่จะให้คนจนวิเคราะห์ตัวเอง สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยก็กล่าวว่า คนจนคงไม่สามารถวิเคราะห์อะไรได้มาก คนจนคงบอกได้แค่ว่าเขาแค่จน ในที่สุดผู้ว่าจ้างจึงให้ตัดทริทเมนต์สารคดีคนจนตอน 5 นี้ออกไป แล้วให้นำเสนอเนื้อหาใหม่เป็นที่เป็นเรื่องของคนเคยจนว่ามีปัจจัยอะไรที่ทำให้เขาหายจน ซึ่งผู้ผลิตจำเป็นต้องยอมรับในการเปลี่ยนแปลงนี้

สำหรับการต่อรองของผู้ว่าจ้างต่อทริทเมนต์ของสารคดีคนจนตอนที่ 5 นี้เป็นการต่อรองทั้งในเรื่องของเนื้อหา และรูปแบบการนำเสนอ คือ ต้องการให้ผู้ผลิตเปลี่ยนทั้งเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอ ในส่วนของผู้ว่าจ้างเอง เมื่อไม่สามารถต่อรองในเรื่องเนื้อหาได้ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการนำเสนอจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนไปด้วยโดยปริยาย

1.13 วิเคราะห์การต่อรองที่เกิดขึ้นหลังการนำเสนอโครงร่าง/ทริทเมนต์

การวิเคราะห์การต่อรองที่เกิดขึ้น หลังการนำเสนอโครงร่าง/ทริทเมนต์สารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน เนื่องจากผู้วิจัยเป็นส่วนหนึ่งของทีมผู้ผลิตสารคดีคนจน และใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่าประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน แบ่งออกเป็น

1. การต่อรองทางด้านแนวคิด/อุดมการณ์/จุดยืน
2. การต่อรองด้านเนื้อหา
3. การต่อรองด้านเทคนิค

1.13.1 ประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการนำเสนอโครงร่าง/ ทริทเมนต์

ผู้รับจ้างได้นำเสนอโครงร่าง/ทรีทเม้นท์ให้กับผู้ว่าจ้างเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2544 เป็นการนำเสนอโครงร่าง/ทรีทเม้นท์สารคดีคนจนจำนวน 5 ตอน สามารถวิเคราะห์การต่อรองได้ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการนำเสนอโครงร่าง/ทรีทเม้นท์

สารคดีคนจน	ประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้น		
	แนวคิด/อุดมการณ์/จุดยืน	เนื้อหา	เทคนิค
ตอน :ตามหาคนจน	ไม่มีการต่อรอง	ไม่มีการต่อรอง	ไม่มีการต่อรอง
ตอน :คนจนคลาสสิก/จนดักดาน/จนปกติ	ไม่มีการต่อรอง	ไม่มีการต่อรอง	ไม่มีการต่อรอง
ตอน :คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ	ไม่มีการต่อรอง	ไม่มีการต่อรอง	ไม่มีการต่อรอง
ตอน : คนจนจากการเลิกจ้างงาน คนจนใหม่ (คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ)	ไม่มีการต่อรอง	ไม่มีการต่อรอง	ไม่มีการต่อรอง
ตอน :ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน	ผู้ว่าจ้างต่อรองให้มีการเปลี่ยนแนวคิด/อุดมการณ์	ผู้ว่าจ้างต่อรองให้มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหา	ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงเทคนิคการนำเสนอจากวิธีการสนทนา (talk)

1.13.2 รูปแบบของการต่อรอง

จากการที่ Johnson (1992) กล่าวว่ารูปแบบของการต่อรองอาจเกิดขึ้นระหว่างคนสองคนหรือมากกว่า, อาจจะเน้นในปัญหาเดียว หรือปัญหาที่ซับซ้อน, อาจสรุปได้ในครั้งเดียว หรืออาจจะต้องเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง, อาจอยู่ในการประชุมอย่างเป็นทางการหรือเป็นการประชุมอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การพูดคุย, อาจจะเป็นความพยายามในการที่จะรักษาสัมพันธภาพหรือแสวงหาความเปลี่ยนแปลง ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอเฉพาะสารคดีคนจน ตอนที่มีการต่อรองเท่านั้น สำหรับในขั้นตอนการนำเสนอโครงร่าง/ ทริทเม้นท์นี้มีสารคดีคนจนตอน 5: ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน ที่ถูกต่อรอง สำหรับสารคดีคนจนตอน 5 มีรูปแบบในการต่อรองดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงรูปแบบการต่อรองในขั้นตอนการนำเสนอโครงร่าง/ทริทเม้นท์

สารคดีคนจนตอน 5: ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน	
รูปแบบของการต่อรอง	รูปแบบของการต่อรองที่ผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างนำมาใช้
- เกิดขึ้นระหว่างคนสองคนหรือมากกว่า	-มีผู้เข้าร่วมมากกว่า 2 คน แยกออกเป็นผู้ว่าจ้างประมาณ 5 คน และผู้รับจ้าง 2 คน
-เน้นในปัญหาเดียวหรือปัญหาที่ซับซ้อน	-เป็นปัญหาที่สลับซับซ้อนเพราะเป็นการต่อรองที่เกี่ยวกับแนวคิด อุดมการณ์และจุดยืน
-อาจสรุปได้ในครั้งเดียวหรือเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง	-สรุปได้ในครั้งเดียว คือในวันที่มีการเสนอทริทเม้นท์ 21 มิถุนายน 2544
-ประชุมเป็นทางการ หรือประชุมอย่างไม่เป็นทางการ เช่นการพูดคุย	-ประชุมอย่างไม่เป็นทางการโดยใช้การพูดคุยกันในห้องประชุมของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย
-อาจเป็นความพยายามที่จะรักษาสัมพันธภาพหรือแสวงหาความเปลี่ยนแปลง	-แสวงหาความเปลี่ยนแปลง คือ เปลี่ยนเนื้อหา/อุดมการณ์และวิธีการนำเสนอของทริทเม้นท์สารคดีคนจนตอน 5

ข้อมูลจากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่าการนำเสนอโครงร่าง/ทริทเม้นท์สารคดีคนจนเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2544 มีการต่อรองเกิดขึ้นในโครงร่าง/ ทริทเม้นท์สารคดีคนจนตอน 5 : ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน ส่วนสารคดีคนจนตอน 1-4 ไม่มีการต่อรอง โดยที่เนื้อหา รูปแบบการนำเสนอ และวาทกรรมที่สารคดีทั้ง 5 ตอนได้นำเสนอมีดังนี้

1. สารคดีคนจนตอน 1 : ตามหาคนจน

เนื้อหาที่ต้องการนำเสนอคือการ ตั้งคำถามเกี่ยวกับความยากจน ตามแนวคิดที่มีอยู่ คาดว่าเมื่อดูจนจบแล้วผู้ชมจะเริ่มตั้งคำถามว่าจริงๆแล้วความยากจนเป็นเช่นไร โดยที่ตอนจบสารคดีคนจนตอนนี้จะใช้การจบแบบเปิดให้ผู้ชมคิดต่อเอง ในขณะที่รูปแบบการนำเสนอคือ สารคดีพาเที่ยว (Travelogue) ผู้ดำเนินรายการพาไปที่หมู่บ้านที่ถูกระบุว่ายากจนตามเกณฑ์ต่างๆที่มีอยู่

สำหรับเส้นวาทกรรม (plane of discourse) คือการตั้งคำถามเกี่ยวกับเกณฑ์มาตรฐานเกี่ยวกับคนจนที่มีอยู่ว่า ทำให้คนจนเฉพาะกลุ่มหนึ่งตกเป็นคนจน แต่ยังมีคนอีกจำนวนมากที่ไม่ได้อยู่ในเกณฑ์/มาตรฐาน แต่พวกเขาก็เป็นคนจน

2. สารคดีคนจนตอน 2 : คนจนคลาสสิก จนดักดาน จนปกติ

นำเสนอคนจนคลาสสิกในฐานะที่เป็นตัวแทนของคนจนกลุ่มใหญ่ในประเทศไทย ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับคนจนที่เป็นกรรมกรก่อสร้างในกรุงเทพฯ สาเหตุที่เขาต้องเข้ามาเป็นกรรมกรเพราะขาดที่ทำนา ขาดปัจจัยการผลิต ต้องมาอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เลวร้าย ในขณะที่ครอบครัวที่ต่างจังหวัดก็ประสบปัญหาทั้งเรื่องของกฎหมาย

ใช้รูปแบบการนำเสนอในเชิง documentary แท้ๆ เป็นสารคดีติดตาม ลักษณะคล้ายๆให้มีฉากเหตุการณ์ความจริงอยู่ คือ cinema verite เห็นเหตุการณ์ความจริงต่อหน้ากล้อง เพราะฉะนั้นต้องมีการเฝ้า มีการติดตาม ซึ่งผู้ผลิตสารคดีคนจนได้ไปเฝ้าตัวละคร (case) ตามสถานที่ต่างๆ โดยมีการติดตามชีวิตตัวละคร (case) ผ่านระยะเวลาประมาณ 3 เดือน เป็นระยะเวลาหนึ่งงวดเงินเดือน เน้นถึงความใกล้ชิดต่อเนื่อง การเล่าเรื่องจะใช้เทคนิครามาทิค มีพัฒนาการ มีจุดไคลแมกซ์ มีเส้นในการเล่าเรื่องอย่างชัดเจน ความตั้งใจของผู้ผลิตคือ การสร้างอารมณ์ร่วมกับคนที่มีปัญหาความยากจน อดช่องว่างของผู้ชมให้สามารถมองผ่านมุมมองของคนจน

วาทกรรมหลักของสารคดีนี้คือ คนจนไม่ใช่คนขี้เกียจ แต่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของปัจจัยการผลิต และโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่เอื้ออำนวย เน้นให้เห็นถึงการทำงานที่ต่อเนื่องของตัวละคร

(ประจักษ์ สมสะอาด) เห็นเงื่อนงำที่แวดล้อมรอบตัวของคนจน ไม่ว่าจะเป็นมาตรการของรัฐ นั่นคือโครงสร้างเป็นตัวสร้างปัญหาความยากจน เป็นการมองในลักษณะของ Marxist คือการขาดปัจจัยการผลิต

3. สารคดีคนจนตอน 3 : คนจนชายขอบ คนชรา และข้าราชการชั้นผู้น้อย ความจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ

แม้คนจนคลาสสิกจะเป็นตัวแทนของคนจนกลุ่มใหญ่ในประเทศไทย แต่ไม่ได้หมายความว่าคนจนคลาสสิกจะสามารถเป็นตัวแทนของคนจนทั่วประเทศ ดังนั้นสารคดีคนจนในตอนต่อมา จึงจะนำเสนอเนื้อหาคนจนที่เป็น คนจนชายขอบ คนชรา และข้าราชการชั้นผู้น้อย รวมทั้งความจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ คนชายขอบมีทั้งชาวเขา คนกลุ่มน้อยต่างๆ ซึ่งเป็นคนชายขอบจริงๆ ในลักษณะทางกายภาพ แต่ยังมีคนอีกจำนวนมากที่ลักษณะทางกายภาพไม่ได้เป็นคนชายขอบ แต่ก็เป็นคนจน เช่นกลุ่มคนแก่ซึ่งไม่มีรายได้ ข้าราชการชั้นผู้น้อยซึ่งเป็นผู้ถูกกำหนดว่ายากจนอยู่แล้ว รวมทั้งคนจนที่เกิดจากการกระทำของภาครัฐอันได้แก่ โครงการหรือมาตรการของภาครัฐที่ไม่มีผลกระทบทำให้คนยากจน กรณีของชุมชนบ้านก้อจอก ต.ก้อ อ.ลี้ จ.ลำพูน ที่ยากจนเพราะอพยพหนีน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนภูมิพล ในการเล่าเรื่องจะใช้ในรูปแบบของ Anthropological ให้เห็นถึงลักษณะมานุษยวิทยา มีลักษณะเป็นฉากสั้นๆ เป็นฉากชีวิตสั้นๆ ต่อกันโดย theme ซึ่งเป็นเรื่องของคนหลายๆคน

วาทกรรมที่สารคดีต้องการนำเสนอคือคนจนชายขอบอาจอยู่ใกล้ๆกับตัวเรา ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย คนแก่ รวมทั้งชาวเขาด้วย จะเห็นได้ว่าการเขียนทริทเม้นท์สารคดีคนจนตอนนี้ จะมีเส้นของเหตุการณ์ (plane of event) ที่ระบุว่าจะจากยอดดอยถึงใต้ทะเลลึก มีภาพของการดำน้ำหาหอยแล้ว Dissolve ไปที่ยอดดอย การตัดภาพจากใต้น้ำถึงยอดดอยเพื่อให้เห็นว่ามิติของความยากจนได้แทรกซึมอยู่ในสังคมไทย จากนั้นเข้ามาสู่ความยากจนของข้าราชการชั้นผู้น้อยซึ่งเป็นพวกที่อยู่ใกล้ตัวเรา แต่คนไม่ค่อยนึกหรือนึกไม่ถึง

4. สารคดีคนจนตอน 4 : คนจนจากการเลิกจ้างงาน คนจนใหม่

นำเสนอเนื้อหาของชีวิตคนจนใหม่ ที่ถูกเลิกจ้างงานจากวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อปี พ.ศ. 2540 ที่พยายามดิ้นรนเพื่อชีวิต ใช้รูปแบบการนำเสนอแบบการถอดหรือการรื้อสร้าง (Deconstruct) ปัญหาความยากจน คือ จะไม่เน้นความเป็นดรามามาติค แต่จะนำเสนอเป็นฉากๆ ที่

ไม่เกี่ยวพันกันในลักษณะการเล่าเรื่อง (Fragmented Scenes) ความเชื่อมโยงจะโยงกันโดยธีม (Theme) ของเรื่อง แต่ไม่ได้โยงด้วยกลไกการเล่าเรื่อง ฉากแต่ละฉากจะร้อยสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความยากจน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องบุคลิกของคนจน สภาพแวดล้อมของความยากจน ทัศนคติของคน/ชุมชนที่มีต่อคนจน

วาทกรรมที่แทรกอยู่ในทริทเม้นท์ของสารคดีคนจนตอนนี้ คือ ขณะนั้นมีการพูดถึงประเด็นการกลับสู่บ้านเกิดของคนที่ยกงานจากวิกฤติเศรษฐกิจ แต่สิ่งที่สารคดีต้องการเสนอคือกลับไปแล้วมันไม่มีอะไร กลับไปแล้วไม่ได้มีความหอมหวานเหมือนกับที่คนบางคนกล่าวอ้าง บ้านเกิดไม่มีอะไรรอพวกเขาอยู่หรือบางทีหากมีอะไรรอพวกเขาอยู่ที่บ้านเกิด แต่เนื่องจากการจากบ้านมานาน ทำให้เขาไม่มีทักษะที่จะเอาตัวรอดได้

5. สารคดีคนจนตอน 5: ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน

เนื้อหาของสารคดีตอน 5 คือ ระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาความยากจนและแนวทางแก้ไขปัญหาความยากจนโดยนักวิชาการ พร้อมบทวิเคราะห์ว่าคนรวยทำไมจึงรวย คนจนวิเคราะห์ว่าสิ่งที่เขาต้องการคืออะไร

รูปแบบการนำเสนอคือการใช้รูปแบบการสัมภาษณ์แบบต่อเนื่องกันไป สำหรับการวิเคราะห์ของคนรวยและคนจน ส่วนนักวิชาการที่ระดมความคิดเห็นเพื่อแก้ปัญหาใช้รูปแบบการสนทนา (talk) ร่วมกับผู้ดำเนินรายการ

วาทกรรมหลักของสารคดีคนจนตอน การระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจนคือ การที่เราจะเข้าใจคนจนได้ว่าทำไมเขาถึงยากจน จะต้องฟังคนรวยว่าทำไมเขาถึงรวย ถ้าเราเข้าใจได้ว่าทำไมคนรวยถึงรวย จะทำให้เราเข้าใจว่าทำไมคนถึงจน ประเทศไทยเป็นประเทศที่คนรวยขึ้นมาเพราะมีเงินใหม่ที่ทำให้รวย และคนจนก็มีเงินใหม่ที่ทำให้จน เป็นเงินใหม่ชุดเดียวกัน

ในส่วนที่ให้นักวิชาการมานั่งสนทนา (talk) เกี่ยวกับปัญหาความยากจนและแนวทางแก้ไขนั้นเพื่อต้องการดูมิติต่างๆของความยากจน ให้เห็นว่านักวิชาการก็เป็นสังขรณ์อันบอบบาง ที่ไม่ได้สัมผัสกับความยากจน บางอย่างนักวิชาการก็ไม่รู้ ในช่วงสุดท้ายจึงให้ต้องคนจนมา

วิเคราะห์ด้วยตัวเองว่าสิ่งที่เขาต้องการคืออะไร เป็นเสียงของคนจน สารคดีตอนสุดท้ายนี้จะเน้น บทวิเคราะห์ไม่ได้เน้นถึงปัญหา โดยจะเน้นบทวิเคราะห์ของคนรวย นักวิชาการและคนจนเอง

1.13.3 วิเคราะห์สาเหตุที่ทริทแมนท์สารคดีคนจนตอน 1-4 ไม่ถูกต้องรอง

การที่โครงร่าง/ทริทแมนท์ สารคดีคนจนตอน 1-4 ไม่มีการต่อรองจากผู้ว่าจ้าง สามารถวิเคราะห์ได้ว่าเนื้อหาที่นำเสนอเป็นเรื่องเกี่ยวกับปัจเจก เป็นเรื่องของบุคคล แม้เนื้อหาบางส่วนจะมีการนำเสนอถึงความยากจนที่เกิดจากเงื่อนไข ปัจจัยแวดล้อมต่างๆที่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง แต่ก็เป็นเรื่องที่คนทั่วไปเข้าใจกัน เช่น ปัญหาการขาดที่ทำกิน ปัญหากระบวนการยุติธรรม หรือแม้แต่ปัญหาความยากจนซึ่งเกิดจากมาตรการของรัฐ ที่สำคัญเป็นเรื่องของปัจเจกที่แต่ละคนแต่ละชุมชนย่อมมีเงื่อนไขที่แตกต่างกันออกไป ไม่ใช่การนำเสนอปัญหาในเชิงอุดมการณ์ ซึ่งแตกต่างจากทริทแมนท์สารคดีคนจนตอน 5

1.13.4 วิเคราะห์สาเหตุที่ทริทแมนท์สารคดีคนจนตอน 5 ถูกต่อรอง

สำหรับสาเหตุที่สารคดีคนจนตอน 5 : ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน เสียงของคนจน 2 ชีวิตไร้ตาข่าย ได้ถูกผู้ว่าจ้างต่อรองให้มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหา ดังนี้

ยกเลิกเนื้อหาส่วนที่เป็นบทสัมภาษณ์และบทวิเคราะห์ของคนรวยเงื่อนไขที่ทำให้ อีกฝ่ายหนึ่งรวย ยกเลิกการให้นักวิชาการมาสนทนาเพื่อนำเสนอถึงแนวคิดและแนวทางการแก้ปัญหาความยากจน และยกเลิกที่จะให้คนจนเอง/เสียงคนจนที่แท้จริงเป็นผู้นำเสนอในตอนท้ายว่าแท้จริงแล้วสิ่งที่คนจนต้องการคืออะไร

ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการต่อรองประเภทแนวคิด, อุดมการณ์ และจุดยืน กล่าวคือ ในทริทแมนท์สารคดีคนจนตอน 5 นั้นจุดยืนของผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) คือ ต้องการล้มกระดานแนวคิดและความรู้เกี่ยวกับความยากจนที่มีอยู่ในประเทศไทย นั่นคือ ถ้าเรา(ผู้ชม) จะเข้าใจปัญหาของคนจนได้ เราจะต้องฟังคนรวยถึงเงื่อนไขที่ทำให้เขารวย เพราะที่เป็นอยู่ในสังคมไทยคือ เรามีแนวคิด มีงานวิจัยรวมถึงมีทฤษฎีมากมายว่าทำไมคนส่วนใหญ่ถึงยากจน ทั้งๆที่แท้จริงแล้วคนรวยในประเทศไทยร่ำรวยขึ้นมาได้เพราะระบบ/ โครงสร้างเอื้อให้คนกลุ่มหนึ่งร่ำรวย และระบบ/โครงสร้างเดียวกันนี้เองได้สร้างความยากจนให้กับคนส่วนใหญ่ ซึ่งการจะชี้ให้เห็นถึงระบบ / โครงสร้างนี้จำเป็นต้องให้คนรวยมาพูด เป็นการทำทนายคนรวย ซึ่งผู้ว่าจ้างได้ต่อรองว่าไม่ต้องการที่จะ

ทำทนายคนรวย แน่แน่นอนว่าถ้าไม่มีการทำทนายคนรวย เราย่อมไม่เห็นระบบ/โครงสร้างที่ซ่อนอยู่ ซึ่งระบบ/โครงสร้างที่ซ่อนอยู่นี้ ได้สร้างเงื่อนไขที่ทำให้คนหนึ่งรวย และอีกคนหนึ่งยากจน เป็นการทนายคนรวยว่าแท้จริงแล้วคุณก็ได้เก่งกาจอะไร การที่คุณรวยขึ้นมาเพราะเงื่อนไขและระบบต่างหาก ซึ่งเมื่อไม่มีการทำทนายคนรวย ก็คือการไม่ทำทนายแนวคิด และความรู้เกี่ยวกับความยากจนที่ฝังอยู่ในสังคมไทยนั่นเอง

นอกจากนี้ผู้ว่าจ้างยังได้ตอรองให้ตัดเนื้อหา ส่วนที่เป็นนักวิชาการที่จะมานำเสนอแนวคิดและแนวทางแก้ไข เกี่ยวกับปัญหาความยากจน/คนจนออกไป ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการตอรองทางด้านแนวคิด อุดมการณ์และจุดยืนอีกเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เป้าหมายในการให้นักวิชาการเข้ามาพูดคุยนำเสนอถึงแนวคิดและแนวทางแก้ไขปัญหาความยากจนนั้น ผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ต้องการนำเสนอว่าแท้จริงแล้ว นักวิชาการเป็นเพียงคนกลุ่มหนึ่งที่รู้สึกว่าคุณมีความรู้เกี่ยวกับปัญหาความยากจน/คนจน แต่แท้จริงแล้วนักวิชาการเหล่านี้อาจรู้แต่ในสิ่งที่ เป็นวิชาการ เป็นการตรวจสอบเรื่ององค์ความรู้ที่มีอยู่เกี่ยวกับเรื่องความยากจน/คนจนของบรรดานักวิชาการตรวจสอบมิติต่างๆของความยากจนของนักวิชาการ เป็นการทนายนักวิชาการว่าสิ่งที่นักวิชาการคิดว่าตัวเองรู้ แท้จริงแล้วนักวิชาการเองก็ไม่ได้รู้อะไรมากในเรื่องของความยากจน/คนจน (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

นอกจากนี้แล้ว ความรู้ของบรรดานักวิชาการเหล่านี้ก็เป็นสังขรณ์ที่บอบบาง เพราะแม้ว่าจะมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของคนจนมากน้อยแค่ไหน ก็ไม่สามารถนำความรู้ที่มีอยู่นั้นไปช่วยเหลือคนจนได้ เพราะถ้าช่วยได้จริง ปัญหาความยากจนคงไม่สะสมมายาวนานดังที่เป็นอยู่ นอกจากนี้แล้วการที่นักวิชาการที่กล่าวว่าตัวเองรู้ๆ แท้จริงแล้วอาจไม่รู้ก็ได้ เพราะนักวิชาการเองก็ไม่ได้สัมผัสอย่างแท้จริง แต่ผู้ว่าจ้างได้ตอรองให้ตัดเนื้อหาส่วนนี้ออกไป โดยให้เหตุผลการตอรองว่าไม่ต้องการให้สารคดีคนจนเป็นเวทีที่ของบรรดานักวิชาการ รวมถึงนักวิชาการของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยด้วย แต่ผู้ว่าจ้างต้องการให้สารคดีคนจนทั้ง 5 ตอนนำเสนอเรื่องราวของคนจนจริงๆมากกว่าที่จะเสนอแนวคิดของบรรดานักวิชาการ

การตอรองเนื้อหาส่วนนี้ แตกต่างจากประสบการณ์การตอรองของผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) อย่างคุณพิภพ พานิชภักดิ์ รวมทั้งผู้วิจัยเคยประสบมา เพราะที่ผ่านมาผู้ว่าจ้างมักจะมีการตอรองให้นำเสนอแนวคิดหรือสัมภาษณ์บุคคลที่ฝ่ายผู้ว่าจ้างต้องการ รวมทั้งตัวผู้ว่าจ้างเองด้วย ในลักษณะของการโปรโมทตัวเอง ในแง่หนึ่งสำหรับการตอรองในเนื้อหาส่วนนี้เป็นกรณีที่ผู้ผลิตไม่จำเป็นต้องใส่เนื้อหาที่ผู้ว่าจ้างต้องการประชาสัมพันธ์หรือโปรโมทแนวคิดของผู้ว่าจ้าง แต่หาก

วิเคราะห์ลึกๆลงไปแล้วจะพบว่าเมื่อมีการต่อรองไม่ให้นำเสนอนักวิชาการ ดังนั้นเป้าหมายของผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต)ที่ต้องการตรวจสอบความรู้ของบรรดานักวิชาการ ซึ่งผู้ผลิตถือว่าเป็นสังคมนั้นๆ อันบอบบางนั้น ก็จะไม่ได้รับการนำเสนอและตรวจสอบอีกเช่นกัน นั่นหมายความว่า แนวคิดอุดมการณ์ของบรรดานักวิชาการก็จะไม่รับการวิเคราะห์และตรวจสอบ

ในช่วงท้ายของทริทแมนท์สารคดีตอนที่ 5 นี้ เนื้อหาของสารคดีได้เสนอให้คนจนจริงๆมาพูดเองว่าสิ่งที่เขาต้องการคืออะไร เป็นเสียงของคนจนจริงๆ ที่วิเคราะห์ตัวเองว่าทำไมเขาจึงตกอยู่ในภาวะความยากจน มีเงื่อนไขอะไรที่ทำให้พวกเขายังคงยากจน แต่ผู้ว่าจ้างก็ต่อรองไม่เอา ด้วยเหตุผลว่าคนจนจริงๆไม่รู้ เพราะคนจนเป็นผู้อ่อนแอ ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะให้คนจนวิเคราะห์ตัวเอง

ผู้วิจัยมีความเห็นว่ากรณีที่ผู้ว่าจ้างต่อรองว่าคนจนจริงๆไม่สามารถวิเคราะห์ได้ เพราะคนจนเป็นผู้อ่อนแอ คนจนรู้แต่ว่าเขาจน แต่ไม่สามารถวิเคราะห์ตัวเองได้นั้น ผู้ว่าจ้างยังมีแนวคิด จุดยืน อุดมการณ์เกี่ยวกับเรื่องความยากจนแบบที่ฝังรากอยู่ในสังคมไทย ที่มองว่าคนจนอ่อนแอหรือเป็นเหยื่อ แต่การต่อรองไม่ให้คนจนวิเคราะห์ปัญหาของตัวเองเพราะเชื่อว่าเขาวิเคราะห์ไม่ได้นั้น ได้ทำให้อุดมการณ์ แนวคิด ความเชื่อในเรื่องที่ว่าคนจนเป็นคนอ่อนแอ และเป็นเหยื่อยังคงฝังรากลึกอยู่ในสังคมต่อไป อีกทั้งเป็นการตอกย้ำแนวคิด ความเชื่อ อุดมการณ์เกี่ยวกับคนจนในสังคมไทยที่ว่าคนจนอ่อนแอ ต้องมีการเยียวยาและบำบัด

จะเห็นว่าเนื้อหาที่นำเสนอในทริทแมนท์สารคดีคนจนตอน 5 นี้เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวกับอุดมการณ์ แนวคิด ที่ลึกมากกว่าการนำเสนอปัญหาคนจนในเชิงโครงสร้างส่วนล่าง เช่นขาดปัจจัยการผลิต ในขณะที่สารคดีคนจนตอน 5 นำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวกับอุดมการณ์ซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนบน เพื่อที่จะสื่อว่าในที่สุดแล้วคนรวยกับคนจนไม่ได้มีความแตกต่างกันในแง่ของเงื่อนไขที่สร้างให้อีกฝ่ายหนึ่งรวย และอีกฝ่ายหนึ่งยากจน ซึ่งการพูดแบบนี้ฝ่ายที่รวยจะยอมรับไม่ได้ พวกเขาต้องคิดว่าเขาเป็นผู้สมควรได้รับเพราะเขาดีกว่า ขยันมากกว่า (ไม่ใช่ปัจจัยการผลิตเพียงอย่างเดียว)

อุดมการณ์เป็นเรื่องที่ฝังลึก และถ้ามันถูกเผยออกมา ระบบที่เป็นอยู่อาจเปลี่ยนแปลง (แม้สารคดีคนจนไม่ส่งผลให้เปลี่ยนแปลงได้ใหญ่โต แต่คนที่ได้ดูโดยเฉพาะคนจนจะเข้าใจมากขึ้น ถึงอุดมการณ์ที่ฝังลึกอยู่) ทำให้สารคดีตอนนี้ถูกต่อรอง

1.13.5 วิเคราะห์การต่อรองกลับของผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต)

การต่อรองทริทแมนท์สารคดีคนจนของผู้ว่าจ้างกับผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2544 เป็นการต่อรองครั้งเดียว ซึ่งผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ได้ต่อรองกลับในเรื่องของเงื่อนไขที่ทำให้คนๆหนึ่งรวย และอีกคนๆหนึ่งจนว่า มีเงื่อนไขเดียวกัน พร้อมยกตัวอย่างว่านักวิชาการของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยที่นั่งอยู่ในห้องนี้ (ในห้องประชุมแบบไม่เป็นทางการเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2544) ทำทางเป็นคนมีเงิน แต่ไม่ได้หมายความว่านักวิชาการเป็นคนเก่งกว่าคนอื่นนะแต่โอกาสได้เชื้อให้ต่างหาก ซึ่งบรรดานักวิชาการจากสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยต่างปฏิเสธว่าไม่เป็นอย่างนั้นซะทีเดียว เพราะฉะนั้นผู้รับจ้างจึงต่อรองไม่ได้

ผู้วิจัยเห็นว่าผู้ว่าจ้างมีสิทธิในการต่อรองในขั้นตอนการนำเสนอโครงร่าง/ ทริทแมนท์ เพราะในขณะที่ต่อรองนี้ยังไม่มีมติสัญญาว่าจ้างเกิดขึ้น (สัญญาว่าจ้างสารคดีคนจนนำเสนอพร้อมๆกับการนำเสนอโครงร่าง/ ทริทแมนท์) หากผู้รับจ้างไม่เห็นด้วยกับแนวคิดหรือสิ่งที่ผู้ว่าจ้างต่อรองมาถึงขั้นที่รับกันไม่ได้ ผู้รับจ้างก็มีสิทธิถอนตัวไม่รับจ้างงานผลิตดังกล่าว

อย่างไรก็ตามการที่ผู้ผลิตนำเสนอโครงร่าง/ทริทแมนท์ต่อผู้ว่าจ้าง แต่ผู้ว่าจ้างไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของผู้ผลิตซึ่งอาจจะออกมาในรูปของการปฏิเสธ หรือต่อรองโครงร่าง/ทริทแมนท์ของผู้รับจ้างนี้ หากเป็นกรณีที่เกิดขึ้นในการผลิตสารคดีในต่างประเทศ ผู้ว่าจ้างจำเป็นต้องจ่ายเงินค่าความคิดและค่าเสียเวลาในการเขียนโครงร่าง/ ทริทแมนท์ให้กับผู้ผลิต แม้ว่าจะไม่มีการว่าจ้างผลิตเกิดขึ้น สำหรับประเทศไทย หากผู้รับจ้างปฏิเสธไม่ยอมรับข้อเสนอที่เป็นโครงร่าง/ ทริทแมนท์ของผู้ผลิต ผู้รับจ้างไม่ต้องจ่ายค่าความคิดและค่าเสียเวลาในการเขียนโครงร่าง/ ทริทแมนท์ซึ่งในแง่ของธุรกิจซึ่งมีการว่าจ้างนั้น ไม่ยุติธรรมสำหรับผู้ผลิตนัก

สำหรับในขั้นตอนการนำเสนอทริทแมนท์ของสารคดีคนจน ซึ่งผู้ว่าจ้างไม่ได้ต่อรองทริทแมนท์ตอนที่ 1-4 แต่ได้ต่อรองทริทแมนท์ตอนที่ 5 ซึ่งเป็นการต่อรองที่เกิดขึ้นครั้งเดียวคือในวันที่นำเสนอทริทแมนท์ เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2544

ผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) คุณพิภพ พานิชภักดิ์ โปรดิวิเซอร์/ผู้กำกับได้ยอมรับการต่อรองดังกล่าว โดยกล่าวว่าเป็นการกำหนดกติการ่วมกันระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้าง ดังนั้นการดำเนินการผลิตสารคดีคนจนจึงเกิดขึ้น โดยที่เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2544 หลังจากผู้ว่าจ้างพูดคุยต่อรองให้ยกเลิกเนื้อหาสารคดีคนจนตอนที่ 5 ตามทริทแมนท์ที่ผู้รับจ้างได้เสนอไปแล้วนั้น ผู้ว่าจ้างได้

เสนอให้แทนที่ด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับคนที่เคยยากจน ซึ่งปัจจุบันมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยให้ดูว่าคนเคยจนนั้นมีเงื่อนไขอะไรบ้างที่ทำให้เขาหลุดพ้นจากความยากจน

2. ขั้นตอนการผลิต (Production)

ขั้นตอนการผลิต (Production) สารคดีคนจน หมายถึงขั้นตอนในการถ่ายทำ ซึ่งทีมงานจะต้องออกไปถ่ายทำพร้อมกล้องและอุปกรณ์การถ่ายทำ การถ่ายทำสารคดีคนจนตามสัญญาว่าจ้างจะต้องเสร็จภายในสิ้นเดือนกรกฎาคม 2544

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าในการผลิตสารคดีคนจน ผู้ผลิตได้ข้อมูล แนวคิดบางอย่างมาจากเอกสารของผู้ว่าจ้าง แต่การเสนอกรณีตัวอย่าง/ เคนในทรีทเม้นท์เป็นการสมมุติขึ้น ดังนั้นในกระบวนการหาข้อมูล และหาเจ้าของเรื่อง/เคน จึงดำเนินการไปพร้อมๆกับการถ่ายทำสารคดีด้วย

ผู้ว่าจ้างเองไม่ได้เข้ามายุ่งเกี่ยว และให้ความสนใจในกระบวนการถ่ายทำมากนัก ผู้ว่าจ้างสนใจที่เรื่องและเคนหรือตัวละครที่ผู้ผลิตนำเสนอมากกว่า เพราะในสัญญาว่าจ้างข้อหนึ่งระบุไว้ว่า ในกระบวนการถ่ายทำทั้งหมดตั้งแต่แผนการดำเนินงานการถ่ายทำเป็นขอบเขตของผู้รับจ้าง การที่ผู้ว่าจ้างไม่ให้ความสนใจในกระบวนการถ่ายทำ แต่สนใจเรื่องและเคนที่ผู้ผลิตนำเสนอหมายความว่าผู้ว่าจ้างไม่สนใจวิธีการ แต่สนใจเป้าหมาย ซึ่งหมายถึงเนื้อหาที่ได้มามากกว่า

นอกจากนี้แล้วในสัญญาว่าจ้างข้อหนึ่งยังระบุว่า ผู้รับจ้างต้องรายงานความคืบหน้าในการดำเนินงานในทุกสัปดาห์ การรายงานความคืบหน้าของการผลิตสารคดีคนจนคือ การนำรายละเอียดต่างๆรวมทั้งสิ่งที่มีการถ่ายทำและติดต่อแบบหยาบไปฉายให้กับผู้ว่าจ้างดู ดังนั้นไม่ว่ากระบวนการถ่ายทำ ซึ่งถือเป็นกระบวนการที่ได้มาซึ่งเนื้อหา/ตัวละคร จะเป็นอย่างไรก็ตาม ผู้ว่าจ้างจึงไม่ให้ความสนใจ เพราะอย่างไรเสียผู้ว่าจ้างจะต้องได้ดูเนื้อหา ซึ่งถือเป็นการรายงานความคืบหน้าในการผลิต ซึ่งในสัญญาว่าจ้างได้กำหนดไว้ว่าผู้รับจ้างจะต้องนำเสนอความคืบหน้าการผลิตสารคดีคนจนต่อผู้ว่าจ้างสัปดาห์ละ 1 ครั้งอยู่แล้ว อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติผู้รับจ้างได้เข้าไปนำเสนองานเพื่อรายงานความคืบหน้าในการทำงานต่อผู้ว่าจ้างเดือนละ 1 ครั้ง

ในการผลิตสารคดีคนจนบางครั้งแม้ผู้ผลิตจะถ่ายทำมาเรียบร้อยแล้ว แต่เมื่อมีการติดต่อให้กับผู้ว่าจ้างได้ดูและตรวจสอบแล้ว ผู้ว่าจ้างอาจไม่เห็นด้วยในการนำเสนอเรื่องราวดังกล่าวในสารคดีคนจน ในการทำงานในลักษณะนี้จะเห็นได้ว่าเป็นการต่อรองที่ทีมผู้ผลิตเสียเปรียบผู้ว่า

จ้าง เพราะถ้าผู้ว่าจ้างไม่เห็นด้วยที่จะนำเสนอเนื้อหาที่ผู้ผลิตได้ถ่ายทำมาแล้ว เมื่อต้องมีการถ่ายทำใหม่ ผู้ผลิตจะต้องมีการลงทุนอีก สาเหตุหนึ่งมาจากการที่ผู้ผลิตไม่ได้มีการสำรวจข้อมูล ทั้งที่เป็นตัวละคร (case) และสถานที่ถ่ายทำในขั้นตอนก่อนการผลิต ให้ชัดเจนก่อนการเขียนโครงร่าง/ทริทเมนต์สารคดีคนจน เพราะหากมีการสำรวจข้อมูล ตัวละคร สถานที่ถ่ายทำในทุกตอนและมีการระบุลงไปในสัญญาว่าจ้างว่าขอบเขตของการผลิตมีเท่าที่ระบุไว้ในสัญญา การต่อรองที่ทำให้ผู้ผลิตเสียเปรียบคงไม่เกิดขึ้น

ตามที่ได้เสนอไปแล้วว่าการสำรวจข้อมูล เพื่อถ่ายทำสารคดีคนจน มีเพียงสารคดีคนจนตอน คนจนคลาสสิก เท่านั้น ที่ผู้ผลิตมีโอกาสได้พบกับเจ้าของเรื่อง (case)/ตัวละคร ก่อนที่จะมีการถ่ายทำสารคดีคนจนเกิดขึ้น ส่วนสารคดีคนจนตอนอื่นๆ ผู้ผลิตต้องไปหาเจ้าของเรื่อง (case)/ตัวละครในสถานที่ถ่ายทำจริง ดังนั้น ผู้ผลิตจะทำการหาข้อมูลและหาเจ้าของเรื่อง (case)/ตัวละคร ที่เหมาะสม (เหมาะสมกับเรื่องและเจ้าของเรื่องยินยอมที่จะให้มีการถ่ายทำเรื่องราวชีวิตของเขา) ไปในคราวเดียวกันกับการถ่ายทำ วิธีการคือ เมื่อผู้ผลิตไปถึงสถานที่จริง ผู้ผลิตจะยังไม่ทำการถ่ายทำเลย แต่จะหาข้อมูลในเรื่องนั้นก่อน พร้อมทั้งหาเจ้าของเรื่อง(case)/ ตัวละครไปด้วย

บางครั้งข้อมูลและเจ้าของเรื่อง ตัวละคร/เคส ไม่ตรงกับที่ผู้ผลิตต้องการ ในขณะที่บางครั้งผู้ผลิตได้พบกับสิ่งที่ดีกว่าที่ได้วางแผนไว้ เรียกว่าดีกว่าที่เขียนไว้ในโครงร่าง/ ทริทเมนต์ที่ได้เสนอไว้กับผู้ว่าจ้าง ซึ่งการเจอกับเรื่องราวที่ดีกว่าย่อมเป็นสิ่งที่ดี เพราะดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่ากรณีหรือเคสในสารคดีคนจนทั้ง 5 ตอน ยกเว้นสารคดีคนจนตอน คนจนคลาสสิก เป็นกรณีหรือเคสที่สมมุติขึ้น ดังนั้นย่อมที่จะเปลี่ยนแปลงได้หากผู้ผลิตได้ไปเจอกับเรื่องราว เจ้าของเรื่องและเหตุการณ์จริงที่ดีกว่า เมื่อได้ข้อมูล เจ้าของเรื่อง (case)/ ตัวละครที่ตรงกับผู้ผลิตต้องการ รวมทั้งเจ้าของเรื่อง/ตัวละครยินยอมให้มีการถ่ายทำสารคดี ผู้ผลิตจึงเริ่มลงมือถ่ายทำ

สำหรับการคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์และคำถามในการสัมภาษณ์ เป็นหน้าที่ของผู้ผลิตเท่านั้น ผู้ว่าจ้างไม่ได้เข้ามายุ่งเกี่ยวแต่อย่างใด ดังที่ผู้ว่าจ้างกล่าวไว้ในเรื่องของการถ่ายทำเป็นเรื่องที่ผู้ผลิตต้องรับผิดชอบอยู่แล้ว ผู้ว่าจ้างจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยว (สมชัย จิตสุชน,สัมภาษณ์, 27มกราคม 2547)

อย่างไรก็ตามแม้จะมีการระบุไว้ในโครงร่าง/ทริทเมนต์ตั้งแต่ขั้นตอนก่อนการผลิต (Pre-Production) แล้วว่าผู้ผลิตจะขอสงวนสิทธิ์ในการเลือกเจ้าของเรื่อง (case)/ตัวละคร และผู้ว่าจ้าง

มีการระบุชัดว่าในการถ่ายทำเป็นหน้าที่ของผู้ผลิต แต่หลังจากที่ผู้ผลิตนำสารคดีคนจนตอน 3 คน จนที่เกิดจากมาตรการของรัฐไปฉายให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู ผู้ว่าจ้างให้มีการขอให้เพิ่มตัวละครขึ้นมา ในที่สุดผู้ผลิตต้องไปถ่ายตัวละครเพิ่มขึ้นอีก 1 ตัว ซึ่งผู้ผลิตต้องมีการลงทุนเพิ่มขึ้น

เมื่อพูดถึงการลงทุนที่ต้องเพิ่มขึ้นของผู้ผลิตนี้ คงต้องย้อนไปที่อำนาจทางเศรษฐกิจของผู้ว่าจ้างที่มีต่อสารคดีคนจน โดยในสัญญาระบุว่าการจ่ายเงินจะแบ่งออกเป็น 3 งวด งวดแรก 20% (200,000บาท) เมื่อทั้งสองฝ่ายทำสัญญา งวดสอง 40% (400,000บาท) เมื่อเริ่มการถ่ายทำภายในวันที่ 20 กรกฎาคม 2544 งวดสาม 40% (400,000บาท) เมื่อส่งมอบงานครบถ้วนภายในวันที่ 31 สิงหาคม 2544 ซึ่งจนกระทั่งสิ้นเดือนมีนาคม 2547 ผู้ผลิตยังไม่สามารถส่งมอบงานได้ครบถ้วน

สำหรับการถ่ายทำสารคดีคนจน ใช้การถ่ายภาพขึ้นมาใหม่เกือบทั้งหมด มีการใช้ภาพเก่า (stock-shot) อยู่คนเดียว นั่นคือภาพเก่าของการสร้างเขื่อนภูมิพล ซึ่งใช้ในสารคดีคนจนตอน คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ การใช้ภาพเก่าในสารคดีคนจนตอนนี้เนื่องจากมีเนื้อหาที่เชื่อมโยงกับการที่ชาวบ้านจากหมู่บ้านก้อจอก ตำบลก้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ได้อพยพหนีน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนภูมิพล

ในการถ่ายทำสารคดีคนจนในสถานที่จริงนั้น แบ่งออกเป็นสถานที่ถ่ายทำหลักๆ ดังนี้

1. กรุงเทพฯ
2. จังหวัดสมุทรปราการ
3. จังหวัดอุบลราชธานี
4. จังหวัดเชียงใหม่
5. จังหวัดลำพูน
6. จังหวัดขอนแก่น
7. จังหวัดนครราชสีมา
8. จังหวัดกาญจนบุรี

สถานที่ถ่ายทำในแต่ละจังหวัดมีรายละเอียดของประเด็นและเนื้อหา ดังนี้

ตารางที่ 3 แสดงสถานที่ถ่ายทำสารคดีคนจนแยกตามจังหวัด

จังหวัด	สิ่งที่ถ่ายทำ	ตอน
1. กรุงเทพฯ	-ที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง สถานที่สอบ กพ. กรณีเด็กจากบ้านก้อจอก ต.ก้อ อ.ลี้ จ.ลำพูนมาสอบ กพ./ การมาอยู่กรุงเทพฯ เพื่อรอหางานทำของผู้ที่จบการศึกษาจาก บ้านก้อจอก -การรับพระราชทานปริญญาบัตรของผู้ที่ จบการศึกษาจากบ้านก้อจอก ต.ก้อ อ.ลี้ จ.ลำพูน	-สารคดีคนจนตอน คน จนจากมาตรการของรัฐ -สารคดีคนจนตอน คน จนจากมาตรการของรัฐ
2. จังหวัดสมุทรปราการ	-บริเวณพื้นที่ก่อสร้างสนามบิณสุวรรณภูมิ ถ่ายทำชีวิตความเป็นอยู่ของกรรมกรที่ซื้อ ประจักษ์ สมสะอาด	-สารคดีคนจนตอนคน จนคลาสสิก
3. จังหวัดอุบลราชธานี	-ถ่ายทำชีวิตครอบครัวของประจักษ์ สม สะอาด ที่หมู่บ้านหนามแท่งน้อย ต.หนาม แท่ง อ.ศรีเมืองใหม่ จ.อุบลราชธานี เพื่อติดตามดูว่าสภาพปัญหาและชีวิตครอบครัว ของประจักษ์ สมสะอาดว่าเป็นอย่างไร ทำไมประจักษ์ สมสะอาดต้องเข้ามาเป็น กรรมกรที่สนามบิณสุวรรณภูมิ	-สารคดีคนจนตอนคน จนคลาสสิก
4. จังหวัดเชียงใหม่	หมู่บ้านที่ตกเกณฑ์ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.)มากที่สุดของภาคเหนือ ประจำปี 2543 ซึ่งถูกระบุว่าเป็นหมู่บ้านยากจน -หมู่บ้านสบจอก ซึ่งองค์กรพัฒนาเอกชน ระบุว่ายากจน เพราะเป็นหมู่บ้านชาวเขา เผ่ากะเหรี่ยง ที่เป็นหมู่บ้านบริวาร ไม่ได้รับ ทรัพยากรต่างๆเหมือนหมู่บ้านหลัก -การช่วยเหลือเด็กยากจนที่เป็นเด็กชาวเขา โดยองค์กรทางศาสนาในพื้นที่ตำบลแม่	-สารคดีคนจนตอน ตา มหาคนจน -สารคดีคนจนตอน ตา มหาคนจน -ไม่ได้รับการบรรจุเป็น เนื้อหาของสารคดีคน

	แดด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่	จน
5. จังหวัดลำพูน	-ชีวิตของชาวบ้านก้อจอก ต.ก้อ อ.ลี้ จ.ลำพูน ที่มีชีวิตยากลำบาก เพราะเคยหนี น้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนภูมิพล ปัจจุบัน แม่ได้กรุ่นใหม่ของหมู่บ้านจะได้รับการ ศึกษาแต่ก็ยังมีชีวิตที่ลำบาก	-สารคดีคนจนตอน คน จนที่เกิดจากมาตรการ ของรัฐ
6. จังหวัดขอนแก่น	-ชีวิตของคนยากจนที่เก็บขยะขายอยู่ บริเวณริมทางรถไฟ -ชีวิตของชาวบ้านชุมชนเทพารักษ์ที่รวมตัว กันจากเดิมที่เป็นกลุ่มชาเลี้ยงสะอาดเมือง ต่อมารวมตัวกันทำสารชีวภาพ -ชีวิตของละมัย แสงบัณฑิต คนยากจนแห่ง บ้านห้วยเสือเต้น อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น ซึ่ง ไม่เคยเข้าถึงการช่วยเหลือใดๆมาก่อนท้าย ที่สุดเธอได้รับการช่วยเหลือจากคนจนด้วย ตัวเองที่ชื่อมานิจ ดวงพรหม -การเดินทางทางไกลของกลุ่มสมัชชาคนจน ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับตัวละครที่ชื่อมานิจ ดวงพรหม	-สารคดีคนจนตอน ตา มหาคนจน -ไม่ได้รับการบรรจุเป็น เนื้อหาของสารคดีคน จน -สารคดีคนจน ตอน การ ช่วยเหลือคนจนจากคน จนด้วยกันเอง -ไม่ได้รับการบรรจุเข้า เป็นเนื้อหาของสารคดี คนจน แม้จะมีส่วนที่ เกี่ยวข้องกับสารคดีคน จนตอนการช่วยเหลือ คนจนจากคนจนด้วย กันเอง
7. จังหวัดนครราชสีมา	-ชีวิตของเฉลิมพล จัดนอกที่ตกงานจาก วิกฤติเศรษฐกิจปี 2540 แล้วกลับไปอยู่บ้าน เดิมที่ อ.บัวใหญ่ จ.นครราชสีมา ร่วมกับแม่ และน้องชายศิริศักดิ์ จัดนอก ซึ่งทำนา	-สารคดีคนจน ตอนคน จากวิกฤติเศรษฐกิจ

	ตลอด	
8. จังหวัดกาญจนบุรี	-ความแตกต่างของฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านบ้านห้วยด้วน และชาวบ้านทุ่งสมอ อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี อันเนื่องมาจากการมีคลองชลประทาน ชาวบ้านห้วยด้วนซึ่งอยู่เหนือคลองชลประทาน จะมีฐานะยากจน เพราะทำเกษตรไม่ได้ผล ส่วนชาวบ้านทุ่งสมอ จะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่า เพราะอยู่ใต้คลองชลประทานสามารถทำการเกษตรได้ผลเพราะมีน้ำ กรณีนี้ความยากจนและชีวิตที่ดีเกิดจากมาตรการของรัฐ นั่นคือการสร้างโครงสร้างพื้นฐานเช่น คลองชลประทาน	-ไม่ได้รับการบรรจุเป็นเนื้อหาของสารคดีคนจน

การถ่ายทำที่ได้เสนอไว้ในตารางที่ 3 นี้ถ่ายทำเสร็จแล้วทั้งหมด แต่สิ่งที่ถ่ายทำบางส่วนไม่ได้ถูกนำเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาสารคดีคนจน เพราะเมื่อมีการติดต่อแบบหยาบไปเสนอให้กับผู้ว่าจ้างดู ผู้ว่าจ้างไม่เห็นด้วยและไม่ต้องการนำเสนอเนื้อหาดังกล่าวในสารคดีคนจน ดังนั้นแม้จะมีการถ่ายทำไปแล้ว แต่ก็ต้องมีการยกเลิกไป ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปในขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตว่าเหตุใดเนื้อหาบางส่วนจึงไม่ได้รับการบรรจุเป็นเนื้อหาของสารคดีคนจน นอกจากนั้นแล้วจะเห็นว่าเนื้อหาหรือสิ่งที่ถ่ายทำบางส่วนไม่ได้ถูกกำหนดไว้ในทริทเมนต์ ทั้งนี้เนื่องจากการผลิตสารคดีนั้น เป็นรูปแบบการนำเสนอเรื่องจริง ดังนั้นบางครั้งสิ่งที่นำเสนออาจแตกต่างไปจากโครงร่าง/ ทริทเมนต์ที่ได้นำเสนอไว้แล้ว อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงหรือเรื่องราวที่นำเสนอในสารคดีต้องเป็นสิ่งที่ผู้ว่าจ้างเห็นด้วย ดังนั้นผู้วิจัยจะวิเคราะห์เฉพาะเนื้อหาสารคดีคนจนที่มีการต่อรองกันเท่านั้น ส่วนเนื้อหาหรือเคสที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากทริทเมนต์แต่ไม่ได้มีการต่อรองระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างผลิต ผู้วิจัยจะไม่นำเสนอเนื้อหาดังกล่าว

2.1 วิเคราะห์การต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการผลิต (Production)

การวิเคราะห์การต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการผลิตนี้ เนื่องจากผู้วิจัยเป็นส่วนหนึ่งของทีมผู้ผลิตสารคดีคนจน ซึ่งใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่าประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน แบ่งออกเป็น

1. การต่อรองทางด้านแนวคิด/อุดมการณ์/จุดยืน
2. การต่อรองด้านเนื้อหา
3. การต่อรองด้านเทคนิค

2.1.1 ประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการผลิต (Production)

การต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการผลิตสารคดีคนจนมีไม่มากนัก ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าผู้ว่าจ้างเองไม่ได้ความสนใจในขั้นตอนการผลิตมากนัก อย่างไรก็ตามได้มีการต่อรองเกิดขึ้นในขั้นตอนการผลิตด้วยเช่นกัน ดังนี้

ตารางที่ 4 แสดงประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการผลิต (Production)

สารคดีคนจน	ประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้น		
	แนวคิด/อุดมการณ์/จุดยืน	เนื้อหา	เทคนิค
ตอน :ตามหา คนจน	ไม่ได้มีการต่อรองในขั้นตอนการผลิต	ไม่ได้มีการต่อรองในขั้นตอนการผลิต	ไม่ได้มีการต่อรองในขั้นตอนการผลิต
ตอน :คนจน คลาสสิก/จน ดักดาน/จนปกติ	ไม่ได้มีการต่อรองในขั้นตอนการผลิต	ไม่ได้มีการต่อรองในขั้นตอนการผลิต	ไม่ได้มีการต่อรองในขั้นตอนการผลิต
ตอน :คนจนที่ เกิดจากมาตรการ การของรัฐ	มีการต่อรองเรื่องแนวคิด, อุดมการณ์และจุดยืน	มีการต่อรองเรื่องเนื้อหา	มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง ทางเทคนิค
ตอน : คนจน จากการเลิกจ้าง งาน คนจนใหม่ (คนจนจาก วิกฤติเศรษฐกิจ)	ไม่ได้มีการต่อรองในขั้นตอนการผลิต	ไม่ได้มีการต่อรองในขั้นตอนการผลิต	ไม่ได้มีการต่อรองในขั้นตอนการผลิต
ตอน : การช่วย เหลือคนจนจาก คนจนด้วยกัน	ไม่มีการต่อรองในขั้นตอนการผลิต	ไม่มีการต่อรองในขั้นตอนการผลิต	ไม่มีการต่อรองในขั้นตอนการผลิต

เอง (เป็นตอนที่มีการเปลี่ยนแปลงมาจากการต่อรองในชั้นตอนการนำเสนอสื่อโทรทัศน์)			
--	--	--	--

จะเห็นได้จากสารคดีคนจนทั้ง 5 ตอน (รวมทั้งสารคดีคนจนตอนที่ 5 ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่ชั้นตอนการนำเสนอโทรทัศน์นั้น สารคดีคนจนตอนที่ 3 : คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ เป็นตอนที่มีการต่อรองในชั้นตอนการผลิต /ถ่ายทำ กล่าวคือ หลังจากที่ผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ได้ถ่ายทำเนื้อหาสารคดีเรื่องนี้ ซึ่งเป็นเรื่องราวของชุมชนบ้านก้อจอก ต.ก้อ อ.ดี จ.ลำพูน ซึ่งอพยพหนีน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนภูมิพล หลังจากอพยพหนีน้ำท่วมมาได้ไม่นาน ในปี พ.ศ. 2524 รัฐได้ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิงล้อมรอบหมู่บ้านของพวกเขา ทำให้หมู่บ้านของพวกเขา มีสภาพเหมือนไข่แดง มีทางเข้าออกหมู่บ้านเพียงช่องทางเดียว ซึ่งทางเข้าออกที่ว่า เป็นทางเข้าออกที่ต้องผ่านอุทยานแห่งชาติแม่ปิง การที่หมู่บ้านของพวกเขาถูกล้อมรอบด้วยเขตอุทยานแห่งชาตินี้ทำให้พวกเขาไม่สามารถขยายพื้นที่ทำกินได้ ทั้งที่พวกเขาเป็นเกษตรกร และที่ดินที่มีอยู่ก็ไม่สมบูรณ์ ต้องรอน้ำฝนเพียงอย่างเดียว อีกทั้งชาวบ้านยังรู้สึกอึดอัดเหมือนโดนจับตาอยู่ตลอดเวลาเพราะถูกล้อมรอบด้วยเขตอุทยานแห่งชาติ

ในการเล่าเรื่องผู้ผลิตต้องการเล่าเรื่องของชุมชน ซึ่งถูกกระทำมาโดยตลอดโดยภาครัฐ ในขณะที่ขณะนี้พวกเขาก็ยังยากจน โดยเล่าเรื่องผ่านตัวละคร ซึ่งเป็นคนรุ่นต่างๆ 3 รุ่น คือ คนแก่, วัยกลางคน, คนหนุ่มสาว โดยที่คนหนุ่มสาวนี้มี 2 ตัวละคร คนหนึ่งเป็นชายซึ่งจบการศึกษาระดับปริญญาตรีเป็นคนแรกของหมู่บ้านก้อจอก คนที่สองเป็นหญิงซึ่งจบการศึกษาระดับปริญญาตรีเป็นคนแรกของหมู่บ้านก้อจอกด้วยเช่นกัน แต่ทั้งสองตัวละครนี้เป็นตัวแทนของคนหนุ่มสาว ซึ่งในการเล่าเรื่องถือเป็นตัวละครตัวเดียวกัน

เมื่อผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ได้ถ่ายทำและตัดต่อแบบหยาบพอให้เห็นโครงสร้างของเรื่องไปเสนอให้กับผู้ว่าจ้างได้ดูในห้องประชุมของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยได้ดู เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2544 ซึ่งมีลักษณะแบบไม่เป็นทางการ มีผู้ว่าจ้างเข้าร่วม ประกอบด้วย ดร. อัมมาร สยามวาลา, ดร. ฉลองภพ สุสังกร์กาญจน์, ดร. สมชัย จิตสุชน, ดร.วิโรจน์ ณ ระนอง, ดร. วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์, คุณจิราภรณ์ แผลงประพันธ์ ในขณะที่ผู้รับจ้างมี 2 คน คือ คุณพิภพ พา

นิชภัคดี และคุณธนาบุช สงวนศักดิ์ ปรากฏว่าผู้ว่าจ้างต้องการให้เพิ่มตัวละครขึ้นมา 1 ตัว เป็นตัวละครที่ไม่มีการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบกันตัวละครสองตัวที่ผู้ผลิตเสนอว่าแม้พวกเขาจะสามารถเรียนจบในระดับปริญญาตรีเป็นสองคนแรกของหมู่บ้านแต่พวกเขายังยากจน และต่อสู้ด้วยความยากลำบาก

ผู้ว่าจ้าง ดร.ฉลองภพ กล่าวว่า “ไม่ยากให้สรุปว่ามันไม่สำเร็จ ยากให้เทียบกับคนจนจริงๆที่ไม่มีการศึกษา”/ “Theme การศึกษาอย่างน้อยก็ให้โอกาส แต่ถึงแม้ว่ามีโอกาสแต่มันก็ยังยากลำบาก และความสำเร็จก็ไม่ได้มาแบบอัตโนมัติ”

ผู้ว่าจ้าง ดร.วรวรรณ กล่าวว่า “ให้เปรียบเทียบกันคนที่จบ ป.4”

ในที่สุดผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) จำเป็นต้องไปถ่ายทำอีก โดยเพิ่มตัวละครเข้ามาอีก 1 ตัว ตามที่ผู้ว่าจ้างต้องการ การเพิ่มตัวละครอีก 1 ตัวเข้ามานี้ เป็นตัวละครที่มีการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จะเห็นได้ว่าตัวละครที่ได้เพิ่มขึ้นมานั้นไม่ได้จบชั้น ป.4 หรือไม่มีการศึกษาตามที่ผู้ว่าจ้างต้องการ ทั้งนี้เพราะข้อเท็จจริงในพื้นที่ ที่ผู้ผลิตพบคือ ตัวละครที่อายุใกล้เคียงกับตัวละครทั้งสองคนที่จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี มักจบการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 6 (ซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ) หรือจบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3

ผู้วิจัยเห็นว่าการที่ผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ต้องไปถ่ายทำเพิ่ม โดยการเพิ่มตัวละครเข้ามาอีก 1 ตัวนั้น เพราะผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ไม่สามารถต่อรองกับผู้ว่าจ้างได้ว่า ไม่ทำอย่างที่ผู้ว่าจ้างต้องการ เพราะในสถานการณ์ของการต่อรองจริงที่เกิดขึ้นในห้องประชุมแบบไม่เป็นทางการของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ซึ่งมีผู้ว่าจ้างอย่าง ดร.อัมมาร สยามวาลา, ดร.ฉลองภพ สุสังกร์กาญจน์, ดร.สมชัย จิตสุชน, ดร.วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ เข้าร่วม ในขณะที่ผู้รับจ้างการผลิตมีเพียงสองคนคือ คุณพิภพ พานิชภัคดี และคุณธนาบุช สงวนศักดิ์ (ผู้วิจัย) นั้น ไม่สามารถต่อรองอะไรได้

2.1.2 รูปแบบของการต่อรอง

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของ Johnson (1992) ที่กล่าวว่ารูปแบบของการต่อรองอาจเกิดขึ้นระหว่างคนสองคนหรือมากกว่า, อาจจะเน้นในปัญหาๆเดียว หรือปัญหาที่ซับซ้อน, อาจจะสามารถได้ในครั้งเดียว หรืออาจจะต้องเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง, อาจจะถูกต่อรองอย่างเป็น

ทางการหรือเป็นการประชุมอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การพูดคุย, อาจจะเป็นความพยายามที่จะรักษาสัมพันธภาพหรือแสวงหาความเปลี่ยนแปลง ในที่นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอรูปแบบของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการผลิตสารคดีคนจนตอน คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐดังนี้

ตารางที่ 5 แสดงรูปแบบการต่อรองในขั้นตอนการผลิต (Production)

สารคดีคนจนตอน 3 : คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ	
รูปแบบของการต่อรอง	รูปแบบของการต่อรองที่ผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างนำมาใช้
- เกิดขึ้นระหว่างคนสองคนหรือมากกว่า	- มีการต่อรองโดยผู้ว่าจ้างหลายคน ประมาณ 4-5 คน ในส่วนของผู้รับจ้าง 2 คน
-เน้นในปัญหาเดียวหรือปัญหาที่ซับซ้อน	- ปัญหาเดียวคือ ในเน้นเรื่องการศึกษา
-อาจสรุปได้ในครั้งเดียวหรือเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง	- สรุปได้ในครั้งเดียว
-ประชุมเป็นทางการ หรือประชุมอย่างไม่เป็นทางการ เช่นการพูดคุย	-ประชุมอย่างไม่เป็นทางการโดยใช้การพูดคุยกันในห้องประชุมของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย
-อาจเป็นความพยายามที่จะรักษาสัมพันธภาพหรือแสวงหาความเปลี่ยนแปลง	-พยายามแสวงหาความเปลี่ยนแปลง

2.1.3 วิเคราะห์การต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการผลิตสารคดีคนจนตอน คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ

การต่อรองในการผลิตสารคดีคนจนตอนคนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ โดยที่ผู้ว่าจ้างต้องการให้เพิ่มตัวละครเข้ามาเพื่อเปรียบเทียบกับตัวละครหนุ่มสาวอีกสองตัวซึ่งมีการศึกษาระดับปริญญาตรี ซึ่งผู้ผลิตได้เสนอว่าแม้พวกเขาจะจบการศึกษาแต่ก็ยังยากจน และมีชีวิตอยู่ด้วยความยากลำบาก การต่อรองของผู้ว่าจ้างเป็นการต่อรองในเรื่องแนวคิด (Concept) ว่าการศึกษาตามระบบเป็นสิ่งที่ให้โอกาส แม้จะไม่สามารถทำให้หลุดพ้นจากความยากจนโดยฉับพลันก็ตาม แต่การศึกษาก็คือโอกาส ซึ่งผู้ผลิตไม่ใช่ไม่เชื่อในแนวคิดว่าการศึกษาไม่ให้ออกาสเสียทีเดียว แต่แนวคิดของผู้ผลิตคือ ไม่ได้มีหลักประกันอะไรเช่นกันว่าเมื่อมีการศึกษาแล้วจะหลุดพ้นจากความยากจน

ผู้วิจัยยังเชื่อว่าการเพิ่มตัวละครขึ้นมาอีก 1 ตัวเพื่อเปรียบเทียบกับคนที่มีการศึกษา เป็นตรรกะที่ง่ายไป เพราะแน่นอนคนที่ไม่มีการศึกษาในชุมชนที่ยากจนเช่น ชุมชนบ้านก้อจอก ซึ่งมีอาชีพทำการเกษตร เมื่อเขาทำการเกษตรไม่ได้ เพราะดินไม่ดี ไม่ค่อยมีน้ำ แน่นอนว่าพวกเขาต้องยากจน ดังนั้นการนำคนที่ไม่มีการศึกษามาเปรียบเทียบ จึงทำให้ดูเหมือนว่าคนมีการศึกษาต้องสำเร็จกว่าคนที่ไม่มีการศึกษาแน่นอน

ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการต่อรองนี้ นอกจากเป็นการต่อรองในเรื่องแนวคิดแล้วยังเป็นการต่อรองในเรื่องเนื้อหาอีกด้วย เป็นการให้เพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับคนที่ไม่มีการศึกษาเข้ามาเปรียบเทียบ ซึ่งก็แน่นอนว่าในหมู่บ้านที่ยากจนเช่นนี้คนที่มีการศึกษาน่าที่จะมีโอกาสที่ดีกว่า ทั้งนี้เป้าหมายของผู้ผลิตคือการนำเสนอว่าความยากจนของชุมชนนี้เกิดจากโครงสร้าง/ มาตรการของรัฐที่ไม่เอื้อต่อชีวิตของพวกเขา ทำให้พวกเขายากจน ถ้าโครงสร้างเอื้อและชุมชนเข้มแข็งจนสามารถจัดการชุมชนตัวเองได้ ชุมชนอาจมีความร่ำรวยแบบหนึ่ง และสายเพชร (ตัวละครที่เพิ่มเข้ามา) อาจมีความมั่งคั่งได้โดยไม่ต้องจบการศึกษาอะไรก็ได้

การต่อรองเพิ่มตัวละครเข้ามาอีก 1 ตัวนั้นนอกจากจะเป็นการต่อรองทั้งในเรื่องแนวคิด และเนื้อหาแล้วยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคนิคด้วย แม้จะไม่ถึงขนาดที่ว่าเปลี่ยนเทคนิค รูปแบบการนำเสนอไปเลย แต่การเพิ่มตัวละครเข้ามาอีก 1 ตัว นั้นหมายความว่า จะต้องไปลดทอนเนื้อหาส่วนอื่นให้สั้นลง

ดังนั้นแม้ผู้ผลิตจะมีเป้าหมายในการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับ ชุมชนทั้งชุมชนซึ่งผ่านความเจ็บปวดจากมาตรการของภาครัฐโดยที่ความเจ็บปวดนั้นยังส่งผลมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าหนุ่มสาวหรือเยาวชนคนรุ่นใหม่ อาจจะรู้สึกถึงความเจ็บปวดมากเท่ากับคนในวัยกลางคน และคนแก่ แต่พวกเขาก็ได้รับผลกระทบนั้น สิ่งที่ยึดอย่างแน่นอนคือการที่พวกเขายังคงยากจน แต่เมื่อที่การเพิ่มตัวละครที่ไม่มีการศึกษาขึ้นมาเปรียบเทียบกับคนที่มีการศึกษา ก็ทำให้ความชัดเจนในเนื้อหาที่ผู้ผลิตต้องการนำเสนอความเจ็บปวดของชุมชนทั้งชุมชนลดน้อยลงไป เพราะผู้ชมอาจไปเน้นอยู่ที่เรื่องของการศึกษาของตัวละครทั้ง 3 ซึ่งมีการเปรียบเทียบกัน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการต่อรองเช่นนี้ ทำให้เป้าหมายของสารคดีที่ต้องการนำเสนอถึงความยากจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ ไขว้เขวไปว่าแต่มาตรการของรัฐบางอย่างเช่นการศึกษา ก็อาจทำให้คนมีชีวิตที่ดีขึ้น ร่ำรวยขึ้น

สำหรับการต่อรองของผู้ว่าจ้างนี้ ผู้รับจ้างไม่ได้มีการต่อรองกลับมากมายอะไร เพียงแต่ผู้รับจ้างได้พยายามกล่าวในห้องประชุมของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ในวันที่นำสารคดีตอนนี้นำไปฉายเมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2544 ว่าสิ่งที่ต้องการนำเสนอคืออะไรเท่านั้น ผู้วิจัยเห็นว่าผู้รับจ้างไม่สามารถต่อรองได้ เพราะนอกจากสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย จะมีบทบาทเป็นผู้ว่าจ้างแล้ว สถาบันฯ ยังเป็นองค์กร/หน่วยงานที่กำหนดความรู้ เมื่อผู้ว่าจ้างเสนอมາผู้รับจ้างต้องฟัง และรูปแบบในการต่อรองที่เกิดขึ้นนั้น แม้ผู้ว่าจ้างจะไม่ได้ใช้รูปแบบที่เป็นทางการในการตรวจรับงาน (สมชัย จิตสุชน, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2547) แต่ในห้องประชุมที่ไม่เป็นทางการที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย มีผู้ว่าจ้างซึ่งเป็นนักวิชาการประมาณ 5-6 คนนั่งดูงานและตรวจสอบงาน ในขณะที่ฝ่ายผู้รับจ้างมีแค่ 2 คนนั้น แม้ผู้รับจ้างจะอยู่ในฝ่ายข่าว เป็นนักข่าวที่ถือว่าตนเองก็เป็นผู้มีความรู้และต้องการกำหนดความรู้ด้วยเช่นกัน นั้น ผู้รับจ้างไม่สามารถต่อรองได้

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าเงื่อนไขที่ได้กล่าวมา ไม่ว่าจะเป็นบทบาทการเป็นผู้ว่าจ้างของสถาบันฯ, บทบาทในการเป็นองค์กรที่กำหนดความรู้, รูปแบบการต่อรองที่ฝ่ายผู้ว่าจ้างมีจำนวนคนมากกว่านั้น เงื่อนไขสำคัญที่สุดที่ผู้รับจ้างไม่สามารถต่อรองได้คือ เงื่อนไขที่สถาบันฯ มีบทบาทเป็นผู้ว่าจ้าง ในขณะที่เนชั่น แม้จะเป็นทีมข่าวที่มาทำหน้าที่ผลิต แต่ก็มิบทบาทเป็นผู้รับจ้าง

3. ขั้นตอนหลังการผลิต (Post - Production)

ขั้นตอนหลังการผลิตคือขั้นตอนการตัดต่อ หลังจากที่มีการถ่ายทำ (Shooting) เรียบร้อยแล้ว ซึ่งตามสัญญาว่าจ้างจะเห็นว่าจะต้องตัดต่องานทั้งหมดจำนวน 5 ตอน ในวันที่ 31 สิงหาคม 2544

สารคดีที่มีคุณภาพ พาณิชภัคดี เป็นผู้กำกับ คุณภาพจะเลือกใช้วิธีการตัดต่อให้เห็นโครงสร้างของเรื่องก่อน จากนั้นจึงเขียนบทตามมา ในส่วนที่เป็นเสียงบรรยาย การทำงานในลักษณะนี้เป็นการให้เรื่อง/ชุดภาพ(Sequence) กำหนดเนื้อหา ดังนั้นจึงขึ้นอยู่กับว่าสิ่งที่ได้ถ่ายทำมานั้นมีคุณภาพในการเล่าเรื่องมากน้อยแค่ไหน เนื่องจากสารคดีคนจนเป็นสารคดีที่คุณภาพ เป็นผู้ถ่ายภาพเองจึงไม่มีปัญหาในการทำงานด้วยวิธีการนี้ โดยทั่วไปการตัดต่อสารคดีจะไม่เป็นการตัดต่อแบบรวดเร็วจบเลย แต่จะมีการตัดต่อครั้งแรกที่เรียกว่า first cut ก่อน จากนั้นเมื่อทีมผู้ผลิตได้

พิจารณาแล้วว่าจะต้องมีการปรับปรุงแก้ไขอย่างไรแล้ว จึงมีการตัดต่ออีกครั้งหนึ่งที่เราเรียกว่า final cut

สำหรับการตัดต่อสารคดีคนจน ใช้วิธีการตัดต่อหยาบๆระดับหนึ่ง พอให้เห็นเป็นโครงเรื่อง จากนั้นทีมผู้ผลิตจะนำเทปที่มีการตัดต่อแบบหยาบๆนี้ไปเสนอให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู

“เสนอให้ทราบ เหมือนเป็นการรายงานความก้าวหน้าของโครงการ progress report ว่าโอเคตอนนี้ถึงตรงนี้แล้ว ปฏิเสธไม่ได้ว่าเรารับเงินเข้ามา อย่างน้อยก็ต้องให้เขารู้ว่าเราเอาเงินไปใช้ทำอะไร” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

การตัดต่อแบบหยาบ ที่ผู้ผลิตนำไปเสนอให้กับผู้ว่าจ้างได้ดูนี้ มีการระบุไว้ในสัญญาว่าจ้างข้อหนึ่งว่า ผู้ผลิต (ผู้รับจ้าง) จะต้องรายงานความคืบหน้าในการดำเนินงานทุกสัปดาห์ ซึ่งการรายงานความคืบหน้าของงานสารคดีคนจน ก็คือ การนำเทปที่มีการตัดต่อแล้วไปให้ผู้ว่าจ้างได้ดู แต่การตัดต่อแบบหยาบให้ผู้ว่าจ้างได้ดูนอกจากจะเป็นการรายงานความคืบหน้าของโครงการสารคดีแล้ว ยังเปิดโอกาสให้ผู้ว่าจ้างได้แสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ และตรวจสอบเนื้อหาสารคดี นอกจากนี้แล้วการตัดต่อแบบหยาบพอให้เห็นเป็นโครงสร้างของเรื่องยังเป็นผลดีต่อผู้ผลิตในแง่ที่ว่าเมื่อนำไปเสนอให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู/ ตรวจสอบแล้ว หากต้องมีการแก้ไข จะกระทำได้สะดวกและประหยัดเวลากว่าการตัดต่อแบบสมบูรณ์

สำหรับในขั้นตอนหลังการผลิต ซึ่งเป็นขั้นตอนของการตัดต่อนี้ ผู้ว่าจ้างจะไม่ได้เข้ามายุ่งเกี่ยว เป็นการทำงานภายในห้องตัดต่อของบริษัทเนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด การต่อรองในการผลิตสารคดีคนจนไม่ได้เกิดขึ้นในขั้นตอนหลังการผลิต (ตัดต่อ) แต่จะเกิดขึ้นในขั้นตอนหลังการตัดต่อ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เรียกว่าทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต (Review)

ในส่วนของผู้ว่าจ้าง จะให้ความสำคัญต่อขั้นตอนการเรียงเรื่องและตัดต่อมากกว่าขั้นตอนอื่นๆเพราะเป็นขั้นตอนของการกำหนดเนื้อหา

“เออเตรียมข้อมูลไม่เท่าไรหรอก น่าจะเป็นสองอันหลัง ตัดต่อและเรียงเรื่อง เพราะว่าอันนี้มันมีผลต่อ content ที่เสนอ sequence ที่เสนอใช้ไหมฮะ เออ น้ำหนักของ issue ที่เสนอ การ contrast ของ issue ต่างๆนะ ซึ่งตรงนี้นี่เนี่ย อย่างที่บอกตั้งแต่ต้นว่ามีตีความยากจนมันตีความได้หลากหลาย เพราะฉะนั้นการตัดต่อการเรียง sequence ต่างๆเนี่ยก็สำคัญ

นะ ว่าสามารถที่จะเอามิติที่หลากหลายมาเนี่ยให้ ให้อยู่ในรูปที่พีรีเซ็นต์ออกมาแล้วเนี่ย เอ่อ ดีที่สุดได้อย่างไร เจาะเข้าถึงตัวคนชมได้ดีได้อย่างไร เพราะฉะนั้นเรา เราดูตรงนี้มาก หน่อย ใ้สามอันแรก การเตรียมข้อมูลเนี่ย เอ่อทางด้านเตรียมข้อมูลก็คือ ก็ไม่ได้มี issue มากนะฮะ เพราะว่าในวิธีการถ่ายชีวิตคนจนเนี่ยก็คงจะต้องจะต้องรอไปถึง field เลย เวลา ไป การถ่ายทำก็แน่นอนเราก็ให้ทางเนชั่นรับผิดชอบอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นส่วนที่เรา interact กันมากที่สุดก็คือสองส่วนหลัง” (สมชัย จิตสุชน, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2547)

แม้ผู้ว่าจ้างจะให้ความสำคัญกับการติดต่อและเรียงเรื่อง ซึ่งมีผลต่อการกำหนดเนื้อหา แต่ในกระบวนการทำงานจริง ผู้ว่าจ้างไม่ได้มานั่งควบคุมตรวจสอบในขณะที่มีการติดต่อเรียงเรื่อง และผู้รับจ้างเองไม่ได้มีการส่งบท (Script) ไปให้ผู้ว่าจ้าง ในการปฏิบัติงานจริงคือ เมื่อมีการติดต่อและเรียงเรื่องแล้ว ผู้รับจ้างผลิตนำเทปสารคดีไปให้ผู้ว่าจ้างได้ดู เป็นการดูเทปสารคดีที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต (Review) ซึ่งเกิดขึ้นหลังขั้นตอนหลังการผลิต (Post Production) เมื่อผู้ว่าจ้างได้มีการดูเทปแล้ว เมื่อมีการต่อรองให้แก้ไขเปลี่ยนแปลง ผู้รับจ้างผลิต ต้องกลับมาติดต่ออีก แล้วนำเทปนั้นไปฉายให้ผู้ว่าจ้างได้ดู/ ตรวจสอบอีก จะเห็นได้ว่าในทางปฏิบัติแล้วการทำงานในขั้นตอนหลังการผลิต (Post Production) และขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต (Review) คาบเกี่ยวกัน ดังนั้นการต่อรองที่ระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างผลิตจึงอยู่ในช่วงที่คาบเกี่ยวระหว่างขั้นตอนหลังการผลิต (Post Production) และขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต (Review) ด้วย เรียกได้ว่าเป็นการต่อรองทั้งในขั้นตอนหลังการผลิต (Post Production) และขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต (Review) ซึ่งการต่อรองที่เกิดขึ้นในสองขั้นตอนดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยไม่ได้วิเคราะห์การต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนหลังการผลิต (Post Production) แต่จะนำการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนหลังการผลิต และขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตไปวิเคราะห์รวมกันไว้ในขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต (Review) เพราะเป็นขั้นตอนที่คาบเกี่ยวกัน

การเขียนบท

การเขียนบท (script writing) ในการผลิตสารคดีคนจน เป็นการเขียนบทที่เป็นเสียงบรรยาย (voice over) ซึ่งผู้ผลิต ได้แก่คุณธนา นุช สงวนศักดิ์ จะเขียนบทบรรยาย ในขั้นตอนหลังการผลิต (post - production) หรือขั้นตอนการติดต่อ โดยจะเขียนบทบรรยายเมื่อมีการติดต่อแบบหยาบผ่านไปแล้ว ดังนั้นการเขียนบทซึ่งเป็นการเสียงบรรยายนี้ จึงเป็นการเขียนตามโครงสร้างของเรื่อง/ การเรียงเรื่อง ที่ได้มีการติดต่อแบบหยาบไปแล้ว การเขียนจะเขียนตามกรอบที่

กำหนดโดยโครงสร้าง โดยผู้กำกับ จะคุยกับผู้เขียนบทว่าต้องการนำเสนอเรื่องราวในสารคดีแบบนี้ โครงสร้างของเรื่องจะออกมาเป็นแบบนี้ ชุดภาพที่ใช้จะเป็นแบบนี้ เป็นต้น หลังจากที่มีการติดต่อแบบหยาบแล้ว ผู้เขียนบทจะใช้การ DUB เป็นเทปวิดีโอมานั่งดูโครงสร้างของเรื่อง จากนั้นผู้เขียนบทจะทำการเขียนบทบรรยายออกมา หลักในการเขียนบทที่เป็นเสียงบรรยายของสารคดีคนจนคือ จะไม่ใช้บทบรรยายมากนัก แต่จะใช้ชุดภาพ และเจ้าของเรื่อง/ตัวละคร เป็นตัวเล่าเรื่อง บทบรรยายจะทำหน้าที่ให้ข้อมูลบางอย่างที่สามารถเล่าได้ดีกว่า การให้เจ้าของเรื่อง/ตัวละคร เป็นผู้เล่าเอง บางกรณีเสียงบรรยายจะทำหน้าที่เชื่อมโยงเนื้อหาของสารคดี โดยที่ผ่านมาผู้ผลิตไม่ได้มีการส่งบทให้กับผู้ว่าจ้างตรวจสอบ การตรวจสอบงานของผู้ว่าจ้างจะตรวจสอบโดยดูจากการติดต่อแบบหยาบที่ยังไม่ได้ใส่บทบรรยาย (voice over) และการตัดต่อที่ค่อนข้างสมบูรณ์ขึ้นมาอีกระดับหนึ่งคือมีการใส่บทบรรยาย (voice over) ลงไปในสารคดีด้วย ผู้ผลิตจะไม่มีบทส่งบท (script) ที่อยู่บนกระดาษไปให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู

ในการปฏิบัติงานจริง เมื่อผู้ว่าจ้างได้ดูสารคดีที่มีการติดต่อแบบหยาบแล้ว ผู้ว่าจ้างก็จะแสดงความคิดเห็นต่างๆ จากนั้นผู้ผลิตจะกลับมาติดต่ออีก เมื่อติดต่อเสร็จจะนำเทปไปฉายให้กับผู้ว่าจ้างดู จนกว่าผู้ว่าจ้างจะเห็นชอบกับสารคดีตอนนั้นๆ (การติดต่อไปให้กับผู้ว่าจ้างได้ดูและแสดงความคิดเห็นนั้นต้องใช้เวลาหลายรอบในแต่ละตอน) การติดต่อสารคดีให้กับผู้ว่าจ้างดูในครั้งแรกจะเป็นการติดต่อให้เห็นโครงสร้างของเรื่อง แต่จะไม่มีการใส่เสียงบรรยาย (voice over) ไปในขั้นตอนนี้ เมื่อผู้ว่าจ้างติชมแสดงความคิดเห็นแล้วว่าจะต้องมีการตัดทอนหรือเพิ่มเติมอย่างไรผู้ผลิตจะกลับไปดำเนินการแล้วนำมาเสนอให้กับผู้ว่าจ้างได้ดูอีก การนำเสนอครั้งที่สองที่สามนี้ผู้ผลิตจะเริ่มใส่เสียงบรรยาย (voice over) ลงไปในสารคดี ในขั้นตอนการติดต่อให้กับผู้ว่าจ้างได้ดูเพื่อติชมแสดงความคิดเห็นนั้นไม่แน่นอนว่าในแต่ละตอนใช้ระยะเวลาเท่าใด แต่สารคดีคนจนหนึ่งตอนจะต้องมีการติดต่อแบบหยาบ พร้อมแก้ไขและส่งให้กับผู้ว่าจ้างได้ตรวจดู ประมาณ 4-5 ครั้ง (ในบางครั้งหลังแก้ไขเทปสารคดีแล้ว การส่งไปให้ผู้ว่าจ้างตรวจสอบอีกนั้น จะใช้วิธีการส่งเทปไปให้ผู้ว่าจ้างได้ดู โดยที่ผู้ผลิตไม่ได้ไปที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยด้วย)

ในขณะที่ปัจจุบัน(มีนาคม 2547) โครงการสารคดีคนจนยังไม่สามารถปิดโครงการได้ อย่างไรก็ตามการที่ไม่สามารถปิดโครงการได้ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่ผู้ว่าจ้างมีการตรวจสอบ ต่องานสารคดีคนจนหลายครั้งเพียงอย่างเดียว ยังมีเงื่อนไขอื่นอีก ดังจะได้กล่าวต่อไป

เมื่อผู้ว่าจ้างเห็นด้วยแล้วจึงกลับมาตัดต่อขั้นสุดท้าย (final cut) การตัดต่อในขั้นตอนนี้สุดท้ายจะมีการเก็บรายละเอียดทุกอย่าง เช่น กราฟิก, ใส่เสียงบรรยาย (voice over) ที่มีการแก้ไขหรือตรวจสอบเรียบร้อยแล้ว ใส่คำแปลภาษาอังกฤษ (sub-title), การผสมเสียง (mix) ฯลฯ

การตัดต่อสารคดีคนจนเรียงจากตอนที่เสร็จเป็นลำดับแรก ไปสู่การตัดต่อเสร็จเป็นลำดับสุดท้ายดังนี้

1. สารคดีคนจนตอน คนจนคลาสิค
2. สารคดีคนจนตอน ตามหาคนจน
3. สารคดีคนจนตอน คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ
4. สารคดีคนจนตอน การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตนเอง
5. สารคดีคนจนตอน คนจนจากมาตรการของรัฐ (มีนาคม 2547 ยังไม่เสร็จ)

4. ขั้นตอนการทบทวน/ตรวจสอบงานผลิต (Review)

ตามปกติแล้วขั้นตอนการทบทวนงานผลิต (Review) ในงานผลิตรายการโทรทัศน์หมายถึงขั้นตอนหลังการตัดต่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้ผลิตจะมานั่งชมรายการโทรทัศน์ของเขาก่อนที่จะนำไปออกอากาศจริง ผู้ผลิตเปรียบเสมือนผู้ชมอีกคนหนึ่งที่นั่งชมรายการของตัวเองเพื่อตรวจสอบรายการของเขาเองในฐานะผู้ชม

สำหรับสารคดีคนจน เนื่องจากการผลิตสารคดีที่มีผู้ว่าจ้างเข้ามาองค์ประกอบหนึ่งในการผลิตสารคดี ไม่ใช่การผลิตที่มีแต่เฉพาะผู้ผลิต ซึ่งเมื่อตัดต่อผู้รับจ้างต้องนำเทปสารคดีไปเสนอให้ผู้ว่าจ้างได้ดูและตรวจสอบ

4.1 วิธีการทำงานในขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดีคนจน

ในการผลิตสารคดีคนจน ขั้นตอนของการทบทวนงานผลิต หรือตรวจสอบงานผลิต (review) เกิดขึ้นหลังจากที่มีการตัดต่อแล้ว จากนั้นผู้รับจ้างจะนำเทปสารคดีคนจน ไปฉายให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู โดยมีเป้าหมายในการรายงานความคืบหน้าของผู้ผลิตว่า การทำงานดำเนินไปถึงระดับไหนแล้ว การรายงานความคืบหน้าดังกล่าวไม่ใช่การรายงานด้วยภาษาพูดหรือภาษาเขียนว่าผู้ผลิตทำงานไปถึงขั้นไหน แต่เป็นการรายงานความคืบหน้าโดยการฉายวิดีโอเทปสารคดีคนจนให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู วิดีโอเทปสารคดีคนจนที่ได้นำไปฉายให้กับผู้ว่าจ้าง เป็นการตัดต่อแบบหยาบๆ

ตามโครงสร้างของเรื่อง เช่น กรณีไปถ่ายทำเรื่องความยากจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐมาแล้ว ผู้ผลิตจะติดต่อแบบหยابตามโครงสร้างของเรื่อง จากนั้นผู้ผลิตจะนัดหมายกับผู้ว่าจ้างว่าจะนำเทปดังกล่าวไปฉายให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องมีการติดต่อจนจบเรื่อง

ในวันที่มีการนัดประชุมเพื่อดูเทปสารคดีคนจน (ผู้วิจัยนำเสนอรายละเอียดของวันเวลาที่มีการนัดประชุมเพื่อดูเทปสารคดีคนจนไว้ในตารางที่ 6) ซึ่งเป็นการรายงานความคืบหน้าของการผลิตสารคดีคนจนตามที่ได้ระบุไว้ในสัญญาว่าจ้าง (ในสัญญาว่าจ้างระบุว่าจะส่งไป 1 ครั้งในการปฏิบัติจริงมีการรายงานความคืบหน้าประมาณเดือนละ 1 ครั้ง) บางครั้งอาจจะมีการขายสารคดีคนจนที่ผู้ผลิตได้ไปถ่ายทำและติดต่อแบบหยابจำนวนหลายตอน หรืออาจจะมีแค่ตอนสองตอนก็ได้ ในระยะแรกของการติดต่อแบบหยابที่ผู้ผลิตนำไปฉายให้กับผู้ว่าจ้างได้ดูนั้น ยังไม่มีการลงเสียงบรรยาย (voice over) ของผู้ดำเนินรายการแต่อย่างใด คุณพิภพ พานิชภักดิ์ โปรดิวเซอร์และผู้กำกับจะเป็นคนอธิบายให้กับผู้ว่าจ้างฟังว่า สารคดีที่มีการนำเสนอโดยการติดต่อแบบหยาบมี เป้าหมายที่จะตอบคำถามอะไร มีการดำเนินเรื่องอย่างไร และจะนำไปสู่จุดจบอย่างไร โดยมีคุณธนา นุช สงวนศักดิ์ เป็นผู้ตอบคำถามหากผู้ว่าจ้างสงสัยในเรื่องข้อมูลต่างๆที่นอกเหนือไปจากวิดีโอ เพราะในการทำงานนั้นหากเป็นในส่วนของโครงสร้างและการเล่าเรื่องของสารคดีคุณพิภพจะเป็นผู้รับผิดชอบ ในส่วนที่เป็นข้อมูลรายละเอียดนั้นในฐานะที่คุณธนา นุช เป็นผู้สัมภาษณ์จะรู้รายละเอียดต่างๆมากกว่า อย่างไรก็ตามการทำสารคดีเป็นการทำงานเป็นทีม ดังนั้นในสถานการณ์จริงจะไม่ได้แบ่งแยกชัดเจนว่าใครจะตอบข้อซักถามของผู้ว่าจ้างในประเด็นใดจะเป็นลักษณะของการช่วยกันอธิบาย ทำงานร่วมกันมากกว่า

หลังจากที่มีการนำสารคดีที่มีการติดต่อแบบหยابไปฉายให้กับผู้ว่าจ้างได้ดูในระยะแรก แล้วหลังจากผู้ว่าจ้างติชม วิพากษ์วิจารณ์แล้ว ผู้ผลิตจะกลับมาปรับแก้เพิ่มเติมแล้วนำเทปที่ได้มีการติดต่อปรับแก้แล้วไปฉายให้กับผู้ว่าจ้างได้ดูอีก

การนำสารคดีคนจนที่ได้มีการติดต่อแล้ว ทั้งที่เป็นการติดต่อแบบหยابในระยะแรกและการติดต่อในระยะหลังจากที่ได้มีการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม ไปฉายให้กับผู้ว่าจ้างได้ดูที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ในส่วนของผู้ผลิตไปกัน 2 คนคือ คุณพิภพ พานิชภักดิ์ และคุณธนา นุช สงวนศักดิ์ ในส่วนของผู้ว่าจ้าง สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยจะไม่ได้มีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมารับผิดชอบ ในการตรวจรับงานสารคดีคนจนขึ้นมาอย่างเป็นทางการ แต่ในที่สุดแล้วผู้ที่จะตัดสินใจครั้งสุดท้ายในส่วนของผู้ว่าจ้างคือ ดร. สมชัย จิตสุชน

4.2 วิธีการที่ผู้ว่าจ้างนำมาใช้ในการตรวจงานผลิตสารคดีคนจน

วิธีการที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยนำมาใช้ ในการดูงานและตรวจสอบงานสารคดีคนจน คือ เชิญนักวิจัยประมาณ 5-6 ในสถาบันฯ มานั่งดูสารคดีคนจนในห้องประชุม นักวิจัยที่ได้รับเชิญเข้ามาในห้องประชุมเพื่อชมสารคดีคนจนมีดังนี้

- ดร. อัมมาร สยามวาลา
- ดร. ฉลองภพ สุสังกร์กาญจน์
- ดร. นิพนธ์ พัวพงศกร
- ดร. วิโรจน์ ณ ระนอง
- ดร. สมชัย จิตสุชน
- ดร. วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์

โดยมีคุณจิราภรณ์ แผลงประพันธ์ ผู้ประสานงานโครงการ

สำหรับนักวิจัยที่เข้ามาร่วมชม/ตรวจสอบสารคดีคนจน ในวันที่มีการรายงานความคืบหน้าของการผลิตสารคดีเสมอคือ ดร.อัมมาร สยามวาลา, ดร.ฉลองภพ สุสังกร์กาญจน์, ดร.สมชัย จิตสุชน ส่วนคุณจิราภรณ์ แผลงประพันธ์ในฐานะผู้ประสานงานโครงการซึ่งจะเข้าชมทุกครั้ง

“เออ เราไม่ได้มีเกณฑ์ที่เป็น เป็นเกณฑ์อะไรที่มันตายตัวอะไร ก็อย่างที่เรียนก็คือว่าเราไม่ได้ทำอย่างนี้บ่อยนะ โดยรวมๆก็คือว่าเราจะเชิญนักวิจัยในสถาบันขึ้นมาช่วยกันดู review สิ่งที่ทำ episode ที่ทางเนชั่นมาฉายให้ดู เสร็จแล้วก็ comment กันตอนนั้นเลย พอ comment กันเสร็จปุ๊บเนี่ยก็จะมีการพูดคุยกันหลังจากนั้น หลังจากเนชั่นกลับไปแล้ว เราก็จะมาพูดคุย informal นะว่าชอบไม่ชอบอย่างไร ถ้ายังมีประเด็นอะไรค้างอยู่หรือรู้สึกว่ามันไม่ชอบนะเราก็โอเค ก็จะบอกมาซึ่งว่ายังมีอะไรค้างอยู่ ก็เดี๋ยวอาจจะบอกเนชั่นคราวต่อไปอะไรในแง่เนั้น เพราะฉะนั้นมันจะไม่ได้มีเกณฑ์ที่แบบเหมือนตั้งคณะกรรมการขึ้นมา นะ เพื่อจะมาตรวจสอบคงไม่ใช่อย่างนั้น ก็ไม่ได้มี formal โดยที่ก็อาจจะจะมีผม ซึ่งเป็นคนรับผิดชอบหน่อย ก็จะเป็นคนที่หลังจากรับฟังความเห็นคนอื่นมาแล้ว ผมก็จะ make decision เฝียบๆในใจว่าจะเอาอย่างไรต่อ จะไปเรื่อยๆอย่างนี้ใหม่ จะให้แก้ไขอะไรที่เป็น main point ที่ต้องแก้ไขเนาะอะไรที่พอรับได้ก็จะปล่อยไป” (สมชัย จิตสุชน, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2547)

นอกจากบทบาทในการเป็นผู้ว่าจ้างที่ต้องจ่ายเงินค่าจ้างในการผลิตแล้ว ผู้ว่าจ้างมองว่าบทบาทของเขาก็คือ ผู้ทบทวนงานผลิต/ผู้ตรวจสอบงานผลิต (Reviewer)

“ผมก็จะเข้าเกือบทุกครั้ง แล้วผมก็คือหนึ่งในนั้นซึ่งมาช่วย review ช่วย comment อะไรต่างๆนะฮะ แต่ว่าท่านอื่นที่เราเชิญมา อย่างเช่น อาจารย์อัมมาร อาจารย์ฉลองภพ เนี่ยก็คือจะไม่ได้มา say yes say no ในครั้งสุดท้าย แต่แน่นอนมี influence ต่อการตัดสินใจของผมแน่นอน” (สมชัย จิตสุชน, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2547)

ในขั้นตอนการฉายเทปให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู เพื่อตีพิมพ์ภาควิชาหรือขั้นตอนการทบทวนงานผลิต (review) นี้ ผู้ที่มีบทบาทมากในการแสดงความคิดเห็นคือ ดร.อัมมาร สยามวาลา และ ดร.ฉลองภพ สุสังกร์กาญจน์

การนำเทปที่มีการติดต่อแบบหยาบในระยะแรก และมีการเพิ่มรายละเอียดต่างๆมากขึ้นในครั้งต่อไป เป็นการรายงานความคืบหน้าของการดำเนินงานของผู้รับจ้าง ต่อผู้ว่าจ้าง ตามที่ได้มีการระบุไว้ในสัญญาว่าจ้างว่าต้องมีการรายงานทุกสัปดาห์ โดยที่ในทางปฏิบัติที่ผ่านมารายงานความคืบหน้าจะมีขึ้นเดือนละประมาณ 1 ครั้ง ไม่ใช่สัปดาห์ละครั้งดังที่สัญญาระบุไว้ ที่ผ่านมามีการรายงานความคืบหน้าของโครงการดังนี้

ตารางที่ 6 แสดงวันเวลาของการรายงานความคืบหน้าของการดำเนินงานผลิตสารคดีคนจนที่ผู้ผลิตต้องไปพบกับผู้ว่าจ้างที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ลำดับที่	วันที่รายงานความคืบหน้า	เนื้อหาที่รายงาน/ประเด็นที่พูดคุย
1	31 กรกฎาคม 2544	-สารคดีคนจนตอนคนจนคลาสสิก -เนื้อหาเกี่ยวกับการรวยและจนจากระบบชลประทาน -สารคดีคนจนตอนคนจนที่เกิดจากมาตรการของภาครัฐ -สารคดีคนจนตอน ตามหาคนจน
2	10 กันยายน 2544	-สารคดีคนจนตอนคนจนคลาสสิก(ที่ดิอาร์ไอให้มีการเพิ่มเนื้อหาที่ประจักษ์ สมสะอาด เครียด ไล่ลงไปในสารคดีด้วย)

		<p>-สารคดีคนจนตอนตามหาคนจน (ทีดีอาร์ไอ กล่าวว่าการที่เนื้อหาสารคดีระบุว่า จปฐ. ผิด อาจจะไม่แรงไป อาจจะบอกว่าเป็นข้อมูลของ ทางราชการเท่านั้น)</p> <p>-กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนริมทางรถไฟขอนแก่น</p>
3	20 กันยายน 2544	<p>-ฉายสารคดีคนจนตอนคนจนคลาสสิกให้กับ บอร์ดหรือคณะผู้บริหารของสถาบันวิจัยเพื่อ การพัฒนาประเทศไทย</p>
4	24 ตุลาคม 2544	<p>-ฉายสารคดีคนจนตอน ตามหาคนจน</p> <p>-ตอนคนจนคลาสสิก</p> <p>-กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนริมทางรถไฟขอนแก่น</p> <p>-คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ</p>
5	19 ธันวาคม 2544	<p>-พูดคุยกันถึงเนื้อหาที่กรมการพัฒนาชุมชน ต้องการให้แก้ไขเนื้อหาบางส่วนในสารคดีคน จนตอนคนจนคลาสสิก</p> <p>-ตอนคนจนจากมาตรการของรัฐ (มีการนำ เสนอถึงประเด็นว่าแม้จะมีเด็กจากบ้านก้อออก จบการศึกษา แต่ยังเป็นเรื่องยากที่จะก้าวพ้น ความยากจน ซึ่งทางทีดีอาร์ไอกล่าวว่าจริงๆ การเรียนมีโอกาส เพียงแต่ไม่ใช่ว่าจบการศึกษา จะหลุดพ้นจากความยากจนทันที*</p> <p>-สารคดีคนจนตอน คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ</p> <p>-การรวมกลุ่มของคนจนที่ขอนแก่น</p> <p>-เนื้อหาบางส่วนของสารคดีคนจนตอน การ ช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตนเอง</p>
6	10 มกราคม 2545	<p>-ตอนคนจนคลาสสิกที่มีปัญหาด้านเนื้อหา กับ กรมพัฒนาชุมชน</p> <p>-ตอนคนจนจากมาตรการของรัฐ</p> <p>-ตอนคนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ</p> <p>-การรวมกลุ่มของชาเล้ง ให้เปลี่ยนเป็นกลุ่มผู้ หญิง</p>

7	19 มิถุนายน 2545	-ตอนคนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ -ตอนการช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยกันเอง -ตอนคนจนจากมาตรการของรัฐ
---	------------------	--

จากตารางที่ 6 แสดงให้เห็นว่าไม่ได้มีการรายงานความคืบหน้าการผลิตสารคดีคนจนอาทิตย์ละครั้งตามที่ได้ระบุไว้ในสัญญาว่าจ้าง ในการปฏิบัติจริงนั้นมีการรายงานความคืบหน้าการผลิตสารคดีคนจน (ซึ่งเป็นการรายงานความคืบหน้าการทำงานโดยที่ผู้รับจ้างนำเทปที่มีการตัดต่อแบบหยาบไปให้กับผู้ว่าจ้างได้ดูและตรวจสอบ) ในระยะเวลาที่ไม่แน่นอน ความห่างของการรายงานความคืบหน้าการผลิตมีความยืดหยุ่นพอสมควร ขึ้นอยู่กับว่าผู้ผลิตสามารถมีความพร้อมในการนำเสนอหรือไม่ โดยผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) จะเป็นฝ่ายโทรศัพท์ประสานงานกับผู้ว่าจ้างว่า จะมีเทปสารคดีคนจนนำไปให้ผู้ว่าจ้างได้ดู/ ตรวจสอบ ถ้าผู้ว่าจ้างว่างในช่วงวันเวลาที่ผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ประสานงานไป ผู้ว่าจ้างก็ตกลงให้ผู้ผลิตเข้าไปในวันเวลาดังกล่าว หากผู้ว่าจ้างไม่ว่างก็ขอเลื่อนวันเวลาการนำเสนอผลงานสารคดีออกไป

นอกเหนือจากการรายงานความคืบหน้าตามที่นำเสนอไว้ในตารางที่ 6 นี้แล้ว ในการปฏิบัติจริง มีการโทรศัพท์พูดคุยกันถึงความคืบหน้าของสารคดีคนจนระหว่างผู้รับจ้าง และผู้ว่าจ้างด้วย ในส่วนของผู้ว่าจ้างนั้นผู้รับจ้างได้ติดต่อประสานงานกับคุณ จิราภรณ์ แผลงประพันธ์ ผู้ประสานงานโครงการ บางครั้งผู้ว่าจ้างใช้การประสานงานโดยการเขียนจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) มายังผู้รับจ้าง

4.3 วิเคราะห์การต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการทบทวน/ตรวจสอบงานผลิต

การวิเคราะห์การต่อรองที่เกิดขึ้น ในขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน เนื่องจากผู้วิจัยเป็นส่วนหนึ่งของทีมผู้ผลิตสารคดีคนจน และใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ได้แบ่งประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน แบ่งออกเป็น

1. การต่อรองทางด้านแนวคิด/อุดมการณ์/จุดยืน
2. การต่อรองด้านเนื้อหา
3. การต่อรองด้านเทคนิค

เนื่องจากได้มีการต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหา ระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน ในขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตหลายกรณี ดังนั้นผู้วิจัยจะแบ่งเนื้อหาของการวิเคราะห์แต่ละตอนเรียงลำดับกันไป ดังนี้

4.3.1 ประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ตรวจสอบงานผลิตสารคดีคนจนตอน 1: ตามหาคนจน

ตารางที่ 7 แสดงประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตของสารคดีคนจน ตอน ตามหาคนจน

สารคดีคนจน ตอนตามหา คนจน	ประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้น		
	แนวคิด/อุดมการณ์/จุด ยืน	เนื้อหา	เทคนิค
1. ต่อรองไม่ให้นำเสนอเนื้อหาที่ชาวต่างชาติเข้ามาช่วยเหลือเด็กชาวเขาในลักษณะองค์กรพัฒนาเอกชน	เป็นการต่อรองแนวคิด (Concept)	- ไม่มีการต่อรอง	ไม่มีการต่อรอง
2. ต่อรองให้ตัดคำพูดผู้ดำเนินรายการบางคำออกไปเพราะเป็นคำพูดรุนแรงเกินไป	ไม่มีการต่อรอง	- ต่อรองเนื้อหา	ไม่มีการต่อรอง

4.3.2 รูปแบบของการต่อรองสารคดีคนจนตอน 1: ตามหาคนจน

จากการที่ Johnson (1992) กล่าวว่ารูปแบบของการต่อรองอาจเกิดขึ้นระหว่างคนสองคนหรือมากกว่า, อาจจะเน้นในปัญหาๆเดียว หรือปัญหาที่ซับซ้อน, อาจจะสรุปได้ในครั้ง

เดียว หรืออาจจะต้องเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง, อาจจะถูกใช้ในการประชุมอย่างเป็นทางการหรือเป็นการประชุมอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การพูดคุย, อาจจะเป็นความพยายามที่จะรักษาสัมพันธภาพหรือแสวงหาความเปลี่ยนแปลง

ตารางที่ 8 แสดงรูปแบบการต่อรองในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดีคนจนตอน 1: ตามหาคนจน

สารคดีคนจนตอน1: ตามหาคนจน	
รูปแบบของการต่อรอง	รูปแบบของการต่อรองที่ผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างนำมาใช้
- เกิดขึ้นระหว่างคนสองคนหรือมากกว่า	-เกิดขึ้นระหว่างฝ่ายผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้าง โดยมีผู้ว่าจ้างประมาณ4-5 คน ส่วนผู้รับจ้าง 2 คน
-เน้นในปัญหาเดียวหรือปัญหาที่ซับซ้อน	-เน้นในปัญหาเดียว
-อาจสรุปได้ในครั้งเดียวหรือเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง	-สรุปได้ในครั้งเดียว
-ประชุมเป็นทางการ หรือประชุมอย่างไม่เป็นทางการ เช่นการพูดคุย	-ประชุมอย่างไม่เป็นทางการที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย
-อาจเป็นความพยายามที่จะรักษาสัมพันธภาพหรือแสวงหาความเปลี่ยนแปลง	-แสวงหาความเปลี่ยนแปลง

4.3.3 วิเคราะห์การต่อรองที่เกิดขึ้นในกระบวนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดีคนจนตอน ตามหาคนจน

จากที่ได้นำเสนอไปก่อนหน้านี้แล้วว่าในการถ่ายทำสารคดีคนจนเนื่องจากว่าในทรีทเมนท์ไม่ได้มี ตัวละคร (เคส) จริงทั้งหมด บางเคสก็เป็นการสมมุติขึ้นดังนั้นเนื้อหาอาจเปลี่ยนแปลงได้ถ้าผู้ผลิตไปเจอกับเคสที่ดีกว่า ซึ่งผู้ว่าจ้างก็รับรู้ในเรื่องนี้ สำหรับสารคดีคนจนตามหาคนจน เมื่อผู้ผลิตได้ไปตามหาคนจนที่หมู่บ้านที่ตกเกณฑ์ความจำเป็นขั้นพื้นฐานที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ผู้ผลิตได้พบกับดอกเตอร์ชาวอินเดีย ซึ่งเข้ามาช่วยเหลือเด็กชาวเขาที่ตกทุกข์ได้ยากโดยการให้อาหารที่พักรวมทั้งการศึกษา เมื่อถ่ายทำกิจกรรมและสัมภาษณ์นักช่วยเหลือสังคมคนนี้มาติดต่อและได้นำเทปไปฉายให้กับผู้ว่าจ้าง ผู้ว่าจ้างไม่ต้องการให้นำเสนอเนื้อ

หาในส่วนนี้ ถือเป็น การต่อรองเรื่องแนวคิด (Concept) ในเรื่องการช่วยเหลือคนจนจากองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าการต่อรองของผู้ว่าจ้างเกิดจาก ผู้ว่าจ้างไม่ต้องการให้สารคดีคนจนเป็นพื้นที่ให้กับองค์กรทางศาสนา รวมทั้งบุคคลที่ไม่ใช่คนจนที่แท้จริง เรียกว่าผู้ว่าจ้างไม่อยากจะให้สารคดีของตนไปผูกผันอยู่กับองค์กรการกุศลต่างๆ สำหรับผู้รับจ้างผลิตไม่ได้ต่อรองกลับไปทั้งนี้เพราะเนื้อหาส่วนนี้ไม่ได้กำหนดไว้ในทริทแมนท์ นอกจากนี้ยังเป็นการไปเจอโดยบังเอิญ เพราะผู้รับจ้างต้องไปถ่ายทำเรื่องหมู่บ้านที่ตกเกณฑ์ความจำเป็นขั้นพื้นฐานอยู่แล้ว

สำหรับการต่อรองอีกหัวข้อหนึ่งของสารคดีคนจนตอนตามหาคนจน คือ ผู้ว่าจ้างต่อรองให้มีการตัดประโยคที่ผู้ดำเนินรายการพูดในประเด็นที่ว่า “สำหรับความไม่น่าเชื่อถือของ จปฐ.” โดยต่อรองว่าเป็นประโยคที่แรงเกินไปขอให้เปลี่ยนเป็น “นั่นเป็นข้อมูลของทางราชการเท่านั้น” เพื่อให้เป็นประโยคที่อ่อนลง กรณีนี้ถือเป็นการต่อรองเกี่ยวกับเนื้อหาในการนำเสนอ ซึ่งผู้ผลิตยอมเปลี่ยนแปลงตามที่ผู้ว่าจ้างได้ต่อรอง ทั้งๆที่ผู้ผลิตไปพบข้อเท็จจริงในพื้นที่ว่าการเก็บข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐานไม่มีความน่าเชื่อถือ แต่การต่อรองไม่ได้ทำให้เนื้อหาเปลี่ยนไป เพราะถึงแม้ว่าผู้ดำเนินรายการจะไม่ได้เป็นคนกล่าวว่า “สำหรับความไม่น่าเชื่อถือของ จปฐ.” แต่การนำเสนอเนื้อหา รวมทั้งบทสัมภาษณ์เป็นการบอกกับผู้ชมอยู่แล้วว่า การเก็บข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) ที่ดำเนินการอยู่ ไม่มีความน่าเชื่อถือ เพียงแต่การตัดคำพูดประโยคดังกล่าวของผู้ดำเนินรายการ ทำให้ไม่ได้เกิดการย้ำอีกครั้งเท่านั้น

ผู้วิจัยเห็นว่าการต่อรองที่เกิดขึ้นในจุดนี้ ผู้ว่าจ้างเองพยายามที่จะไม่เข้ามาก้าวเข้าไปในการทำงานของผู้รับจ้าง โดยพยายามที่หาทางออกโดยการประนีประนอม ไม่ให้เนื้อหาที่นำเสนอเปลี่ยนไป เพราะยังคงเรื่องราวและบทสัมภาษณ์แหล่งข่าวไว้ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญของการผลิตสารคดี เพราะเรื่องราวและบทสัมภาษณ์แหล่งข่าว/ตัวละคร เป็นหลักฐานที่สำคัญ เหมือนที่วงการข่าวมักกล่าวกันว่า “ยืมปากแหล่งข่าว” ให้พูดแทน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเห็นว่า การที่ผู้ว่าจ้าง (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย) ยังต้องทำงานเกี่ยวข้องกับหน่วยงานองค์กรต่างๆ ดังนั้นสถาบันฯ จำเป็นที่จะต้องพยายามประนีประนอมเนื้อหาสารคดีไม่ให้เกิดความขัดแย้งกับองค์กรอื่นๆ แต่ด้วยบทบาทของผู้กำหนดความรู้ อีกทั้งเป็นสถาบันวิจัย ดังนั้นผู้ว่าจ้างต้องระวังตัวเองไม่ให้เกิดการบิดเบือนด้วยเช่นกัน ซึ่งการต่อรองโดยไม่มี การบิดเบือนนี้ผู้รับจ้างในฐานะที่มาจากฝ่ายข่าวก็ถือว่ารับได้ เพราะหลักการข่าวของเนชั่นอย่างหนึ่งก็คือ ต้องไม่บิดเบือน อย่าโกหก

4.3.4 ประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ตรวจสอบงานผลิตสาร

คดีคนจนตอน 2: คนจนคลาสสิก

ตารางที่ 9 แสดงประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตของสารคดีคนจน ตอน คนจนคลาสสิก

สารคดีคนจน ตอนคนจน คลาสสิก	ประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้น		
	แนวคิด/อุดมการณ์/จุด ยืน	เนื้อหา	เทคนิค
1.ต่อรองให้เพิ่ม บทสัมภาษณ์ตัว ละครเข้ามา	ต่อรองเรื่องแนวคิด	ต่อรองเนื้อหา	ไม่มีการต่อรอง

4.3.5 รูปแบบของการต่อรองสารคดีคนจนตอน 2: คนจนคลาสสิก

Johnson (1992) กล่าวว่ารูปแบบของการต่อรองอาจเกิดขึ้นระหว่างคนสองคน หรือมากกว่า, อาจจะเน้นในปัญหาๆเดียว หรือปัญหาที่ซับซ้อน, อาจสรุปได้ในครั้งเดียว หรือ อาจจะต้องเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง, อาจอยู่ในการประชุมอย่างเป็นทางการหรือเป็นการประชุมอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การพูดคุย, อาจจะเป็นความพยายามที่จะรักษาสัมพันธ์ภาพ หรือแสวงหาความเปลี่ยนแปลง สารคดีคนจนตอนคนจนคลาสสิกมีรูปแบบการต่อรองดังนี้

ตารางที่ 10 แสดงรูปแบบการต่อรองในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดีคนจนตอน 2: คนจนคลาสสิก

สารคดีคนจนตอน2: คนจนคลาสสิก	
รูปแบบของการต่อรอง	รูปแบบของการต่อรองที่ผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างนำมาใช้
- เกิดขึ้นระหว่างคนสองคน หรือมากกว่า	-เกิดขึ้นระหว่างนักวิชาการ 4-5 คนของสถาบันวิจัยเพื่อการ พัฒนาประเทศไทยและผู้รับจ้าง 2 คน
-เน้นในปัญหาเดียวหรือ ปัญหาที่ซับซ้อน	-ปัญหาเดียว
-อาจสรุปได้ในครั้งเดียวหรือ เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง	-สรุปได้ในครั้งเดียว

-ประชุมเป็นทางการ หรือประชุมอย่างไม่เป็นทางการ เช่นการประชุมคณาจารย์	-ประชุมอย่างไม่เป็นทางการในห้องประชุมของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย
-อาจเป็นความพยายามที่จะรักษาสัมพันธภาพหรือแสวงหาความเปลี่ยนแปลง	-แสวงหาความเปลี่ยนแปลง

4.3.6 วิเคราะห์การต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดีคนจนตอนคนจนคลาสสิก

สารคดีคนจนตอน คนจนคลาสสิกเป็นสารคดีที่มีการต่อรองน้อยมาก และเป็นกรณีเมื่อวันที่ 10 กันยายน 2544 โดยผู้ว่าจ้างขอให้เพิ่มเนื้อหาบทสัมภาษณ์ของตัวละครที่กล่าวถึงเหตุผลในการซื้อโทรทัศน์หลังจากที่ได้รับเงินเดือนๆแรก ทั้งๆที่ตัวละครน่าจะนำเงินไปซื้อสิ่งที่คนทั่วไปอาจคิดว่าจำเป็นมากกว่า การที่ผู้ว่าจ้างต้องการให้เพิ่มบทสัมภาษณ์ของตัวละครเข้าไป ผู้ว่าจ้างได้แก่ ดร.ฉลองภพ สุธงส์กรกาญจน์กล่าวว่า จะได้เห็นถึงคุณภาพชีวิตของตัวละครว่าเขามีเหตุผลในการซื้อโทรทัศน์เพราะการดูโทรทัศน์ทำให้เขาหายเครียด

ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการต่อรองในด้านแนวคิด (Concept) เกี่ยวกับคนจน เพราะต้องยอมรับว่ามีคำที่กล่าวกันในสังคมไทยว่า คนจนเป็นคนที่ขี้เกียจ เมื่อมีเงินก็ไม่รู้จักอดออมประหยัด ชอบนำเงินไปผ่อนเครื่องใช้ไฟฟ้า พร้อมทั้งมีคำถามในเชิงที่ว่า “ทำไมคนจนจึงมีโทรทัศน์” “ทำไมคนจนจึงมีมือถือ” ดังนั้นการต่อรองให้เพิ่มบทสัมภาษณ์ของตัวละครถึงเหตุผลที่ต้องมีโทรทัศน์ แม้ว่าตัวเขาเองยังคงยากจนอยู่นั้น จึงเป็นการต่อรองในแนวคิดที่ว่าไม่ใช่ว่าคนจนไม่รู้จักใช้เงิน หรือไม่ใช่ว่าคนจนไม่รู้จักอดออมหรอก แต่เป็นเรื่องของคุณภาพชีวิตที่คนจนจะต้องมี เพราะตัวละครอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ย่ำแย่ การดูโทรทัศน์คือการพักผ่อนของเขา ดังนั้นแม้เขาจะยากจนแต่เขาก็มีเหตุผลเพียงพอในการซื้อโทรทัศน์ ซึ่งการต่อรองในประเด็นนี้เป็นการต่อรองในเรื่องแนวคิด (Concept) และจุดยืนของผู้ว่าจ้างที่มีต่อคนจน นอกจากนั้นแล้วยังเป็นการต่อรองทางด้านเนื้อหาให้มีการเพิ่มบทสัมภาษณ์เข้ามา

ในส่วนของผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ยอมรับการต่อรองดังกล่าวเพราะไม่ได้เป็นการต่อรองเพื่อเปลี่ยนแปลงเนื้อหา ที่สำคัญคือ ไม่ใช่การต่อรองเพื่อเปลี่ยนแปลงแนวคิด (Concept)

เพราะผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) เองก็ปฏิเสธแนวคิดที่ว่าคนจนเป็นคนขี้เกียจ คนจนเป็นคนที่ใช้เงินไม่เป็น คนจนเป็นคนที่ไม่รู้จักรักอดออมมาตลอดเช่นกัน

4.3.7 ประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ตรวจสอบงานผลิตสาร

คดีคนจนตอน 3: คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ

ตารางที่ 11 แสดงประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ตรวจสอบงานผลิตของสารคดีคนจน ตอน 3: คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ

สารคดีคนจน ตอนคนจนที่ เกิดจากมาตร การของรัฐ	ประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้น		
	แนวคิด/อุดมการณ์/จุด ยืน	เนื้อหา	เทคนิค
1. กรณีหมู่บ้าน ก้อจอก ต.ก้อ อ.ลี้ จ.ลำพูน	ต่อรองเรื่องแนวคิด/อุดม การณ์	ต่อรองเรื่องเนื้อหา	ต่อรองเรื่องเทคนิค
2. กรณีคลองชล ประทาน จ.กาญจนบุรี	ต่อรองแนวคิด	ไม่มีการต่อรอง	ไม่มีการต่อรอง

4.3.8 รูปแบบของการต่อรองสารคดีคนจนตอน 3: คนจนที่เกิดจากมาตรการของ

รัฐ

เมื่อนำแนวคิดของ Ralph A. Johnson (1992) พบว่ารูปแบบการต่อรองในขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตของสารคดีคนจนตอน คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ สามารถแบ่งได้ดังนี้

ตารางที่ 12 แสดงรูปแบบการต่อร้องในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดีคนจนตอน 3: คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ

สารคดีคนจนตอน3: คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ	
รูปแบบของการต่อร้อง	รูปแบบของการต่อร้องที่ผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างนำมาใช้
- เกิดขึ้นระหว่างคนสองคนหรือมากกว่า	- เกิดขึ้นระหว่างผู้ว่าจ้าง 4-5 คนซึ่งเป็นนักวิจัยของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย และผู้รับจ้าง 2 คน
-เน้นในปัญหาเดียวหรือปัญหาที่ซับซ้อน	-กรณีหมู่บ้านก้อจอกเป็นปัญหาที่ซับซ้อน -กรณีคลองชลประทานที่ จ.กาญจนบุรีเป็นการต่อร้องที่เน้นปัญหาเดียว
-อาจสรุปได้ในครั้งเดียวหรือเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง	-กรณีของหมู่บ้านก้อจอกเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง - กรณีคลองชลประทานที่ จ.กาญจนบุรี เป็นการต่อร้องครั้งเดียว
-ประชุมเป็นทางการ หรือประชุมอย่างไม่เป็นทางการ เช่นการประชุมคุย	-การประชุมอย่างไม่เป็นทางการในห้องประชุมของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ใช้การพูดคุย กรณีบ้านก้อจอกมีการใช้รูปแบบของอีเมลจากผู้ว่าจ้างส่งถึงผู้รับจ้างในประเด็นที่มีการต่อร้อง
-อาจเป็นความพยายามที่จะรักษาสัมพันธภาพหรือแสวงหาความเปลี่ยนแปลง	-เป็นการแสวงหาความเปลี่ยนแปลง

4.3.9 วิเคราะห์การต่อร้องที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดีคนจนตอนคนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ

การต่อร้องที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดีคนจนตอนคนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ มีด้วยกัน 2 ส่วน

- มีการต่อร้องเกิดขึ้นกรณีการนำเสนอเนื้อหาสารคดีเกี่ยวกับชุมชนบ้านก้อจอก ต.ก้อ อ.ลี้ จ.ลำพูน ซึ่งอพยพหนีน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนภูมิพล เมื่อปี พ.ศ. 2506 เมื่ออพยพมาตั้งมาอยู่ในที่ดอนซึ่งไม่เหมาะแก่การทำเกษตร ดินไม่ดี เป็นการทำเกษตรแบบรอน้ำฝนเพียง

อย่างเดียว ซึ่งการนำเสนอสารคดีเรื่องดังกล่าวนำเสนอถึงความเจ็บปวดของชุมชนผ่านคน 3 รุ่น คือคนแก่ วัยกลางคน และคนรุ่นหนุ่มสาวที่มีการศึกษาจบระดับปริญญาตรีสองคนแรกของหมู่บ้าน แต่ทั้งสองคนยังต้องลำบากแม้จะมีการศึกษา พวกเขายังไม่ก้าวพ้นความยากจน

การต่อรองที่เกิดขึ้นคือ เมื่อผู้ว่าจ้างชมเทปแล้ว ให้เพิ่มตัวละครที่ไม่มีการศึกษาเข้ามาเปรียบเทียบกับผู้ที่มีการศึกษา เป็นการตอกย้ำความคิดที่ว่าอย่างไรเสียผู้ที่มีการศึกษาย่อมที่จะดีกว่าผู้ไม่มีการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอบทวิเคราะห์การต่อรองไปแล้วในขั้นตอนการผลิต (ถ่ายทำ) ซึ่งนอกจากจะเป็นการต่อรองเกี่ยวกับแนวคิด (Concept) ที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการผลิตแล้ว ยังเป็นการต่อรองแนวคิดที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตด้วยเช่นกัน (ซึ่งการนำเสนอเนื้อหาของส่วนนี้แม้จะมีการต่อรองในเรื่องแนวคิด แต่ผู้วิจัยจะไม่นำเสนอบทวิเคราะห์ในเนื้อหาของส่วนนี้เพราะได้มีการวิเคราะห์ไปไปแล้วในขั้นตอนการผลิต)

ในขั้นตอนที่เกิดขึ้นในการทบทวนงานผลิตนี้ หลังจากมีการเพิ่มตัวละครเข้ามาแล้ว และผู้ผลิตได้มีการติดต่อและนำเทปไปเสนอให้กับผู้ว่าจ้างเพื่อทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตปรากฏว่าผู้ว่าจ้างได้มีการต่อรองจากผู้ว่าจ้างทั้งการต่อรองเนื้อหาและการต่อรองด้านเทคนิค ประมาณ 5-6 ครั้งที่ผู้ผลิตต้องส่งเทปที่ตัดต่อไปให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู ซึ่งผู้ว่าจ้างกล่าวว่าเนื้อหาตอนนี้มีความไม่ชัดเจน การต่อรองครั้งล่าสุดเมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2546 ผู้ว่าจ้างได้ให้ผู้ประสานงานโครงการ คือ คุณจิราภรณ์ แผลงประพันธ์ ได้ส่งจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) ถึงคุณพิภพพานิชภักดิ์ ผู้กำกับ/ โปรดิวเซอร์สารคดีคนจนเมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2546 เกี่ยวกับเนื้อหาสารคดีตอนนี้ว่า

“เชื่อนมีผลต่อการดำเนินชีวิตสภาพความเป็นอยู่ของคนรุ่นพ่อแม่ แต่กระทบต่อรุ่นลูกอย่างไร ยังไม่ชัดเจน”

การต่อรองทางด้านเนื้อหาของผู้ว่าจ้างที่กล่าวว่าผลกระทบของเชื่อนที่มีต่อคนรุ่นลูก ยังไม่ชัดเจนนั้น เป็นเรื่องที่คุณผู้ผลิตไม่รู้อะไรจะนำเสนออย่างไรเหมือนกัน เพราะแน่นอนว่าคนหนุ่มสาวซึ่งเป็นคนรุ่นลูกลอย่อมไม่มานั่งพุ่มพวย หรือหวนหาอดีตเหมือนกับคนรุ่นเก่า เพราะคนหนุ่มสาวไม่ได้ผ่านประสบการณ์อพยพหนีน้ำท่วมโดยตรงเหมือนกับคนแก่หรือคนวัยกลางคน แต่ผู้ผลิตได้นำเสนอความยากจนที่ยังเกาะกินอยู่กับครอบครัวคนที่อพยพหนีน้ำท่วม และต้องมาอยู่ท่ามกลางการโอบล้อมของอุทยานแห่งชาติแม่ปิง ผู้ผลิตคิดว่าน่าจะชัดเจนพอ อย่างเช่น ผู้ผลิตได้นำเสนอเรื่องราวของแม่ของหญิงสาวที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีว่ามีชีวิตที่ลำบากและยาก

จน ต้องกั้หนีเยี่ยมลินเพื่อส่งให้ลูกเรียนหนังสือจนจบปริญญาตรี เมื่อหญิงสาวเรียนจบก็ยังคงยากจนอยู่ ผู้ผลิตคิดว่าเนื้อหาในส่วนนี้ชัดเจน เพียงแต่คนรุ่นลูกไม่ได้แสดงอาการโหยหา หรือเจ็บปวดเทียบเท่ากับคนรุ่นพ่อแม่เท่านั้น เพราะพวกเขาไม่ได้ผ่านประสบการณ์ตรง

นอกจากนี้แล้วใน e-mail เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2546 ยังมีการการต่อรองด้านเทคนิคสำหรับสารคดีคนจนตอนนี้ ดังนี้

“ยังไม่เห็นความเชื่อมโยง (บทสรุป) ของตัวนำเรื่องทั้งสามคน”

“รูปเขียนขึ้นมาซ้ำๆกันหลายครั้ง”

การต่อรองของผู้ว่าจ้างให้เห็นความเชื่อมโยงหรือบทสรุปของตัวนำเรื่องทั้ง 3 คน ซึ่งหมายถึงคนหนุ่มสาว 3 คน สองคนแรกสามารถจบการศึกษาถึงระดับปริญญาตรี ส่วนอีกคนหนึ่งไม่มีการศึกษา (เป็นเด็กหนุ่มที่จบการศึกษาชั้น ม.3) หมายความว่าผู้ว่าจ้างต้องการให้มีการจบแบบปิด แต่เป็นสิ่งที่ผู้ผลิตไม่ต้องการ เพราะการจบแบบปิด หมายถึงว่าเรามีคำตอบ หรือมีบทสรุปให้กับชีวิตของคนทั้ง 3 แล้ว แต่สำหรับผู้ผลิตคือ เราไม่รู้ชีวิตของพวกเขาจะมีทางออกอย่างไร จะก้าวพ้นจากความยากจนได้หรือไม่ ผู้วิจัยมีความเห็นว่านอกจากจะเป็นการต่อรองในเรื่องเทคนิค ในลักษณะที่ว่าผู้ผลิตยังไม่สามารถประกอบสร้างจนเกิดบทสรุปที่ชัดเจนในสารคดีแล้ว การที่ผู้ว่าจ้างชี้ว่ายังไม่เห็นบทสรุปของตัวนำเรื่องทั้ง 3 คน เป็นการต่อรองทางด้านเนื้อหาด้วย นั่นคือต้องการให้สารคดีมีบทสรุปของเนื้อหาให้ชัดเจนลงไป ซึ่งหมายความว่าผู้ว่าจ้างได้ต่อรองทางด้านเทคนิค แต่ลึกๆแล้วสะท้อนเรื่องการต่อรองเนื้อหา

การต่อรองเรื่องการที่รูปเขียนภูมิพลขึ้นมาซ้ำๆกันหลายๆครั้ง เป็นการต่อรองทางด้านเทคนิคการนำเสนอ

การต่อรองที่เกิดขึ้นทั้งทางด้านแนวคิด เทคนิค และเนื้อหาของสารคดีคนจนตอนคนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐนี้ เกิดขึ้นประมาณ 5-6 ครั้ง ซึ่งประเด็นการต่อรองจะคล้ายกับที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมานี้ โดยหลังจากที่มีการต่อรองผู้วิจัยได้กลับมาแก้ไขเปลี่ยนแปลงหลายครั้ง โดยเป็นการแก้ไขในขั้นตอนการตัดต่อ แต่ยังไม่เป็นที่พอใจของผู้ว่าจ้าง ทำให้สารคดีชุดนี้ปัจจุบัน (มีนาคม 2547) ยังตัดต่อไม่เสร็จ ทางออกที่ผู้ผลิตจะดำเนินการคือกลับไปถ่ายทำภาพชีวิตความใกล้ชิดและอยู่ด้วยกันของคนรุ่นแม่และลูกสาวที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของคนรุ่นพ่อแม่และรุ่นลูก

- การต่อเรื่องคลองชลประทาน กับการทำให้คนบางคนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และทำให้บางคนยากจนลง การถ่ายทำเนื้อหาเรื่องคลองชลประทานไม่ได้มีการนำเสนอไว้ในทริทเม้นท์ แต่เมื่อวันที่มีการนำเสนอทริทเม้นท์ 21 มิถุนายน 2544 ในการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการนั้นผู้ว่าจ้างกล่าวว่ามีโครงสร้างของรัฐหลายอย่างที่ทำให้คนบางคนรวยขึ้นและคนบางคนจนลง ผู้รับจ้างได้กล่าวว่าเรื่องของคลองชลประทานนำเสนอได้หรือไม่ ผู้ว่าจ้างกล่าวว่าเป็นเรื่องที่ดี เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้รับจ้างจึงกล่าวว่าจะไปถ่ายทำเรื่องระบบคลองชลประทานที่จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งทำให้คนสองฝากคลอง มีความแตกต่างกัน ฝากที่อยู่ใต้คลองมีฐานะดีขึ้นเพราะได้นำน้ำสำหรับทำการเกษตร ส่วนฝากที่อยู่บนคลอง ยากจนลงเพราะไม่มีน้ำทำนา ผู้ว่าจ้างตกลงให้ไปถ่ายทำ แต่เมื่อไปถ่ายทำและกลับมาตัดต่อ จากนั้นนำเสนอให้ผู้ว่าจ้างได้ตรวจสอบในวันที่ 31 กรกฎาคม 2544 ปรากฏว่าผู้ว่าจ้างกล่าวว่าโครงสร้างพื้นฐานไม่สามารถแผ่ทั่วประเทศได้ นอกจากนี้ยังต้องให้เห็นข้อจำกัดว่าให้ 2 หมู่บ้านรวยเท่ากันไม่ได้ ถึงแม้จะเกิดจากคลองชลประทาน โครงสร้างพื้นฐานเป็นแค่ส่วนหนึ่ง ถ้าให้ได้กับทุกคนก็ดี แต่ถ้าคนหนึ่งคนใดไม่ได้ ก็ไม่ได้หมายความว่าต้องปล่อยให้คน 2 คนจนเหมือนกันไปเรื่อยๆ

ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้ผลิตเข้าใจว่าโครงสร้างพื้นฐานไม่สามารถตอบสนองให้คนทุกคนได้ แต่กรณีของคลองชลประทานที่จังหวัดกาญจนบุรี ก็มีความลึกลับเช่นกัน เพราะจังหวัดกาญจนบุรีมีเขื่อนขนาดใหญ่อยู่ประมาณ 4 เขื่อน แต่ต้องมีคนยากจนเพราะไม่มีน้ำสำหรับทำการเกษตรเป็นเรื่องที่น่าสับสน นอกจากนี้แล้วก่อนการถ่ายทำผู้ว่าจ้างก็เห็นดีด้วยที่จะให้นำเสนอในประเด็นนี้ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการต่อเรื่องในเรื่องแนวคิด (Concept) เกี่ยวกับการพัฒนาในแง่ที่ว่าผู้ว่าจ้างเห็นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานไม่สามารถตอบสนองความต้องการให้กับทุกคนได้ ซึ่งผู้วิจัยไม่ปฏิเสธว่าการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสามารถสร้างความมั่งคั่งให้กับบางคนได้ แต่หากคนหนึ่งคนใดที่เข้าไม่ถึงการพัฒนา คนๆนั้นก็ตกหล่นและดินไม่หลุดจากภาวะความยากจน ดังนั้นจึงเป็นเรื่องน่าคิดว่า บางทีผลของการพัฒนาก็ได้สร้างความห่างระหว่างคนที่ได้ประโยชน์จากการพัฒนากับคนที่ไม่ได้ประโยชน์กับการพัฒนา

สำหรับการต่อเรื่องเนื้อหาสารคดีคนจนในประเด็นที่เกี่ยวกับคลองชลประทานนี้ ในวันที่คุยกันระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างในวันที่ 21 มิถุนายน 2544 ผู้รับจ้างเป็นผู้เสนอเรื่องเกี่ยวกับคลองชลประทานขึ้นมาเอง ด้วยคุณลักษณะของนักข่าวเอง ที่มีความรู้กว้างขวาง นั่นคือผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) มีเรื่องราวและข้อมูลเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างคนที่อยู่สองฝากฝั่งคลองชลประทานที่จังหวัดกาญจนบุรีอยู่แล้ว ซึ่งการต่อเรื่องที่เกิดขึ้นในประเด็นที่เกี่ยวกับคลองชลประทาน

เป็นการต่อรองที่เกิดขึ้นครั้งเดียว เมื่อผู้ว่าจ้างไม่เอาเมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2544 เนื้อหาในส่วนนี้ จึงตกไปและผู้รับจ้างก็ไม่ได้ต่อรองอะไรกันอีก เพราะประเด็นนี้ก็ไม่ได้มีการเขียนไว้ในทรีทเม้นท์ ด้วย

4.3.10 ประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ตรวจสอบงานผลิต สารคดีคนจนตอน 4: คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ

สารคดีคนจนตอน คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ นี้มีสิ่งเปลี่ยนแปลงไปจากที่นำเสนอไว้ในทรีทเม้นท์ คือ เคส/ ตัวละคร แทนที่จะเป็นหญิงสาวตกงานแล้วต้องไปทำงานเป็นหมอนวด ผู้ผลิตได้เคส/ ตัวละครจริงที่ดีกว่าที่นำเสนอไว้ในทรีทเม้นท์ นั่นคือ ผู้ผลิตได้ตัวละครที่เคยทำงานก่อสร้างในระดับผู้จัดการโครงการ ต้องตกงานจากวิกฤติเศรษฐกิจแล้วต้องกลับไปทำการเกษตรที่บ้านที่อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา แม้เขาจะมีความพยายามในการค้นคว้าหาข้อมูลเกี่ยวกับการทำการเกษตร แต่ในที่สุดเขาก็ทำไม่ได้ หันไปกินเหล้า และสุดท้ายต้องหันไปบวชเป็นพระ

การที่ผู้ผลิตสามารถหาเคส/ ตัวละครได้ดีกว่าที่นำเสนอไว้ในทรีทเม้นท์ ก็เนื่องมาจากประสบการณ์ในการทำข่าวและสารคดีของทีมผลิตที่ผลักดันให้ผู้ผลิตตั้งมาตรฐานการผลิตไว้สูงกว่าที่ได้เสนอไว้ การต่อรองในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดีคนจนตอน 4: คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ มีการต่อรองไม่มากนัก ดังนี้

ตารางที่ 13 แสดงประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตของสารคดีคนจน ตอน4: คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ

สารคดีคนจน ตอนคนจน จากวิกฤติ เศรษฐกิจ	ประเภทของการต่อรองที่เกิดขึ้น		
	แนวคิด/อุดมการณ์/จุด ยืน	เนื้อหา	เทคนิค
1. ให้ตัดเสียง บรรยายว่าการ บวชพระของ เฉลิมพลเป็น ความล้มเหลว	ไม่มีการต่อรอง	ต่อรองเนื้อหา	ไม่มีการต่อรอง

<p>ออก เพราะเป็น การซ้ำเติมความ ล้มเหลว</p> <p>2. ให้ตัดเสียง บรรยายที่ว่า เฉลิมพลกิน เหล้าสี่วันสี่คืน</p> <p>ออก เพราะเป็น การซ้ำเติมความ ล้มเหลว</p>	<p>ไม่มีการตอรอง</p>	<p>ตอรองเนื้อหา</p>	<p>ไม่มีการตอรอง</p>
---	----------------------	---------------------	----------------------

4.3.11 รูปแบบของการตอรองสารคดีคนจนตอน 4: คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ

สำหรับรูปแบบการตอรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนหลังการผลิตสารคดีคนจนตอน คน
จนจากวิกฤติเศรษฐกิจมีดังนี้

ตารางที่ 14 แสดงรูปแบบการตอรองในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดีคนจนตอน 4:
คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ

สารคดีคนจนตอน4: คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ	
รูปแบบของการตอรอง	รูปแบบของการตอรองที่ผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างนำมาใช้
- เกิดขึ้นระหว่างคนสองคน หรือมากกว่า	- เกิดขึ้นระหว่างผู้ว่าจ้าง 4-5 คน ผู้รับจ้าง 2 คน
-เน้นในปัญหาเดียวหรือ ปัญหาที่ซับซ้อน	-ปัญหาเดียว
-อาจสรุปได้ในครั้งเดียวหรือ เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง	-สรุปได้ในครั้งเดียว
-ประชุมเป็นทางการ หรือ ประชุมอย่างไม่เป็นทางการ เช่นการพูดคุย	-ประชุมอย่างไม่เป็นทางการที่ห้องประชุมสถาบันวิจัยเพื่อการ พัฒนาประเทศไทย/และมีการอีเมลล์มาถึงคุณพิภพ พานิชภัคดี โปรดิวเซอร์/ ผู้กำกับสารคดีคนจน
-อาจเป็นความพยายามที่จะ รักษาสัมพันธภาพหรือแสวง หาความเปลี่ยนแปลง	-แสวงหาความเปลี่ยนแปลง

4.3.12 วิเคราะห์การต้อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดีคนจนตอนคนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ

ดังที่กล่าวไปแล้วว่าการต้อรองเนื้อหาสารคดีคนจนตอน คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจมีน้อย ผู้ว่าจ้างเพียงแค่ออกรองเรื่องบท (script) ของสารคดีซึ่งเป็นเสียงบรรยาย (voice over) ที่กล่าวว่าหลังจากตกงานและกลับมาทำการเกษตรอยู่บ้าน แต่ทำที่สุดเฉลิมพลต้องไปบวชเป็นพระ นับเป็นความล้มเหลวของเฉลิมพล ซึ่งผู้ว่าจ้างโดย ดร.อัมมาร สยามวาลา กล่าวว่าคงพูดไม่ได้ว่าคนที่ไปบวชเป็นพระเป็นคนล้มเหลว ทั้งๆที่การกระทำที่ผ่านมาของเฉลิมพลมีแนวโน้มที่จะทำให้เกิดอย่างนั้นได้ แต่สารคดีไม่ควรพูดอย่างนั้น

นอกจากนี้ผู้ว่าจ้างยังต้อรองให้ตัดเนื้อหาในส่วนที่เป็นบท (script) ของสารคดีที่เป็นเสียงบรรยาย (voice over) ที่กล่าวว่า “เฉลิมพลกินเหล้าสี่วันสี่คืน” ออกไปด้วยเหตุผลเดียวกันคือ เป็นการซ้ำเติมความล้มเหลวเกินไป ซึ่งผู้ว่าจ้างไม่ได้มีการต้อรองกลับในประเด็นที่มีการต้อรองมาจากผู้ว่าจ้างเพราะเห็นด้วยกับผู้ว่าจ้าง

4.3.13 ประเภทของการต้อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ตรวจสอบงานผลิตสารคดีคนจนตอน 5: การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตนเอง

ตารางที่ 15 แสดงประเภทของการต้อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตของสารคดีคนจน ตอน5: การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตนเอง

สารคดีคนจน	ประเภทของการต้อรองที่เกิดขึ้น		
	แนวคิด/อุดมการณ์/จุดยืน	เนื้อหา	เทคนิค
ตอน การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตนเอง			

1.การรวมกลุ่ม ของชาวบ้านริม ทางรถไฟ ขอนแก่นใน นาม "ศูนย์ผลิต ภัณฑจุลินทรีย์ เกษตรกรรม ชาติ" 2.การช่วยเหลือ คนจนด้วยกัน เองของแต่ละ ที่ชื่อมานิจ ดวง พรมซึ่งเข้าไป ช่วยเหลือ สมาชิกคนจน หาที่พัก	ไม่มีการต่อรอง ต่อรองแนวคิด/อุดมการณ์/ จุดยืน	ไม่มีการต่อรอง ต่อรองเนื้อหา	ต่อรองด้านเทคนิค ต่อรองด้านเทคนิค
--	---	---	--

4.3.14 รูปแบบของการต่อรองสารคดีคนจนตอน 5: การช่วยเหลือคนจนจากคน จนด้วยกันเอง

จากแนวคิดของ Johnson (1992) สามารถแบ่งรูปแบบการต่อรองได้ดังนี้

ตารางที่ 16 แสดงรูปแบบการต่อรองในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดีคนจนตอน 5:
การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยกันเอง

สารคดีคนจนตอน5: การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยกันเอง	
รูปแบบของการต่อรอง	รูปแบบของการต่อรองที่ผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างนำมาใช้
- เกิดขึ้นระหว่างคนสองคน หรือมากกว่า	-มีผู้ว่าจ้างประมาณ 4-5 คน ผู้รับจ้าง 2 คน
-เน้นในปัญหาเดียวหรือ ปัญหาที่ซับซ้อน	-กรณีชาวบ้านริมทางรถไฟขอนแก่นเป็นปัญหาเดียว -กรณีมานิจ ดวงพรมและสมาชิกคนจนเป็นปัญหาที่สลับซับซ้อน

-อาจสรุปได้ในครั้งเดียวหรือเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง	-กรณีชาวบ้านริมทางรถไฟขอนแก่นสามารถสรุปได้ในครั้งเดียว -กรณีมานิจ ดวงพรหม กับสมัชชาคนจนเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง ต่อรอง 4-5 ครั้ง
-ประชุมเป็นทางการ หรือประชุมอย่างไม่เป็นทางการ เช่นการพูดคุย	-ประชุมอย่างไม่เป็นทางการที่ห้องประชุมสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย/ และมีการส่งอีเมลไปถึงคุณพิภพ พานิชภักดิ์ โปรดิวิเซอร์/ ผู้กำกับสารคดีคนจน
-อาจเป็นความพยายามที่จะรักษาสัมพันธ์ภาพหรือแสวงหาความเปลี่ยนแปลง	-แสวงหาความเปลี่ยนแปลง

4.3.15 วิเคราะห์การต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตสารคดีคนจนตอนการช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตนเอง

สืบเนื่องจากเกิดการต่อรองจากผู้ว่าจ้าง เมื่อมีการนำเสนอที่řitแผ่นดินสารคดีคนจนตอน 5 เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2544 ดังนั้น ผู้ผลิตจึงได้หาเรื่องและเคลสใหม่ ซึ่งเรื่องและเคลสใหม่นี้ ผู้ผลิตไปพบเข้าเมื่อได้ไปถ่ายทำสารคดีคนจนตอน 1: ตามหาคนจนที่จังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีอยู่ด้วยกันสองเรื่อง/สองเคลส

1. กรณีชาวบ้านริมทางรถไฟขอนแก่น รวมตัวกันในนาม “ศูนย์ผลิตภัณฑ์จุลินทรีย์เกษตรธรรมชาติ” เป็นการรวมกลุ่มกันของชาวบ้านเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่แตกตัวออกมาจาก “กลุ่มชาเล้งสะอาดเมือง” เดิม ซึ่งเมื่อนำมีการถ่ายทำและตัดต่อแบบหยาบมาเสนอให้กับผู้ว่าจ้าง ผู้ว่าจ้างเห็นด้วยกับประเด็นที่นำเสนอว่าเป็นเรื่องราวของคนจนช่วยเหลือซึ่งกันและกันเอง แต่หลังจากเข้าไปถ่ายทำประมาณ 2-3 ครั้ง ผู้ผลิตเองกลับพบปัญหาที่เกิดขึ้น คือ ตัวละคร/เคลส/แหล่งข่าว ต่างมีปัญหาส่วนตัวซึ่งเกี่ยวพันมาถึงกิจกรรมของกลุ่ม และปัญหาดังกล่าวนั้นผู้ผลิตไม่สามารถนำเสนอในสารคดีได้ ดังนั้นผู้ผลิต(ผู้รับจ้าง) จึงได้กลับมาคุยกับผู้ว่าจ้างว่าคงนำเสนอได้ลำบาก เสนอผู้ผลิตได้เจอกับเคลสใหม่ซึ่งอยู่ในจังหวัดขอนแก่นเช่นกัน และเมื่อผู้ผลิตได้เคลสใหม่ถ่ายทำเคลสใหม่มาให้กับผู้ว่าจ้างได้เห็น ผู้ว่าจ้างสนใจในเคลสใหม่นี้มาก เป็นเรื่องของการช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตนเองเหมือนกัน แต่ไม่ได้เป็นการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมแบบเดียวกับกลุ่ม “ศูนย์ผลิตภัณฑ์จุลินทรีย์เกษตรธรรมชาติ” ส่วนการต่อรองที่ว่าไม่นำเสนอกลุ่มของ “ศูนย์ผลิตภัณฑ์จุลินทรีย์เกษตรธรรมชาติ” เพราะท้ายที่สุดแล้ว สารคดีไม่สามารถ

นำเสนอที่ไปที่ไปหรือสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นได้ เพราะมีปัญหาล้วนตัวของตัวละครเข้าเกี่ยวข้อง นั้น ทั้งผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างเห็นด้วยร่วมกัน

2. กรณีคนจนช่วยเหลือคนจนด้วยกันเองที่เป็นเคล็ดใหม่นี้ เป็นเรื่องราวของมานิจ ดวงพรหม หญิงชาวบ้านธรรมดาอาชีพทำนา ได้เข้าไปช่วยเหลือผู้ที่มีความยากจนเช่นเดียวกันที่ชื่อ ละม้าย แสงบัณฑิต ซึ่งที่ผ่านมามีละม้ายเหมือนอยู่ในซอกหลืบ เพราะเป็นคนยากจน และไม่ได้รับการช่วยเหลือใดๆมาก่อน

การต่อรองเกิดขึ้นเมื่อเนื้อหาสารคดีส่วนหนึ่ง มีเหตุการณ์ที่มานิจ ดวงพรหม เข้าไปช่วยเหลือสมัชชาคนจนที่เดินเท้าทางไกล เพื่อหาแนวร่วมจากประชาชนในภาคอีสาน โดยที่มานิจเข้าไปช่วยเหลือที่พักตามวัดให้แก่สมัชชาคนจน เมื่อนำเทปที่ตัดต่อแบบหยาบไปให้กับผู้ว่าจ้าง ได้ดูครั้งแรกที่มีเนื้อหาส่วนนี้ ผู้ว่าจ้างกล่าวว่าเนื้อหาแม้ว่าจะสื่ออะไรได้บ้างแต่ก็ไม่ตรงกับบท เมื่อผู้รับจ้างได้นำมาแก้ไขแล้วได้ส่งเทปกลับไปให้ผู้ว่าจ้างได้ตรวจสอบเป็นครั้งที่สอง ผู้ว่าจ้างกล่าวว่าเนื้อหาส่วนนี้ไม่มีความเชื่อมโยงกับเรื่อง อยากให้เน้นไปที่ตัวละครอย่างละม้าย แสงบัณฑิต มากกว่า ผู้รับจ้างได้นำมาแก้ไขเป็นครั้งที่ 3 เมื่อส่งให้ผู้ว่าจ้างได้ตรวจสอบผู้ว่าจ้างกล่าวว่าเนื้อหาส่วนนี้ยาวไป ผู้ว่าจ้างอยากให้เห็นไปที่ความสัมพันธ์การพึ่งพากันของคนจนมากกว่า ผู้รับจ้างได้นำมาแก้ไขครั้งที่ 4 โดยพยายามทำให้กระชับขึ้น แต่เมื่อนำไปให้ผู้ว่าจ้างได้ตรวจสอบ ในครั้งที่ 4 นี้ผู้ว่าจ้างให้ตัดเนื้อหาที่มานิจ ดวงพรหมเข้าไปช่วยเหลือสมัชชาคนจนหาที่พักออกไป

จะเห็นได้ว่าการต่อรองที่เกิดขึ้นเป็นการต่อรองทั้งเทคนิค, เนื้อหาและแนวคิดอุดมการณ์ จุดยืน กล่าวคือ ได้มีการต่อรองในเรื่องเทคนิคว่า เนื้อหาส่วนนี้สามารถที่จะสื่อถึงอะไรบางอย่างได้ แต่ผู้ผลิตยังนำเสนอได้ไม่ตรงกับบท เป็นการต่อรองในเรื่องเทคนิคการนำเสนอ การเล่าเรื่องของผู้ผลิต ต่อมามีการต่อรองในเรื่องเนื้อหาว่าเนื้อหาในส่วนนี้ไม่เชื่อมโยงกับเรื่อง ซึ่งมีละม้าย แสงบัณฑิต เป็นตัวละครหลัก ดังนั้นอยากให้เห็นไปที่ตัวละครหลักอย่างละม้าย แสงบัณฑิต มากกว่าการนำเสนอเนื้อหาในส่วนของการช่วยเหลือสมัชชาคนจนหาที่พัก ต่อมามีการต่อรองในเรื่องของเทคนิคการนำเสนออีกว่าเนื้อหาในส่วนนี้ยาวเกินไป อยากให้เห็นไปที่ความสัมพันธ์การพึ่งพากันของคนจนมากกว่า ซึ่งนอกจากจะเป็นการต่อรองด้านเทคนิคการนำเสนอที่ยาวเกินไปแล้ว ยังเป็นการต่อรองด้านเนื้อหาว่า ลักษณะของการช่วยเหลือหาที่พักให้กับสมัชชาคนจน ไม่ใช่ลักษณะของการพึ่งพากันของคนจน ผู้ว่าจ้างเห็นว่าลักษณะที่มานิจ ดวงพรหม เข้าไปช่วยเหลือละม้าย แสงบัณฑิต มีลักษณะของความสัมพันธ์พึ่งพากันของคนจนมากกว่า การที่มานิจเข้าไปช่วยเหลือสมัชชาคนจน ซึ่งการต่อรองทั้งเทคนิค เนื้อหาดังที่ได้กล่าวมานั้น ได้นำไปสู่

การต่อรงชั้นตอนสุดท้ายคือ ให้ตัดเนื้อหาส่วนที่มานิจ เข้าไปช่วยเหลือสมาชิกคนจนหาที่พักออกไป นั่นหมายความว่า การต่อรงทั้งเทคนิค และเนื้อหาที่เกิดขึ้นทั้งหมดนั้นสุดท้ายได้นำไปสู่การต่อรงด้านแนวคิดและจุดยืนของผู้ว่าจ้างว่าไม่เอาสมาชิกคนจน ผู้ว่าจ้างไม่ต้องการนำเสนอสมาชิกคนจนในเทศบาลคีคนจน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

เนื้อหาที่ปรากฏในสารคดีคนจน

การนำเสนอเนื้อหาของวิทยานิพนธ์เรื่อง การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน ในบทที่ 5 นี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์เนื้อหา/ ตัวบท (Text) ของสารคดีคนจน ซึ่งเป็นผลลัพธ์ (Out Put) ของสื่อ เพื่อนำเสนอการวิเคราะห์ถึงสิ่งที่เกิดจากการควบคุมและต่อรองของผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้าง ซึ่งปรากฏอยู่บนผลลัพธ์ของสื่อ

เนื้อหา/ ตัวบท (Text) ของสารคดีคนจน

เนื้อหาคือผลลัพธ์ (Out Put) ทั้งหมดของสื่อ ในที่นี้หมายถึงเนื้อหาของสารคดีคนจน ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอเนื้อหา/ตัวบท (Text) ของสารคดีคนจนใน 2 ลักษณะ โดยพิจารณาจากพัฒนาการของเนื้อหาของสื่อ นั่นคือเนื้อหาสารคดีคนจนยุคก่อนที่จะมีการต่อรอง และเนื้อหาสารคดีคนจนซึ่งได้ผ่านการต่อรองแล้ว การนำเสนอเนื้อหา/ ตัวบท (Text) ของสื่อ เพื่อชี้ให้เห็นผลของการต่อรองที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้าง ซึ่งผลลัพธ์ของสื่อจะสัมพันธ์กับการต่อรองที่เกิดขึ้น

ก่อนจะนำเสนอถึงเนื้อหา/ตัวบท (Text) ของสารคดีคนจน ทั้งในยุคก่อนการต่อรอง และยุคหลังการต่อรอง ผู้วิจัยจะนำเสนอลักษณะร่วมของสารคดีคนจนทั้ง 5 ตอน

- (1.1) รูปแบบร่วมของสารคดีคนจน
- (1.2) เนื้อหา/ตัวบท (Text) ของสารคดีคนจนยุคก่อนการต่อรอง
- (1.3) เนื้อหา/ตัวบท (Text) ของสารคดีคนจนยุคหลังการต่อรองโดยจะนำเสนอว่าสารคดีคนจนยุคหลังการต่อรองมีการเล่าเรื่อง (Narration) อย่างไรด้วย

- (1.1) รูปแบบร่วมของสารคดีคนจน

ดังที่ได้กล่าวไปในบทที่ 4 แล้วว่า แม้จะใช้รูปแบบสารคดี แต่สารคดีคนจนทั้ง 5 ตอน ก็มีรูปแบบการนำเสนอที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งนอกจากจะปรากฏอยู่ในทริทแมนท์แล้ว ในวันที่มีการนำเสนอทริทแมนท์ต่อผู้ว่าจ้าง ผู้ผลิตได้ยื่นให้กับผู้ว่าจ้างได้ฟังว่ารูปแบบการนำเสนอสารคดีคนจนทั้ง 5 ตอน จะไม่เหมือนกันซึ่งผู้ว่าจ้างก็กล่าวว่าเข้าใจ อย่างไรก็ตามแม้จะไม่ใช้รูปแบบการนำเสนอเหมือนกันหมดทั้ง 5 ตอน แต่เนื่องจากเป็นสารคดีชุดเดียวกันดังนั้น สารคดีคนจนจึงมีรูปแบบร่วม ดังนี้

- ผู้ดำเนินรายการ

ผู้ดำเนินรายการได้แก่ คุณสุขวัญ วิวรกิจ ทั้ง 5 ตอน ในขณะที่ทำการผลิตสารคดีคนจน คุณสุขวัญ วิวรกิจ มีบทบาทในการเป็นผู้ประกาศข่าวเศรษฐกิจของสถานีโทรทัศน์เนชั่น ซาแนล

- ใช้ลักษณะการบีบจอในช่วงต้นของสารคดีคนจน
- ใช้ลักษณะการบีบจอในช่วงท้ายของสารคดีคนจน

(1.2) เนื้อหา/ตัวบท (Text) ของสารคดีคนจนยุคก่อนการต่อรอง

เนื้อหา/ตัวบท (Text) คือ ผลรวมทั้งหมดของสื่อ สำหรับสารคดีเนื้อหา/ตัวบท เกิดจากการใช้ภาพและเสียงมาประกอบสร้างในฐานะตัวตนของความจริง อย่างไรก็ตามกว่าที่จะมีการยอมรับในเนื้อหา/ตัวบท (Text) สุดท้ายทั้งในฝ่ายผู้ว่าจ้างและผู้ผลิต ย่อมมีการต่อรองในเรื่องการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้ผลิต เนื่องจากผู้ว่าจ้างเป็นกุมอำนาจทางเศรษฐกิจ (เป็นผู้ให้งบประมาณในการผลิต) ในขณะที่เดียวกันผู้ผลิตซึ่งอยู่ในองค์กรข่าว (News Organization) ก็มองบทบาทตัวเองว่าเป็นผู้ให้บริการเนื้อหา (Content Provider) มีความสามารถในการจัดการเนื้อหาและการผลิต

การนำเสนอวิทยานิพนธ์เรื่องการต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหา ระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน ในส่วนของเนื้อหา/ตัวบทของสารคดีคนจนยุคก่อนการต่อรอง สืบเนื่องจากแนวคิดที่ว่าก่อนที่จะมีการยอมรับในเนื้อหา/ตัวบท (Text) สุดท้ายนั้น จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงของเนื้อหา/ตัวบท ในรุ่นต่างๆมาก่อนที่จะมาถึงรุ่นสุดท้าย เรียกว่าต้องมีพัฒนาของเนื้อหา/ตัวบทในรุ่นต่างๆ ซึ่งเกิดจากการต่อรองระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้ผลิต การวิเคราะห์ในส่วนนี้ ผู้วิจัยได้แนวคิดมาจาก Ytreberg (1998: 57) ซึ่งได้ระบุไว้ในบทความที่ชื่อ

“หมายเหตุเกี่ยวกับเรื่องการผลิตตัวบทในฐานะบริวณศึกษาสื่อ” (Notes on Text Production as a Field of Inquiry in Media Studies) ว่า

“ในอุตสาหกรรมการผลิต ความขัดแย้งและการต่อรองทางด้านอำนาจจะเกิดขึ้นเมื่อการตีความของแต่ละปัจเจกนั้นถูกระงับ หรือถูกประสานงานเพื่อที่จะทำให้ส่งทันเวลา เพื่อให้ตรงกับงบประมาณ เพื่อจะรับใช้นโยบายหรือยุทธศาสตร์ต่างๆในการนำเสนอ...ดังนั้น การตีความที่เกิดขึ้นในฝ่ายของผู้ซึ่งมีอำนาจ ที่เปลี่ยนแปลงตัวบทได้อย่างแรกอาจเกิดจากการที่เขาจะทำการประสานความคาดหวังว่าบทจะเป็นเช่นไร และจากตรงนี้ก็จะมีขยับไปสู่บทแบบใหม่ ความแตกต่างที่สำคัญแน่นอนย่อมอยู่ในเรื่องของโครงสร้างของอำนาจและบทบาทต่างๆของคนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการผลิตบท”

ดังนั้นการนำเสนอในส่วนนี้ผู้วิจัย จะนำเสนอว่ามีเนื้อหา/ตัวบท (Text) ก่อนยุคการต่อรองนั้นมีเนื้อหา/ตัวบทส่วนใดบ้าง เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนก่อนการผลิต (Pre-Production) ไปจนถึงขั้นตอนสุดท้ายนั้นคือการทบทวนงานผลิต (Review) พร้อมกับนำเสนอว่าหลังจากนั้นได้มีการต่อรองในเรื่องการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้ผลิตในกระบวนการผลิต “สารคดีคนจน” ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา/ตัวบทในยุคก่อนการต่อรองอย่างไรบ้าง

ดังที่ Ytreberg (1998) กล่าวไว้ว่าเมื่อผ่านกระบวนการผลิต (Production Process) เท่านั้น เนื้อหา/ตัวบท (Text) จึงจะเกิดขึ้น ซึ่งในกระบวนการผลิตสารคดีคนจนมีอยู่ด้วยกัน 4 ขั้นตอนคือขั้นตอนก่อนการผลิต, การผลิต, หลังการผลิต และการทดสอบ/ตรวจสอบงานผลิต

การนำเสนอวิทยานิพนธ์ในส่วนของเนื้อหา/ตัวบท (Text) ของสารคดีคนจนยุคก่อนการต่อรอง ผู้วิจัยจะนำเสนอเนื้อหาที่ครอบคลุมในประเด็นที่มีการต่อรองระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้ผลิตเท่านั้น โดยที่เนื้อหาสารคดีสารคดีคนจนยุคก่อนการต่อรองมีดังนี้

- (1.2.1) เนื้อหาซึ่งมีการพูดคุยระหว่างผู้ผลิตและผู้ว่าจ้างก่อนการทำทรีทเม้นท์
- (1.2.2) เนื้อหาของทรีทเม้นท์ก่อนนำเสนอต่อผู้ว่าจ้าง
- (1.2.3) เนื้อหายุคก่อนต่อรองในขั้นตอนก่อนการผลิต (pre-production)
- (1.2.4) เนื้อหายุคก่อนต่อรองในขั้นตอนการผลิต
- (1.2.5) เนื้อหาสารคดีคนจนยุคก่อนการต่อรองในขั้นตอนหลังการผลิตและขั้นตอนทบทวน/ตรวจสอบงานผลิต

(1.2.6) เนื้อหาของบท (script) ซึ่งมีลักษณะของเสียงบรรยาย (voice over) ก่อนนำเสนอผู้ว่าจ้าง

(1.2.7) เนื้อหาของสารคดีที่ผู้คัดค้านต่อรอง ซึ่งออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ และนำออกฉายในงานสัมมนาวิชาการประจำปี 2544 เรื่อง “ยุทธศาสตร์การจัดปัญหาความยากจน” จัดโดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

1.2.1 เนื้อหาซึ่งมีการพูดคุยระหว่างผู้ผลิตและผู้ว่าจ้างก่อนการทำทรีทเม้นท์

เนื้อหาซึ่งผู้ผลิตและผู้ว่าจ้างได้การพูดคุยกันก่อนการทำทรีทเม้นท์ เป็นขั้นตอนที่บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ได้รับการติดต่อให้ผลิตสารคดีคนจนให้กับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย หลังจากนั้นทีมผู้ผลิตได้เข้าไปคุยกับเจ้าหน้าที่ของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ถึงรายละเอียดของเนื้อหาต่างๆที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยต้องการสื่อในสารคดีคนจนทั้ง 5 เรื่อง ผู้ผลิตโดยคุณพิภพ พานิชภักดิ์เสนอว่าถ้าต้องการแก้ปัญหาความยากจน/ คนจนในประเทศไทยจริง จะต้องมีการล้มกระดานแนวคิดเดิมที่มีอยู่ ที่มีอยู่เพียงคนจนเป็นแค่เหยื่อ รวมทั้งจะต้องมีการปฏิเสธรูปแบบโครงสร้างเดิมที่มีอยู่ เพราะโครงสร้างเดิมที่มีอยู่ เป็นโครงสร้างที่คนจนเข้าไปร่วมเล่นไม่ได้ เล่นอย่างไรก็แพ้ เพราะฉะนั้นคนจนต้องเล่นในเกมส์ของตัวเอง แต่ทางผู้ว่าจ้างคือสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยกล่าวว่าสารคดีไม่ต้องถึงขนาดต้องล้มกระดานหรอก เพียงให้นำเสนอถึงคนจนในหลากหลายมิติ นั่นคือ ให้นำเสนอว่าคนจนไม่ใช่มีเฉพาะแค่คนที่ไม่มีเงินเท่านั้น

ดังนั้นเนื้อหาสารคดีคนจนที่ผู้ผลิตได้เตรียมไว้ก่อนที่จะเข้าไปพูดคุยกับผู้ว่าจ้าง คือ ต้องล้มกระดานแนวคิดเกี่ยวกับคนจนแบบเดิม จึงเป็นเนื้อหาในยุคก่อนการต่อรองระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้ผลิต ซึ่งผลการต่อรองปรากฏว่าผู้ว่าจ้างชนะ โดยผู้ว่าจ้างได้ทำการต่อรองให้นำเสนอแต่เพียงคนจนในหลายมิติเท่านั้น ไม่ต้องมีการล้มกระดานแนวคิดเดิมแต่อย่างใด

1.2.2 เนื้อหาของทรีทเม้นท์ยุคก่อนการต่อรอง(ก่อนนำเสนอต่อผู้ว่าจ้าง)

หลังเข้าไปคุยกับผู้ว่าจ้างและผู้ว่าจ้างได้ให้เอกสารข้อมูลเกี่ยวกับคนจน ซึ่งเป็นงานวิจัยของผู้ว่าจ้างเอง (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย) พร้อมกับระบุความต้องการของผู้ว่าจ้างว่าต้องการสารคดีที่ชี้ให้เห็นถึงคนจนในหลากหลายมิติ ซึ่งผู้ผลิตได้กลับมาเขียนทรีทเม้นท์โดยอาศัยแนวคิดและข้อมูลจากเอกสารที่ผู้ว่าจ้างให้มา

ดังที่ได้นำเสนอไปแล้วว่า เมื่อผู้ผลิตเขียนทริทเมนท์เรียบร้อยแล้วพร้อมกับสัญญาว่าจ้าง ผู้ผลิตต้องไปนำเสนอ (present) โครงร่างและทริทเมนท์ต่อผู้ว่าจ้างที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย โดยได้มีการนำเสนอทริทเมนท์ เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2544 ซึ่งเมื่อนำเสนอทริทเมนท์ แล้วผู้ว่าจ้างได้มีการต่อรองเนื้อหาในทริทเมนท์สารคดีคนจนตอน 5 ตอน “ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน”

สำหรับเนื้อหาของทริทเมนท์สารคดีคนจนตอน ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน ซึ่งผู้ผลิตได้เขียนขึ้นมาก่อนที่จะมีการต่อรองของผู้ว่าจ้างนั้น มีวาทกรรมหลักของเนื้อหาในทริทเมนท์ว่า ก่อนที่เรา(ผู้ชม) จะเข้าใจปัญหาคนจนได้ มีความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจคนรวยก่อนว่าทำไมคนรวยถึงรวยได้ ประเทศนี้มีเงื่อนไขอะไรที่ทำให้เขากลายเป็นคนรวย ซึ่งในที่สุดจะนำไปสู่คำตอบว่าทำไมคนจนถึงจน เพราะเงื่อนไขที่ทำให้คนรวยและจนเป็นเงื่อนไขเดียวกัน นอกจากนี้แล้ว ยังมีวาทกรรมอีกว่าบรรดานักวิชาการทั้งหลายที่คิดว่าตนเองมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความจน แท้จริงแล้วนักวิชาการก็ไม่เข้าใจ เพราะฉะนั้นเราจะต้องฟังเสียงของคนจนอย่างแท้จริง โดยมีรูปแบบของการนำเสนอที่เน้นถึงบทสัมภาษณ์ที่เป็นบทวิเคราะห์ ส่วนนักวิชาการจะใช้รูปแบบการนำเสนอแบบสนทนา (talk)

ในที่สุดแล้วผู้ว่าจ้างต่อรองไม่เอาทริทเมนท์สารคดีคนจนตอนนี้ ผู้วิจัยมองว่าสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ไม่ต้องการนำเสนอเนื้อหาที่ล้มกระดานหรือปฏิเสธเศรษฐกิจ หรือระบบที่เป็นกระแสหลัก ซึ่งการต่อรองทริทเมนท์ในตอนนี้เป็นการต่อรองในประเด็นของแนวคิด จุดยืน และการตีความ เกี่ยวกับประเด็นเรื่องความยากจน แต่การที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณไม่ต้องการนำเสนอแนวคิดของนักวิชาการไม่ว่าจะสำนักไหน รวมทั้งสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยเองด้วย ดังนั้นการถูกต่อรองเมื่อนำเสนอทริทเมนท์ต่อผู้ว่าจ้าง ผู้ผลิตถือเป็นการกำหนดกติการ่วมกันระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้ผลิตตั้งแต่วันที่มีการนำเสนอทริทเมนท์ 21 มิถุนายน 2544

1.2.3 เนื้อหายุคก่อนต่อรองในขั้นตอนก่อนการผลิต (pre-production)

1.2.3.1 สารคดีคนจนตอน 3 : คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ มีเนื้อหาในทริทเมนท์ที่ระบุถึงการนำเสนอคนจนในหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ คนจนชายขอบ คนชรา

ข้าราชการชั้นผู้น้อย ฯลฯ การที่ผู้ผลิตนำเสนอตัวละครที่หลากหลายเพราะใช้รูปแบบการนำเสนอที่เป็นลักษณะฉากสั้นๆ โดยที่ฉากสั้นๆจะต่อกันด้วย theme ซึ่งเป็นเรื่องของตัวละครหลายๆตัว โดยที่คนจนชายขอบมีจำนวนมากไม่ใช่ชาวเขาหรือคนกลุ่มน้อยเพียงอย่างเดียว ดังนั้นการที่จะเล่าเรื่องของคนกลุ่มต่างๆเหล่านี้ได้จำเป็นต้องนำเสนอในรูปแบบของฉากชีวิตสั้นๆ โดยจะใช้ theme เป็นตัวเชื่อมโยง ซึ่งผู้ผลิตสามารถเล่าเรื่องดังกล่าวได้ภายในเวลาครึ่งชั่วโมง เพราะรูปแบบการนำเสนอในลักษณะส่วนเลี้ยว (segmentation) ไม่ใช่รูปแบบสารคดีแท้ที่ต้องติดตามตัวละครอย่างใกล้ชิด

ตัวละครหลากหลายรูปแบบนี้อยู่ในช่วงก่อนยุคการต่อรอง แต่ในที่สุดมีการถ่ายทำและนำเสนอในขั้นตอนการถ่ายทำเพียงแค่ตัวละคร/เคส ที่บ้านก้อจอก ตำบลก้ออำเภอ จังหวัดลำพูนเพียงอย่างเดียว

การที่เนื้อหาต่างๆ ที่เป็นตัวละครที่ระบุไว้ในทริทเม้นท์จำนวนหลายเคสที่ไม่ได้นำไปสู่การถ่ายทำ (เป็นเนื้อหายุคก่อนการต่อรอง) มีสาเหตุมาจาก 1. ในส่วนของผู้ผลิตไม่ได้ไปถ่ายทำตัวละครซึ่งเป็นชนเผ่ามอแกน(ชาวประมง)ที่หมู่เกาะสุรินทร์ เนื่องจากติดปัญหาอายุเข้าไม่สามารถเดินทางไปถ่ายทำได้

ส่วนตัวละคร/เคสอื่นๆ เนื่องจากเมื่อได้ไปถ่ายทำตัวละคร/เคส ที่หมู่บ้านก้อจอก ตำบลก้ออำเภอ จังหวัดลำพูน หลังจากนั้นผู้ผลิตติดต่อให้เห็นโครงสร้างนำเสนอให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู ผู้ว่าจ้างต้องการให้นำเสนอตัวละคร/เคสนี้ เพียงเคสเดียว การต่อรองของผู้ว่าจ้าง ผู้ว่าจ้างโดย ดร. ฉลองภพ สุสังกรกาญจน์ ผู้ว่าจ้างกล่าวว่าไม่ใช่เรื่องของกรมป่าไม้หรือตัวละครต่างๆที่เสนอไว้ในทริทเม้นท์ แต่ต้องการให้สารคดีนำเสนอเรื่องของตัวละคร/เคสเดียวไปเลย ส่วนกลุ่มหรือตัวละครที่เสนอไว้ในทริทเม้นท์ ซึ่งยังไม่สามารถนำเสนอได้ในตอนนี้จะนำไปเสนอไว้ในโครงการผลิตสารคดีคนจนในโครงการต่อไป ซึ่งสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยจะมีโครงการผลิตสารคดีคนจนต่อไปอีกหลายตอน

“เพราะว่ามันมีการคุยกันว่าในแต่ละส่วนของเรื่อง เช่น ข้าราชการชั้นผู้น้อย คนจนชายขอบหรือคนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ มันน่าจะได้พื้นที่ครึ่งชั่วโมงได้ ตอนนั้นอาจารย์ฉลองภพก็ คุยกันวันนั้นนะ ว่ามันอาจจะมีคนจนยี่สิบสามสิบตอนได้ ให้อำนาจตอนเนี่ยมันเป็นตอนเริ่ม เพราะฉะนั้นทำไมเราจึงไม่ชอยย่อยออกไป ชอยย่อยออกไปก็คือว่าอาจจะมีส่วนหนึ่งที่ทำ แต่โครงการมันไปไม่ถึงจุดนั้นไง แต่การต่อรองไม่ได้มีเป้าหมายว่าไม่เอา

กลุ่มคนชรา และกลุ่มข้าราชการชั้นผู้น้อย สาเหตุคือมันขยายพื้นที่ให้กับไอ้กลุ่มนั้น แต่ที่นี้จริงๆแล้วเป็นกลุ่มที่เราอยากเสนอแล้วมันไม่ถูกนำเสนอ มันจะอยู่ในเรื่องถัดไปก็คือ กลุ่มของผู้หญิงและผู้เป็นเอดส์” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

ในส่วนของผู้ผลิต ผู้ผลิตเชื่อในสิ่งที่ผู้ว่าจ้างกล่าวว่าจะมีการผลิตสารคดีโครงการต่อไปอีก ไม่มีเหตุผลอะไรที่จะไม่เชื่อ และดูเหมือนว่าขณะนั้น (ปี 2544) สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยจะมีโครงการผลิตสารคดีคนจนโครงการใหม่ด้วยเช่นกัน ดังนั้นเนื้อหาของสารคดีคนจนที่ทริทแมนท์เขียนไว้ว่ามีตัวละคร/เคสที่หลากหลาย จึงเป็นเนื้อหาในทริทแมนท์ เป็นเนื้อหายุคก่อนการต่อรอง

“ขยายเวลา พุดง่ายก็คือเวลามันพอ แต่มันมีการบิดเบี้ยว เพราะมีการคุยกันว่าจะมีการขยายตอน ซึ่งแน่นอนในตอนนั้นในส่วนของเราก็อยากได้ตอนเยอะเพราะฉะนั้นเราก็ไม่ได้ขัดเพราะเราคิดว่าตอนเยอะๆมันก็ดี” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

อย่างไรก็ตาม จากเดิมทริทแมนท์กำหนดให้สารคดีตอนคนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐมีการเล่าเรื่องในลักษณะที่เป็นส่วนเสี้ยว มีการนำเสนอตัวละครที่หลากหลาย ไม่ได้เน้นในเรื่องของการติดตามตัวละครอย่างใกล้ชิด ซึ่งต้องใช้เวลาและงบประมาณมาก มาสู่การนำเสนอที่แม้ว่าจะไม่ใช่รูปแบบของสารคดีแท้ก็ตาม แต่ก็เป็นการนำเสนอเรื่องของชุมชนๆเดียวไปเลย

1.2.4 เนื้อหายุคก่อนต่อรองในขั้นตอนการผลิต (production)

ขั้นตอนการผลิต (production) เป็นขั้นตอนการถ่ายทำ สำหรับเนื้อหาของสารคดีคนจนยุคก่อนการต่อรองในขั้นตอนการผลิต (production) นี้มีดังนี้

1.2.4.1 สารคดีคนจน ตอน 1 : ตามหาคนจน มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาในขั้นตอนการผลิต โดยการเปลี่ยนเนื้อหาจากการถ่ายทำหมู่บ้านยากจนที่ตกเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน มาเป็นหมู่บ้านที่ตกเกณฑ์ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) ที่จังหวัดเชียงใหม่แทน การเปลี่ยนเนื้อหานี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงจากที่เสนอไว้ในทริทแมนท์ เป็นการเปลี่ยนแปลงโดยผู้ผลิต เป็นการเปลี่ยนแปลงสถานที่ถ่ายทำ แต่ไม่ได้เปลี่ยนประเด็นในการ

นำเสนอ เพราะในช่วงที่ถ่ายทำสารคดีคนจนตอน ตามหาคนจนนี้ อยู่ในช่วงเดือนมิถุนายน เป็นช่วงฤดูฝน การไปถ่ายทำที่หมู่บ้านที่ยากจนในจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีความยากลำบาก ผู้ผลิตจึงมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาดังกล่าว

1.2.4.2 สารคดีคนจนตอน 3 : คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ มีการต่อรองในขั้นตอนการผลิต (ถ่ายทำ) ดังนี้คือ หลังจากที่ผู้ว่าจ้างได้มีการต่อรองกับผู้ผลิตมาครั้งหนึ่งว่าสารคดีคนจนตอนคนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐนี้ ให้มีการนำเสนอแค่เพียงคนเดียวคือ กรณีของชุมชนบ้านก้อจอก ตำบลก้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ที่ต้องประสบกับความยากจนเนื่องจากการอพยพหนีน้ำท่วมมาจากการสร้างเขื่อนภูมิพล เมื่อมาอยู่ในที่ใหม่ที่ดินก็ไม่สมบูรณ์ไม่มีน้ำสำหรับทำการเกษตร ซึ่งผู้ผลิตได้นำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวกับชีวิตของคน 3 รุ่น คือ คนแก่ที่แก่ไม่เป็นตุ๊กตา, คนวัยกลางคนซึ่งเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลชื่อ ชุมพร มะโน และเยาวชน 2 คนที่มีโอกาสได้เรียนจบปริญญาตรีเป็นสองคนแรกของหมู่บ้าน เพื่อชี้ให้เห็นถึงชีวิตของคนรุ่นต่างๆที่ได้รับผลกระทบและยากจนจากการอพยพหนีน้ำท่วม

เมื่อผู้ว่าจ้างเมื่อเห็นโครงสร้างของเรื่องและผู้ผลิตติดต่อไปให้ผู้ว่าจ้างได้ดู (และรายงานความคืบหน้าในการผลิต) ผู้ว่าจ้างต้องการให้เพิ่มตัวละครในรุ่นเยาวชนขึ้นมาอีก 1 ตัวเพื่อมาเปรียบเทียบกับตัวละครเยาวชนที่สารคดีได้เสนอไปแล้ว 2 ตัวในยุคก่อนการต่อรอง ทั้งนี้เหตุผลในการต่อรองให้เพิ่มตัวละครขึ้นมาอีก 1 ตัวของผู้ว่าจ้างคือ ต้องการให้เปรียบเทียบเยาวชนที่มีการศึกษา (ที่สารคดีได้เสนอไว้ยุคก่อนการต่อรอง) กับเยาวชนที่ไม่มีการศึกษา เพราะประเด็นที่ผู้ผลิตได้นำเสนอไปในยุคก่อนการต่อรองก็คือ แม้ว่าเยาวชน 2 คนจากบ้านก้อจอกจะมีโอกาสได้รับการศึกษาจนถึงระดับปริญญาตรีแล้วก็ตาม แต่ชีวิตของพวกเขาก็ยังยากจนและลำบาก แต่ผู้ว่าจ้างมีความเห็นว่าอย่างไรเสียการมีการศึกษาย่อมที่จะมีโอกาส เพียงแต่ว่าไม่ใช่สูตรสำเร็จว่าผู้ที่จบการศึกษาจะต้องสำเร็จทันที ยังคงต้องผ่านขั้นตอนการต่อสู้อีกมาก

ในการต่อรองให้เพิ่มตัวละครนี้ผู้ว่าจ้าง คือ ดร.วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ พุดในห้องประชุมของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ซึ่งมีทีมผู้ผลิตนำเทปสารคดีคนจนตอน คนจนจากมาตรการของรัฐไปฉายให้ดูว่า อยากให้มีการเปรียบเทียบกับเยาวชนในหมู่บ้านที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ซึ่งนักวิชาการคนอื่นๆในสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยก็เห็นด้วย ซึ่งในมุมมองของผู้ผลิตแล้วไม่ต้องการเพิ่มตัวละครใหม่เข้ามา เพราะผู้ผลิตคิดว่าการเปรียบเทียบผู้ที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรี กับผู้ที่จบป.4 ไม่ใช่ประเด็นในการนำเสนอ

“ตัวอย่างที่มีปัญหาที่สุดคือตอนแม่ปิง (ตอนคนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ) คือตอนที่เราพยายามที่จะเสนอให้เห็นโครงสร้างอันไม่เอื้อ คือการทำทนายที่คุณบอกว่าเมื่อมีการศึกษาคุณก็จะหลุดพ้นจากความยากจน เราบอกว่าแม้แต่การศึกษาเองก็เป็นสิ่งที่พึ่งไม่ได้ที่จะประกันว่าจะทำให้คุณหลุดออกจากความยากจน ทีดีอาร์ไอก็รับไม่ได้ มันก็เลยแก้ไขกันมากที่สุด คือเราอยากจะทำให้อั้วพวกนี้มันเกิดมีความเข้มแข็ง แล้วจัดการชุมชนตัวเองให้อั้วคนอย่างสายเพชรก็อาจจะมึงงานในชุมชนมีความร่ำรวยแบบหนึ่ง มีความมั่งคั่งแบบหนึ่งโดยไม่ต้องจบอะไร จบ ป.4 ก็ได้ แต่ทีดีอาร์ไอไม่ได้ต้องยืนยันว่ายังไง อั้วพวกปริญญาตรียังไงมันก็ต้องสำเร็จกว่า ก็ต้องเลยหาตัวละครอย่างสายเพชรมาเทียบ” (พิภพพานิชภักดี, 28 มกราคม 2547)

ในการเพิ่มตัวละครใหม่นี้ ผู้ผลิตยอมที่จะมีการเพิ่มตัวละครเข้ามา แต่ผู้ผลิตไม่ได้รับปากกับผู้ว่าจ้างว่าจะต้องหาคนที่จบ ป.4 ซึ่งเป็นเยาวชนรุ่นเดียวกับตัวละครอีก 2 ตัวที่เสนอไว้แล้ว ซึ่งในที่สุดผู้ผลิตได้เพิ่มตัวละครเข้ามาเป็นเยาวชนจากบ้านก้อจอก ซึ่งจบการศึกษาระดับ ม. 3

การต่อรองของผู้ว่าจ้างนี้เป็นการต่อรองแนวคิดที่ว่าการศึกษาจะทำให้คนหลุดพ้นจากความยากจน โดยที่ในมุมมองของผู้ผลิตไม่ใช่ว่าไม่เห็นด้วยกับแนวคิดดังกล่าว แต่สิ่งที่ผู้ผลิตพยายามนำเสนอคือ การศึกษาไม่ใช่หลักประกันเสมอไป

นอกจากการต่อรองในเรื่องแนวคิดแล้ว ยังเป็นการต่อรองในเรื่องจุดยืนของการตีความด้วย เพราะผู้ผลิตมีจุดยืนในเรื่องของการนำเสนอโดยการพูดถึงความยากจนและความเจ็บปวดจากการผ่านประสบการณ์อันโหดร้ายของชุมชน ซึ่งใช้การเล่าเรื่องผ่านคน 3 รุ่น จุดยืนในการตีความของผู้ผลิตคือแม้เวลาจะผ่านมาแล้วถึง 3 รุ่นก็ตาม แต่ชุมชนนี้ยังยากจนอยู่ แต่การที่ผู้ว่าจ้างให้เพิ่มตัวละครที่ไม่มีการศึกษาเข้ามาเปรียบเทียบกับผู้ที่มีการศึกษา เป็นการเน้นที่ประเด็นเรื่องการศึกษา เป็นการต่อรองในเรื่องแนวคิด แม้ผู้ผลิตจะยังคงจุดยืนในการเล่าเรื่องของคนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบอันโหดร้าย แต่ต้องยอมรับว่าการเพิ่มตัวละครเข้ามาใหม่ทำให้การเล่าเรื่องของชุมชนทำได้ไม่เต็มที่นัก

1.2.5 เนื้อหาสาระคดีคนจนยุคก่อนการต่อรองในขั้นตอนหลังการผลิตและขั้นตอนการทบทวน/ตรวจสอบงานผลิต

กระบวนการผลิตสารคดีคนจน มีกระบวนการผลิต 4 ขั้นตอนคือ ก่อนการผลิต (pre-production) ซึ่งมีการดำเนินงานที่สำคัญ 4 ขั้นตอน คือ ผู้ผลิตเขียนบทที่เข้มข้นและร่างสัญญาเสนอให้กับผู้ว่าจ้าง, ขั้นตอนการผลิต (production) คือการถ่ายทำ, ขั้นตอนหลังการผลิต (post – production) คือ การตัดต่อและขั้นตอนทบทวน/ตรวจสอบงานผลิต (review) ซึ่งในการปฏิบัติงานจริงขั้นตอนหลังการผลิตและขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตคาบเกี่ยวและอยู่ในช่วงรอยต่อซึ่งกันและกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงจะนำเสนอการวิเคราะห์ร่วมกัน

1.2.5.1 สารคดีคนจน ตอน 1: ตามหาคนจน สำหรับเนื้อหายุคก่อนการต่อรองในขั้นตอนทบทวน/ตรวจสอบงานผลิต (review) ของสารคดีคนจนตอน ตามหาคนจนนั้น เมื่อผู้ผลิตได้ไปถ่ายทำในประเด็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่หมู่บ้านดงสามหมื่น อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ตกเกณฑ์ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) ผู้ผลิตได้ไปเจอกับ ดร. โสทานเชียมิ วัลเต ชาวอินเดีย ซึ่งได้จัดตั้งองค์กรขึ้นมาช่วยเหลือเด็กชาวเขาที่ประสบปัญหาเดือดร้อนและยากจน โดยการให้ที่พักอาศัย อาหารและให้การศึกษา เมื่อนำมาตัดต่อจนเห็นเป็นโครงสร้างของเรื่องเรียบร้อยแล้วเมื่อนำเสนอให้กับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยแล้ว ผู้ว่าจ้างไม่ให้มีการนำเสนอเนื้อหาส่วนนี้ ด้วยเหตุผลว่าต้องการให้นำเสนอเรื่องราวของคนจนมากกว่าการนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวกับองค์กรการกุศล องค์กรทางศาสนาหรือองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาช่วยเหลือคนจน เนื้อหาส่วนนี้จึงถูกระงับไป สำหรับการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาในส่วนนี้ผู้ผลิตไม่ได้ต่อรองกับผู้ว่าจ้าง ทั้งที่เนื้อหาเกี่ยวข้องกับสารคดีคนจนตอน ตามหาคนจน นั่นคือเป็นเรื่องของผู้ดำเนินรายการเดินทางตามหาคนจนในพื้นที่ต่างๆ แม้จะเป็นองค์กรที่เข้ามาช่วยเหลือเด็กๆชาวเขา แต่เป็นข้อเท็จจริงว่ามีคนจนที่ต้องอาศัยการช่วยเหลือจากองค์กรในลักษณะนี้อยู่ การไม่ต่อรองในประเด็นนี้แม้เนื้อหาจะเกี่ยวข้องกับเรื่องเพราะเนื้อหาส่วนนี้ก็ไม่ได้กำหนดได้แน่นอนในบทที่เข้มข้น ก่อนการถ่ายทำผู้ผลิตและผู้ว่าจ้างก็ไม่มีการคุยกันในเนื้อหาส่วนนี้ เรียกว่าผู้ผลิตไปเจอกับเรื่องแล้วถ่ายทำกลับมา

นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาของสารคดีคนจนตอน ตามหาคนจน ในยุคก่อนการต่อรอง ที่ต้องเปลี่ยนไปหลังเกิดการต่อรอง กล่าวคือ ในเนื้อหาของสารคดีตอนตามหาคนจนยุคก่อนการต่อรอง มีช่วงหนึ่งที่ผู้ดำเนินรายการกล่าวว่า “สำหรับความไม่น่าเชื่อถือของ จปฐ.” ผู้ว่าจ้างกล่าวว่าเป็นคำพูดที่แรงเกินไป ประเด็นที่สำคัญคือ จปฐ. เป็นเครื่องมือการวัดเรื่องความยากจนชนิดหนึ่ง ที่ต้องระมัดระวังในการใช้ ดังนั้นให้มีการเปลี่ยนไปว่า “นั่นเป็นข้อมูลของทางราชการเท่านั้น” สำหรับการแก้ไขเนื้อหาส่วนนี้ ผู้ว่าจ้างมองว่าไม่ใช่ปัญหาของทีดีอาร์ไอกับเนชั่น แต่เป็น

ปัญหาเรื่องข้อมูลของจปฐ. ซึ่งการแก้ไขในประเด็นนี้ผู้ผลิตมีความเห็นว่าการต่อรองของผู้ว่าจ้างมีเหตุผล ซึ่งการต่อรองเพื่อแก้ไขเนื้อหาส่วนนี้ไม่ได้ทำให้เนื้อหาที่ต้องการนำเสนอเปลี่ยนไป

1.2.5.2 สารคดีคนจนตอน 2 : คนจนคลาสสิก

ดังที่เสนอไปแล้วว่า ในการเขียนบทที่เน้นที่สารคดีคนจน ตอน คนจนคลาสสิก ผู้ผลิตได้มีโอกาสได้เจอกับตัวละครก่อนการเขียนบทที่เน้นที่และถ่ายทำ และตัวละครที่เป็นกรรมกร ทำงานอยู่ที่สนามบินสุวรรณภูมิ ซึ่งอยู่ใกล้ๆกับ บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด รวมทั้งเป็นการทำงานในระยะแรกของโครงการสารคดีคนจน (3-4 เดือนแรกของการผลิตช่วงเดือนกรกฎาคม-ตุลาคม 2544) ดังนั้นสารคดีคนจนตอนนี้จึงเป็นสารคดีที่ผู้ผลิตมีเวลาทำอย่างเต็มที่ แต่หลังจากจบสารคดีคนจนตอนคนจนคลาสสิกไปแล้ว ปรากฏว่าผู้ผลิตไม่สามารถใช้เวลาทำสารคดีคนจนตอนอื่นๆที่เหลือได้เหมือนสารคดีคนจนตอนนี้ เพราะทีมผู้ผลิตสารคดีคนจนต้องออกไปทำหน้าที่ของตนเองคือการทำข่าวและทำสื่อบริษัท ทั้งๆที่การทำสารคดีคนจนยังไม่เสร็จทุกตอน ซึ่งจะได้นำเสนอต่อไป

สำหรับเนื้อหาในยุคก่อนการต่อรอง เกิดขึ้นเมื่อผู้ผลิตได้มีการติดต่อจนเห็นเป็นโครงสร้างของเรื่อง มีการใส่คำพูด บทสัมภาษณ์ของตัวละครลงไปในสารคดี แล้วนำไปเสนอให้ผู้ว่าจ้างได้ดูและตรวจสอบในขั้นตอนของการทบทวนงานผลิต ในการนำเสนอให้ผู้ว่าจ้างได้ดูและตรวจสอบในรอบที่สามหรือสี่ (การดูแต่ละรอบไม่ได้หมายความว่าดูเนื้อหาทั้งหมด บางครั้งเป็นการนำเสนอเฉพาะบางส่วน เท่าที่ผู้ผลิตมีอยู่ในขณะนั้น) ผู้ว่าจ้างโดย ดร. ฉลองภพ สุสังกรกาญจน์ ให้ผู้ผลิตเพิ่มคำพูดที่เป็นบทสัมภาษณ์ของตัวละครที่พูดว่า “เขาชื่อโทรทัศน์เพราะโทรทัศน์ทำให้เขาหายเครียด” เข้ามาในสารคดี เพราะผู้ว่าจ้างได้ยินบทสัมภาษณ์นี้ เมื่อคราวที่ผู้ผลิตนำเทปมาฉายให้ดูเมื่อคราวที่แล้ว และในครั้งหลังผู้ผลิตได้ตัดคำสัมภาษณ์นี้ออกไป แต่ผู้ว่าจ้างให้ใส่บทสัมภาษณ์นี้เข้ามาเพื่อให้เห็นถึงคุณภาพชีวิตที่ย่ำแย่ของตัวละคร ซึ่งเนื้อหาก่อนการต่อรองนั้น ไม่มีการใส่คำพูดของตัวละครที่ว่าเขาต้องดูโทรทัศน์เพราะไม่อย่างนั้นเขาจะเครียด แต่เมื่อผู้ว่าจ้างให้ใส่คำพูดตรงนี้ทำให้สารคดีมีน้ำหนักมากขึ้น การต่อรองเนื้อหาส่วนนี้ระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้ผลิตไม่มีใครแพ้ชนะ แต่ชนะทั้งคู่

1.2.5.3 สารคดีคนจนตอน 3 : คนจนจากมาตรการของรัฐ

- นอกการให้เพิ่มตัวละครเข้ามา ในสารคดีคนจนตอนคนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐแล้ว หลังจากนั้นก็ได้มีการติดต่อและนำไปเสนอกับผู้ว่าจ้างได้ตรวจสอบ (review) แต่ผู้ว่าจ้างให้มีการแก้ไขอยู่หลายครั้ง จนกระทั่งมกราคม 2547 การแก้ไขสารคดีตอนนี้ยังคงดำเนินอยู่ อย่างเช่นการขอให้แก้ไขเมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2546 ระบุว่า “1. ยังไม่เห็นความเชื่อมโยง (บทสรุป) ของตัวนำเรื่องทั้งสามคน 2. รูปเขียนขึ้นมาซ้ำๆกันหลายครั้ง 3. เขียนมีผลต่อการดำเนินชีวิต สภาพความเป็นอยู่ของคนรุ่นพ่อแม่ แต่กระทบต่อรุ่นลูกอย่างไร ยังไม่ชัดเจน”

การต่อรองดังกล่าวนี้เป็นการต่อรอง ทั้งในเรื่องของเนื้อหาและการเล่าเรื่อง นั่นคือ ผู้ว่าจ้างมีความเห็นว่าเนื้อไม่ชัดเจน การเล่าเรื่องโดยการประกอบสร้างเรื่องโดยใช้ชุดภาพต่างๆก็ยังไม่สมบูรณ์ (อย่างกรณีที่ผู้ว่าจ้างกล่าวว่ามี การนำภาพเขียนขึ้นมาเสนอหลายครั้ง) การต่อรองของเนชั่น ก็คือการกลับมาแก้ไข ในวัตถุประสงค์ที่มีอยู่

อย่างไรก็ตามการแก้ไขหลายครั้งหลายหนดังกล่าว ทำให้ผู้ผลิตไม่รู้จะหาทางออกอย่างไร ในที่สุดแล้วคุณพิภพ พานิชักดิ์ ตัดสินว่าจะถ่ายทำเพิ่มเติมในส่วนของธีรตา อินตา (เยาวชนที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีของบ้านก้อจอก) กับแม่ของเธอ เพื่อให้เห็นถึงความใกล้ชิด ที่อยู่ด้วยกันที่บ้านก้อจอก เพราะที่มีการถ่ายทำมาก่อนหน้าที่ไม่เห็นความสัมพันธ์ระหว่างแม่ลูกคู่นี้เลย ทั้งคู่มาเผลออีกครั้งในงานรับปริญญาของธีรตา ดังนั้นจึงจำเป็นต้องกลับไปถ่ายทำให้เห็นความสัมพันธ์ของทั้งคู่ที่บ้านก้อจอกอีกครั้ง โดยจะกลับไปถ่ายทำในเดือนเมษายน 2547 นี้ ในขณะที่ผู้ว่าจ้างก็ต้องการให้เสร็จเร็วๆ เพราะตอนนี้โครงการดังกล่าวปิดไปแล้ว ซึ่งเมื่อผู้ผลิตส่งมอบงานได้หมดจะมีการจ่ายเงินค่าผลิตงวดสุดท้าย

- ในวันที่ได้มีการเสนอทริทแมนท์ 21 มิถุนายน 2544 นอกจากจะเป็นการนำเสนอทริทแมนท์แล้วยังเป็นการที่ผู้ว่าจ้าง ได้พูดคุยกับผู้ผลิตด้วยว่ากรณีของคนจนและคนรวยที่เกิดจากมาตรการของรัฐมีหลายกรณีเหมือนกัน เช่น การสร้างถนน ซึ่งเป็นโครงสร้างพื้นฐาน จากนั้นผู้ผลิตได้เสนอกับผู้ว่าจ้างว่ามีกรณีของโครงสร้างที่เป็นคลองชลประทาน โดยผู้ที่อยู่เหนือคลองชลประทานจะไม่มีน้ำทำนา ทำให้เกิดความยากจน เพราะต้องรอฝนเพื่อทำนาและปัญหา คือ ฝนแล้งทำนาไม่ได้ ส่วนผู้ที่อยู่ใต้คลองสามารถมีน้ำทำนาได้ตลอดปี นี่ก็เป็นความห่างระหว่างคนสองกลุ่มจากมาตรการของรัฐซึ่งสร้างโครงสร้างพื้นฐานขึ้นมาทำให้กลุ่มหนึ่งจน กลุ่มหนึ่งมีฐานะที่ดีขึ้น ผู้ว่าจ้างเห็นว่ากรณีคลองชลประทานเป็นเรื่องที่ดีที่น่าจะนำเสนอไว้ในสารคดีคนจนตอนนี้ได้ แต่หลังจากที่ผู้ผลิตได้ไปถ่ายทำและติดต่อไปเสนอกับผู้ว่าจ้าง ผู้ว่าจ้าง (ซึ่งเป็นกลุ่ม

เดียวกับที่พูดคุยกับผู้ผลิตในวันที่เสนอทริทเม้นท์) กลับกล่าวว่าโครงสร้างพื้นฐานไม่สามารถตอบสนองให้กับคนทุกคนได้ เราไม่สามารถทำให้คนทุกคนมีความร่ำรวยได้ ดังนั้นเนื้อหาของความยากจน- และมีฐานะที่ตื้นเขิน(ความแตกต่างระหว่างชาวนาที่อยู่บนคลองและใต้คลอง) จากคลองชลประทานซึ่งเป็นโครงสร้างพื้นฐานของรัฐจึงเป็นเนื้อหาที่อนุกรรมการต่อรองที่ทำยที่สุดแล้วไม่ได้รับการนำเสนอในสารคดีคนจนตอน คนจนจากมาตรการของรัฐ

“คลองชลประทานเนี่ย ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ คนที่เล่าเรื่องส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ชลประทานที่เป็นตัวเล่าว่าอะไรมันเป็นอย่างไร ทำไมตรงไหนมันถึงจน ตรงไหนมันถึงไม่จน” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

แม้คุณพิภพ พานิชภักดิ์ จะกล่าวว่าอาจจะเกิดจากปัญหาในการเล่าเรื่องของผู้ผลิตเองที่ให้เจ้าหน้าที่ชลประทานเป็นผู้เล่าเรื่องมากเกินไป หากมีการให้ตัวละครเจ้าของเรื่องเล่าเรื่องมากกว่านี้ แต่สำหรับผู้วิจัยมีความเห็นว่า หากเป็นปัญหาการเล่าเรื่อง ก็ต้องแก้ที่การเล่าเรื่อง คือต้องเพิ่มเติมตัวละครเจ้าของเรื่องที่ยากจนจากการไม่มีโครงสร้างพื้นฐาน และไปตัดทอนเนื้อหาที่เจ้าหน้าที่ชลประทานเป็นคนพูด ไม่ใช่ไม่ให้มีการนำเสนอเนื้อหาไปเลย สำหรับการเล่าเรื่องซึ่งผู้ผลิตให้เจ้าหน้าที่ชลประทานมาเป็นตัวเล่าเรื่องด้วยนั้น เพราะตัวละครที่ได้ประโยชน์จากการมีคลองชลประทาน และตัวละครที่ยากจนเพราะไม่สามารถเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นคลองชลประทานได้นั้น เขาสามารถเล่าเรื่องที่ใกล้ตัวของเขาได้ คือเขารู้ว่าคลองชลประทานมาจากไหน พวกเขาได้รับประโยชน์หรือไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากคลองชลประทาน แต่เขาไม่สามารถเล่าภาพรวมของเรื่องราวการจัดสรรน้ำตามคลองชลประทานซึ่งมาจากเขื่อนได้ ต้องให้เจ้าหน้าที่ชลประทานเป็นตัวเล่า เพราะเรื่องนี้มีความลึกซึ้งไปกว่าในขณะที่ยังขาดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีเขื่อนขนาดใหญ่อยู่ประมาณ 3-4 เขื่อนนั้น กลับมีประชาชนที่ขาดน้ำทำนา ดังนั้นผู้ที่เล่าให้เห็นโครงสร้างนี้ได้ต้องเป็นเจ้าหน้าที่ชลประทาน ผู้ผลิตจึงเลือกการนำเสนอรูปแบบนี้ อีกประการหนึ่งคือ รูปแบบของสารคดีตอนความยากจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐนี้ ในทริทเม้นท์ผู้ผลิตต้องการนำเสนอในลักษณะของส่วนเสี้ยวของแต่ละชีวิต ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะตามตัวละครตัวใดตัวหนึ่งไปตลอด เมื่อเป็นเช่นนี้จึงดูเหมือนว่าเจ้าของเรื่องไม่ได้พูดมากนัก แต่ผู้วิจัยเห็นว่าเจ้าของเรื่องพูดเพียงพอที่จะทำให้ผู้ชมสามารถเข้าใจได้ อย่างไรก็ตามเนื้อหาส่วนนี้ได้ถูกต่อรองจนในที่สุดไม่ได้ถูกนำเสนอ

การต่อรองไม่ให้การนำเสนอเนื้อหาเรื่องคลองชลประทาน ซึ่งเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่ทำให้คนรวยและจนนั้น เป็นการต่อรองในแนวคิดในลักษณะที่ว่าแม้จะมีแนวคิดอยู่แล้ว

ว่าตัวโครงสร้างพื้นฐานเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะมากำหนดเรื่องความยากจน แต่เมื่อนำเสนอไปแล้วก็ถูกต่อรองด้วยแนวคิดที่ว่า โครงสร้างพื้นฐานไม่สามารถตอบสนองความต้องการให้กับคนทุกกลุ่มได้

1.2.5.4 สารคดีคนจนตอน 5 : การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยกันเอง

สารคดีคนจนตอนการช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยกันเอง ถูกต่อรองมาแล้วจากฝ่ายผู้ว่าจ้างในขั้นตอนการนำเสนอทริทเมนต์ ซึ่งในขั้นตอนการเสนอทริทเมนต์ที่สารคดีมีเนื้อหาเกี่ยวกับการระดมยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาความยากจน แต่เนื้อหาได้ถูกต่อรองในขั้นตอนของการนำเสนอทริทเมนต์ ต่อมาจึงมีการพูดคุยกันระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้ผลิตว่ามีหลายกรณีที่คนจนเข้ามาช่วยเหลือกันเอง สำหรับเนื้อหาสารคดีคนจนตอน การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยกันเองนั้นยุคก่อนการต่อรองมีเนื้อหาดังนี้

1.2.5.4.1 การร่วมกลุ่มกันของชาวบ้านที่ชุมชนริมทางรถไฟขอนแก่นในนาม “ศูนย์ผลิตภัณฑ์จุลินทรีย์เกษตรธรรมชาติ” ของเครือข่ายสหชุมชนนครขอนแก่น (กลุ่มชาเล็งสะอาดเมืองเดิม) เมื่อมีการติดต่อไปเสนอกับผู้ว่าจ้าง ตอนแรกมีการคุยกันว่าเนื้อหาของตอนนี้น่าจะเป็นเรื่องของการรวมกลุ่มของคนจน เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน อย่างไรก็ตามเมื่อมีการนำเสนอต่อผู้ว่าจ้างประมาณ 2-3 ครั้ง ผู้ผลิตและผู้ว่าจ้างก็คุยกันว่าเนื้อหาของคนกลุ่มนี้น่าเสนอยากเพราะมีประเด็นปัญหาภายในกลุ่มด้วยกันเอง และประเด็นปัญหาดังกล่าวเป็นประเด็นปัญหาส่วนตัวที่ไม่สามารถนำเสนอได้ สุดท้ายแม้จะมีการถ่ายทำและติดต่อแล้ว เนื้อหาส่วนนี้ก็ต้องถูกยกเลิกไป โดยความเห็นชอบด้วยกันของทั้งผู้ผลิตและผู้ว่าจ้าง เพราะมีปัจจัยภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นปัญหาส่วนตัวของคนในกลุ่มซึ่งเป็นบุคคลสำคัญ ที่ไม่สามารถนำเสนอผ่านสื่อได้ เรื่องของ “ศูนย์ผลิตภัณฑ์จุลินทรีย์เกษตรธรรมชาติ” ของเครือข่ายสหชุมชนนครขอนแก่น จึงถูกระงับไป เป็นเนื้อหาที่มีการต่อรองระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้ผลิต

1.2.5.4.2 หลังจากได้มีการตกลงไม่นำเสนอเรื่องราวของการช่วยเหลือคนจนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของ “ศูนย์ผลิตภัณฑ์จุลินทรีย์เกษตรธรรมชาติ” ของเครือข่ายสหชุมชนนครขอนแก่น ผู้ผลิตได้เจอกับเรื่องราวใหม่ เป็นเรื่องของผู้หญิงที่ชื่อมานิจ ดวงพรหม เป็นชาวนาอยู่ที่อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ที่เข้าไปช่วยเหลือผู้หญิงอีกคนหนึ่งที่ยากจนที่ผ่านมามีใครเหลียวแล

สำหรับเนื้อหาที่ผู้ผลิตเสนอให้กับผู้ว่าจ้างคือ เรื่องของการช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยกันเอง เป็นเรื่องของมานิจ ดวงพรหม หญิงชาวบ้านจากบ้านดั่ง อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ที่เข้าไปช่วยเหลือผู้หญิงที่ยากจนมากอย่างละมัย แสงบัณฑิต แห่งบ้านห้วยเสือเต้น อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น การไปเจอกับตัวละครที่ชื่อมานิจ สืบเนื่องจากการที่ผู้ผลิตไปถ่ายทำสารคดี เรื่องการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเองของคนจน ที่ศูนย์ผลิตภัณฑ์จุลินทรีย์เกษตรกรรมที่จังหวัดขอนแก่น และผู้ผลิตได้รับการแนะนำให้รู้จักกับตัวละครที่ชื่อมานิจ ดวงพรหม และเมื่อทีมสารคดีได้ไปถ่ายทำและสัมภาษณ์มานิจ ซึ่งนอกจากจะเป็นชาวบ้านและชาวนาแล้วอีกบทบาทหนึ่งของมานิจคือการเป็นสมาชิกเครือข่ายผู้หญิงอีสาน ซึ่งเครือข่ายผู้หญิงอีสานได้เงินมาจากกองทุนเพื่อสังคม แล้วมานิจต้องการนำเงินดังกล่าวไปช่วยเหลือผู้ยากจนจริงๆ ซึ่งในที่สุดมานิจได้พบกับละมัย แสงบัณฑิต ผู้หญิงที่ยากจนมาก แต่ยังไม่เคยได้รับการช่วยเหลือใดๆ เพราะเข้าไม่ถึงการช่วยเหลือต่างๆ

หลังจากได้ถ่ายทำและตัดต่อ แบบเห็นโครงสร้างของเรื่องให้กับผู้ว่าจ้างได้แล้ว ปรากฏว่าผู้ว่าจ้างชอบสารคดีเรื่องนี้ ด้วยเหตุผลว่าสารคดีสามารถหาคนที่ยากจนจริงๆได้ ความต้องการของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ในการหาคนที่ยากจนจริงๆได้นั้น ผู้ว่าจ้างไม่ได้ระบุไว้ตั้งแต่มีการพูดคุยนำเสนอที่ทริทเม้นท์ สิ่งที่ผู้ว่าจ้างกำหนดไว้ตอนแรกคือ การนำเสนอคนจนในมิติต่างๆ

อย่างไรก็ตามเนื่องจากตัวละครที่ชื่อมานิจ ดวงพรหม ซึ่งเข้าไปช่วยเหลือคนจนด้วยกันเอง ในระหว่างถ่ายทำมีเหตุการณ์ที่เธอต้องเข้าไปช่วยเหลือสมาชิกคนจนที่เดินเท้าทางไกลผ่านลุ่มน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้านของมานิจมากนัก การเดินเท้าทางไกลระยะทาง 2,500 กิโลเมตรนี้มีเป้าหมายในการรณรงค์หาแนวร่วมกับประชาชนภาคอีสาน การเดินเท้าทางไกลสมาชิกคนจนอาศัยนอนพักตามวัดต่างๆที่มีการเดินทางผ่าน และมานิจได้เข้าไปช่วยสมาชิกคนจนหาที่พักด้วย ซึ่งผู้ผลิตได้มีการถ่ายทำเหตุการณ์นี้ไว้ด้วย หลังจากนำไปตัดต่อและเสนอกับผู้ว่าจ้างครั้งแรกไม่เป็นปัญหา โดย ดร.วิโรจน์ ณ ระนองกล่าวว่า สมาชิกคนจนเป็นตัวอย่างของการช่วยเหลือคนจนด้วยกันเอง แต่ผู้ว่าจ้างกล่าวว่าอาจจะยาวไปนี้เป็นเนื้อหายุคก่อนการต่อรอง

เมื่อผู้ว่าจ้างกล่าวว่ายาวไป ผู้ผลิตได้นำมาตัดต่อใหม่ให้ช่วงเวลาของการหาที่ปักให้สั้นลง หลายครั้งหลายหน จนในที่สุดผู้ว่าจ้างให้ตัดเนื้อหาส่วนที่มานิจช่วยสมาชิกคนจนหาที่ปักออกไป

เหตุผลการต่อรองของผู้ว่าจ้างมีหลายเหตุผล ตั้งแต่เนื้อหาสามารถสื่ออะไรได้อีกแต่ไม่ตรงกับบท, ช่วงมานิจหาที่ปักให้กับสมาชิกคนจนยาวเกินไป, การหาที่ปักให้กับสมาชิกคนจนเป็นการออกไปนอกเรื่อง จะต้องให้เชื่อมโยงกับตัวละคร และอยากให้เน้นไปที่ตัวละครหลักที่ชื่อละมัย (ซึ่งมานิจเข้าไปช่วยเหลือ) มากกว่า โดยที่เรื่องความยาวของเนื้อหานั้นผู้ว่าจ้างกล่าวว่าเนื้อหาส่วนนี้ยาวเกินไป และผู้ผลิตได้แก้ไขให้สั้นและกระชับขึ้นหลายครั้ง แต่ในที่สุดผู้ว่าจ้างให้ตัดเนื้อหานี้ออกไป หากเรียงลำดับความเข้มข้นหรือระดับของการต่อรองเนื้อหาในส่วนนี้จะสามารถเห็นมิติของการต่อรองของผู้ว่าจ้างดังนี้

1. เนื้อหาส่วนนี้อาจจะสื่ออะไรได้บ้าง แต่ยังไม่ตรงกับบท
2. เนื้อหาส่วนนี้ไม่เชื่อมโยงกับเรื่อง อยากให้เน้นไปที่ตัวละครอย่างละมัย แสงบัณฑิต
3. เนื้อหาส่วนนี้ยาวเกินไป อยากให้เน้นไปที่ความสัมพันธ์การพึ่งพากันของคนจนมากกว่า
4. ให้ตัดเนื้อหาส่วนนี้ทิ้งไป

จะเห็นได้ว่าวิธีการต่อรองที่ผู้ว่าจ้างนำมาใช้เพื่อควบคุมเนื้อหานี้ผู้ว่าจ้างใช้วิธีการต่อรองเหมือนกับกรณีที่บรรณาธิการใช้ในการแก้ไข edit งานของนักข่าว นั่นคือ ยกประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการเล่าเรื่อง มาเป็นประเด็นปัญหา เช่น เนื้อหายาวเกินไป การเล่าเรื่องไม่มีความเชื่อมโยงกับเรื่อง ไม่ตรงกับบท ฯลฯ จนในที่สุดให้มีการตัดเนื้อหานี้ออกไป อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตเกี่ยวกับการต่อรองในเนื้อหาส่วนนี้ ที่แม้ว่าผู้ว่าจ้างจะใช้วิธีการต่อรองในลักษณะบรรณาธิการต่อรองกับนักข่าวคือยกประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการเล่าเรื่องบ้าง ประเด็นปัญหาในเรื่องเทคนิคบ้าง เช่น ยาวเกินไป พื้นที่ไม่พอ ฯลฯ แต่การต่อรองนี้มีการยกประเด็นเกี่ยวกับเรื่องเนื้อหาเข้ามาด้วย ที่ผู้ว่าจ้างบอกว่า “อยากให้เน้นไปที่ความสัมพันธ์การพึ่งพากันของคนจนมากกว่า” ซึ่งหากพิจารณาแล้วจะพบว่าละมัยและมานิจ มีความสัมพันธ์แบบพึ่งพากันของคนจน แต่การที่มานิจช่วยกลุ่มสมาชิกคนจนหาที่ปัก ก็เป็นความสัมพันธ์ที่พึ่งพากันของคนจนด้วยกันเช่นกัน

การต่อรองที่ผู้ว่าจ้างกล่าวว่าเนื้อหาในส่วนนี้ยาวเกินไป ผู้ผลิตได้มีการแก้ไขในส่วนของเนื้อหาให้สั้นลงและสั่งให้ตรวจสอบอีก 2-3 ครั้ง ผู้ว่าจ้างก็ยังกล่าวว่าเนื้อหายาวเกินไป จนกระทั่งให้ตัดเนื้อหาส่วนนี้ออกไป

สำหรับผู้ผลิตไม่ต้องการตัดเนื้อหาช่วงสัมภาษณ์คนจนออกไป สิ่งที่ผู้ผลิตดำเนินการคือ พยายามต่อรองโดยการตัดต่อเนื้อหาให้กระชับขึ้น และสั้นลงหลายครั้ง แต่ในที่สุดผู้ว่าจ้างให้ตัดเนื้อหาส่วนนี้ออกไป ผู้ผลิตจึงต้องตัดเนื้อหาส่วนนี้ออกไป เพราะหากต้องตัดต่อโดยการลดทอนเนื้อหาลงให้สั้นมากเกินไปกว่าที่ได้เสนอไป ก็จะมีผลต่อเนื้อหา คือดูไม่รู้เรื่อง นอกจากนี้แล้วยังกระทบต่อภาพรวมของเนื้อหาและการเล่าเรื่องตลอดทั้งตอนด้วย

“สัมภาษณ์คนจนมันก็เป็นเรื่องแปลก เพราะมันเริ่มจากการที่ ดร.วิโรจน์ ณ ระนอง ซึ่งอยู่ในทีมงานของทีดีอาร์ไอ เป็นคนจุดเริ่มประเด็นสัมภาษณ์คนจน ไปไป มันก็ถูกลด ผมคิดว่าถ้าเกิดดูในสิ่งที่ถูกเอาออก ไม่ว่าจะเป็นกรณีครูเต้ (ดร.โซทานเซียมิ วัลด์เต้) กรณีสัมภาษณ์คนจน หรือกรณีใดก็ตาม ทีดีอาร์ไอ ไม่ต้องการบทวิเคราะห์ของคนที่ไม่ใช่คนจนซะทีเดียว คือนักเคลื่อนไหว หรือนักสังคมสงเคราะห์ เพราะฉะนั้นมันก็อยู่ในกรอบเดียวกันที่เขา ยกตอน 5 (ยกในช่วงการนำเสนอทริทเม้นท์) ก็อย่างทีดีอาร์ไอเขาทำงานค่อนข้างมีระบบ ก็คือเขามีพื้นที่ของเขาเหมือนกันว่า ถ้าจะเกิดจะพูดกันตรงๆ อันนี้ไม่เอาเนี่ยมันไม่มีรากฐานมาจากความลำเอียงส่วนตัวใดๆ แต่มันมีรากฐานมาจากจุดเริ่มต้นที่คุยกันว่าเฮ้ยอันนี้มันหลุดออกไปแล้ว หลุดออกไปจากเสียงคนจน” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

แม้คุณพิภพ พานิชภักดิ์ จะกล่าวว่าการทำงานที่ผู้ว่าจ้างตัดเนื้อหาสัมภาษณ์คนจนออกไปไม่ได้มีรากฐานมากจากความลำเอียงส่วนตัวใดๆ ในมุมมองของผู้วิจัยซึ่งเป็นหนึ่งในทีมผู้ผลิตสารคดีคนจนเห็นว่า เนื้อหาเรื่องสัมภาษณ์คนจนไม่ได้หลุดออกไปจากเนื้อหาหลัก ยังคงเป็นเนื้อเดียวกันกับเรื่องที่ต้องการนำเสนออยู่ การมีเนื้อหาที่มานิจช่วยสัมภาษณ์คนจนหาที่พัก เพราะต้องการชี้ให้เห็นว่าการที่มานิจเข้ามาช่วยเหลือละม้าย ซึ่งเป็นคนจนเหมือนกันนั้น ไม่ใช่เรื่องที่มานิจช่วยเหลือเฉพาะละม้ายอย่างเดียว แต่เธอเข้าไปร่วมในกิจกรรมอื่นๆ ด้วย เช่น การเข้าไปช่วยเหลือสัมภาษณ์คนจนหาที่พัก ซึ่งเมื่อมีเนื้อหาส่วนนี้ประกอบเข้าไปจะเป็นการเพิ่มน้ำหนักให้กับการกระทำของมานิจ(ตัวละคร)ให้ชัดเจนขึ้น เป็นการตอกย้ำให้ผู้ชมเห็นว่าทำไมมานิจต้องไปช่วยเหลือละม้าย นอกจากนี้แล้วในเนื้อหาซึ่งมีการนำสัมภาษณ์คนจนมาเสนอ กลุ่มสัมภาษณ์คนจนไม่ได้วิพากษ์พิจารณาอะไร นอกจากพูดในสิ่งที่พวกเขาทำอยู่นั่นคือการเดินเท้าทางไกล เป็นเหตุ

การณืที่เกี่ยวข้องกับตัวละครของเรื่องคือ ละมัยเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามอาจจะมีการมองได้ว่าการนำเสนอเนื้อหาในส่วนที่เป็นสัมภาษณ์คนจนนี้เป็นการให้ความชอบธรรมกับกลุ่มสัมภาษณ์คนจนก็เป็นได้

ส่วนกรณีที่กล่าวว่าสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ไม่ต้องการบทวิเคราะห์ของคนที่ไม่ใช่คนจนเสียทีเดียวนั้น ในการพูดคุยกับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ผู้ว่าจ้างเองไม่เคยแจ้งให้ผู้ผลิตทราบ แต่คุณพิภพ น่าจะอ้างอิงมาจากการที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ไม่เอาเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับบทวิเคราะห์ต่างๆที่ผู้ผลิตเคยเสนอไปแล้วก่อนหน้านี้ ทั้งองค์กรช่วยเหลือเด็กที่เชียงใหม่ รวมทั้งทริทแมนท์สารคดีคนจนตอน 5 ที่จะมีนักวิชาการมาระดมแนวคิดเพื่อแก้ปัญหาความยากจน

1.2.6 เนื้อหาของบท (script) ซึ่งมีลักษณะของเสียงบรรยาย (voice over) ก่อนนำเสนอผู้ว่าจ้าง

1.2.6.1 สารคดีคนจน ตอน 4 : คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ

สำหรับเนื้อหาเดิมตามทริทแมนท์ของสารคดีคนจน ตอนคนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ เป็นเรื่องของหมอนวดที่ตกงานจากวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 แต่เวลาลงไปในพื้นที่ ผู้ผลิตสารคดีได้พบกับตัวละครที่น่าสนใจ ชื่อเฉลิมพล จัคนอก ซึ่งตกงานจากวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 และกลับบ้านเกิดที่จังหวัดนครราชสีมา เพื่อทำการเกษตร ซึ่งมีศิริศักดิ์ จัคนอก น้องชายของเขาทำนาอยู่ก่อนแล้ว

สารคดีคนจนตอน คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจไม่ได้มีการต่อรองระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้ผลิตมากนัก นั่นคือหลังจากที่มีการติดต่อแล้ว ผู้ผลิตได้นำสารคดีตอนนี้เสนอให้กับผู้ว่าจ้าง ประมาณ 3 ครั้ง ครั้งที่ 4 ผู้ผลิตได้มีการใส่เสียงบรรยาย (voice over) เข้าไปด้วย เนื้อหาของเสียงบรรยายช่วงหนึ่งกล่าวว่า “เฉลิมพลกินเหล้าเมาติดต่อกันสี่วันสี่คืน” ผู้ว่าจ้างต่อรองให้มีการตัดเสียงบรรยายนี้ออกไป เพราะเป็นการซ้ำเติมความล้มเหลวมากเกินไป และให้ตัดเสียงบรรยายที่กล่าวว่า “การบวชพระของเฉลิมพลเป็นความล้มเหลว” ออก ทั้งนี้เพราะผู้ว่าจ้างอย่าง ดร.อัมมาร สยามวาลา กล่าวว่าเราไม่สามารถตัดสินได้ว่าการบวชพระของเฉลิมพลเป็นความล้มเหลว แม้ว่าเรื่องราวที่นำไปสู่การบวชของเฉลิมพลหมิ่นเหม่ต่อความล้มเหลวก็ตาม

การต่อรอดังกล่าวของผู้ว่าจ้าง เป็นการต่อรอดในระดับของแนวคิดและการตีความ โดยแนวคิดของผู้ว่าจ้างคือไม่ต้องการซ้ำเติมชีวิตของเฉลิมพล ส่วนในระดับการตีความนั้น ผู้ว่าจ้างไม่ต้องการให้ตีความว่าการบวชพระเป็นความล้มเหลว

สำหรับผู้ผลิต ไม่ได้ต่อรอดในเรื่องของการตัดเนื้อหาส่วนที่เป็นเสียงบรรยาย (voice over) ในสิ่งที่ผู้ว่าจ้างกำหนดมาแต่อย่างใด เพราะไม่ได้ทำให้เนื้อหาของสารคดีตอนนี้เปลี่ยนแปลงไป ประเด็นนี้ผู้วิจัยเห็นด้วยกับการต่อรอดของผู้ว่าจ้าง ดร. อัมมาร สยามวาลา ที่กล่าวว่าเราไม่อาจตัดสินโดยสิ้นเชิงว่าผู้หนึ่งผู้ใดประสบความสำเร็จล้มเหลว จากการที่เขาไปบวช แม้ว่าเหตุผลของการบวชคือการที่คนๆ นั้นไม่มีทางออกอย่างอื่นก็ตาม

1.2.7 เนื้อหาของสารคดียุคก่อนการต่อรอด ซึ่งออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์และนำออกฉายในงานสัมมนาวิชาการประจำปี 2544 เรื่อง “ยุทธศาสตร์การขจัดปัญหาความยากจน” จัดโดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ในจำนวนสารคดีคนจนทั้ง 5 ตอน มีเฉพาะสารคดีคนจนตอน คนจนคลาสสิก เพียงตอนเดียวเท่านั้นที่มีโอกาสออกอากาศในวันที่ 24 พฤศจิกายน 2544 ทางสถานีโทรทัศน์เนชั่น ซาแนล (ยูบีซี 8 ในขณะนั้น) เวลา 19.00-19.30 น. ในรายการเก็บตกจากเนชั่น โดยเป็นการนำออกอากาศในวันเดียวกับที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ได้จัดให้มีการสัมมนาวิชาการประจำปี 2544 เรื่อง “ยุทธศาสตร์การขจัดปัญหาความยากจน” ของผู้ว่าจ้าง มีผู้เข้าร่วมงานสัมมนาดังกล่าวประมาณ 500 คน ซึ่งงานดังกล่าวจัดขึ้นที่โรงแรมแอมบาสเดอร์ จ.ชลบุรี การเลือกสารคดีคนจนคลาสสิกออกอากาศ และนำไปฉายในงานสัมมนาประจำปีของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เนื่องจากเป็นสารคดีที่ทำเสร็จเป็นตอนแรก

ในเนื้อหาของสารคดีคนจนตอนคนจนคลาสสิก ที่มีการฉายในงานสัมมนาและออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์เนชั่น ซาแนล มีช่วงหนึ่งที่พิธีกรพูดว่า “หมู่บ้านหนามแห่งน้อยเป็นหมู่บ้านเป้าหมายหนึ่งในโครงการแก้ปัญหาความยากจน หรือว่า กข.คจ. ซึ่งดำเนินการโดยกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย และในปี 2543 มีเงินทุนก้อนหนึ่งเข้ามาสู่หมู่บ้านนี้ เพื่อให้ชาวบ้านได้กู้ยืม และครอบครัวของประจักษ์ ก็เป็นอีกครอบครัวหนึ่งที่ต้องการจะกู้เงินจากโครงการนี้ แต่ในที่สุดพวกเขาก็ต้องผิดหวังค่ะ”

แต่หลังจากที่มีการออกอากาศและฉายในงานสัมมนาไปแล้ว ได้มีเหตุการณ์ที่นำไปสู่การต่อรองเนื้อหารายการในช่วงดังกล่าว โดยมีปัจจัยภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องกับการต่อรองนี้ด้วย

กรมการพัฒนารัฐมนตรีได้ทำหนังสือที่ มท 0526/9066 ค่อนข้างมาก ถึงประธานสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย หนังสือระบุว่าตามที่สารคดีคนจนตอน คนจนคลาสิค มีเนื้อหาบางส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการแก้ไขปัญหาคอความยากจน (กข.คจ.) ที่บ้านหมากแข้งน้อย ตำบลหมากแข้ง อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานีและปรากฏว่านางหนูแดง สมสะอาดแม่ของประจักษ์ สมสะอาด ไม่สามารถยืมเงินก้อนนี้ได้ ฯลฯ ตอนท้ายหนังสือฉบับนี้ระบุว่า กรมการพัฒนารัฐมนตรี ขอให้สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยระงับการเผยแพร่สื่อวีดิทัศน์สารคดีดังกล่าวไว้ก่อน และพิจารณาปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาให้ตรงตามข้อเท็จจริงตามที่เห็นสมควร

เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ ผู้ว่าจ้างได้ประชุมร่วมกับผู้ผลิต ที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เมื่อวันที่ 10 มกราคม 2545 โดยในการประชุมดังกล่าวผู้ผลิตได้เชิญให้คุณอดิศักดิ์ ลิ้มปรุ่งพัฒนกิจ บรรณาธิการของเนชั่น ซาแนล ให้เข้าร่วมประชุมด้วย ทั้งที่ก่อนหน้านี้คุณอดิศักดิ์จะไม่เข้าไปประชุมพูดคุยกับทางผู้ว่าจ้างแต่อย่างใด ปล่อยให้คุณพิภพ พานิชภักดิ์ โปรดิวเซอร์และผู้กำกับรับผิดชอบ แต่การนำคุณอดิศักดิ์ ลิ้มปรุ่งพัฒนกิจเข้าร่วมด้วย เพราะถือว่าสารคดีคนจนตอนนี้ได้ผ่านขั้นตอนของระบบบรรณาธิการไปแล้ว ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญ อย่างไรก็ตามผู้ผลิตได้มีการแก้ไข ทั้งนี้เพื่อเห็นแก่ผู้ว่าจ้าง แต่ก็เป็นการแก้ไขน้อยมาก

“ก็แก้ให้ผิดหนึ่งใจ ถึงขั้นเอาคุณอดิศักดิ์ไป มันเป็นเรื่องเพราะว่าถือว่า editorial ผ่านหมดแล้ว เราไม่สามารถที่จะบิดเบือนหรือปิดบังข้อมูล แต่กรณีนั้นหมิ่นเหม่มากคือ กรณีของกข.คจ. ความจริงมันเป็นแบบนี้ แต่โดนไวยามา ถ้าเกิดบอกว่าไม่ คุณอดิศักดิ์ถึงบอกว่าน่าจะบอกว่ามันไม่จริง ซึ่งเขาก็ไม่สามารถทำได้ ก็เลยต่อรองกันแกนๆว่าโอเค เราพูดรวมมากขึ้น บัวไม่ให้ช้ำน้ำไม่ให้ขุ่น” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

สำหรับคำว่าบัวไม่ให้ช้ำน้ำไม่ให้ขุ่น หมายถึงผู้ว่าจ้าง ซึ่งผู้ผลิตไม่ต้องการที่จะมีปัญหากับผู้ว่าจ้าง ซึ่งการไม่ต้องการมีปัญหากับผู้ว่าจ้าง มีความหมายมากกว่าการที่ผู้ผลิตต้องพึ่งพาปัจจัยทางเศรษฐกิจ (การสนับสนุนงบประมาณการผลิตสารคดีคนจนในลักษณะการสนับสนุนรายการ) จากผู้ว่าจ้าง เพราะสำหรับสารคดีคนจน 5 ตอน ความยาวตอนละ 25 นาที มีงบประมาณให้ 1,000,000 บาท ไม่ใช่งบประมาณที่มากสำหรับผู้ว่าจ้างที่ดำเนินการรับจ้างผลิตไม่

ใช้นโยบายหลักของเนชั่น (รวมถึงบริษัทเนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด) แต่ทางเนชั่น ไม่ต้องการที่จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ทั้งนี้เพราะเนชั่นกับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมาก่อน ในฐานะองค์กรข่าวและแหล่งข่าว ในแง่นี้มองได้ว่าเนื่องจากเนชั่นสวมหมวกหลายใบ นั่นคือแม้ในสารคดีคนจนเนชั่นจะมีบทบาทเป็นผู้รับจ้างผลิต แต่อีกบทบาทหนึ่งเนชั่นเป็นองค์กรข่าว

กรณีของกรมพัฒนาชุมชน ทำหนังสือเพื่อให้ปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาในสารคดี กรมการพัฒนาชุมชนทำหนังสือไปถึงผู้ว่าจ้าง ไม่ได้ทำหนังสือถึงผู้ผลิต

“ก็คือ กข.คจ. เข้ามาแทรกแซงผ่านองค์กรผู้ว่าจ้าง เพราะจริงๆแล้ว เนชั่นไม่แคร์อยู่แล้ว คนที่เขาจะเอาเรื่องแล้วเขาก็ไม่เคยส่งจดหมายถึงเนชั่น เขาเอาที่ตีอาร์ไอ เพราะที่ตีอาร์ไอยังต้องร่วมงานกับเขาอยู่ ที่ตีอาร์ไอก็มาในลักษณะปรึกษาหารือ เราก็เข้าไปปรึกษาหารือ ตอนนั้นก็มีความดงกมล มีทุกคนเข้ามา ก็โอเคเราจะเปลี่ยนให้มันเซฟลง แก้ไขนิดหน่อย” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

การที่คุณพิภพ พานิชภักดิ์ กล่าวว่าเนชั่นไม่แคร์อยู่แล้ว ทั้งนี้เพราะผู้ผลิตมั่นใจในข้อมูลและสิ่งที่น่าสนใจ ซึ่งผู้ผลิตได้แก้ไขเนื้อหาส่วนที่เป็นช่วงที่ผู้ดำเนินรายการที่พูดถึงโครงการ กข.คจ.

“คือเรามีสิทธิ์จะไม่แก้ แต่เราคิดว่าแก้ไปแล้วก็ไม่เป็นไร สำคัญที่มันออกอากาศไปแล้ว เราก็แก้ให้น้อยมากด้วย คือโดยรวมแล้วที่ตีอาร์ไอค่อนข้างเข้าใจ หน้าทีและบทบาทสื่อ” (พิภพ พานิชภักดิ์, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547)

คำว่า “แก้ให้น้อยมาก” หมายถึงมีการแก้ไขเฉพาะในส่วนที่ผู้ดำเนินรายการพูด โดยแก้ไขให้เป็นการพูดในลักษณะรวมๆมากขึ้น ส่วนคำพูดของตัวละคร คือ หนูแดง สมสะอาดที่พูดถึงโครงการ กข.คจ.ว่า “เขาก็บ่ให้เฮายืม” นั้นยังคงไว้ ไม่มีการระงับหรือตัดออก เพราะเป็นการพูดของตัวละคร/แหล่งข่าว ผู้ผลิตไม่สามารถไปเซ็นเซอร์การให้สัมภาษณ์ของตัวละคร/แหล่งข่าวได้

อย่างไรก็ตามหากเป็นกรณีการทำข่าว สารคดีเชิงข่าว แบบปกติของบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ที่ไม่มีผู้ว่าจ้างเข้ามาเกี่ยวข้อง จากประสบการณ์ของผู้วิจัยซึ่ง

ทำงานที่นี้ตั้งแต่ปี 2543 พบว่าผู้ผลิตจะไม่ยอมแก้ไขเนื้อหาตามแรงกดดันจากปัจจัยภายนอกอย่างกรรมการพัฒนาชุมชนอย่างแน่นอน ดังที่คุณอดิศักดิ์ ลิ้มปริญญพัฒน์กิจ เคยกล่าวว่าการทำข่าว สารคดีเชิงข่าว คนทำต้องแข็ง เพราะว่าหลังจากที่เราได้นำเสนอข้อมูลชนไปแล้ว ย่อมที่จะมีแรงกดดันหรือคำวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆตามมา แต่ต้องมั่นใจว่าข้อมูลที่เรานำเสนอเป็นข้อมูลที่ถูกต้อง ส่วนแรงกดดันหรือคำวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆจากภายนอก เมื่อจะให้มีการแก้ไขต้องระบุว่าข้อมูลที่ได้นำเสนอไปไม่ถูกต้อง ไม่ใช่แค่การพูดกันไปมาเท่านั้น

(1.3) เนื้อหา/ตัวบท (Text) ของสารคดีคนจนยุคหลังการต่อรอง

สารคดีคนจนตอน 1 : ตามหาคนจน

เนื้อหาที่นำเสนอ : เนื้อหาในสารคดีตอนตามหาคนจน คือ การตั้งคำถามเกี่ยวกับความยากจน ตามแนวคิดที่มีอยู่ โดยไปยังหมู่บ้านที่รัฐกำหนดว่าตกเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) นั้นหมายความว่าถ้าหมู่บ้านไหนตกเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) มาก ก็จะเป็นหมู่บ้านที่ยากจนมาก ซึ่งในสารคดีได้ไปยังหมู่บ้านม้ง ในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ จากนั้นองค์กรพัฒนาเอกชนก็พาไปยังหมู่บ้านที่พวกเขาบอกว่ายากจน ซึ่งเป็นชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยง จากนั้นสารคดีพาไปพบกับคนจนที่เก็บขยะขายที่ชุมชนริมทางรถไฟจังหวัดขอนแก่น

รูปแบบการนำเสนอ: เป็นลักษณะสารคดีพาเที่ยว (Travelogue) ติดตามหาคนจนในสถานที่ต่างๆของประเทศ

สารคดีคนจนตอน 2 : คนจนคลาสสิก

เนื้อหาที่นำเสนอ : นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับคนจนที่ประสบปัญหาการขาดที่ทำกิน ชาวนาที่ไร้ที่ทำกิน ที่ชื่อประจักษ์ สมสะอาด ชาวบ้านหนามแท่งน้อย ตำบลหนามแท่ง อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี ทำให้ประจักษ์ต้องอพยพครอบครัวเข้ามาเป็นกรรมกรในกรุงเทพฯ และต้องประสบกับสภาพการณ์และสภาพความเป็นอยู่ที่เลวร้าย และดูเหมือนไม่มีทางออกสำหรับคนจนอย่างประจักษ์ ซึ่งเป็นคนจนส่วนใหญ่ของประเทศ

รูปแบบการนำเสนอ : นำเสนอด้วยรูปแบบของสารคดี (documentary) แท้ๆมีการเฝ้าติดตามเจ้าของเรื่อง (ตัวละคร) และเหตุการณ์จริง ในการเล่าเรื่องใช้การเล่าเรื่องแบบดรามาดิค มีจุดเริ่มต้น มีพัฒนาการ มีความขัดแย้ง มีการผ่อนเรื่อง และจบ

สำหรับสารคดีคนจน ตอน คนจนคลาสสิกนี้ ถือว่าไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงไปจากที่เสนอไว้ในโครงร่าง/ ทริทแมนท์ เพียงแต่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นกับเจ้าของเรื่องเท่านั้น และเนื่องจากรูปแบบการนำเสนอสารคดีคนจนตอนนี้ เป็นการนำเสนอโดยใช้รูปแบบสารคดีแท้ ที่ติดตามเหตุการณ์และสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงกับเจ้าของเรื่อง (case) ดังนั้นผู้ผลิตสารคดีจึงได้ภาพเหตุการณ์ที่ดีกว่าที่ได้มีการเขียนไว้ในโครงร่าง/ทริทแมนท์ เช่น เนื้อหาที่เกี่ยวกับการขึ้นศาลของณรงค์ สมสะอาด น้องชายของประจักษ์ สมสะอาด

สารคดีคนจนตอน 3 : คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ

เนื้อหาที่นำเสนอ : นำเสนอเรื่องราวของชุมชนบ้านก้อจอก ตำบลก้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นชุมชนที่หนีน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนภูมิพล เป็นชุมชนที่เหมือนตายไปแล้วในด้านจิตวิญญาณ การนำเสนอเนื้อหาของชุมชนนั้นใช้การนำเสนอผ่านเจ้าของเรื่อง/ตัวละคร 3 คน โดยสองคนเป็นคนที่ได้มีโอกาสเรียนจบปริญญาตรีเป็น 2 คนแรกของหมู่บ้าน แต่พวกเขาก็ยังต้องต่อสู้กับความยากจน เจ้าของเรื่อง/ตัวละครที่สาม เป็นคนรุ่นใหม่ที่ไม่มีการศึกษา เปรียบเทียบชีวิตของเขากับคนรุ่นใหม่สองคนแรกที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรี

รูปแบบการนำเสนอ : สำหรับสารคดีคนจนจากมาตรการของรัฐนั้น ใช้รูปแบบการนำเสนอในลักษณะมานุษยวิทยา (Anthropological) และสารคดีท่องเที่ยวผสมกันอยู่ แต่ไม่ใช่ในลักษณะของการนำเสนอให้เห็นถึงฉากชีวิตสั้นๆแล้ว เพราะจะเป็นการนำเสนอถึงชุมชนๆเดียว ไม่ใช่หลายสถานที่แบบที่เขียนไว้ในโครงร่าง/ ทริทแมนท์ว่าจากยอดดอยถึงใต้ทะเลลึก แต่จะเป็นการติดตามชีวิตของเจ้าของเรื่อง/ตัวละครในชุมชนหนึ่ง

สารคดีคนจนตอน 4 : คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ

เนื้อหาที่นำเสนอ : เนื้อหานำเสนอถึงชีวิตของเฉลิมพล จัคนอก ซึ่งตกงานจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อปี 2540 เมื่อตกงานเฉลิมพล จัคนอก ได้กลับสู่บ้านเกิดที่บ้านหญ้าคา อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา โดยหวังว่าจะกลับไปเป็นเกษตรกรเหมือนกับน้องชายของเขาที่ชื่อว่า ศิ

วิศักดิ์ จัดนอก ซึ่งเป็นเกษตรกรมาตลอดชีวิต แต่ท้ายที่สุดแล้วเฉลิมพล จัดนอก ไม่สามารถเป็นเกษตรกรได้

รูปแบบการนำเสนอ : ใช้รูปแบบการนำเสนอการรื้อสร้าง/การถอด (Deconstruct) มีลักษณะเป็นชิ้นส่วนของความจริง (fragment reality) บางอย่าง มาตรวจสอบดูว่าประกอบขึ้นมาอย่างไร เพื่อองค์ประกอบของความยากจนตรงนั้น

จะเห็นว่าเนื้อหาของบท/สคริปต์รายการสารคดีคนจนที่ได้นำเสนอในบทที่ 4 นี้ตรงกับสิ่งที่ฝ่ายผู้ผลิตได้นำเสนอไว้ในโครงร่าง/ ทริทแมนท์ ในขั้นตอนขั้นตอนก่อนการผลิต (Pre - Production) เพียงบางส่วนเท่านั้น มีเนื้อหาบางส่วนที่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากที่ได้เสนอไว้ในโครงร่าง/ทริทแมนท์ /โครงสร้างเนื้อหาที่ได้เสนอให้กับผู้ว่าจ้าง

สารคดีคนจนตอน 5 : การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตัวเอง

เนื้อหาที่นำเสนอ : เนื้อหาของสารคดีตอนการช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตัวเองนี้เป็นเรื่องของหญิงหม้ายที่ชื่อว่าละมัย แสงบัณฑิต ละมัยเป็นคนที่มีความฐานะยากจนในหมู่บ้านห้วยเสือเต้น อำเภอป่าพอง จังหวัดขอนแก่น ความยากจนทำให้เธอไม่สามารถเข้าถึงการช่วยเหลือและโครงการต่างๆของภาครัฐได้ เพราะเธอไม่มีเวลาและต้องทำงานเพื่อเลี้ยงดูลูกชาย 2 คน จนกระทั่งในปี 2543 เธอได้รับการช่วยเหลือจากโครงการกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ซึ่งการได้เงินจากโครงการนี้เธอได้รับการช่วยเหลือผ่านผู้หญิงซึ่งเป็นคนจนเหมือนกัน โดยที่ผู้หญิงที่เข้ามาช่วยเหลือนั้นพยายามที่จะเสาะหาคนยากจนจริงๆ ให้ได้รับการช่วยเหลือ

รูปแบบการนำเสนอ : รูปแบบการนำเสนอสารคดีตอนนี้ เป็นสารคดีเชิงเฟมินิสต์ สารคดีปล่อยให้ผู้หญิงทั้งสองแบ่งปันประสบการณ์กับผู้ชมโดยตรงมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ผ่านบทสัมภาษณ์และบทวิเคราะห์ของตัวละครที่เป็นผู้หญิงทั้งสองคนเอง

นอกจากการนำเสนอ เนื้อหา/ตัวบท (Text) ซึ่งเป็นผลลัพธ์ ผลผลิตของสื่อมวลชน ยุคหลังการต่อรองแล้ว ในที่นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอการวิเคราะห์เกี่ยวกับการเล่าเรื่อง (Narrative) ของสารคดีคนจนในยุคหลังการต่อรองด้วย เพื่อให้เกิดความชัดเจนว่าท้ายที่สุดแล้ว เนื้อหาของสารคดีคนจนในแต่ละตอน มีเนื้อหาอย่างไร

การเล่าเรื่อง (Narrative) ของสารคดีคนจน

เนื่องจากการเล่าเรื่องเป็นองค์ประกอบหลักของการสื่อสารในรูปแบบของสารคดี การเล่าเรื่องสารคดีเกิดจากการนำภาพและเสียงที่ถูกเลือกสรรมาจากเหตุการณ์จริง มาประกอบสร้างในฐานะที่เป็นตัวแทนของความจริง (Reality Representation) โดยที่การประกอบสร้างนั้นจะใช้องค์ประกอบขององค์ประกอบ 2 ส่วน คือแนวระนาบของเหตุการณ์และแนวระนาบของวาทกรรม

ดังนั้น การวิเคราะห์การเล่าเรื่อง (Narrative) ของสารคดีคนจน ผู้วิจัยจะพิจารณาจาก

1. แนวระนาบของเหตุการณ์
2. แนวระนาบของวาทกรรม

สำหรับองค์ประกอบของการเล่าเรื่องในสารคดีคนจน ผู้วิจัยจะนำเสนอจากองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ประธาน (Subject)
2. โครงเรื่อง (Structure)
3. ตัวแสดงและแรงจูงใจ (Character and Motivation)
4. มุมมอง (Point of View)
5. การจัดการเรื่องเวลา และสถานที่ (Time and Space)

ในส่วนของเครื่องมือที่ใช้ในการประกอบเพื่อสร้างเรื่องสารคดีคนจนนั้น ผู้วิจัยจะนำเสนอในประเด็นต่อไปนี้

1. กรอบภาพและความเคลื่อนไหว (Frame and Shot)
2. ชุดภาพและฉาก (Sequence and Scene)
3. เสียงบรรยาย เสียงสนทนา และเสียงสัมภาษณ์ (Narration, Dialogue and Interview)
4. ผู้ดำเนินรายการ/พิธีกร
5. เสียงประกอบและดนตรี (Sound and Music)
6. กราฟิค และไตเติ้ล (Graphic and Title)

โดยที่ในการวิเคราะห์การเล่าเรื่อง (Narrative) ของสารคดีคนจนนั้น เนื่องจากสารคดีคนจนมีเพียง 5 ตอนดังนั้นผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ทั้ง 5 ตอน และจะทำการวิเคราะห์แต่ละตอนต่อเนื่องกันไปตั้งแต่สารคดีคนจนตอน 1 ถึงสารคดีคนจนตอน 5 ดังนี้

การเล่าเรื่องของสารคดีคนจน

วิธีการเล่าเรื่องของสารคดีคนจน ตอน ตามหาคนจน

1. แนวระนาบของเหตุการณ์

เหตุการณ์ในสารคดีคนจน ตอน ตามหาคนจน ใช้ผู้ดำเนินรายการเป็นตัวเดินเรื่อง เหตุการณ์จะติดตามการเดินทางของ คุณ สุขวัญ วิวรกิจ ไปยังแหล่งที่เชื่อว่ามีคนจนอาศัยอยู่ เรื่องจะเปิดที่เชียงใหม่ในหมู่บ้านชาวเขาที่รัฐระบุว่ายากจนดูนิยามความยากจนของรัฐ เรื่องจะเดินต่อไปยังประเด็นหมู่บ้านบริวารที่มีคนยากจนมากกว่าอาศัยอยู่ หลังจากนั้นคุณสุขวัญจะพาผู้ชมไปยังชุมชนแออัดริมทางรถไฟในจังหวัดของแก่น เพื่อพบคนจนที่ไม่ได้อยู่ในนิยามของรัฐในเรื่องความจำเป็นพื้นฐาน เรื่องจบลงด้วยการเดินทางเพื่อหาคนจนประเภทต่าง ๆ ที่จะติดตามมาในตอนต่อไป

2. แนวระนาบของวาทกรรม

วาทกรรมประเภทต่าง ๆ ที่พยายามจะกำหนดว่า “คนจนคือใคร” “ความยากจนคืออะไร” ได้รับการตรวจสอบ เนื่องด้วยการกำหนดว่าคนจนคือใคร และ ความยากจนคืออะไร เป็นปัจจัยหลักที่จะทำให้คนจนตัวจริงได้รับความช่วยเหลือจากนโยบาย และ โครงการต่าง ๆ เช่นในปัจจุบัน ความพยายามที่จะเปลี่ยนนิยามคนจน เป็น ชนชั้นกลาง โดยรัฐ อาจทำได้โดยการกำหนดกรอบการวัด และ ตัวชี้วัด ที่ยกคนจนส่วนใหญ่ออกจากการคำนวณ เหลือเพียงแต่ผู้ที่ยากจนแบบอนาถาเท่านั้นที่ได้รับการจัดว่าเป็นคนจน การปรับนิยาม และปรับแต่งการตีค่า ซึ่งเป็นลักษณะของโพสต์โมเดิร์นได้มีการนำมาใช้อย่างแพร่หลายในรัฐบาลชุดปัจจุบัน สารคดีพยายามที่จะตรวจสอบวาทกรรมชุดต่าง ๆ โดยใช้การเดินทางไปสู่วาทกรรมแต่ละประเภท ทั้งวาทกรรมความยากจนของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และ คนจนอย่างที่เราเห็นประจักษ์หญิงแก่เช่นกรณีชุมชนแออัด การมองวาทกรรมทั้งสามน่าจะทำให้ผู้ชมตั้งคำถามไปพร้อม ๆ กัน ว่าความยากจนคืออะไร หรืออย่างน้อยก็เกิดบทวิเคราะห์ว่าความยากจนนั้นมีความซับซ้อนกว่าที่เข้าใจกันอยู่ทั่วไป

องค์ประกอบของการเล่าเรื่องในสารคดีคนจนตอนตามหาคนจน

1. ประธาน แนวคิดเรื่องการตั้งนิยามของความยากจน เป็นประธาน
2. โครงเรื่อง ใช้การเดินทางค้นหา (Search) จากนิยามหนึ่งไปสู่อีกนิยามหนึ่งเป็นตัวว่าโครงเรื่อง
3. ตัวแสดงและแรงจูงใจ ผู้ดำเนินรายการเป็นตัวแสดงหลัก มีแรงจูงใจในการสืบค้นคนจนตัวจริง แหล่งข่าวอื่น ๆ เป็นคนจนประเภทต่าง ๆ ที่พยายามจะยืนยันว่าตนเป็นคนจนตัวจริง
4. มุมมอง มุมมองจากคนนอก (ผู้ดำเนินรายการ) ไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียกับคนจนประเภทต่าง ๆ มองห่างจากปัญหาเพราะตนเพียงเดินทางผ่านพื้นที่ต่าง ๆ ที่มีคนจนอาศัยอยู่
5. การจัดการเรื่องเวลา และ สถานที่ เวลาและสถานที่ใช้รูปแบบของสารคดีท่องเที่ยวไม่ได้เน้นความต่อเนื่องของเวลา แต่เน้นการเคลื่อนไหวของตัวผู้ดำเนินรายการจากจุดหนึ่งไปจุดหนึ่งเป็นตัวสร้างพลวัต (Dynamic) ของเวลา

เครื่องมือที่ใช้ในการประกอบสร้างเรื่องสารคดีคนจนตอนตามหาคนจน

1. กรอบภาพและความเคลื่อนไหว ลักษณะของการวางภาพของสารคดีคนจนตอนตามหาคนจน จะใช้กรอบภาพที่เน้นบทบาทสืบค้นของผู้ดำเนินรายการ ผู้ดำเนินรายการจะทำการชี้และ กล้องจะมีลักษณะการพาไปดู ติดตามแหล่งข่าวไปยังที่ต่าง ๆ ในช่วงตอนแรกภาพจะเน้นคล้ายสารคดีท่องเที่ยว (Travelogue) มาก โดยจะนำประเพณีต่าง ๆ เช่น ภาพการนั่งรถที่สถานีรถไฟ ภาพการขึ้นลงรถ ภาพการชี้ให้เห็นที่เน้นที่นี้ แต่เมื่อเรื่องเริ่มจะคืบไปยั้ง คนจนที่องค์กรพัฒนาเอกชน พาไปดูจะเห็นว่าภาพจะมีลักษณะของการวางกรอบในลักษณะสารคดีมากขึ้น เน้นการถ่ายภาพเป็นชุด (Sequence) และลักษณะของสารคดีก็จะถูกนำมาใช้เต็มที่ในช่วงทำยั้ง ซึ่งได้แก่เรื่องที่ชุมชนแออัดริมทางรถไฟ การเปลี่ยนกรอบภาพและการเคลื่อนไหวนี้เกิดขึ้นอย่างจงใจ เพื่อสนับสนุนวาทกรรมประเภทต่าง ๆ ตามแต่ละช่วง

2. ชุดภาพและฉาก ชุดภาพในแนวสารคดีท่องเที่ยว ซึ่งเป็น Genre ที่สารคดีคนจนในตอนนี้ออกจะใช้จะเป็นชุดภาพที่เน้นการเคลื่อนไหวตัวของพาหนะที่ผู้ดำเนินรายการนั่งอยู่ กล้องจะมีลักษณะ Subjective จากมุมมองของผู้ดำเนินรายการ การถ่ายผู้ดำเนินรายการจะใช้กล้องมือถือ (Handheld) มากกว่าการใช้ขาตั้ง ทั้งนี้เพื่อให้ความรู้สึกของการสืบค้น ไม่หยุดนิ่ง ในส่วนที่เข้าไปในเรื่อง ภาพส่วนใหญ่ก็จะใช้กล้องในลักษณะมือถือเช่นกัน มีเพียงแต่ฉากในบ้านเด็กมั่ง ซึ่งเป็นฉากที่ต้องการให้ผู้ชมเผชิญหน้ากับเด็ก ซึ่งเป็นประธานของเรื่องในช่วงนั้น และลดบทบาทของ

บุคคลที่สาม ซึ่งได้แก่ กล้องและกระบวนการบันทึกเทป จึงใช้การถ่ายบนขาตั้ง (Tripod) และตัดต่อชุดภาพในลักษณะต่อเนื่อง เพื่อสร้างชุดภาพในลักษณะ ไร้ตะเข็บ (Seamless)

3. เสียงบรรยาย เสียงสนทนา เสียงสัมภาษณ์ บทบรรยายจะเน้นถึงความเป็นกันเอง การพาผู้ชมไปดูสถานที่ต่าง เชื้อเชิญ ทำทนายให้ผู้ชมติดตาม

4. ผู้ดำเนินรายการ มีลักษณะเป็นตัวเดินเรื่อง กล่าวคือ เรื่องในส่วนต่าง ๆ ของสารคดี มีจุดเชื่อมอยู่จุดเดียวกันในสองลักษณะ ในลักษณะในแรกคือเชื่อมโดยแก่น (Theme) ของเรื่อง คือ การสืบหาคนจน แก่นของเรื่องนี้ถูกสร้างขึ้นเป็นรูปธรรมผ่านตัวผู้ดำเนินรายการ ซึ่ง ทำหน้าที่เป็นผู้สืบหาคนจน

วิธีการเล่าเรื่องของสารคดีคนจนตอนคนจนคลาสิค

1.แนวระนาบของเหตุการณ์ เหตุการณ์หลักของเรื่องคือการติดตามแรงงานอพยพหนึ่งคน กับการทำงานและความเป็นอยู่ของครอบครัวเขาในหนึ่งช่วงเงินเดือน โดยการติดตามจะติดตามกิจกรรมหลักของแหล่งข่าวที่เป็นประธาน ซึ่งได้แก่ การทำงาน การเลี้ยงลูก และ การหาอยู่หากินบริเวณสถานที่ก่อสร้างสนามบินสุวรรณภูมิ นอกจากนั้นยังมีการย้อนภูมิหลังไปดูหมู่บ้านที่เขาเดินทางมา และ ความเป็นอยู่ของครอบครัวเขา เน้นในมิติเศรษฐกิจครัวเรือน ซึ่งได้แก่ การทำไร่นา เพื่อสร้างรายได้ ความพยายามสร้างรายได้ของแหล่งข่าวหลักในอดีต (การเลี้ยงกบ) และการหาเงินยามฉุกเฉินของครอบครัว ซึ่งได้แก่ การยืมเงินจากญาติมิตร

2.แนวระนาบของวาทกรรม ในส่วนของวาทกรรมแรกที่น่าเสนอ คือ คนจน ไม่ใช่คนที่เกียจ เสนอเรื่องโดยการที่เน้นกิจกรรมการทำงานหลากหลายของคนจนในเรื่องทั้งที่เป็นแหล่งข่าวหลักและรอง วาทกรรมที่สองคือ การขาดซึ่งปัจจัยการผลิต เป็น สาเหตุให้คนมีความยากจน การอพยพแรงงานถึงแม้จะสร้างรายได้ชั่วคราว แต่การที่มาอยู่ในสภาวะเมือง ทำให้มีรายจ่ายมากมายจนแรงงานอพยพไม่สามารถเก็บสะสมเงินได้ตามที่หวัง วาทกรรมที่สามคือโครงสร้างและโครงการของรัฐไม่เอื้ออำนวยต่อคนยากจนตัวจริง กล่าวคือ คนจน มักเข้าไม่ถึงโครงการช่วยเหลือของรัฐ วาทกรรมที่สี่ คนจนมีทักษะในการหาอยู่หากิน ไม่ว่าจะเป็นการทำนา จับปลา ฯลฯ ทว่าทักษะเหล่านั้นจะมีประโยชน์ก็ต่อเมื่อพวกเขาเข้าถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ วาทกรรมทั้งสี่จะร้อยเรียงในลักษณะทับซ้อนกัน กล่าวคือ วาทกรรมจะเสริมซึ่งกันและกัน สรุปได้ว่า คนจนไม่ได้

ที่เกี่ยวข้องแต่เขาขาดซึ่งปัจจัยการผลิตและระบบที่ช่วยเหลือพวกเขา ทักษะในการหาเงินที่พวกเขามี อยู่คู่ล้ำสมัยในโลกปัจจุบัน

องค์ประกอบของการเล่าเรื่องในสารคดีคนจนตอนคนจนคลาสสิก

1. ปรธาน ได้แก่ แรงงานอพยพและครอบครัว

2. โครงเรื่อง เริ่มเรื่องจากการติดตามการทำงานของแรงงานอพยพ และครอบครัว ก่อนที่พวกเขาจะได้รับเงินเดือน เรื่องดำเนินไปถึงภูมิหลังว่าทำไมเขาจึงต้องอพยพเข้ามาในเมือง ซึ่งในช่วงนี้สารคดีได้แสดงให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ที่หมู่บ้านของเขา ได้พบปะ พ่อ แม่ พี่ และ น้องของแหล่งข่าวหลัก แสดงให้เห็นความพยายามในการหาเงินในรูปแบบต่าง ๆ ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการทำได้ ทำนา หรือ ทดลองเลี้ยงกบ แสดงให้เห็นถึงปัญหาทรัพยากรที่จำกัด เนื่องจากมาตรการของรัฐซึ่งได้แก่การประกาศเขตอุทยาน เรื่องแสดงให้เห็นถึงวิกฤติของการเก็บเงินของแหล่งข่าวหลัก เนื่องจากพ่อได้เงินมาก็นำไปซื้อโทรทัศน์ และ เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในเมือง ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับผู้อาศัยในเมือง แสดงให้เห็นถึงวิกฤติของน้องชายของแหล่งข่าวหลักที่ต้องคดีตัดไม้ในอุทยาน เน้นในเรื่องความพยายามของแม่ในการหาเงินเพื่อมาประกันตัวน้องชายของแหล่งข่าวหลัก เรื่องจบลง ด้วยภาพการหาหอยในหนองน้ำบริเวณก่อสร้าง

3. ตัวแสดงและแรงจูงใจ แรงจูงใจของตัวละครทุกตัวอยู่ที่ความต้องการที่จะหลุดพ้นจากความยากจน ไม่ว่าจะเป็ความพยายามของแหล่งข่าวหลักในการเก็บเงินซื้อที่ ความพยายามของพี่ชายของแหล่งข่าวหลักในการทำงานมั่นคง ไม่สูงลิ้งกับครอบครัว (เพราะจะเพิ่มรายจ่ายให้เขา) ความพยายามของพ่อและแม่ ในการผลักดันให้ลูก ๆ ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน (อพยพแรงงาน) ความพยายามของน้องชายแหล่งข่าวหลักในการลักขโมยไม้ในอุทยานแห่งชาติ เน้นอนว่าแรงจูงใจทั้งหมดต่างพบอุปสรรคในรูปแบบที่แตกต่างกัน

4. มุมมอง เรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีองปัญหาความยากจนจากมุมมองของแหล่งข่าวหลัก คนจนมองตัวเอง เป็นการให้พื้นที่กับคนจนในการวิเคราะห์ปัญหาของตนเองว่าทำไมตนเองถึงยากจน และ ในเงื่อนไขปัจจุบัน เขามีความสามารถที่จะหลุดพ้นจากสภาวะความยากจนมากน้อยเพียงใด

5.การจัดการเรื่องเวลา และ สถานที่ การจัดการเรื่องสถานที่และเวลานั้นหลักการสร้างดรามาคิดตามแบบฉบับ คือเน้นความเป็นเอกภาพของเวลาและสถานที่ ไม่มีการตัดสลับมากนัก หากมีการตัดสลับจะมีตัวเชื่อมที่บ่งบอกถึงการผ่านไปของเวลาอย่างชัดเจน

เครื่องมือที่ใช้ในการประกอบสร้างเรื่องสารคดีคนจน ตอนคนจนคลาสิค

1.กรอบภาพและความเคลื่อนไหว สารคดีชุดนี้ เนื่องจากเน้นความใกล้ชิด กับ ประชาน ซึ่งได้แก่ กรรมกรอพยพ เขตชานเมือง การเล่าเรื่องใช้การเล่าเรื่องแบบดรามาคิด ดังนั้นการถ่ายทำจึงเน้นการสร้างเหมือน ความจริง คือ เป็นการวางกรอบภาพโดยหลัก สัจนิยม ลดบทบาทของกระบวนการผลิต ซึ่งได้แก่ การถ่ายเป็นชุดภาพ (Sequence) การตัดต่อแบบไร้ตะเข็บ (Seamless Transition) และ การเน้นความต่อเนื่องในเรื่องของภาพ (Continuity)

2.ชุดภาพและฉาก เนื่องจากโครงเรื่องเป็นดรามาคิด การประกอบชุดภาพจึงเน้นในเรื่องของเอกภาพเวลาและสถานที่ เรื่องจะดำเนินตามตรรกะของเวลา ไม่มีการย้อนเวลา ในบางช่วง เช่นการขึ้นศาล เรื่องจะดำเนินไปในลักษณะเหมือนเวลาจริง (Real Time)

3.เสียงบรรยาย เสียงสนทนา เสียงสัมภาษณ์ และ ดนตรี บทบรรยายจะจำกัดบทบาทตนเองเพียงเพื่อ แนะนำสถานที่ บุคคล และ เหตุการณ์ (Establishing/Expository Function) และ เชื่อมต่อเรื่อง แต่ไม่มีบทบาทในการเล่าเรื่อง (Non- Narrative Text) เนื่องจากให้เรื่องจะมีการเล่าผ่านบทสัมภาษณ์ ของแหล่งข่าวหลักในเรื่อง สำหรับบทสนทนา นั้น เป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้ชมตระหนักถึงกระบวนการผลิตสารคดี เช่น ชุดภาพที่แม่ของแหล่งข่าวนำรูปมาให้ดู ซึ่งเป็นการตอกย้ำ ถึง กระบวนการเสนอความจริง กล่าวคือว่าเรื่องที่ผู้ชมกำลังชมอยู่ ถึงแม้จะมีองค์ประกอบทางการเล่าเรื่องดังละคร (Dramatic Elements) แต่ข้อมูลทั้งสิ้นอยู่บนฐานของข้อเท็จจริง สำหรับเสียงดนตรีนั้นจะมีการใช้เสียงดนตรี ต่างประเทศ เพื่อแสดงถึงความรู้สึกภายในของผู้ชม ส่วนเสียงดนตรีอีสาน ซึ่งได้แก่เสียงแคนนั้นจะใช้เป็นกลไกในการให้ผู้ชมถอยห่าง ปลูกให้ตื่น (Alienation effect) เพื่อเข้าสู่บทวิเคราะห์หรืออย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งแหล่งข่าวจะเป็นผู้ทำการวิเคราะห์เอง

4.ผู้ดำเนินรายการ ผู้ดำเนินรายการมีบทบาทเช่นเดียวกับบท ซึ่งได้แก่การให้ข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่อง แต่ไม่ได้เข้าไปอยู่ในเรื่อง มีอยู่เพียงฉากเดียวที่ผู้ดำเนินรายการเข้าไปในเรื่อง คือ ฉากที่แหล่งข่าวหลักทำการซื้อโทรทัศน์ สาเหตุเนื่องจากต้องการให้มีความรู้สึกของการ

ซักค้าน (Interrogation) ในประเด็นการนำเงินเดือนของตนไปซื้อเครื่องไฟฟ้าแทนที่จะเก็บไว้ซื้อที่ตามทีตนเองตั้งความหวังไว้

วิธีการเล่าเรื่องของสารคดีคนจนตอนคนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ

1. แนวระนาบของเหตุการณ์ เหตุการณ์หลักของเรื่องคือความพยายามของคนในชุมชนที่จะหาทางหลุดพ้นออกจากความยากจนที่เกาะกินชุมชนทั้งชุมชนอยู่เนื่องจากการที่พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนถูกน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนภูมิพล และ ต่อมา ถูกจำกัดพื้นที่โดยการที่อุทยานมาประกาศตัวล้อมรอบพื้นที่ทำกิน เหตุการณ์จะเล่าผ่านคนในชุมชนสามยุค ยุคแรก คือ ยุคคนแก่ ซึ่งเป็นยุคที่เห็นการที่น้ำในเขื่อนขึ้นมามีพื้นที่ทำกิน ยุคที่สองคือยุควัยกลางคนซึ่งกระเสือกกระสนกับสภาวะที่ขาดแคลน ยุคที่สามคือยุคคนหนุ่มสาว ซึ่งบ้างพยายามใช้การศึกษาเป็นหนทางที่จะออกไปจากชุมชน บ้างยอมรับสภาพและหากินโดยการล่าสัตว์อย่างผิดกฎหมายเสี่ยงคุกเสี่ยงตาราง ระนาบของเหตุการณ์จะมีการใช้ภาพเก่าและการร้องเพลงเกี่ยวกับตำนานน้ำท่วมเพื่อเล่าถึงยุคน้ำท่วม ต่อไปยังการที่คนวัยกลางคนได้พาไปพบปัญหาในเรื่องการทำการเกษตรในสมัยที่อุทยานล้อมรอบ และ ติดตามนักศึกษาสองคนที่เพิ่งเรียนจบในการหางานทำนอกชุมชนเรื่องจบลงโดยที่ไม่มีใครสักคนสามารถที่จะหลุดพ้นออกไปจากชุมชนได้

2. แนวระนาบของวาทกรรม วาทกรรมหลักของเรื่องคือนโยบายและโครงการของรัฐสร้างความยากจนให้กับชุมชนได้ นอกจากนั้นทางออกที่รัฐมีให้ ไม่ว่าจะการจัดสรรพื้นที่การเกษตรให้กับเกษตรกร แต่ปรากฏว่าไม่มีน้ำสำหรับทำการเกษตร การไม่มีการประกันราคาสินค้าเกษตร รวมทั้งการเปิดโอกาสทางการศึกษาให้กับบุตรหลานของผู้ยากไร้ ไม่เป็นหลักประกันเสมอไปว่า จะสามารถสร้างโอกาสที่แท้จริงให้กับประชาชนที่ประสบปัญหาความยากจนได้

องค์ประกอบของการเล่าเรื่องในสารคดีคนจนตอนคนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ

1. ประธาน ชุมชนบ้านก้อทั้งชุมชนเป็นประธานของเรื่อง

2. โครงเรื่อง เรื่องจะมีลักษณะโครงเป็นวงกลม ที่มีวงกลมย่อย (Subset) ซ้อนอยู่อีกสองวง วงกลมใหญ่ได้แก่ชุมชนและปัญหาที่เกิดขึ้นตามประวัติศาสตร์ของชุมชน วงกลมขนาดกลางที่อยู่ภายในวงกลมใหญ่ คือ กลุ่มคนวัยทำงาน (กลางคน) ในหมู่บ้าน ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มได้ผ่านประสบการณ์การต่อสู้ในลักษณะการทำนาทำไร่ในพื้นที่ใหม่หลังน้ำท่วมแต่ไม่ประสบความสำเร็จ

สำเร็จ ส่วนวงกลุ่มเล็กสุด เป็นวงกลมของคนรุ่นใหม่ที่ยุบายจะหาชีวิตที่หลุดพ้นจากความยากจน เรื่องจะเล่าในลักษณะที่ไม่เน้นองค์ประกอบทางด้านดรามาทิก ที่มีต้น กลาง จบ มีเส้นพัฒนาการไปสู่จุดสุดยอดหรือความแตกหัก แต่จะเล่าในลักษณะเหมือนภาพยนตร์ในอ่าง ไม่มีจุดเริ่มต้นไม่มีจุดจบ เวียนวนอยู่กับความพยายามที่ไร้ผลในการที่จะหลุดพ้นจากความยากจนที่เกาะกินชุมชน

3. ตัวแสดงและแรงจูงใจ ตามโครงเรื่อง ตัวแสดงหลักได้แก่คนในสามวัย ที่พยายามหาทางออกให้กับชีวิตของตนเอง ทางออกของแต่ละคนพบอุปสรรค ที่สืบเนื่องมาจากมาตรการของรัฐไม่ว่าอย่างใดอย่างหนึ่ง คนรุ่นเก่าพยายามที่จะหวนอดีต และ ติดอยู่กับความทรงจำของพื้นที่ทำกินที่สมบูรณ์ที่ไม่มีวันจะกลับมา คนวัยกลางคนยอมรับพื้นที่ทำกินที่มีอยู่ในปัจจุบัน แต่พบปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำ และพื้นที่ทำกินไม่แน่นอนเนื่องจากปริมาณน้ำในเขื่อนขึ้นลงถ้าปีไหนน้ำน้อยก็จะมีพื้นที่ทำกินมาก น้ำมากก็แทบจะไม่มีพื้นที่ทำกิน คนรุ่นใหม่พยายามหาเงื่อนไขใหม่ๆ ในการจัดการชุมชนของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการพัฒนาชุมชนของตนเป็นแหล่งท่องเที่ยว หรือการพยายามศึกษาให้สูงเพื่อให้ตนเองหลุดพ้นออกไปจากชุมชน

4. มุมมอง มองผ่านสายตาของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นคนในชุมชนเอง เจ้าหน้าที่ของรัฐ (อุทยานแห่งชาติ) ที่เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ชุมชนยากจน เป็นการประมวลประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีการเล่ากันมากปากต่อปาก (Oral History) จากคนในแต่ละรุ่น แต่ละยุค ไม่ซูประเด็นปัจเจก หรือ ปัญหาของแต่ละคน แต่เน้นถึงปัญหาที่เป็นปัญหารวมของชุมชนทั้งชุมชน

5. การจัดการเรื่องเวลา และ สถานที่ เนื่องจากสารคดีเรื่องนี้เป็นการเล่าเรื่องผ่านระยะเวลา 30 ปี เวลาในแต่ละยุคจะถูกนำเสนอแตกต่างกัน เวลาในเชิงประวัติศาสตร์จะได้รับการนำเสนอโดยภาพเก่า (Archival Footage) รวมทั้งภาพที่ไม่มีเวลา เช่น ภาพพระพุทธรูป ภาพซากวัด ภาพพิธีการร้องรำทำเพลงของชุมชน ในส่วนเวลาของกลุ่มกลางคนจะเป็นเวลาที่นิ่ง ไม่มีเงื่อนไขเวลาเพื่อการเดินเรื่อง สร้างเงื่อนไขของเวลาโดยการพายเรือและพาไปดู ไม่ได้บอกถึงเวลาที่เป็นลักษณะเวลาจริง ในส่วนของเวลาจริง (Real Time) จะใช้กับกลุ่มคนหนุ่มคนสาวที่ออกไปหางานในเมือง รอฟังผลสอบ รอฟังผลการสอบบรรจุ สารคดีเลือกใช้เวลาในลักษณะนี้สำหรับคนหนุ่มสาวเนื่องจากต้องการแสดงให้เห็นภาวะขอเวลาที่ล่วงเลยหลังจากการจบการศึกษาที่งานที่ทำได้ งานทำ เวลาที่ล่วงเลยนี้มีความสัมพันธ์กับเวลาอนันต์ (Infinite Time) ของชุมชนที่ไม่เคลื่อนไหวหลังจากการสร้างเขื่อน

เครื่องมือที่ใช้ในการประกอบสร้างเรื่องสารคดีคนจนตอนคนจนที่เกิดจากมาตรการของ

รัฐ

1. กรอบภาพและความเคลื่อนไหว จุดเด่นของสารคดีชุดนี้คือสร้างภาพขนาน ระหว่าง ภาพเก่า (Archival Footage) และ ภาพปัจจุบัน ซึ่งได้แก่ภาพอ่างเก็บน้ำเหนือเขื่อนภูมิพล ภาพ การล่องเรือ ภาพการไหว้วัตถุทางศาสนา (สำหรับภาพเก่าจะเป็นการไหว้เจดีย์กลางน้ำ ภาพใหม่ จะเป็นการเดินไปไหว้ซากวัด) ในส่วนอื่น ๆ สารคดีชุดนี้จะแบ่งเป็นสองประเภท ได้แก่ ภาพใน ลักษณะสารคดีตามแบบแผน ซึ่งได้แก่ภาพชุมชน ภาพคนในวัยชรา และวัยกลางคน ประเภทที่ สองเป็นภาพในลักษณะติดตาม กล้องจะตามแหล่งข่าวไปเรื่อย ๆ ซึ่งใช้ในช่วงคนหนุ่มสาว เพื่อ เน้นความขัดแย้งระหว่างสิ่งที่เป็นถาวร (Static Situation) ซึ่งได้แก่ความยากจนที่เกาะกินหมู่บ้าน และ สิ่งที่ยังไม่ตาย และ มีพลวัตอยู่ (Dynamic Situation) ซึ่งได้แก่ความพยายามของคนหนุ่ม สาวที่จะหลุดพ้นจากสภาพความยากจน

2. ชูตภาพและฉาก ชูตภาพส่วนใหญ่จะมีลักษณะสองลักษณะคือ นิ่งและไม่เปลี่ยนแปลง ถ่าย ทำบนขาตั้ง เน้นถึงอดีต และ ความไม่เคลื่อนไหว ถ่ายในลักษณะสารคดีตามแบบแผน อีก ลักษณะคือชูตภาพในลักษณะติดตาม กล้องอยู่ข้างหลังแหล่งข่าวหลัก ติดตามไปตามสถานที่ ต่าง ๆ เพื่อเสาะสิ่งที่จะเกิดขึ้น พร้อม ๆ กับ เจ้าของเรื่อง เช่น ภาพ เตรียมตัวไปสอบ กพ. ของ แหล่งข่าวที่เป็นชายหนุ่มในเรื่อง

3. เสียงบรรยาย เสียงสนทนา เสียงสัมภาษณ์ และดนตรี เสียงบรรยายจะให้ข้อมูลพื้น ฐาน แต่มีความแตกต่างจากตอนอื่น ๆ เนื่องจากจะมีบทวิเคราะห์เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ของชุม ชน นอกเหนือจากบทวิเคราะห์ของชุมชนเอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความไร้ผลในความพยายาม ทำการเกษตรของชาวบ้าน หรือ ปัญหาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอุทยาน สำหรับดนตรี จะมีการใช้ ดนตรีพื้นเมืองในการสื่อถึงความจำปวดของชุมชนในกรณีน้ำท่วม กล่าวคือ ดนตรีได้มีบทบาทใน ลักษณะกลไกการเล่าเรื่อง (Narrative Device) ในเรื่องเกี่ยวกับการอพยพหนีน้ำจากเขื่อนภูมิพล

4. ผู้ดำเนินรายการ ผู้ดำเนินรายการสวมบทบาทผู้สืบค้นความจริง และ นักท่องเที่ยว เป็น การนำบุคลิกของ ตอนค้นหาคนจน มาใช้อีกครั้ง โดยที่ผู้ดำเนินรายการวางบทบาทตนเองใน ฐานะคนนอกที่เข้ามายังอุทยาน พบความสวยงามของอุทยาน และ พบปัญหาความยากจนของ ชุมชน ลักษณะของผู้ดำเนินรายการจึงมีความเคลื่อนไหวสูง มีการเดินไปชงพะงุดกับผู้ชมไป พร้อมทั้งร่วมเดินทางไปกับแหล่งข่าวบางแหล่งข่าว เช่น กรณี ไปดูซากวัด

วิธีการเล่าเรื่องของสารคดีคนจนตอนคนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ

1.แนวระนาบของเหตุการณ์ ติดตามชีวิตของบุคคลที่ตกงานหลังจากวิกฤติเศรษฐกิจ และความพยายามของเขาที่จะกลับท้องดินแล้วประกอบอาชีพเกษตร เริ่มเรื่องสองปีให้หลัง วิกฤติเศรษฐกิจในประเทศไทย ย้อนให้เห็นถึงความเป็นมาของพี่น้องสองคนที่คนหนึ่งเลือกที่จะไม่เรียนและทำนา ส่วนอีกคนหนึ่งเลือกที่จะเรียนและไปหางานในเมือง วิกฤติเศรษฐกิจทำให้พี่น้องทั้งสองต้องกลับมาใช้ชีวิตร่วมกันอีก ติดตามฤดูกาลการทำนาของน้องชายชาวนา และ ติดตามความพยายามประยุกต์ใช้ความรู้เมืองของพี่ชายที่ตกงานมาประยุกต์ใช้กับงานเกษตรของน้องชาย จุดสุดท้ายพี่ชายตกงานไม่สามารถปรับตัวเข้ากับชีวิตทางการเกษตรได้และต้องบวชเป็นเณรในวัดในหมู่บ้านแทนการขอทาน

2.แนวระนาบของวาทกรรม องค์ความรู้สองลักษณะ ซึ่งได้แก่ความรู้โดยการปฏิบัติของชาวนา และ องค์ความรู้ตามการศึกษาในระบบ เป็นองค์ความรู้ที่สร้างความแปลกแยก ความรู้ของชาวนาฟังฟังไม่ได้เนื่องจากสภาวะแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของราคาของสินค้าเกษตร และ สินค้าในการทำการเกษตรเช่น ปุ๋ย และ น้ำมัน ไม่เอื้อต่อการแก้ไขปัญหาความยากจนของชาวนา ส่วนความรู้ตามการศึกษาในระบบ ไม่สามารถที่จะฟังฟังได้ เนื่องจากเป็นความรู้ที่อิงโครงสร้างหากโครงสร้างสิ้นคลอน เช่น ในกรณีวิกฤติเศรษฐกิจ องค์ความรู้ในระบบ ไม่สามารถมาปฏิบัติสัมพันธ์กับโลกความจริงได้

องค์ประกอบของการเล่าเรื่องในสารคดีคนจนตอนคนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ

1.ประธาน สองพี่น้อง และความพยายามที่จะอยู่รอด และ ไม่ตกอยู่ในสภาวะยากจนในสังคมปัจจุบันหลังวิกฤติทางเศรษฐกิจ

2. โครงเรื่อง เป็นโครงเรื่องขนานระหว่างวัฏจักรการทำนาของพี่ และความพยายามในการใช้ความรู้เมืองในการจัดการการเกษตรของน้อง เรื่องจะตัดสลับระหว่างกิจกรรมการทำนาของผู้พี่ที่ทำนาในระบบตามประเพณีเดิม ทำสิ่งเดิมที่สั่งสมกันมาผ่านช่วงอายุคน ผู้น้องพยายามทำการศึกษาดำรงเกษตรแผนใหม่ และ สร้างนวัตกรรมประเภทต่าง ๆ ขึ้นในพื้นที่นา เช่น กรงเลี้ยงไก่ หรือ การจัดการแปลงปลูกเห็ดในป่า เรื่องดำเนินไปโดยทั้งสองดูเหมือนจะไม่เข้าใจวิถีของอีกฝ่ายหนึ่ง เรื่องมาจบลงเมื่อการรอคอยฝนของพี่ชาย สิ้นสุดลง เนื่องจากฝนตก (ความสำเร็จบน

พื้นฐานของความเสถียร) และ น้องชายหมดความหวังกับการแนะนำนวัตกรรมรูปแบบต่าง ๆ ให้กับพี่ชาย ตัดสินใจบวชเรียน เนื่องจากไม่สามารถประกอบอาชีพทางการเกษตรได้

3. ตัวแสดงและแรงจูงใจ แรงจูงใจของทั้งสองคือการเอาชนะความยากจน ในขณะที่ผู้พี่ใช้ความพยายามโดยการลงแรง กับ การใช้ทักษะเดิมในการจัดการน้ำ จัดการพื้นที่นา และ หารายได้เสริมจากการปลูกผักสวนครัว และ หารายได้ของป่า แรงจูงใจของน้อง กลับเป็นความพยายามที่จะใช้ความรู้ที่เขามีกจากการศึกษาในระบบ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของตนเองและครอบครัว ผู้พี่มีแรงจูงใจที่จะพิสูจน์ว่าความรู้ในแบบฉบับของเขาย่อมดีกว่าความรู้ตามประเพณีของพี่ชาย พื้นที่ที่เป็นอุปสรรคของความขัดแย้งคือพื้นที่ป่าในบริเวณนาของพี่ชาย ที่องค์ความรู้แบบประเพณี (การปล่อยให้ป่าโตและเก็บของป่าตามฤดูกาล) และ องค์ความรู้สมัยใหม่ (การจัดแปลงเห็ด การตกแต่งป่า) ทำการหักล้างกัน

4. มุมมอง เนื่องจากเรื่องเป็นเรื่องของสองมุมมอง การนำเสนอจึงเปิดพื้นที่ให้ ทั้งสองฝ่ายแสดงบทวิเคราะห์ผ่านมุมมองของตนเอง สารคดีจะมีบทบาทในฐานะผู้สังเกตการณ์ (Observer) โดยไม่ได้หักล้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่ปล่อยให้แต่ละฝ่ายนำเสนอ มุมมองของตนเอง รอยเชื่อมระหว่างบทวิเคราะห์ของทั้งสองฝ่าย จะเป็นข้อสังเกตที่สารคดีตั้งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการรื้อฟื้นหรือ เรื่องสุดท้ายที่พี่ชายหมดหวังจากการทำการเกษตรแผนใหม่ ตัดสินใจออกบวช มุมมองจะมองห่าง และไม่เข้าร่วมในเชิงอารมณ์กับการนำเสนอเรื่อง

5. การจัดการเรื่องเวลา และ สถานที่ การจัดการเวลาในเรื่องนี้จะมีการเสนอเวลาที่เศษ (Fragmented Time) กล่าวคือ เรื่องจะไม่เรียงในลักษณะดรามามาติค จึงไม่มีเงื่อนไขในเรื่องเวลาในฐานะตัวพัฒนาการ จะเน้นเวลาที่เป็นเศษเสี้ยวที่เกี่ยวข้องกับประเด็น นำเศษต่าง ๆ มาประกอบกันตามประเด็น ไม่ได้จำกัดเงื่อนเวลาว่ามีจุดเริ่มจุดจบที่ตรงไหน การจบลงของเรื่องจบลงอย่างธรรมชาติ เมื่อตัวละครตัวใดตัวหนึ่งเลิกล้มความตั้งใจ ที่เป็นแรงจูงใจหลัก สำหรับกรณีนี้จะเห็นว่าการไปบวชของผู้พี่คือการจบลงของเรื่อง ฉากแต่ละฉากที่นำเสนอจะมีเวลาเป็นของตัวเอง ไม่ได้เน้นการนำไปสู่จุดสูงสุด (Climax) ใด ๆ

เครื่องมือที่ใช้ในการประกอบสร้างเรื่องสารคดีคนจนตอนคนจนจากวิถีชีวิตเศรษฐกิจ

1. กรอบภาพและความเคลื่อนไหว ลักษณะภาพในสารคดีชุดนี้ เน้นการตีความสองพี่น้อง โดยที่กรอบภาพและการเคลื่อนไหวของกล้องจะทำการใส่รหัส บุคลิกภาพของคนทั้งสอง พี่ชาย ผู้

ตงงานมาจากกรุงเทพ และสิ่งที่อยู่แวดล้อมเขา เช่น บ้านและป่า จะมีการถ่ายในมุมที่ไม่อยู่ในแนวระนาบ คือ จะมีการเอียงกล้องบ้าง หรือ การถ่ายตามในลักษณะสับสน ในส่วนของน้องชาย ในฐานะชานาที่ทำสิ่งเดิม ภาพจะมี การเคลื่อนไหวน้อยกว่า กล้องจะนิ่ง และอยู่ในแนวระนาบ ปล่อยให้กิจกรรมของน้องชายเป็นการเคลื่อนไหวที่อยู่ในภาพ เช่น ภาพการรดน้ำ และ หวานข้าว ในกระบวนการเช่นว่าภาพที่เห็นเด่นชัดและสรุปถูกวางไว้ในตอนท้ายเรื่อง ซึ่งเป็นบ้านของพี่ชายที่ถูกทิ้งร้างเนื่องจากตนต้องไปบวช จะเห็นเส้นขอบฟ้าวางเอียงอย่างชัดเจน

2. ชุดภาพและฉาก เนื่องจากสารคดีตอนนี้เป็นเรื่องเล่าของบุคลิกขานของสองพี่น้อง เรื่องจึงเริ่มจากภาพในวัยเด็กที่ทั้งสองยังอยู่ด้วยกัน มีความคล้ายคลึงกัน ไปยังภาพหนึ่งที่ทั้งสองเลือกชีวิตที่แตกต่างกัน ภาพของทั้งคู่จะอยู่แยกกันตลอดเรื่อง จนถึงจุดแตกหัก เมื่อทั้งสองต่างต้องมานั่งรอฝนร่วมกัน ซึ่งถือเป็นชุดภาพหลักของสารคดีเรื่องนี้

3. เสียงบรรยาย เสียงสนทนา เสียงสัมภาษณ์ และดนตรี บทบรรยายในตอนนี้มีหน้าที่เชื่อมต่อเศษเสี้ยวต่าง ๆ เนื่องจากสารคดีมีความสนใจในการเล่าเรื่องที่ไม่เน้นความเป็นดรามามาก แต่เน้นการนำฉากที่เป็นเสี้ยว ๆ (Fragmented Scenes) มาประกอบเป็นเรื่องโดยเน้นการมองสิ่งเดียวกัน เช่น การเกษตร ป่า แหล่งน้ำ อาชีพ และ ชีวิต จากมุมมองที่แตกต่างของสองพี่น้อง ลักษณะฉากจึงเป็นเล่าซ้ำ ถึงการตีความสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันของทั้งสองชีวิต บทจึงมีหน้าที่เชื่อมโยง โฟกัส และ อธิบายประเด็นที่อาจจะคลุมเครือสำหรับผู้ชม

4. ผู้ดำเนินรายการ มีส่วนร่วมอยู่ในเรื่อง เนื่องจากมีบทบาทในการซักถามแหล่งข่าวหลักในเรื่องนี้ ผู้ดำเนินรายการสวมบทบาทนักข่าวมากที่สุดในสารคดีทั้งห้าเรื่อง ผู้ดำเนินรายการมีบทบาทเป็นผู้เล่าเรื่อง (Narrator) ที่ทำให้ผู้ชมถอยห่างจากตัวละครทุกตัว และ มองตัวละครในเชิงวิพากษ์

วิธีการเล่าเรื่องของสารคดีคนจนตอนการช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยกันเอง

1. แนวระนาบของเหตุการณ์ นำเสนอเรื่องของผู้หญิงหม้ายคนหนึ่งที่ได้รับการกล่าวขานว่ายากจนที่สุดในหมู่บ้าน ติดตามกิจกรรมของเธอในการต่อสู้ความยากจน ในขณะที่เดียวกันในช่วงกลางเรื่องจะมีตัวละครอีกตัวหนึ่ง คือ ผู้หญิงอีกคนหนึ่งในหมู่บ้านใกล้เคียงที่ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือเธอ

2. แนวระนาบของวาทกรรม วาทกรรมหลักของเรื่องคือ คนจนตัวจริงเป็นสิ่งที่ยากที่จะเจอในชุมชน นโยบายของรัฐหลายโครงการเน้นการเข้าถึงคนจน แต่กระนั้นการที่คนจนจะเข้าถึงความช่วยเหลือของรัฐได้จะต้องมีเวลาร่างในการเข้าประชุม หรือ การรวมกลุ่มเพื่อขอเงินสนับสนุนในรูปแบบต่าง ๆ คนจนที่แท้จริงในหมู่บ้านจะมีเวลาจำกัดเนื่องจากต้องทำงานหลายงานเพื่อสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวจึงไม่มีเวลาที่เข้าร่วมโครงการต่าง ๆ ของรัฐ นอกจากนี้การที่เป็นผู้หญิงที่ไม่มีสามียังทำให้ไม่ได้รับความเชื่อถือจากชุมชน คนจนอีกคนหนึ่ง จึงเป็นเงื่อนไขในการที่ทำให้ผู้หญิงหม้ายที่ยากจนได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ

องค์ประกอบของการเล่าเรื่องในสารคดีคนจนตอนการช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยกัน
เอง

1. ภาระงาน หญิงหม้ายลูกติด และ หญิงที่ต้องการจะช่วยเหลือคนจนในหมู่บ้าน

2. โครงเรื่อง เรื่องติดตามกิจกรรมการทำงานของผู้หญิงหม้าย ไม่ว่าจะเป็นการทำงานรับจ้างเกี่ยวข้าว การทำงานในโรงงานแปรรูปไม้ รวมทั้งการทำงานทอเสื่อในบ้าน เรื่องแสดงให้เห็นถึงความไม่มีเวลาของผู้หญิงคนนี้ พร้อมกับแสดงให้เห็นถึงปัญหาของครอบครัวเธอ เนื่องจากมีบุตรที่สุขภาพไม่ดี เรื่องถัดมายังผู้ช่วยเหลือที่เป็นหญิงยากจนเช่นกันในหมู่บ้านใกล้เคียง แต่มีความตื่นในเรื่องการเมืองท้องถิ่นเนื่องจากเข้าร่วมกับเครือข่ายหลายเครือข่าย ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายแม่หญิงในตัวเมืองขอนแก่น หรือ เครือข่ายสมัชชาคนจน ด้วยความเข้าใจถึงปัญหาและความพยายามในการค้นหาคนจนตัวจริง หญิงผู้ช่วยเหลือจึงสามารถดึงความช่วยเหลือมาให้หญิงหม้ายได้สำเร็จ แต่ก็ต้องพบว่าตนเองในขณะที่ช่วยเหลือผู้อื่นก็ประสบปัญหา ทั้งจากความยากจนของตนเอง และ การที่ชุมชนไม่พอใจในบทบาทของเธอ

3. ตัวแสดงและแรงจูงใจ หญิงหม้ายมีแรงจูงใจพื้นฐาน คือ ความพยายามที่จะอยู่รอดท่ามกลางปัญหาความยากจน ความพยายามของเธอคือการใช้แรงงานในรูปแบบต่าง ๆ ตัวแสดงที่สองคือผู้ที่มาช่วยเหลือหญิงหม้าย มีแรงจูงใจที่ดิ้นเงินและทรัพยากรต่าง ๆ ที่ภาครัฐมีไว้ช่วยเหลือคนจนให้มาถึงมือคนจนที่แท้จริงในหมู่บ้าน

4. มุมมอง เรื่องจะมองผ่านมุมมองของผู้หญิงทั้งสองคน โดยให้ทั้งสองอธิบายของปัญหาที่ตนเองประสบ เรื่องจะมองผ่านมุมมองของผู้หญิงทั้งสอง โดยสารคดีเองจะถอยห่างและไม่ทำ

การสังเกตใด ๆ ปล่อยให้ผู้หญิงทั้งสองแบ่งปันประสบการณ์กับผู้ชมโดยตรงมากที่สุดเท่าที่จะมากได้

5.การจัดการเรื่องเวลา และ สถานที่ เวลาในสารคดีชุดนี้เป็นเวลาที่ผูกติดอยู่กับเงื่อนไขการได้รับความช่วยเหลือ และ เงื่อนไขของการใช้เงินช่วยเหลือคืน เป็นเวลาที่จำเป็นจะต้องทำการสื่อ เพราะเวลาดังกล่าวมีผลต่อวิถีชีวิตของคนจนที่ได้รับการช่วยเหลือจากโครงการก๊วยมประเภทต่าง ๆ ของรัฐ นอกจากนี้ เงื่อนไขสำคัญอีกชุดหนึ่งคือ การเสนอความไม่มีเวลาของคนจนในหมู่บ้าน วิธีการจัดการเวลาเช่นว่านั้นจะเน้นการตัดภาพกิจกรรมต่อด้วยภาพกิจกรรม แสดงถึงการใช้เวลาที่ไม่มีเวลาวางชั้นระหว่าง และ ความไม่วางนั้นดูเสมือนว่าจะทำให้เวลาที่เป็นเวลาจริงแทบจะไม่มีจุดเริ่มต้นหรือจุดจบ กล่าวคือความไม่มีเวลาทำให้เวลาจริงไม่เกี่ยวข้อง (Real Time Deems Irrelevant)

เครื่องมือที่ใช้ในการประกอบสร้างเรื่องสารคดีคนจนตอนการช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตัวเอง

1.กรอบภาพและความเคลื่อนไหว เป็นสารคดีที่เน้นในการให้เรื่องเล่าเรื่องด้วยตัวเอง จึงมีการปล่อยภาพยาว (Duration) มากกว่าเรื่องอื่น ๆ ไม่เน้นการตัดต่อในลักษณะการประกอบชุดภาพ หรือ ที่รู้จักกันว่า “การแตกซอท” เน้นความพยายามในการบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อหน้าเลนส์ให้ยาวตามเวลาจริง ไม่เน้นการย่นย่อ หรือ อัดบีบ เวลา (Time Compression) ตัวอย่างเช่นฉากการหาใบธูปฤาษีในตอนจบของเรื่องจะปล่อยภาพยาว ประหนึ่งไม่มีการตัดต่อ

2.ชุดภาพและฉาก ชุดภาพส่วนใหญ่จะเน้นกิจกรรมที่คนจนทำ เป็นภาพที่บอกถึงกิจกรรม หากมีการตัดต่อจะใช้หลักการตัดต่อที่เน้นความต่อเนื่อง (Continuity) ลดการปรุงแต่งโดยเทคนิคการถ่ายและการตัดต่อ

3.เสียงบรรยาย เสียงสนทนา เสียงสัมภาษณ์ และดนตรี เป็นสารคดีที่เน้นบทสัมภาษณ์มากที่สุด บทสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการเล่าเรื่อง (Narrative Device) ของสารคดีเรื่องนี้ โดยเปิดพื้นที่ให้แหล่งข่าวหลักเล่าเรื่องของตนมากที่สุดที่จะทำได้

4.ผู้ดำเนินรายการ มีบทบาทน้อยที่สุดในสารคดีทั้งห้าเรื่อง บทบาทของผู้ดำเนินรายการแทบจะไม่แตกต่างจากบทบาทในห้องบันทึกเทปโทรทัศน์ (Studio) ผู้ดำเนินรายการอยู่ห่างจาก

เรื่อง เพียงแต่แนะนำถึงช่วงต่าง ๆ ที่สารคดีจะนำเสนอ จะมีก็เพียงส่วนที่พาชชมบ้านคนจน ซึ่งมีลักษณะอยู่ในเรื่อง แต่ไม่ได้เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับแหล่งข่าว มีลักษณะ ไม่มีตัวตน ในระดับของเจ้าของเรื่อง และ การเล่าเรื่อง (Invisible to the Plane of Narration)

เนื้อหา/ตัวบท (Text) ที่ได้นำเสนอไปทั้งหมดนี้ เป็นเนื้อหา/ตัวบท (Text) สุดท้ายของสารคดีคนจนที่ได้รับความเห็นชอบจากผู้ว่าจ้างแล้ว ยกเว้นสารคดีคนจนตอน 3: คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐซึ่งยังไม่สิ้นสุดกระบวนการผลิต เพราะหลังจากที่ได้มีการติดต่อส่งให้กับผู้ว่าจ้าง ได้ตรวจสอบพิจารณาหลายครั้ง แต่กระบวนการแก้ไขยังคงดำเนินอยู่ ดังนั้นเนื้อหา/ตัวบท (Text) ที่ได้นำเสนอไปนี้ เป็นเพียงเวอร์ชันสุดท้ายที่ได้มีการแก้ไข แต่ยังไม่ได้ข้อสรุปว่าเมื่อให้ผู้ว่าจ้างตรวจสอบอีกครั้งหนึ่งนั้น ผู้ว่าจ้างจะยอมรับในสารคดีคนจนตอนนี้

แม้จะเป็นเนื้อหา/ตัวบท (Text) สุดท้ายของสารคดีคนจน (ยกเว้นสารคดีคนจนตอน 3) แต่ก่อนที่จะได้มาซึ่งเนื้อหา/ตัวบทสุดท้ายนั้น ทั้งผู้ว่าจ้างและผู้ผลิตต้องผ่านการต่อรองในเรื่องการควบคุมเนื้อหาในกระบวนการผลิตสารคดีคนจนมาก่อน ดังที่ได้มีการนำเสนอเนื้อหา/ตัวบทในยุคนก่อนการต่อรองไปแล้ว

บทที่ 6

สรุปผลการวิเคราะห์ อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่าในการผลิตสารคดีคนจน มีการต่อรองในเรื่องของการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างอย่างไร เพื่อศึกษาว่ากระบวนการผลิตสารคดีคนจนในขั้นตอนที่มีการต่อรอง รวมทั้งเพื่อศึกษาว่าเนื้อหาของสารคดีคนจนที่เกิดจากการต่อรอง

สรุปผลการวิเคราะห์

1. การต่อรองในเรื่องการควบคุมเนื้อหา ระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน
2. กระบวนการผลิตสารคดีคนจนที่มีการต่อรอง
3. เนื้อหาของสารคดีคนจนที่เกิดจากการต่อรอง
4. วิเคราะห์บทเรียนเรื่องการต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้าง

1. การต่อรองในเรื่องการควบคุมเนื้อหา ระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน

การต่อรองในเรื่องการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้าง และผู้รับจ้างในการผลิต “สารคดีคนจน” ใช้การต่อรองอยู่ 3 ประเภทคือ

1. การต่อรองแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน
2. การต่อรองเนื้อหา
3. การต่อรองด้านเทคนิค

การต่อรองทั้ง 3 ประเภทนี้ เกิดขึ้นในกระบวนการผลิตสารคดีคนจน ดังนี้

1.1 การต่อรองแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน มีการต่อรองในเรื่องแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน

(1.1.1) การต่อรองของผู้ว่าจ้างไม่ให้นำเสนอสารคดีคนจน แบบล้มกระดาน เกี่ยวกับแนวคิด ความเชื่อ และการแก้ปัญหาความยากจนในประเทศไทย โดยผู้ว่าจ้างต้องการให้นำเสนอคนจนในมิติต่างๆที่หลากหลาย เป็นการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนก่อนการผลิตเมื่อผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ได้เข้าไปพูดคุยถึงแนวทางในการนำเสนอสารคดีในระยะแรกของโครงการก่อนมีการนำเสนอโครงร่าง/ ทริทเมนต์และสัญญาว่าจ้าง การต่อรองดังกล่าวนี้เป็นการต่อรองเกี่ยวกับแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน

(1.1.2) การต่อรองของผู้ว่าจ้างในขั้นตอนการนำเสนอทริทเมนต์ โดยให้เปลี่ยนแปลงทริทเมนต์ที่ได้นำเสนอในตอนต้นที่ 5 เรื่อง ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจนเสียงของคนจน 2 ชีวิตไร้ตาข่าย โดยเป็นการต่อรองแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน ในเรื่องที่คุณผลิตต้องการนำเสนอว่าจะแก้ปัญหาความยากจนได้แท้จริง ต้องมีการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องว่ามีเงื่อนไข/ โครงสร้างอะไรที่ทำให้คนยากจนได้ ซึ่งในประเทศไทยนั้นเงื่อนไขที่ทำให้คนยากจนเป็นเงื่อนไขเดียวกับที่ทำให้คนบางคนร่ำรวย ซึ่งการจะนำไปสู่ความเข้าใจในเงื่อนไข/ โครงสร้างดังกล่าว ต้องให้คนรวยมาวิเคราะห์เงื่อนไขที่ทำให้เขาร่ำรวย

ในทริทเมนต์สารคดีคนจนตอน 5 ผู้ผลิตได้ให้นักวิชาการหลายคนมานำเสนอแนวคิด และทางแก้ปัญหาความยากจน เหตุผลในการนำเสนอของผู้ผลิตต้องการทำลายแนวคิดความรู้ของนักวิชาการที่มีอยู่ และทำยสูญผู้ผลิตต้องการให้คนจนออกมาวิเคราะห์ถึงตัวเองว่าเขาต้องการอะไร เป็นเสียงของคนจนอย่างแท้จริง แต่ผู้ว่าจ้างได้ต่อรองแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืนทั้งหมด คือ ไม่ให้นำเสนอบทวิเคราะห์ถึงเงื่อนไขของคนรวย, ไม่ให้นักวิชาการมานั่งสนทนา (talk) ในเรื่องแนวคิดและการแก้ปัญหาความยากจน รวมทั้งไม่ให้คนจนวิเคราะห์ตัวเองในสารคดีตอนนี้

(1.1.3) ผู้ว่าจ้างได้ต่อรองแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน ในการนำเสนอสารคดีคนจนตอนที่ 3 : คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ ซึ่งแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน ของผู้ผลิตคือ แม้จะมีการศึกษา แต่หากต้องตกอยู่ในเงื่อนไข มาตรการที่ไม่เอื้อ คนๆนั้นก็ยังคงยากจน นอกจากนั้นแล้วแม้คนๆนั้นจะมีการศึกษา แต่ถ้าหากชุมชน พ่อแม่พี่น้องของเขายังตกอยู่ในโครงร่าง/ มาตรการของรัฐที่ไม่เอื้ออำนวย คนๆนั้นก็ยากที่จะหลุดพ้นความยากจน ที่สำคัญถ้าเงื่อนไขโครงสร้างเอื้ออำนวย ชุมชนอาจมีความร่ำรวยแบบหนึ่ง โดยที่คนในชุมชนไม่จำเป็นต้องมีการศึกษามาก

มายอะไรก็ได้ การต่อรองของผู้ว่าจ้างคือ การศึกษาได้ให้โอกาส แม้ว่าจะไม่สามารถสร้างความ ร่ำรวย หรือทำให้คนที่ได้รับการศึกษาหลุดพ้นจากความยากจนได้อย่างฉับพลันก็ตาม รูปธรรมชัด เจนที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการต่อรองแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืนของผู้ว่าจ้างในเรื่องการศึกษาว่าการ ศึกษาคือโอกาสในการหลุดพ้นความยากจน คือ การให้เพิ่มตัวละครในชุมชนเดียวกัน ซึ่งไม่มีการ ศึกษาเข้ามาเปรียบเทียบกับคนที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรี การเปรียบเทียบแบบนี้อย่างไรเสีย คนที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีย่อมดูเหมือนสำเร็จมากกว่าคนที่ไม่มีการศึกษาอยู่แล้ว สำหรับ ผู้วิจัยเชื่อว่าการศึกษาให้โอกาส แต่ต้องอยู่ในเงื่อนไขและมาตรการที่จะทำให้คนไม่ยากจนด้วย

(1.1.4) การต่อรองเรื่องไม่นำเสนอการช่วยเหลือคนจนจากองค์กรเอกชนหรือ บุคคลภายนอก กรณีสารคดีคนจนตอน 1: ตามหาคนจน ซึ่งได้มีการนำเสนอเรื่องราวของ ดอกเตอร์ชาวอินเดีย ซึ่งเข้ามาช่วยเหลือเด็กชาวเขาที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ โดยการ ช่วยเหลือด้านที่พัก อาหาร รวมถึงการศึกษา แต่ผู้ว่าจ้างต่อรองให้มีการตัดเนื้อหาส่วนนี้ออกไป เป็นการต่อรองในเรื่องแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืนของผู้ว่าจ้างที่ไม่ต้องการให้สารคดีคนจนนำ เสนอเนื้อหาเรื่องราวขององค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรทางศาสนา (ดอกเตอร์ชาวอินเดียคล้ายๆกับ องค์กรทางศาสนาด้วย)

(1.1.5) การต่อรองให้มีการนำเสนอบทสัมภาษณ์ของตัวละคร ที่ชื่อ ประจักษ์ สมสะอาด ซึ่งเป็นตัวละครในสารคดีคนจนตอน 2 : คนจนคลาสสิก เข้ามาเพิ่ม บทสัมภาษณ์ของ ตัวละครที่เพิ่มเข้ามาคือการที่ตัวละครให้สัมภาษณ์ว่าเขาต้องดูโทรทัศน์ โทรทัศน์ ทำให้เขาหาย เครียด โดยผู้ว่าจ้างให้เหตุผลในการต่อรองให้เพิ่มบทสัมภาษณ์เข้ามาว่า เป็นการชี้ให้เห็นคุณ ภาพชีวิตของคนจนที่มีความเลวร้าย การที่ตัวละครซื้อโทรทัศน์ทันทีที่เงินเดือนๆแรกออก เพราะ เขาอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี ดังนั้นการซื้อโทรทัศน์ก็เหมือนกับการซื้อคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นนั้น เอง การต่อรองของผู้ว่าจ้างในประเด็นนี้ เป็นการต่อรองเนื้อหาคือให้เพิ่มบทสัมภาษณ์เข้ามา แต่ ลึกลงไปแล้วผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการต่อรองในเรื่องแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืนของผู้ว่าจ้างที่เห็นว่า คนจนไม่ใช่คนที่ใช้เงินไม่เป็น คนจนไม่ใช่คนฟุ่มเฟือย คนจนเป็นคนมีเหตุผล การซื้อโทรทัศน์ของ คนจนไม่ใช่เรื่องของการฟุ่มเฟือย แต่เป็นเรื่องของคุณภาพชีวิต ซึ่งการต่อรองแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืนนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการต่อรองในเชิงบวก

(1.1.6) การต่อรองไม่ให้มีการนำเสนอถึงความยากจน และหลุดพ้นจากความ ยากจนด้วยระบบคลองชลประทาน ในสารคดีคนจนตอน 3 : คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ โดยผู้ว่าจ้างได้ต่อรองไม่นำเสนอเนื้อหาเรื่องความยากจน และการหลุดพ้นจากความยากจนด้วย

ระบบคลองชลประทาน ที่จังหวัดกาญจนบุรี โดยผู้ว่าจ้างให้เหตุผลว่า โครงสร้างพื้นฐานอย่างเช่น คลองชลประทานไม่สามารถที่จะมีให้ครบตอบสนองความต้องการของทุกคนได้ เป็นการต่อรองในเรื่องของแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน ของผู้ว่าจ้างในประเด็นที่ว่าแม้การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจะเป็นเครื่องมือหนึ่งในระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก แต่โครงสร้างพื้นฐานไม่สามารถมีให้กับทุกคนได้ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าแม้สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เป็นสถาบันวิจัยเชิงนโยบาย ที่อิงอยู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลัก แต่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย-ผู้ว่าจ้าง ยังมีแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืนที่ยอมรับว่าในการพัฒนาต้องมีคนกลุ่มหนึ่งที่เข้าไม่ถึง และพลาดรถไฟสายการพัฒนานี้ เมื่อพลาดไปแล้วพวกเขาก็จะต้องตกอยู่ในภาวะความยากจน เป็นเรื่องที่ช่วยไม่ได้เหมือนกัน

(1.1.7) การต่อรองแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน ในสารคดีคนจนตอน 5 : การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตัวเอง ของผู้ว่าจ้าง โดยไม่ให้นำเสนอเรื่องราวของสมัชชาคนจน โดยมีตัวละครที่ชื่อ มานิจ ดวงพรหม เข้าไปช่วยเหลือสมัชชาคนจนหาที่พักตามวัดต่างๆ เมื่อสมัชชาคนจนเดินเท้าทางไกลผ่านมายังชุมชนของมานิจ การต่อรองของผู้ว่าจ้างเกี่ยวกับสมัชชาคนจนนี้ ไม่ได้เริ่มต้นจากการต่อรองเรื่องแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน แต่ผู้ว่าจ้างใช้การต่อรองเทคนิคและเนื้อหา ก่อน เช่น เนื้อหายาวเกินไป เนื้อหาไม่กระชับ ฯลฯ แต่ในที่สุดแล้วมีการต่อรองให้ยกเนื้อหาส่วนที่เป็นสมัชชาคนจนออกหมด ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการต่อรองเรื่อง แนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน ของผู้ว่าจ้างที่ไม่ต้องการนำเสนอเสียงขององค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรศาสนา หรือแม้แต่กลุ่มคนที่เกิดจากการรวมตัวกันจากประเด็นปัญหาอย่างกรณีของ สมัชชาคนจน

1.2 การต่อรองเนื้อหา

การต่อรองเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน มีดังนี้

(1.2.1) การต่อรองของผู้ว่าจ้างในทริทเม้นท์สารคดีคนจนตอน 5: ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน เสียงของคนจน 2 ชีวิตไร้ตาข่าย เป็นการต่อรองไม่ให้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตและบทวิเคราะห์ของคนรวย, ไม่ให้นำเสนอแนวคิดและการสนทนาของกลุ่มนักวิชาการ และไม่ให้นำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวกับภาวะวิเคราะห์ความต้องการของคนจนเองในตอนช่วงท้ายของสารคดี ซึ่งการต่อรองเนื้อหานี้สะท้อนให้เห็นถึงการต่อรองที่ลึกลงไปคือ การต่อรองแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

(1.2.2) การต่อรองของผู้ว่าจ้างให้เน้นเนื้อหาเกี่ยวกับการศึกษาโดยให้เพิ่มตัวละครเข้ามาอีก 1 ตัว ในสารคดีคนจนตอน 3 : คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ การเพิ่มตัวละครเข้ามาเท่ากับเป็นการต่อรองให้มีเนื้อหาที่ผู้ว่าจ้างต้องการให้นำเสนอ นั่นคือ เนื้อหาของคนที่ไม่มีการศึกษาเปรียบเทียบกับตัวละครที่มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี การต่อรองเนื้อหาที่ให้เพิ่มขึ้นมานี้ เป็นการต่อรองในเรื่องแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน ด้วยเช่นกัน

(1.2.3) การต่อรองของเนื้อหาเกี่ยวกับสารคดีคนจนตอน 1: ตามหาคนจน ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) ผู้ว่าจ้างต่อรองให้เปลี่ยนเนื้อหาซึ่งผู้ดำเนินรายการสารคดีคนจนกล่าวว่า “สำหรับความไม่น่าเชื่อถือของ จปฐ.” โดยมีการต่อรองให้เปลี่ยนเป็น “นั่นเป็นข้อมูลของทางราชการเท่านั้น” การต่อรองนี้ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาของเรื่อง

(1.2.4) การต่อรองให้เพิ่มเนื้อหาบทสัมภาษณ์สารคดีคนจนตอน 2 : คนจนคลาสิค การต่อรองให้เพิ่มเนื้อหาของบทสัมภาษณ์ตัวละคร ที่เล่าถึงสาเหตุของการที่เขาต้องซื้อโทรทัศน์ เพราะการดูโทรทัศน์จะทำให้เขาได้มีการผ่อนคลาย และพักผ่อน ซึ่งการต่อรองให้เพิ่มเนื้อหาส่วนนี้เข้ามามีผลต่อเนื้อหาโดยรวมของเรื่อง และแม้การต่อรองนี้จะเป็นการต่อรองเนื้อหา แต่ก็เป็นการต่อรองเรื่องแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน ของผู้ว่าจ้างในแง่ที่ว่าคนจนไม่ใช่คนฟุ่มเฟือย คนจนไม่ใช่คนที่ใช้เงินไม่เป็น ซึ่งผู้รับจ้างเห็นด้วยกับการต่อรองให้เพิ่มเนื้อหาส่วนนี้เข้ามา

(1.2.5) การต่อรองเนื้อหาของผู้ว่าจ้างในสารคดีคนจนตอน 3: คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ โดยผู้ว่าจ้างต่อรองว่าเนื้อหาที่เกี่ยวกับผลกระทบของการสร้างเขื่อนภูมิพลในจังหวัดตากมีผลกระทบต่อคนรุ่นพ่อแม่ แต่เนื้อหายังไม่มีความชัดเจนกรณีผลกระทบของเขื่อนที่มีต่อคนรุ่นลูก

(1.2.6) การต่อรองให้ตัดเนื้อหาที่เป็นเสียงบรรยาย (voice over) ของสารคดีคนจนตอน 4 : คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ เป็นการต่อรองของผู้ว่าจ้างให้ตัดเนื้อหาของเสียงบรรยายที่กล่าวว่า “การไปบวชเป็นพระของเฉลิมพล จัคนอก (ตัวละคร) เป็นความล้มเหลว” ผู้ว่าจ้างให้ตัดเนื้อหาส่วนนี้ออกเพราะเป็นการซ้ำเติมความล้มเหลวมากเกินไป และไม่อาจสรุปได้ว่าการบวชพระคือความล้มเหลว

(1.2.7) การต่อรองให้ตัดเนื้อหาที่เป็นเสียงบรรยาย (voice over) ของสารคดีคนจนตอน 4 : คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ เป็นการต่อรองของผู้ว่าจ้างให้ตัดเนื้อหาของเสียงบรรยายที่กล่าวว่า “เฉลิมพลกินเหล้าสี่วันสี่คืน” ออกไปด้วยเหตุผลเดียวกันคือ เป็นการซ้ำเติมความล้มเหลวของตัวละครมากเกินไป

(1.2.8) การต่อรองของผู้ว่าจ้างเรื่องเนื้อหาสารคดีคนจนตอน 5 : การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตัวเอง โดยผู้ว่าจ้างต่อรองเนื้อหาที่เกี่ยวกับการหาที่พักของมานิจ ดวงพรหมให้กับสมัชชาคนจนว่า 1.เนื้อหาสี่อะไรได้บ้างแต่ไม่ตรงกับบท 2.มีเนื้อหาไม่เชื่อมโยงกับเรื่องต้องการให้เน้นไปที่ตัวละครหลักอย่างละม้าย แสงบัณฑิต มากกว่า การต่อรองเนื้อหาส่วนนี้ได้เชื่อมโยงไปสู่การต่อรองด้านแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืนของผู้ว่าจ้างด้วย เพราะทำที่สุดผู้ว่าจ้างได้ต่อรองให้ตัดเนื้อหาที่มานิจ ดวงพรหม ช่วยสมัชชาคนจนหาที่พักออกไป ไม่ให้มีการนำเสนอในสารคดีคนจนตอนนี้ เป็นการไม่เอาสมัชชาคนจน

1.3 การต่อรองด้านเทคนิค

ในการต่อรองด้านเทคนิค มีการต่อรองดังนี้

(1.3.1) การต่อรองของผู้ว่าจ้างในทริทเม้นท์สารคดีคนจนตอน 5: ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน เสียงของคนจน 2 ชีวิตไร้ตาชาย ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าเป็นการต่อรองด้านเนื้อหา แนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน ของผู้ว่าจ้าง แต่การต่อรองดังกล่าวมีผลต่อเทคนิคการนำเสนอด้วย เช่น ให้มีการตัดเนื้อหาส่วนที่เป็นนักวิชาการช่วงที่มีการสนทนา (talk) ออกไป นั้นหมายความว่า เป็นการต่อรองด้านเทคนิคการนำเสนอรายการที่ต้องมีช่วงสนทนา (talk) ด้วย

(1.3.2) การต่อรองด้านเทคนิคในสารคดีคนจนตอน 3 : คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ ที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการผลิต (Production) ซึ่งการต่อรองทางด้านเทคนิคนี้เป็นผลมาจากการต่อรองทางด้านเนื้อหาและแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน ของผู้ว่าจ้าง ที่ต้องการให้เพิ่มตัวละครที่ไม่มีการศึกษาเข้ามาอีก 1 ตัวเพื่อเปรียบเทียบกับคนที่มีการศึกษา จะเห็นได้ว่าแม้ผู้ว่าจ้างจะไม่มี การต่อรองในด้านเทคนิค ที่ให้มีการเพิ่มตัวละครเข้ามาอีก 1 ตัว แต่การเพิ่มตัวละครเข้ามาอีก 1 ตัวจะต้องไปลดทอนเนื้อหาบางส่วนลง ซึ่งเป็นประเด็นในเรื่องเทคนิคการนำเสนอ

(1.3.3) การต่อรองด้านเทคนิคในสารคดีคนจนตอน 3 : คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ ซึ่งผู้ว่าจ้างได้มีการต่อรองทางด้านเทคนิคในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต นั่นคือหลังจากที่ผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ได้ส่งเทปสารคดีที่มีการตัดต่อแล้วไปให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู/ ตรวจสอบ โดยผู้ว่าจ้างระบุว่าไม่เห็นความเชื่อมโยง (บทสรุป) ของตัวนำเรื่องทั้ง 3 คน ซึ่งการต่อรองทางด้านเทคนิคนี้สะท้อนไปที่การต่อรองเนื้อหาด้วย กล่าวคือ ผู้ว่าจ้างต้องการให้สารคดีตอนนี้มีเนื้อหาที่สรุปชี้ชัดให้เห็นบทสรุป ซึ่งผู้ผลิตไม่มีข้อสรุปสำหรับตัวละครทั้ง 3 ตัว เพราะเป็นเรื่องที่สรุปไม่ได้ ทำได้แค่เพียงชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงเท่านั้น การต่อรองในด้านเทคนิคของสารคดีคนจนตอน 3 : คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ นั้นนอกจากผู้ว่าจ้างต่อรองด้านเทคนิคว่ายังไม่เห็นความเชื่อมโยง (บทสรุป) ของตัวนำเรื่องทั้ง 3 คนแล้ว ยังมีการต่อรองด้านเทคนิคอีกหลายประเด็น เช่น มีการนำเสนอรูปเขียนขึ้นมาหลายครั้ง นอกจากนั้นแล้วหลังจากการตัดต่อและนำเทปไปให้กับผู้ว่าจ้างได้ดูแล้ว สารคดีคนจนตอนนี้ มีการต่อรองด้านเทคนิคหลายครั้งในประเด็นที่ว่าสิ่งที่ผู้ผลิตนำเสนอยังไม่มี ความชัดเจน คล้ายกับว่ายังไม่ถูกใจผู้ว่าจ้าง ทำให้สารคดีตอนนี้มีการตัดต่อมาก นำเสนอให้ผู้ว่าจ้างได้ตรวจสอบและมีการแก้ไขคือ ต้องกลับมาตัดต่ออีก 5-6 ครั้ง นับเป็นการแก้ไขที่มากที่สุดในการผลิตสารคดีคนจนทั้ง 5 ตอน

(1.3.4) การต่อรองเรื่องเทคนิคการนำเสนอสารคดีคนจน ตอน 5: การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยกันเอง กรณีของการรวมกลุ่มของชาวบ้านริมทางรถไฟจังหวัดขอนแก่นในนาม “ศูนย์ผลิตภัณฑ์จุลินทรีย์เกษตรธรรมชาติ” แต่หลังจากที่ทำการผลิตไปได้สักกระยะหนึ่งแล้ว มีการตัดต่อและนำไปเสนอให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู/ ตรวจสอบแล้ว ปัญหาที่ผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) พบคือ มีเรื่องของปัญหาส่วนตัวของแหล่งข่าว/ ตัวละครสำคัญของเรื่อง ซึ่งเกี่ยวพันกับเรื่องที่จะต้องนำเสนอ ดังนั้นผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) จึงตัดสินใจไม่นำเสนอเรื่องนี้ และเมื่อต่อรองกับผู้ว่าจ้าง ผู้ว่าจ้างเห็นด้วยกับผู้รับจ้าง

(1.3.5) การต่อรองเรื่องเทคนิคการนำเสนอสารคดีคนจน ตอนที่ 5: การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยกันเอง กรณีที่ตัวละครมานิจ ดวงพรหม หาที่พักให้กับสมาชิกคนจน ผู้ว่าจ้างต่อรองเรื่องเทคนิคว่า มีเนื้อหาที่ไม่ตรงกับบท แม้ว่าจะสื่ออะไรได้บ้าง, ช่วงที่มานิจ ดวงพรหม หาที่พักให้สมาชิกคนจนยาวเกินไป

จะเห็นได้ว่า ประเภทของการต่อรองทางด้าน แนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน, การต่อรองเนื้อหาและการต่อรองด้านเทคนิค ซึ่งผู้วิจัยได้แยกแยะให้เห็นว่ามีการต่อรองเกิดขึ้นจำนวนกี่เรื่องก็ประเด็นนั้น บางครั้งไม่ได้แยกออกจากกันโดยตรง ทั้งนี้เพราะการต่อรองในบางประเภท ได้

เชื่อมโยงไปสู่การต่อรองประเภทอื่นๆตามมา เช่น ในการต่อรองหลังการนำเสนอทริทแมนท์ ซึ่งผู้ว่าจ้างต่อรองให้มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหา ในทริทแมนท์ตอน 5 : ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไข ปัญหาความยากจน เสี่ยงของคนจน 2 ชีวิตไร้ตาชาย ซึ่งผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ได้นำเสนอว่าต้องการให้มีการวิเคราะห์ของคนรวยว่ามีเงื่อนไขอะไรบ้างที่ทำให้เขากลายเป็นคนรวย และให้คนจนมาวิเคราะห์ตัวเองในช่วงท้ายว่าสิ่งที่คนจนต้องการ หรือเสี่ยงของคนจนที่แท้จริงเขาต้องการอะไร รวมทั้งให้นำเสนอการสนทนาถึงแนวคิดและการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยนักวิชาการ ซึ่งผู้ว่าจ้างได้ต่อรองให้มีการตัดเนื้อหาเหล่านี้ออกไป ซึ่งการต่อรองดังกล่าวนี้แม้ผู้ว่าจ้างทำการต่อรองเนื้อหา แต่เป็นการต่อรองด้านแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืนด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพราะสิ่งที่ผู้รับจ้าง (ผู้ผลิต) ต้องการนำเสนอคือ การล้มล้างและทำลาย แนวคิดความรู้ที่เกี่ยวกับความยากจนในประเทศไทย โดยพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าเงื่อนไขในการที่ทำให้คนบางคนรวย กับเงื่อนไขที่ทำให้คนบางคนจนเป็นเงื่อนไขเดียวกัน เป็นโครงสร้างเดียวกัน ซึ่งการเปิดโปงโครงสร้างและเงื่อนไขดังกล่าวจำเป็นต้องให้คนรวยออกมาวิเคราะห์ตนเอง รวมทั้งให้นักวิชาการซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญออกมาวิเคราะห์หาทางแก้ไข ซึ่งเป็นการทำลายนักวิชาการ และความรู้ที่มีอยู่ว่าแท้จริงแล้ว ความรู้ความเชี่ยวชาญของบรรดานักวิชาการที่มีอยู่ นักวิชาการอาจรู้ไม่พอหรือไม่รู้จักกับความยากจนที่แท้จริงก็เป็นได้

จะเห็นได้ว่าลักษณะของการต่อรองเป็นการต่อรองเนื้อหา แต่แท้จริงเป็นการต่อรองแนวคิด อุดมการณ์ ซึ่งส่งผลให้เกิดการต่อรองทางด้านเทคนิคด้วย เช่น การต่อรองทริทแมนท์สารคดีคนจนตอนที่ 5 นี้ เมื่อมีการต่อรองเนื้อหา ต่อด้านแนวคิด อุดมการณ์ แล้ว ทำให้เกิดการต่อรองด้านเทคนิคการนำเสนอด้วย เพราะเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาจากการให้คนรวยวิเคราะห์ตัวเอง โดยใช้การสัมภาษณ์ และนำเสนอถึงกิจกรรมของคนรวย, เปลี่ยนแปลงเนื้อหาจากการสนทนา เรื่องแนวคิดและทางแก้ไขปัญหาความยากจนของนักวิชาการ, เปลี่ยนแปลงเนื้อหาที่จะให้คนจนมาวิเคราะห์ว่าเขาต้องการอะไร ฯลฯ เมื่อเนื้อหาเหล่านี้เปลี่ยนไป ก็จำเป็นต้องเปลี่ยนเทคนิคการนำเสนอด้วย

ในขณะที่บางครั้งผู้ว่าจ้างใช้การต่อรองทางด้านเทคนิค ซึ่งในที่สุดแล้วได้เชื่อมโยงไปสู่การต่อรองทางด้านแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน เช่น การต่อรองสารคดีคนจนตอน 5 : การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยกันเอง ที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการทบทวน/ตรวจสอบงานผลิต (การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยกันเอง) ผู้ว่าจ้างต่อรองว่าเนื้อหาของการนำเสนอช่วงที่ตัวละครที่ชื่อมานิจ ดวงพรหม หาที่พักให้กับสมัชชาคนจน ใช้เวลานำเสนอนานเกินไป ซึ่งผู้ผลิตได้แก้ไขโดยพยายามตัดต่อให้สั้นและกระชับลง แต่ในท้ายที่สุดแล้ว ผู้ว่าจ้างสั่งให้ยกเลิกเนื้อหาส่วนนี้ทิ้งไป

การต่อรอร์ดังกล่าวนี้ สามารถวิเคราะห์ได้ว่า การต่อรอร์ด้านเทคนิค การนำเสนอ เช่น ต่อรองว่าเนื้อหาช่วงนี้สั้นไป เนื้อหาช่วงนี้ยาวไป การเดินเรื่องยังไม่กระชับ ฯลฯ เป็นจุดเริ่มต้นในการนำไปสู่การต่อรองเรื่องแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน ซึ่งผู้ว่าจ้างไม่ได้ต่อรองตั้งแต่ครั้งแรก ผู้ว่าจ้างเลือกใช้วิธีการต่อรองในเรื่องเทคนิคก่อน อย่างไรก็ตามแม้การต่อรองในประเภทหนึ่งจะนำไปสู่การต่อรองประเภทอื่นๆ แต่ผลการวิจัยไม่ได้ชี้ชัดลงไปอย่างชัดเจนว่าผู้ว่าจ้างอย่างสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ใช้วิธีการต่อรองเทคนิคเป็นลำดับแรก เพื่อต้องการเชื่อมโยงไปสู่การต่อรองเนื้อหา และการต่อรองแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน

สำหรับรูปแบบในการต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหา ระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน มีทั้งการต่อรองในครั้งเดียวเช่นเรื่องคลองชลประทาน และการต่อรองในรูปแบบที่เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง เช่น ผู้รับจ้างต้องมีการติดต่อแก้ไขสารคดีหลายครั้งหลายหน ก่อนที่สุดท้ายจะให้มีการระบับหรือยกเลิกเนื้อหาส่วนนั้นไปเช่น การหาที่พักให้กับสมาชิกคนจนของมานิจ ดวงพรม ในสารคดีคนจนตอน การช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตัวเอง

2. กระบวนการผลิตสารคดีคนจนที่มีการต่อรอง

กระบวนการผลิตสารคดีคนจน ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นตอนก่อนการผลิต (Pre-Production)
2. ขั้นตอนการผลิต (Production)
3. ขั้นตอนหลังการผลิต (Post-Production)
4. ขั้นตอนทบทวน/ตรวจสอบงานผลิต (Review)

การต่อรองที่เกิดขึ้นในกระบวนการผลิตสารคดีคนจน เกิดขึ้นในทุกขั้นตอน คือ ก่อนการผลิต (Pre-Production), การผลิต (Production), หลังการผลิต (Post Production) และทบทวน/ตรวจสอบงานผลิต (Review) ซึ่งในการปฏิบัติงานจริงกระบวนการผลิตทั้ง 4 ขั้นตอนมีความเชื่อมโยงกัน ไม่ได้แยกจากกันโดยเด็ดขาด เช่น แม้ยังถ่ายทำสารคดีในบางตอนไม่เสร็จ แต่ได้มีการตัดต่อไปบางส่วน จากนั้นค่อยไปถ่ายทำส่วนที่เหลือต่อ เป็นต้น ซึ่งในขั้นตอนหลังการผลิต (Post-Production) เป็นขั้นตอนที่ผู้ว่าจ้างให้ความสำคัญ เพราะเป็นขั้นตอนในการกำหนดเนื้อหา (สมชัย จิตสุชน, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2547) โดยที่ในการปฏิบัติงานการผลิตสารคดีคนจน การ

ทำงานในขั้นตอนหลังการผลิต ซึ่งหมายถึงขั้นตอนการตัดต่อ และขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต เป็นขั้นตอนที่คาบเกี่ยวกัน เพราะเมื่อมีการตัดต่อเทปเสร็จแล้ว ต้องมีการนำเทปไปเสนอให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู/ ตรวจสอบ เมื่อมีการต่อรองเกิดขึ้น ผู้รับจ้างจึงนำเทปสารคดีมาแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลง ตามการต่อรองที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตามแม้ขั้นตอนหลังการผลิต และขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต เป็นขั้นตอนที่คาบเกี่ยวกันในการปฏิบัติงานจริง ดังนั้นการต่อรองที่เกิดขึ้นจึงเป็นการต่อรองที่เกิดขึ้นในระยะเวลาที่คาบเกี่ยวกันระหว่างขั้นตอนหลังการผลิต และทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต แต่ผู้วิจัยได้นำการต่อรองที่เกิดขึ้นในระยะเวลาที่คาบเกี่ยวกันระหว่างสองขั้นตอนการผลิตนี้ ไปวิเคราะห์ร่วมกันในขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต ทั้งนี้เนื่องจาก การต่อรองได้เกิดขึ้นเมื่อผู้รับจ้างผลิต ได้มีการนำเทปสารคดีที่มีการตัดต่อแล้วไปนำเสนอให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู/ ตรวจสอบ เมื่อผู้ว่าจ้างได้เห็นเทปสารคดีในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต ซึ่งหมายถึงการได้เห็นเนื้อหาในสารคดีแล้ว การต่อรองจึงเกิดขึ้น ซึ่งผู้รับจ้างผลิตต้องกลับมาแก้ไขปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในขั้นตอนการตัดต่อ(หลังการผลิต)อีก ในการผลิตจริงขั้นตอนจะสลับกันไปมาอย่างนี้ ซึ่งผู้วิจัยได้นำการต่อรองที่เกิดขึ้นมาวิเคราะห์ในขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต

1. ขั้นตอนก่อนการผลิต (Pre-Production)

สำหรับขั้นตอนก่อนการผลิตสารคดีคนจน มีกิจกรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการต่อรองระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้าง คือ

(1.1) การพูดคุยระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างผลิตก่อนการเขียนโครงร่าง/ ทริทเม้นท์

ในการพูดคุยระหว่างผู้ว่าจ้าง (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย) และผู้รับจ้างการผลิต (บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด) หลังจากที่ได้มีการติดต่อจากผู้ว่าจ้าง ที่ต้องการให้เนชั่น เข้าไปผลิตสารคดีคนจนแล้ว ผู้รับจ้างผลิตจากบริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด โดยคุณพิภพ พานิชภักดิ์ ผู้กำกับ/ โปรดิวเซอร์สารคดีคนจนได้เข้าไปพูดคุยต่อรองกับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยว่า การแก้ไขปัญหาคความยากจนในประเทศไทย ต้องล้มกระดานความคิดความเชื่อแบบเกี่ยวกับความยากจนแบบเดิมๆที่มีอยู่ นั่นคือ ต้องไม่ซ้ำเติมหรือมองคนจนว่าเป็นเหยื่อ หากแต่จะต้องทำให้คนจนตระหนักถึงสิ่งที่เขาถูกกระทำ ให้คนจนได้เห็นว่าเขาถูกกระทำอย่างไรบ้าง เพื่อที่คนจนจะได้ตาสว่างและสร้างชุดของตัวเองขึ้นมา เพื่อ

เปลี่ยนแปลง จะเห็นได้ว่าการเข้าไปพูดคุยนี้ ผู้รับจ้างมีจุดยืนในเชิงวิพากษ์ ในขณะที่ผู้ว่าจ้างต่อรองว่าไม่ต้องถึงขนาดล้มกระดานแนวคิดหรือก ให้มีการนำเสนอคนจนในมิติต่างๆก็พอ ซึ่งการต่อรองของผู้ว่าจ้างเป็นการต่อรองที่ยังคงจุดยืน แนวคิด เกี่ยวกับคนจนอย่างที่เป็นอยู่ (ในระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก) สารคดีต้องการให้เห็นภาพของคนจนในลักษณะต่างๆเท่านั้น

(1.2) การทำสัญญาว่าจ้าง

หลังการพูดคุยระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตแล้ว เมื่อทั้งสองฝ่ายตกลงทำสารคดีคนจน ผู้รับจ้างได้กลับมาทำสัญญาเสนอต่อผู้ว่าจ้าง ในสัญญาว่าจ้างผลิต ซึ่งประกอบด้วย “ผู้ว่าจ้าง” และ “ผู้รับจ้าง” มีข้อสัญญาหลายข้อที่ไม่น่าเกิดขึ้นในสัญญาว่าจ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีสัญญาข้อหนึ่งระบุว่าผู้รับจ้างขอสงวนลิขสิทธิ์ในการตีความ การคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ การคัดเลือกผู้แสดง การเขียนบท และการลำดับภาพ ซึ่งผู้ว่าจ้างมีสิทธิ์ทั้งหมดในเรื่องความถูกต้องและความสมบูรณ์ของข้อมูล จะเห็นได้ว่าสัญญาว่าจ้างผลิตรายการโทรทัศน์ทั่วไป ที่มีระบบอุปถัมภ์ โดยการสนับสนุนรายการ (Sponsor) ไม่สามารถทำสัญญาว่าจ้างเช่นนี้ได้ เพราะโดยทั่วไปผู้รับจ้างไม่มีสิทธิ์กำหนดเนื้อหา สำหรับการผลิตสารคดีคนจน การที่ผู้รับจ้างผลิต ต่อรองเงื่อนไขในสัญญาว่าจ้างเพราะผู้ผลิตมาจากฝ่ายข่าวของสถานีโทรทัศน์ จึงมีความกังวลในเรื่องของการถูกแทรกแซง และควบคุมเนื้อหา ดังนั้นผู้รับจ้างจึงได้มีการต่อรองไว้ในเงื่อนไขสัญญาว่าจ้าง

(1.3) การนำเสนอโครงร่าง/ ทริทเมนต์

ผู้รับจ้างผลิตได้นำเสนอโครงร่าง/ ทริทเมนต์สารคดีคนจนจำนวน 5 ตอนเสนอให้กับผู้ว่าจ้าง เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2544 โดยที่สารคดีคนจนตอน 1-4 ซึ่งประกอบด้วย 1. สารคดีคนจนตอน ตามหาคนจน, 2. สารคดีคนจนตอน คนจนคลาสสิก จนดักดาน จนปกติ, 3. สารคดีคนจนตอน คนจนชายขอบ คนชรา และข้าราชการชั้นผู้น้อย (คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ), 4. สารคดีคนจนตอน คนจนจากการเลิกจ้างงาน คนจนใหม่ ไม่ได้ถูกต่อรอง แต่การต่อรองเกิดขึ้นกับทริทเมนต์สารคดีคนจนตอนที่ 5 ตอน ระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน เสี่ยงของคนจน 2 ชีวิตไร้ตาข่าย ซึ่งการที่สารคดีตอนที่ 1-4 ไม่ได้ถูกควบคุมและต่อรองนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าทริทเมนต์ทั้ง 4 ตอนนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับคนจนที่เป็นกรณีๆไป โครงสร้างของเนื้อหาในแต่ละตอนไม่ได้นำเสนอแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืนที่ต่อคัดค้านระบบเศรษฐกิจกระแสหลักที่เป็นอยู่ แม้เนื้อหาสารคดีบางตอนจะกล่าวถึงสาเหตุความยากจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐเองบ้าง การเข้าไม่ถึงปัจจัยการผลิต แต่ก็เป็นไปในลักษณะของปัจเจก ไม่ได้สะท้อนให้เห็นแนวคิดที่สำคัญของ

ปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งรวย หรือจนเหมือนกับที่ทริทแมนที่สารคดีคนจนตอนที่ 5 ซึ่งถูกเข้ามาควบคุมและต่อรอง

2. ขั้นตอนการผลิต (Production)

(2.1) สำหรับการต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการผลิตเกิดขึ้นในการผลิตสารคดีคนจนตอน

3: คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ

นั่นคือผู้รับจ้างต้องกลับไปถ่ายทำสารคดี โดยการเพิ่มตัวละครเข้ามาอีก 1 ตัว ทั้งนี้หลังจากผู้ว่าจ้างได้ดูเทปสารคดีคนจนตอน 3 ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับชุมชนบ้านก้อจอก ต.ก้อ อ.ลี้ จ.ลำพูน ซึ่งเป็นชุมชนที่ต้องอพยพหนีน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนภูมิพล และต่อมามีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิงล้อมรอบหมู่บ้านของพวกเขาอีก ทำให้พวกเขาไม่มีทางออก ตกอยู่ในสภาวะความยากจน ซึ่งเกิดจากมาตรการของภาครัฐทั้งสองครั้ง การต่อรองที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการผลิตโดยการให้เพิ่มตัวละครเข้ามานี้ เป็นการเพิ่มตัวละครที่ไม่มีการศึกษา เข้ามาเปรียบเทียบกับตัวละคร ที่มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี ซึ่งผู้รับจ้างผลิตได้นำเสนอไปแล้ว

3. ขั้นตอนหลังการผลิต (Post-Production)

ขั้นตอนหลังการผลิต คือ ขั้นตอนการตัดต่อ ซึ่งผู้ว่าจ้างให้ความสนใจขั้นตอนการตัดต่อ และเรียงเรื่องของสารคดีมากกว่าขั้นตอนอื่น เพราะเป็นการประกอบสร้างเนื้อหาสารคดี ซึ่งในการปฏิบัติงานจริง การทำงานหลังขั้นตอนการผลิต และ การทำงานในขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตมีความคาบเกี่ยวกัน ซึ่งผู้วิจัยได้นำการต่อรองที่คาบเกี่ยวกันนี้ไปวิเคราะห์ในขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต เพราะเห็นว่าการต่อรองได้เกิดขึ้นเมื่อผู้ว่าจ้างได้มีโอกาสเห็นเนื้อหาของสารคดีหลังจากการตัดต่อแล้ว ซึ่งหมายถึงผู้ว่าจ้างได้เห็นเนื้อหาของสารคดีในขั้นตอนที่ผู้รับจ้างได้นำเทปที่ตัดต่อแล้วไปฉายให้ดู/ ตรวจสอบ ซึ่งก็คือ ขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตนั่นเอง

4. ขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต (Review)

(4.1) สารคดีคนจนตอน ตามหาคนจน

หลังมีการติดต่อแล้ว ผู้รับจ้างได้นำเทพสารคดีไปฉายให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู/ ตรวจสอบ ผู้ว่าจ้างได้ต่อรองไม่ให้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับดอกเตอร์ชาวอินเดีย ซึ่งเข้ามาช่วยเหลือเด็กชาวเขาที่ตกทุกข์ได้ยากโดยการให้อาหารที่พักรวมทั้งการศึกษา เนื้อหาในส่วนนี้ไม่ได้นำเสนอไว้ในทรัพย์สินที่ เป็นการไปเจอโดยบังเอิญของผู้รับจ้างผลิต ซึ่งผู้รับจ้างผลิตในฐานะของผู้ที่มาจากฝ่าย ชาว/ นักข่าว เมื่อไปเจอเข้าก็เกิดความสนใจ จึงทำการถ่ายทำและติดต่อไปเสนอกับผู้ว่าจ้าง แต่ผู้ว่าจ้างไม่ให้นำเสนอเนื้อหา นี้ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าอาจเนื่องมาจากการที่ตัวละคร (ดอกเตอร์ชาวอินเดีย) ทำงานในลักษณะขององค์กรพัฒนาเอกชน /องค์กรทางศาสนา ผู้ว่าจ้างไม่ต้องการเข้าไปเกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ผู้ว่าจ้างต่อรองให้ตัดประโยคที่ผู้ดำเนินรายการที่กล่าวว่า “สำหรับความไม่น่าเชื่อถือของ จปฐ.” โดยขอให้เปลี่ยนเป็น “นั่นเป็นข้อมูลของทางราชการเท่านั้น” เพื่อให้เป็นเนื้อหาเบาลง การต่อรองดังกล่าวนี้ไม่ได้ทำให้โครงสร้างของเนื้อหาสารคดีตอน ตามหาคนจน เปลี่ยนไป

(4.2) สารคดีคนจนตอน คนจนคลาสิค

หลังการนำเสนอเนื้อหาโดยนำเทพที่มีการติดต่อแล้วไปฉายให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู ในขั้นตอน ทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตนี้ ผู้ว่าจ้างให้เพิ่มเนื้อหาบทสัมภาษณ์ของตัวละครซึ่งเป็นกรรมกร ที่ ระบุถึงเหตุผลในการซื้อโทรทัศน์หลังจากที่ได้รับเงินเดือน ผู้ว่าจ้างโดย ดร.ฉลองภพ สูงสังกร์ กาญจน์ กล่าวว่า การเพิ่มบทสัมภาษณ์ดังกล่าวทำให้เห็นถึงคุณภาพชีวิตของตัวละครว่า เขามีเหตุผลในการซื้อโทรทัศน์เพราะการดูโทรทัศน์ทำให้เขาหายเครียด เป็นการต่อรองที่ทำให้เนื้อหาของสารคดีมีน้ำหนักมากขึ้น การต่อรองกรณีนี้ไม่ได้เกิดจากความพยายามของแต่ละฝ่ายในการ ควบคุมเนื้อหา แต่เป็นความพยายามในการทำงานร่วมกันระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้าง

(4.3) สารคดีคนจนตอน คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ

มีการต่อรองเกิดขึ้นในขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต 2 กรณี สำหรับสารคดีคนจนตอน คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ

(4.3.1) กรณีชุมชนบ้านก้อจอก ต.ก้อ อ.ด. จ.ลำพูน ซึ่งอพยพหนีน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนภูมิพล เมื่อปี พ.ศ. 2506 เมื่ออพยพมาตั้งมาอยู่ในที่ดอนซึ่งไม่เหมาะแก่การทำ การเกษตร เป็นการทำเกษตรแบบบรอน้ำฝนเพียงอย่างเดียว ต่อมาหมู่บ้านดังกล่าวถูกโอบล้อมด้วย

อุทยานแห่งชาติแม่ปิง สารคดีนำเสนอถึงความเจ็บปวดของชุมชนผ่านคน 3 รุ่น คือคนแก่ วัยกลางคน และคนรุ่นหนุ่มสาวที่มีการศึกษาจบระดับปริญญาตรีสองคนแรกของหมู่บ้าน พวกเขายังไม่ก้าวพ้นความยากจน

เมื่อผู้ว่าจ้างชมเทปแล้ว ให้เพิ่มตัวละครที่ไม่มีการศึกษาเข้ามาเปรียบเทียบกับตัวละครที่มีการศึกษา หลังจากมีการเพิ่มตัวละครเข้ามา ผู้ผลิตได้การติดต่อและนำเทปไปเสนอให้กับผู้ว่าจ้างเพื่อทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต ผู้ว่าจ้างได้ต่อเรื่องเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาและเทคนิค โดยระบุว่าเนื้อหาไม่มีความไม่ชัดเจน, ไม่เห็นความเชื่อมโยงของตัวนำของเรื่อง, มีการนำเสนอรูปเขียนซ้ำกันหลายครั้ง ฯลฯ ทำให้ต้องมีการติดต่อและต้องนำเสนอให้ผู้ว่าจ้างทบทวน/ ตรวจสอบ 5-6 ครั้ง

(4.3.2) กรณีคลองชลประทาน ซึ่งเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่ทำให้คนบางคนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และทำให้บางคนยากจนลง ที่จังหวัดกาญจนบุรี เรื่องนี้ไม่ได้อยู่ในทริทแมนท์ แต่มีที่มาจากกรณคดีคดีแบบไม่เป็นทางการผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้าง เมื่อผู้รับจ้างไปถ่ายทำ ติดต่อและนำเสนอให้ผู้ว่าจ้างตรวจสอบผู้ว่าจ้างกล่าวว่าโครงสร้างพื้นฐานไม่สามารถตอบสนองให้กับคนทุกคนได้

(4.4) สารคดีคนจนตอน คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ

สารคดีคนจนตอน คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ มีเนื้อหาที่กล่าวถึงตัวละครที่เคยทำงานก่อสร้างในระดับผู้จัดการโครงการ และต้องตกงานจากวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อปี 2540 ผู้ชายคนดังกล่าวกลับไปทำการเกษตรที่บ้านที่อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา แต่ในที่สุดเขาไม่สามารถทำการเกษตรได้เพราะไม่มีทักษะและความรู้ในการทำเกษตร ต่อมาเขาไปกินเหล้าและจบลงด้วยการบวช

ผู้ว่าจ้างต่อเรื่องบท (script) ของสารคดีซึ่งเป็นเสียงบรรยาย (voice over) ที่กล่าวว่าหลังจากตกงานและกลับมาทำการเกษตรอยู่บ้าน ท้ายที่สุดเฉลิมพลต้องไปบวชเป็นพระ นับเป็นความล้มเหลวของเฉลิมพล ในขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต ผู้ว่าจ้างให้ตัดเสียงบรรยายว่าเป็นความล้มเหลวของเฉลิมพลออก รวมทั้งให้ตัดเนื้อหาในส่วนที่เป็นบท (script) ที่เป็นเสียงบรรยาย (voice over) ที่กล่าวว่า “เฉลิมพลกินเหล้าสี่วันสี่คืน” ออกด้วยเหตุผลว่า เป็นการซ้ำเติมความล้มเหลวเกินไป

(4.5) สารคดีคนจน ตอนการช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยกันเอง

เนื่องจากในการนำเสนอโครงร่าง/ทริทเมนต์ ซึ่งผู้รับจ้างผลิตได้เสนอให้กับผู้ว่าจ้างเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2544 ผู้ว่าจ้างได้ควบคุมและตรวจสอบให้เปลี่ยนแปลงทริทเมนต์ตอนที่ 5 (ระดมยุทธศาสตร์แก้ไขปัญหาความยากจน) โดยให้เปลี่ยนเรื่องใหม่ แบ่งเป็น

(4.5.1) เรื่องของชาวบ้านริมทางรถไฟขอนแก่น รวมตัวกันในนาม “ศูนย์ผลิตภัณฑฺ์จุลินทรีย์เกษตรธรรมชาติ” เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อนำมีการถ่ายทำและตัดต่อแบบหยาบมาเสนอให้กับผู้ว่าจ้าง ผู้ว่าจ้างเห็นด้วยกับประเด็นที่นำเสนอว่าเป็นเรื่องราวของคนจนช่วยเหลือซึ่งกันและกันเอง หลังจากนั้นผู้รับจ้างผลิตพบว่าตัวละครมีปัญหาส่วนตัวซึ่งเกี่ยวพันมาถึงกิจกรรมของกลุ่ม ซึ่งไม่สามารถนำเสนอในสารคดีได้ ผู้รับจ้างจึงคุยกับผู้ว่าจ้างว่าคงนำเสนอได้ลำบาก และได้ยกเลิกเนื้อหาส่วนนี้ไป

(4.5.2) กรณีคนจนช่วยเหลือคนจนด้วยกันเอง ซึ่งเป็นเรื่องราวของมานิจ ดวงพรหม หญิงชาวบ้านที่มีอาชีพทำนา ได้เข้าไปช่วยเหลือผู้ที่มีความยากจนเช่นเดียวกับที่ชื่อ ละม้าย แสงบัณฑิต ซึ่งไม่เคยได้รับการช่วยเหลือใดๆมาก่อน

เนื้อหาสารคดีส่วนหนึ่งได้นำเสนอเรื่องราวที่มานิจ ดวงพรหม เข้าไปช่วยเหลือสมาชิกคนจนที่เดินเท้าทางไกล เพื่อหาแนวร่วมจากประชาชนในภาคอีสาน โดยที่มานิจเข้าไปช่วยหาที่พักตามวัดให้แก่สมาชิกคนจน เมื่อนำเทปที่ตัดต่อแบบหยาบไปให้กับผู้ว่าจ้างได้ดูครั้งแรก ผู้ว่าจ้างกล่าวว่าเนื้อหานี้แม้ว่าจะสื่ออะไรได้บ้างแต่ก็ยังไม่ตรงกับบท เมื่อผู้รับจ้างได้นำมาแก้ไขแล้วได้ส่งเทปกลับไปให้ผู้ว่าจ้างได้ตรวจสอบเป็นครั้งที่สอง ผู้ว่าจ้างกล่าวว่าเนื้อหาส่วนนี้ไม่มีความเชื่อมโยงกับเรื่อง อยากให้เน้นไปที่ตัวละครอย่างละม้าย แสงบัณฑิต เมื่อผู้รับจ้างได้นำกลับมาแก้ไขเป็นครั้งที่ 3 แล้ว ผู้ว่าจ้างกล่าวว่าเนื้อหาส่วนนี้ยาวไป อยากให้เน้นไปที่ความสัมพันธ์การพึ่งพากันของคนจนมากกว่า ผู้รับจ้างได้นำมาแก้ไขครั้งที่ 4 โดยพยายามทำให้กระชับขึ้น แต่ยังคงเนื้อหาเดิม เมื่อนำไปให้ผู้ว่าจ้างได้ตรวจสอบ ผู้ว่าจ้างให้ตัดเนื้อหาที่มานิจ ดวงพรหมเข้าไปช่วยเหลือสมาชิกคนจนหาที่พักออกไป

การตรวจสอบของผู้รับจ้างผลิต ที่มีต่อการควบคุมเนื้อหาของผู้ว่าจ้างกรณีนี้ เป็นการควบคุม ตรวจสอบในขั้นตอนการทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิตที่คาบเกี่ยวกับขั้นตอนหลังการผลิต

(การตัดต่อ) มีการสลับกันไปมาระหว่างขั้นตอนทบทวน/ ตรวจสอบ และขั้นตอนหลังการผลิต (การตัดต่อ) โดยผู้ว่าจ้างไม่ได้ควบคุมผู้รับจ้างผลิตอย่างเบ็ดเสร็จกว่าให้ตัดเนื้อหาส่วนนี้ออกไป ในครั้งแรกที่มีการนำเทปที่ตัดต่อแล้วไปเสนอให้กับผู้ว่าจ้างได้ดู แต่ผู้ว่าจ้างได้มีการต่อรองในรูปแบบต่างๆ ในขณะที่เดียวกันผู้รับจ้างได้พยายามต่อรองกลับไปโดยใช้การตัดต่อให้กระชับ สั้นลง แต่ยังคงเนื้อหาแบบเดิมไว้ แต่ท้ายที่สุดแล้วผู้รับจ้างไม่สามารถต่อรองการควบคุมเนื้อหาของผู้ว่าจ้างได้ เพราะผู้ว่าจ้างให้ตัดเนื้อหาส่วนนี้ออกไป

3. เนื้อหาของสารคดีคนจนที่เกิดจากการต่อรอง

สำหรับเนื้อหาของสารคดีคนจนที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์มี 2 ประเภท คือเนื้อหาที่เกิดขึ้นก่อนยุคการต่อรองและเนื้อหาสารคดีคนจนหลังการต่อรอง

3.1 เนื้อหาสารคดีคนจนยุคก่อนการต่อรอง

ในบทที่ 5 ผู้วิจัยได้นำเสนอรายละเอียดของเนื้อหาสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจนในยุคก่อนการต่อรอง ซึ่งอยู่ในกระบวนการผลิตสารคดีคนจนขั้นตอนต่างๆดังนี้

- 3.1.1 เนื้อหาซึ่งมีการพูดคุยระหว่างผู้ผลิตและผู้ว่าจ้างก่อนการเขียนบทที่แท้จริง
- 3.1.2 เนื้อหาของบทที่แท้จริงของผู้รับจ้างผลิต ก่อนนำเสนอต่อผู้ว่าจ้าง
- 3.1.3 เนื้อหาก่อนการต่อรองในขั้นตอนก่อนการผลิต
- 3.1.4 เนื้อหายุคก่อนการต่อรองในขั้นตอนการผลิต
- 3.1.5 เนื้อหายุคก่อนการต่อรองในขั้นตอนหลังการผลิต และทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต
- 3.1.6 เนื้อหาของบท (script) ในลักษณะของเสียงบรรยาย (voice over) ก่อนนำเสนอผู้ว่าจ้าง
- 3.1.7 เนื้อหาของสารคดีคนจนตอน *คนจนคลาสสิก* ที่ได้นำออกอากาศและฉายในงานสัมมนาวิชาการประจำปี 2544 เรื่อง “ยุทธศาสตร์การขจัดปัญหาความยากจน” จัดโดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ดังจะเห็นได้ว่าเนื้อหาสารคดีคนจนยุคก่อนการต่อรองมีหลายระดับชั้น เช่น เนื้อหายุคการพูดคุยก่อนการเขียนบทที่แท้จริง จากนั้นเข้าสู่เนื้อหาของบทที่แท้จริงก่อนนำเสนอผู้ว่าจ้าง ฯลฯ ทั้งนี้เนื่องจากการต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างที่เกิดขึ้น เกิดขึ้น

ในทุกขั้นตอนการผลิตสารคดี อีกทั้งมีการต่อรองในหลายองค์ประกอบ ทั้งการต่อรองแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน, การต่อรองเนื้อหา และการต่อรองทางด้านเทคนิค

3.2 เนื้อหาสารคดีคนจนยุคหลังการต่อรอง

เนื้อหาสารคดีวิชาการเรื่องคนจนยุคหลังการต่อรอง หมายถึงเนื้อหาสุดท้ายของสารคดีคนจน ซึ่งเป็นที่ยอมรับของผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างมีดังนี้

(3.2.1) สารคดีคนจนตอน ตามหาคนจน : เนื้อหาในสารคดีตอนตามหาคนจน คือ การตั้งคำถามเกี่ยวกับความยากจน ตามแนวคิดที่มีอยู่ โดยไปยังหมู่บ้านที่รัฐกำหนดว่าตกเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) นั้นหมายความว่าถ้าหมู่บ้านไหนตกเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) มาก ก็จะเป็นหมู่บ้านที่ยากจนมาก ซึ่งในสารคดีได้ไปยังหมู่บ้านมิ่ง ในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ จากนั้นองค์กรพัฒนาเอกชนก็พาไปยังหมู่บ้านที่พวกเขาองว่ายากจนซึ่งเป็นชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยง จากนั้นสารคดีก็พาไปพบกับคนจนที่เก็บขยะขายที่ชุมชนริมทางรถไฟจังหวัดขอนแก่น

(3.2.2) สารคดีคนจนตอน คนจนคลาสสิก : นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับคนจนที่ประสบปัญหาการขาดที่ทำกิน ชาวนาที่ไร้ที่ทำกิน ที่ชื่อประจักษ์ สมสะอาด ชาวบ้านหนามแท่งน้อย ตำบลหนามแท่ง อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี ทำให้ประจักษ์ต้องอพยพครอบครัวเข้ามาเป็นกรรมกรในกรุงเทพฯ และต้องประสบกับสภาพการณณ์และสภาพความเป็นอยู่ที่เลวร้าย และดูเหมือนไม่มีทางออกสำหรับคนจนอย่างประจักษ์ ซึ่งเป็นคนจนส่วนใหญ่ของประเทศ

(3.2.3) สารคดีคนจนตอน คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ : นำเสนอเรื่องราวของชุมชนบ้านก้อจอก ตำบลก้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นชุมชนที่หนีน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนภูมิพล เป็นชุมชนที่เหมือนตายไปแล้วในด้านจิตวิญญาณ การนำเสนอเนื้อหาของชุมชนนั้นใช้การนำเสนอผ่านเจ้าของเรื่อง/ตัวละคร 3 คน โดยสองคนเป็นคนที่ได้มีโอกาสเรียนจบปริญญาตรีเป็น 2 คนแรกของหมู่บ้าน แต่พวกเขาก็ยังต้องต่อสู้กับความยากจน เจ้าของเรื่อง/ตัวละครที่สาม เป็นคนรุ่นใหม่ที่ไม่มีการศึกษา เปรียบเทียบชีวิตของเขากับคนรุ่นใหม่สองคนแรกที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรี

(3.2.4) สารคดีคนจนตอน คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ : นำเสนอถึงชีวิตของเฉลิมพล จัดนอก ซึ่งตกงานจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อปี 2540 เมื่อตกงานเฉลิมพล จัดนอก ได้กลับสู่บ้าน

เกิดที่บ้านหญ้าคา อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา โดยหวังว่าจะกลับไปเป็นเกษตรกรเหมือนกับน้องชายของเขาที่ชื่อว่า ศิริศักดิ์ จัคนอก ซึ่งเป็นเกษตรกรมาตลอดชีวิต แต่ท้ายที่สุดแล้วเฉลิมพล จัคนอก ไม่สามารถเป็นเกษตรกรได้

(3.2.5) สารคดีคนจน ตอนการช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตัวเอง : เนื้อหาของสารคดีตอนการช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตัวเองนี้ เป็นเรื่องของหญิงหม้ายที่ชื่อว่าละม้าย แสงบัณฑิต ละม้ายเป็นคนที่มีความยากจนในหมู่บ้านห้วยเสือเต้น อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ความยากจนทำให้เธอไม่สามารถเข้าถึงการช่วยเหลือและโครงการต่างๆของภาครัฐได้ เพราะเธอไม่มีเวลาและต้องทำงานเพื่อเลี้ยงดูลูกชาย 2 คน จนกระทั่งในปี 2543 เธอได้รับการช่วยเหลือจากโครงการกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ซึ่งการได้เงินจากโครงการนี้เธอได้รับการช่วยเหลือผ่านผู้หญิงซึ่งเป็นคนจนเหมือนกัน โดยที่ผู้หญิงที่เข้ามาช่วยเหลือนั้นพยายามที่จะเสาะหาคนยากจนจริงๆ ให้ได้รับการช่วยเหลือ

สำหรับเนื้อหาของสารคดีคนจนหลังจากที่มีการต่อรองเกิดขึ้นในกระบวนการผลิตทั้ง 4 ขั้นตอนซึ่งประกอบด้วย ก่อนการผลิต, การผลิต, หลังการผลิต และทบทวน/ ตรวจสอบงานผลิต ผู้วิจัยพบว่า เนื้อหาๆหลังจากต่อรองไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากที่นำเสนอไว้ในทริทแมนท์มากนัก ซึ่งผู้วิจัยพบว่าในการต่อรองเรื่องการควบคุมเนื้อหา ระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีคนจนนั้นมีการต่อรองเนื้อหาใน 2 ลักษณะ

1.การต่อรองเกี่ยวกับโครงสร้างของเนื้อหา

การต่อรองสารคดีคนจนตอน 5 ในขั้นตอนการนำเสนอทริทแมนท์ ซึ่งเดิมมีเนื้อหาของการระดมยุทธศาสตร์ในการแก้ปัญหาความยากจน โดยให้คนรวยมาวิเคราะห์ตัวเองถึงเงื่อนไขในการสร้างความร่ำรวย มีนักวิชาการสนทนาถึงแนวคิดและการแก้ปัญหาความยากจน การต่อรองได้ทำให้เนื้อหาๆสุดท้ายของสารคดี เปลี่ยนไปสู่เรื่องของการช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยตัวเอง เรียกว่าเนื้อหาๆสุดท้ายเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงจากเนื้อหาที่มีการนำเสนอในทริทแมนท์ ซึ่งนอกจากเป็นการต่อรองด้านแนวคิด อุดมการณ์ จุดยืน ตามที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น ผู้วิจัยเห็นว่ายังเห็นว่าการต่อรองลักษณะนี้เป็น การต่อรองด้านโครงสร้างเนื้อหาโดยรวมของเรื่องด้วย

2.การต่อรองในรายละเอียดของเนื้อหา

ส่วนสารคดีคนจนตอนอื่นๆ ไม่ว่าจะ เป็นสารคดีคนจนตอน ตามหาคนจน, ตอน คนจน คลาสสิก, ตอน คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ, ตอน คนจนจากวิกฤติเศรษฐกิจ ซึ่งการ โดยที่ในการต่อรองมีทั้งการต่อรองโครงสร้างเนื้อหา และการต่อรองในรายละเอียดของเนื้อหา

การต่อรองในรายละเอียดหมายความว่า ไม่ใช่เป็นการต่อรองโครงสร้างของเนื้อหาโดยรวมในแต่ละตอน แต่เป็นการต่อรองรายละเอียดของเนื้อหาหรือส่วนที่อยู่ในโครงสร้างเนื้อหาใหญ่ของสารคดีในแต่ละตอน เช่น การต่อรองไม่เอาเนื้อหาส่วนที่เป็นสมัชชาคนจน แต่ในเรื่องของการช่วยเหลือคนจนจากคนจนด้วยกันเองก็ยังคงอยู่ หรือในกรณีตอน คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ มีการต่อรองว่าไม่เอาเนื้อหาส่วนที่เป็นเรื่องระบบชลประทาน แต่ในโครงสร้างใหญ่ของเนื้อหาในตอนนี้ที่เน้นไปที่คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐก็ยังคงอยู่

การต่อรองอีกลักษณะหนึ่งคือ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการต่อรองในรายละเอียดเช่นกัน นั่นคือการต่อรองว่าไม่ใช่ไม่เอาเนื้อหาที่ระบุไว้ในโครงร่าง/ทริทเม้นท์ แต่ต่อรองว่าจะมีโครงการผลิตสารคดีคนจนอีกจำนวนมาก เช่น สารคดีคนจนตอน 3 : คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ จะเห็นว่าในโครงร่าง/ ทริทเม้นท์ มีการนำเสนอตัวละคร/ เคส ไว้หลายกรณี แต่ในการผลิตสามารถนำเสนอได้ในบางเคสเท่านั้น ไม่สามารถนำเสนอได้ทั้งหมดตามที่ได้เสนอไว้ในโครงร่าง/ ทริทเม้นท์ ทั้งนี้เกิดจากการต่อรองในรายละเอียดจากผู้ว่าจ้างว่า มีโครงการผลิตสารคดีคนจนต่อมาอีกหลายตอน ดังนั้นแม้จะมีเนื้อหาบางส่วนที่ไม่ได้นำเสนอในสารคดีคนจนที่ผลิตในโครงการนี้ก็ไม่เป็นไร ซึ่งในขณะที่มีการต่อรองกันนั้น ผู้ว่าจ้างมีโครงการที่จะจ้างเนชั่นผลิตรายการสารคดีคนจนต่อเนื่อง แต่ตอนหลังโครงการที่จะผลิตต่อเนื่องก็ไม่ได้เกิดขึ้น

การต่อรองอีกลักษณะหนึ่งคือ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการต่อรองในรายละเอียดเช่นกัน นั่นคือการต่อรองว่าไม่ใช่ไม่เอาเนื้อหาที่ระบุไว้ในโครงร่าง/ทริทเม้นท์ แต่ต่อรองว่าจะมีโครงการผลิตสารคดีคนจนอีกจำนวนมาก เช่น สารคดีคนจนตอน 3 : คนจนที่เกิดจากมาตรการของรัฐ จะเห็นว่าในโครงร่าง/ ทริทเม้นท์ มีการนำเสนอตัวละคร/ เคส ไว้หลายกรณี แต่ในการผลิตสามารถนำเสนอได้ในบางเคสเท่านั้น ไม่สามารถนำเสนอได้ทั้งหมดตามที่ได้เสนอไว้ในโครงร่าง/ ทริทเม้นท์ ทั้งนี้เกิดจากการต่อรองในรายละเอียดจากผู้ว่าจ้างว่า มีโครงการผลิตสารคดีคนจนต่อมาอีกหลายตอน ดังนั้นแม้จะมีเนื้อหาบางส่วนที่ไม่ได้นำเสนอในสารคดีคนจนที่ผลิตในโครงการนี้ก็ไม่เป็นไร ซึ่งในขณะที่มีการต่อรองกันนั้น ผู้ว่าจ้างมีโครงการที่จะจ้างเนชั่นผลิตรายการสารคดีคนจนต่อเนื่อง แต่ตอนหลังโครงการที่จะผลิตต่อเนื่องก็ไม่ได้เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่าแม้จะเป็นการต่อรองในเรื่องรายละเอียดปลีกย่อย แต่หลายครั้งที่การต่อรองในรายละเอียดนั้น เป็นการต่อรองในเรื่องที่เกี่ยวกับแนวคิด อุดมการณ์ และจุดยืน ไม่ใช่แค่การต่อรองในระดับเนื้อหาและเทคนิคเท่านั้น

4.วิเคราะห์บทเรียนของฝ่ายข่าว/ นักข่าวในการสวมบทบาทเป็นผู้รับจ้างผลิต

สำหรับการต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้าง (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย) และผู้รับจ้าง(บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด) ในการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน นั้นผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นบทเรียนของการศึกษาวิจัยได้ดังนี้

เนื่องจากทีมผู้ผลิตสารคดีคนจน เป็นกลุ่มบุคคลที่มาจากฝ่ายข่าวของสถานีโทรทัศน์เนชั่น ซาแนล (ไม่นับคุณอุมาพร ตันติยาทร ซึ่งเป็นลูกจ้างเฉพาะโครงการ) โดยมีคุณพิภพ พานิช ภัคดี ผู้กำกับ/ โปรดิวเซอร์ เป็นบุคคลที่มีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจในการผลิต ในการปฏิบัติงานคุณพิภพ และคุณธนา นุช สงวนศักดิ์ ซึ่งมีหน้าที่ในการเขียนบท/สัมภาษณ์ ทำงานร่วมกันในการคิดประเด็น ปรัชญาหรือและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างใกล้ชิด ซึ่งทั้งคู่ได้มีการผสมผสานจุดแข็งที่แต่ละคนมีอยู่มาใช้ในการผลิตสารคดีคนจน ซึ่งถือได้ว่าเป็นสารคดีสังคมเชิงวิชาการ ที่ผู้ผลิตจำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจต่อประเด็นปัญหา

การผสมผสานจุดแข็งที่ทั้งคู่มีอยู่เพื่อนำมาใช้ในการผลิตสารคดีคนจน คือ คุณพิภพมีจุดแข็งในเรื่องของความรู้ในเชิงแนวคิด ทฤษฎี และมีทักษะความชำนาญในการผลิตสารคดี ส่วนคุณธนา นุช มีจุดแข็งในเรื่องของความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของชุมชน ชนบท โดยที่ทั้งคู่มีจุดร่วมในบทบาทของการเป็นผู้ผลิตที่มาจากฝ่ายข่าว ซึ่งมีความเป็นมืออาชีพ อุดมการณ์ และธรรมชาติของนักข่าวอยู่เสมอ ดังนั้นในโครงการผลิตสารคดีคนจน แม้คุณพิภพ และคุณธนา นุชมีบทบาทในการรับจ้างผลิต แต่ทั้งคู่ไม่ได้ละทิ้งสถานภาพที่แท้จริงของตนเอง นั่นคือ สถานภาพของการเป็นบุคคลที่มาจากฝ่ายข่าว/ นักข่าว ทำให้บทบาทที่แสดงออกมานั้นยังคงเป็นบทบาทของบุคคลที่มาจากฝ่ายข่าว/นักข่าวอยู่เสมอในการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องคนจน

บทบาทของการเป็นบุคคลที่มาจากฝ่ายข่าว/นักข่าว แสดงออกมาตั้งแต่การเริ่มเข้าไปพูดคุยกับผู้ว่าจ้าง เช่น พยายามตั้งคำถามกับแนวคิด อุดมการณ์ เกี่ยวกับปัญหาความยากจน และการแก้ไขปัญหาความยากจนที่มีอยู่ การชี้ให้เห็นว่าการแก้ปัญหาคความยากจนโดยมองว่าคนจนเป็นเหยื่อไม่ใช่แนวทางแห่งการแก้ปัญหที่แท้จริง การแก้ปัญหาคความยากจนต้องล้มกระดาน

ความเชื่อแบบเดิมๆออกไป และมีการสร้างชุดความรู้ใหม่ของคนจนขึ้นมาเอง เมื่อไม่ได้รับการตอบสนองจากผู้ว่าจ้างในเรื่องของการล้มกระดานแนวคิดเกี่ยวกับความยากจนที่มีอยู่ ผู้รับจ้างผลิตซึ่งมีสถานภาพที่แท้จริงคือการเป็นนักข่าว ไม่หยุดอยู่แค่นั้น เพราะในขั้นตอนการเขียนทริทเมนท์นำเสนอต่อผู้ว่าจ้าง คุณพิภพ ได้นำเสนอทริทเมนท์ตอนที่ 5 เรื่องระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน เสียงของคนจน 2 ชีวิตไร้ตาข่าย ซึ่งมีวาทกรรมหลักในการล้มกระดานความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับความยากจนที่มีอยู่อีกเช่นกัน โดยที่เมื่อนำเสนอทริทเมนท์สารคดีคนจนตอนที่ 5 ต่อผู้ว่าจ้างแล้ว ผู้ว่าจ้างได้ทำการต่อรองเนื้อหาสารคดีคนจนตอนนี้ก็เช่นกัน

การต่อรองกับผู้ว่าจ้างในเรื่องของการล้มกระดานแนวคิดเกี่ยวกับความยากจนที่มีอยู่ถึง 2 ครั้งนี้ สะท้อนให้เห็นว่าผู้ที่มาจากฝ่ายข่าว/ นักข่าว ขณะที่ดำรงบทบาทของการเป็นผู้รับจ้างผลิตนั้นยังคงมีการตั้งมาตรฐานและเป้าหมายทางวิชาชีพของการเป็นนักข่าวมืออาชีพเสมอ แม้ต้องดำรงอีกบทบาทหนึ่งนั่นคือการเป็นผู้รับจ้างผลิต

การตั้งมาตรฐานและเป้าหมายทางวิชาชีพ ในการเป็นนักข่าวมืออาชีพเพื่อยกมาตรฐานทางวิชาชีพให้สูงขึ้นเพื่อประโยชน์ในการทำงานต่างๆให้บรรลุเป้าหมาย เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการเป็นนักข่าวที่มี “อาชีพปฏิญาณ” ตามที่สุภา ศิริमानนท์ นักหนังสือพิมพ์อาวุโส (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช: การข่าวและบรรณาธิการ หน่วยที่ 10-15) ได้กล่าวไว้ อย่างไรก็ตามสุภา ศิริमानนท์ได้กล่าวอีกว่าอีกองค์ประกอบหนึ่งของการเป็นนักข่าวที่มีอาชีพหรือมี “อาชีพปฏิญาณ” คือ ต้องมีการทำงานเป็นเอกระ (ไม่ขึ้นกับใคร) ดังนั้นแม้คุณพิภพ พานิชภักดิ์ และคุณธนาบุช สงวนศักดิ์ มีความต้องการในการเป็นนักข่าวที่มีอาชีพปฏิญาณ หรือมืออาชีพ แต่บทบาทของการเป็นผู้รับจ้างผลิต ขัดแย้งและดักถ่วงกับองค์ประกอบหนึ่งของการเป็นนักข่าวมืออาชีพ นั่นคือ ต้องทำงานโดยไม่ขึ้นกับใคร

ธรรมชาติของการเป็นนักข่าวได้ทำให้ผู้รับจ้างผลิต พยายามต่อรองการควบคุมกับผู้ว่าจ้างในหลายลักษณะ ตั้งแต่การเขียนเงื่อนไขสัญญาที่ขอสงวนสิทธิในการตีความเรื่อง และเคสที่นำเสนอ รวมถึงความพยายามที่จะนำเสนอเรื่องราวและเคสที่เกิดขึ้นด้วยมุมมองของนักข่าว ด้วยการท้าทายแนวคิดต่างๆที่มีอยู่ เช่น การศึกษาไม่ได้ทำให้ทุกคนหลุดพ้นจากความยากจน ถ้าคนที่มีการศึกษานั้นยังอยู่ในเงื่อนไขที่ทำให้พวกเขาจน

สำหรับบทเรียนสำคัญของฝ่ายข่าว/ นักข่าวในการสวมบทบาทเป็นผู้รับจ้างผลิตคือ อย่าให้ฝ่ายข่าว/ นักข่าวมาสวมบทบาทของการเป็นผู้รับจ้างผลิต เพราะเป็นการดำรงบทบาทที่ขัดแย้ง

กันโดยพื้นฐาน การต่อรองเรื่องการควบคุมเนื้อหาที่เกิดขึ้นในการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องคนจน พิจารณาได้หลายมิติ เช่น ผู้รับจ้างสามารถต่อรองกับผู้ผลิตได้ เพราะหากพิจารณาจากโครงสร้างของเนื้อหาแล้ว จะเห็นว่าโครงสร้างของเนื้อหาสารคดีคนจนทั้ง 5 ตอน เมื่อมาถึงเนื้อหาบุคคลสุดท้ายแล้วจะพบว่าโครงสร้างเนื้อหาที่ถูกต่อรองโดยสิ้นเชิงมีเพียงสารคดีคนจนในทรีทเมนต์ตอน 5 ตอนระดมยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน เสียงของคนจน 2 ชีวิตไร้ตาข่าย ในขณะที่ทรีทเมนต์สารคดีคนจนตอน 1-4 ได้รับการนำเสนอเนื้อหาในบุคคลสุดท้ายด้วย โดยที่การต่อรองเรื่องการควบคุมเนื้อหาในสารคดีคนจนตอน 1-4 นั้น มีการควบคุมเนื้อหา และมีการต่อรองในส่วนที่เป็นรายละเอียดเท่านั้น หากพิจารณาในมิตินี้อาจจะกล่าวได้ว่าการต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างผลิตนั้น ผู้รับจ้างผลิตซึ่งเป็นบุคคลที่มาจากฝ่ายข่าว/ นักข่าว สามารถต่อรองได้มาก

ในอีกมิติหนึ่งหากพิจารณาการต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีคนจน โดยดูจากประเภทของการต่อรองที่มีทั้งการต่อรองทางด้าน คุณดมการณ จดเย็น, เนื้อหา และเทคนิค พบว่ามีการต่อรองแนวคิด คุณดมการณ จดเย็นของผู้รับจ้างตั้งแต่นั้นขึ้นตอนก่อนการผลิต ทั้งในช่วงของการพูดคุยและการนำเสนอทรีทเมนต์ โดยเป็นการต่อรองแนวคิด คุณดมการณ จดเย็น ของผู้รับจ้างผลิตที่ต้องการล้มกระดานแนวคิด ความเชื่อเกี่ยวกับความยากจนแบบเดิม เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาที่แท้จริง ซึ่งเมื่อพิจารณาจากประเภทของการต่อรองแล้วจะพบว่าการต่อรองแนวคิด คุณดมการณ จดเย็น เป็นประเด็นใหญ่มาก เพราะหมายถึงการยินยอมหรือไม่ยินยอมให้มีการนำเสนอแนวคิด คุณดมการณ จดเย็นบางอย่าง ในแง่นี้มองได้ว่าผู้ว่าจ้างได้พยายามควบคุม และต่อรองไม่ให้นำเสนอแนวคิด คุณดมการณ จดเย็นบางอย่าง ในขณะที่ผู้รับจ้าง (ซึ่งมาจากฝ่ายข่าว/นักข่าว) ได้ต่อรองที่จะนำเสนอแนวคิด คุณดมการณ จดเย็นบางอย่างด้วยเช่นกัน ซึ่งหากพิจารณาจากมิติการต่อรองในเชิงแนวคิด คุณดมการณ จดเย็น จะพบว่าการต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน ผู้รับจ้างซึ่งมาจากฝ่ายข่าวต่อรองได้น้อย

สิ่งที่เกิดขึ้นสะท้อนว่า เมื่อผู้รับจ้างผลิต เป็นบุคคลที่มาจากฝ่ายข่าว/ นักข่าว ทำให้พื้นที่ของสารคดีคนจน เป็นพื้นที่ของการต่อสู้ทางด้านแนวคิด คุณดมการณ จดเย็น ระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างผลิต และผู้ที่ต่อรองได้คือผู้ที่มีอำนาจในการเปิดเผย กดทับ ปกปิด แนวคิด คุณดมการณ จดเย็นบางอย่าง

การที่ฝ่ายชาวไม่ควรมาเป็นผู้รับจ้างผลิตนอกจากมีความขัดแย้งในมิติเรื่องความเป็นมืออาชีพแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติงานจริงคือ เมื่อมีเหตุการณ์ข่าวหรือประเด็นที่เกิดขึ้นในสังคม ในช่วงเวลาที่ผลิตสารคดีคนจนดำเนินไปประมาณ 5 เดือน แต่ทีมผลิตสารคดีคนจนต้องไปงานให้กับองค์กร (เนชั่น ซาแนล) ในลักษณะของการทำสื่อบูชา ซึ่งเป็นงานประจำ ทั้งที่สารคดีคนจนยังไม่เสร็จสิ้น ทำให้การผลิตสารคดีคนจนไม่มีความต่อเนื่อง ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้สารคดีคนจนมีความล่าช้าออกไป ไม่ใช่ปัญหาของการต่อรองเรื่องการควบคุมเนื้อหาเพียงอย่างเดียวที่ทำให้เกิดความล่าช้า แต่เป็นปัญหาของการจัดการผลิตที่เกิดจาก บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด ด้วย ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าบทเรียนสำคัญคือ นักข่าวไม่ควรไปรับจ้างผลิต

ข้อจำกัดในการวิจัย

1. สำหรับการศึกษารื่อง การต่อรองเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างการผลิตสารคดีวิชาการเรื่องสารคดีคนจน ซึ่งมีสารคดีคนจนให้ศึกษาเพียง 5 ตอนนั้น นับว่าน้อยเกินไป ที่จะทำให้เกิดความสมบูรณ์ของเนื้อหา
2. ในกระบวนการผลิตสารคดีคนจนนั้น ผู้มีบทบาทหลักในการต่อรองเรื่องการควบคุมเนื้อหาอยู่น้อยมาก ดังนั้นบุคคลที่จะให้สัมภาษณ์จึงมีน้อย ทำให้เนื้อหาของการศึกษาอาจไม่สมบูรณ์

ข้อเสนอแนะ

1. หากมีการศึกษาในครั้งต่อไป ควรต้องมีการศึกษาสารคดีที่เป็นกลุ่มตัวอย่างให้มากกว่านี้ เพราะการที่กลุ่มตัวอย่างน้อยเกินไปอาจจะไม่สามารถเห็นภาพการต่อรองได้ชัดเจน นอกจากนี้ยังไม่สามารถจัดกลุ่มหรือแบ่งประเภทของเนื้อหาที่มีการต่อรองได้อย่างชัดเจน
2. ในการศึกษาครั้งต่อไป ควรศึกษาสารคดีหรือกลุ่มตัวอย่างที่มีกระบวนการผลิตเสร็จสิ้นแล้ว เพราะกรณีที่ยังไม่เสร็จสิ้นกระบวนการผลิต จึงไม่อาจสรุปได้ทั้งหมดว่ามีการต่อรองในเรื่องการควบคุมเนื้อหาหรือผู้ว่าจ้างและผู้ผลิตต่อไปอีกหรือไม่ อย่างไร

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กนกศักดิ์ แก้วเทพ. “คนจนในประเทศไทย : ทศวรรษ 2530 (2530-2540)” ใน คนจนไทยในภาวะวิกฤติ. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : เอดิสัน เพรส โพรดักส์, 2542.

กฤษฎา บุญชัย. “ความยากจนในชนบท” ใน คนจนไทยในภาวะวิกฤติ. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : เอดิสัน เพรส โพรดักส์, 2542.

กาญจนา แก้วเทพ. การศึกษาล้อมวงชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) : แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2541.

กาญจนา แก้วเทพ. การวิเคราะห์สื่อ : แนวคิดและเทคนิค. กรุงเทพมหานคร : เอดิสัน เพรส โพรดักส์, 2542.

กาญจนา แก้วเทพ. ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพมหานคร : เอดิสัน เพรส โพรดักส์, 2544.

ชลิตา บัณฑิตวงศ์. การพูดถึงความยากจนในรายการโทรทัศน์ : ศึกษากรู่มรายการโทรทัศน์ที่ว่าด้วยเรื่องราวชีวิตคนจน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.

ตฤตถิยา นพคุณ. ความเป็นมืออาชีพของนักข่าวโทรทัศน์ไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาบริหารธุรกิจ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย, 2541.

นริ เที่ยงศรีวงศ์. ปรากฏการณ์ในงานสัมมนาเรื่องสถานการณ์คนจนในสังคมไทย ทางเลือกและนโยบาย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกริก, 18 ธันวาคม 2542.

บรรจง โกลด์วัฒน์. เอกสารประกอบการสัมมนาสาขาภาพยนตร์และภาพถ่าย คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 10-11 สิงหาคม 2525.

ประพิม คล้ายสุบรรณ. ระบบอุปถัมภ์กับวิชาชีพนิยมของผู้ผลิตรายการสิ่งแวดล้อมทางโทรทัศน์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ ภาควิชาการสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

ฝ่ายข่าวพิเศษผู้จัดการรายวัน. ได้เวลาถลกหนังไอ้เสือคล้อย. กรุงเทพมหานคร : ผู้จัดการ, 2544.

พรรณราย ไชยสถิต. นางนาก : การต่อรองทางความหมายในภาพยนตร์ยอดนิยม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

พิเชษฐ ชวลาธวัช. การรายงานข่าวชั้นสูง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2540.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. เอกสารการสอนชุดวิชาการข่าวและบรรณาธิการ หน้าที่ 1-5 .กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2530.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. เอกสารการสอนชุดวิชาการผลิตภาพยนตร์ชั้นสูง หน้าที่ 1-7. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. ยุทธศาสตร์การจัดปัญหาความยากจน. เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี 2544. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2544.

อัมมาร สยามวาลา. ยุทธศาสตร์การจัดปัญหาความยากจน. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2544 : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2544.

อานันท์ ปันยารชุน. คำกล่าวเปิดงานสัมมนาเรื่อง ยุทธศาสตร์การจัดปัญหาความยากจน. เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี 2544. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2544.

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์. ระบบวิทยุและโทรทัศน์ไทย : โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองและผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

สัมภาษณ์

ขวัญเรือน ถาวรทิววงษ์. ผู้จัดการฝ่ายรายการ บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด. สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2547.

สมชัย จิตสุชน. นักวิชาการสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2547.

พิภพ พานิชภัคดี. ซีเนียร์โปรดิวเซอร์ บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด. สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2547.

ภาษาอังกฤษ

Bob Foss. Filmmaking: Narrative and Structural Techniques. Los Angeles: Silman-James Press, 1992, 1-3.

Erik Barnouw . Documentary : A History of the Non-Fiction. Oxford : Oxford Press, 1993.

Gallagher, Margaret. Negotiation of Control in Media Organizations and Occupations in Michael Gurevitch et al (eds.) Culture, Society and the Media. London : Methuen and Co, 1982.

Johnson, Ralph A. Negotiation Basics: concepts, skills, and exercises, California: Sage Publications, 1993.

Ken Dancyger and Jeff Rush. Alternative Scriptwriting : Writing Beyond the the Rules, 2nd Ed. Boston : Focal Press, 1995, 18-21.

Paul Kriwaczek. Documentary for the Small Screen. Oxford : Focal Press, 1997.

Ericson, Richard V. et al. Negotiating Control .1989.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ธนานุช สงวนศักดิ์ เกิดเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2515 ที่จังหวัดกาญจนบุรี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนวิสุทธิรังษี จังหวัดกาญจนบุรี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี จากคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต เมื่อปี พ.ศ. 2537 เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรนิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. 2543 ปัจจุบันเป็นผู้ควบคุมการผลิต สถานีโทรทัศน์เนชั่น ซาแนล (ไทยทีวีช่อง 1)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย